

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Дмитро Зайцев

**РОБОТА КОМАНДИРА
МЕХАНІЗОВАНОГО ВІДДІЛЕННЯ
ТА ДІЇ СОЛДАТА В БОЮ**

Навчальний посібник

УДК 355.5:355.351(075.8)
3-17

Рецензенти:

д-р юрид. наук, доц. І. М. Коропатник
(Військовий інститут Київського національного університету
імені Тараса Шевченка);
канд. військ. наук, доц. В. В. Швалючинський
(Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського)

Рекомендовано до друку вченою радою Військового інституту
(протокол № 5 від 15 листопада 2018 року)

Ухвалено науково-методичною радою
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
23 березня 2021 року.

3-17   Робота командира механізованого відділення та дії солдата
в бою : навч. посіб. / Д. В. Зайцев ; за ред. В. Б. Добровольського.
– К. : ВПЦ "Київський університет", 2021. – 345 с.

ISBN 978-966-933-132-8

Навчальний посібник розроблено та підготовлено відповідно до вимог Бойового статуту механізованих і танкових військ Сухопутних військ, настанов, рекомендацій ГШ ЗС України з урахуванням бойового досвіду військовослужбовців ЗС України, а також Програми підготовки офіцерів запасу модуля "Тактична підготовка".

Посібник є узагальненим довідковим матеріалом для практичної роботи командира механізованого відділення з організації бою (тактичних дій); призначений для курсантів, які навчаються за програмою офіцерів запасу; слухачів і викладачів Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, інших закладів вищої освіти Міністерства оборони України.

УДК 355.5:355.351(075.8)

ISBN 978-966-933-132-8

© Зайцев Д. В., 2021;
© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2021

ПЕРЕДМОВА

У навчальному посібнику викладено основні положення підготовки та ведення загальновійськового бою (виконання інших завдань) механізованим відділенням, екіпажем танка у взаємодії із підрозділами родів військ і спеціальних військ ЗСУ.

Навченість військовослужбовців механізованих відділень, тактичних груп і їх командирів умілим діям в умовах сучасного загальновійськового бою (тактиці ведення бою) є одним із найважливіших показників рівня бойового навчання та запорукою успіху у розв'язанні поставлених перед ними задач.

Аналіз досвіду збройних конфліктів сучасності, участі підрозділів Сухопутних військ в антитерористичній операції та операції об'єднаних сил свідчить про те, що форми та способи тактичних дій підрозділів, що постійно вдосконалюються, залежать від змісту поставлених задач, кількісно-якісного складу противника та характеру його дій, ролі й місця підрозділів у бою, умов місцевості, пори року, штатних доданих сил і засобів, а також рівня підготовки особового складу.

Робота командира з організації бою є найважливішим фактором наближення умов підготовки особового складу до реального бою. Від того, наскільки ефективно буде реалізовано цей фактор, залежатиме хід бою та його результат.

Головна увага має бути приділена підготовці та веденню тактичних дій із застосуванням звичайної зброї. У той самий час підрозділи мають бути готові успішно діяти й в умовах застосування противником високоточної зброї та інших видів зброї масового ураження.

Положення, які містяться у навчальному посібнику, є тільки основою для розробки тактичних прийомів і способів дій у кожному конкретному випадку. Рекомендовано застосовувати їх творчо, відповідно до обстановки, що склалася, не припускаючись шаблонних дій.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО	антитерористична операція
АГС-17	автоматичний гранатомет станковий
АК	автомат Калашникова
БМП	бойова машина піхоти
БТР	бронетранспортер
ВТЗ	високоточна зброя
ВУП	вогневе ураження противника
ДРГ	диверсійно-розвідувальна група
ДРС	диверсійно-розвідувальні сили
ІВФ та ПрО	інші військові формування та правоохоронні органи
ісв	інженерно-саперний батальйон
ЗМУ	Засоби масового ураження
ЗСУ	Збройні Сили України
КП	командний пункт
КСП	командно-спостережний пункт
КХ	короткохвильовий діапазон
мвід	механізоване відділення
мв	механізований взвод
НЗФ	незаконні збройні формування
ОВТ	озброєння та військова техніка
ООС	операція об'єднаних сил
ПМ	пістолет Макарова
ППО	протиповітряна оборона
ПСНР	переносна станція наземної розвідки
ПУ	пункт управління
ПТКР	протитанкова керована ракета
ПТРК	протитанковий ракетний комплекс
РГ	розвідувальна група
РДГ	розвідувально-диверсійна група
РД	розвідувальний дозор
РЗ	розвідувальний загін
РЕБ	радіоелектронна боротьба
РПГ-7	ручний протитанковий гранатомет
РПК-74	ручний кулемет Калашникова
РСЗВ	реактивна система залпового вогню
РСП	радіосигнальний пристрій
СВ	Сухопутні війська
СВД	снайперська гвинтівка Драгунова
СГ	самохідна гармата
СНАР	станція наземної артилерійської розвідки
СП	спостережний пост
ТЗМ	транспортно-заряджаюча машина
ТакПД	тактичний повітряний десант
ТакМД	тактичний морський десант

Розділ 1

ОСНОВИ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОГО БОЮ

Загальновійськовий бій – різновид бою, який ведуть об'єднаними зусиллями військових частин і підрозділів різних родів військ і спеціальних військ Сухопутних військ у взаємодії з іншими видами Збройних Сил України, а також підрозділами інших військових формувань і правоохоронних органів. Загальновійськовий бій поділяють на оборонний і наступальний, а його складовими елементами є удар, вогонь і маневр.

Удар – одночасне ураження військ та об'єктів противника шляхом потужної дії зброєю (вогневий удар) та військами (удар силами). За масштабами удари поділяють на оперативні й тактичні; за засобами доставки – на ракетні, ракетно-артилерійські та авіаційні; за кількістю засобів, що застосовані, та об'єктів, що підлягають ураженню, – на зосереджені, групові та поодинокі.

Вогонь – ураження та знищення противника стрільбою (пуском) із різних видів зброї (озброєння). Його ведуть окремим вогневим засобом або зосередженим вогнем взводу (відділення). Вогонь розрізняють за:

- *тактичними завданнями* – на знищення, придушення, виснаження, руйнування, задимлення (засліплення), освітлення тощо;
- *видами зброї* – стрілецької, гранатометів, танків (танкових гармат і кулеметів), бойових машин піхоти, гармат, мінометів, протитанкових ракетних комплексів, зенітних ракетних, зенітних ракетно-артилерійських, зенітних артилерійських комплексів (бойових машин, установок) тощо;
- *способами ведення* – прямим, напівпрямим наведенням, із закритих вогневих позицій;
- *за напруженістю* – короткочасний (поодинокими пострілами, короткими або довгими чергами), безперервний, kindжальний, швидкий, методичний, залповий тощо;
- *напрямом стрільби* – фронтальний, фланговий, перехресний (рис. 1.1);
- *способами стрільби* – з місця, із зупинки, з ходу, з борту; розсіюванням фронтом, у глибину, за площиною тощо;
- *видами* – по окремії цілі, зосереджений, загороджувальний, багатоярусний, багатоярусний тощо.

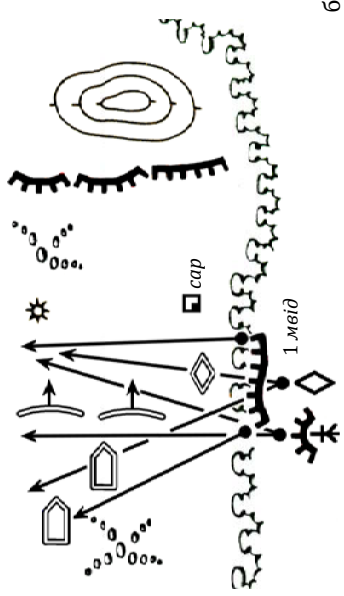
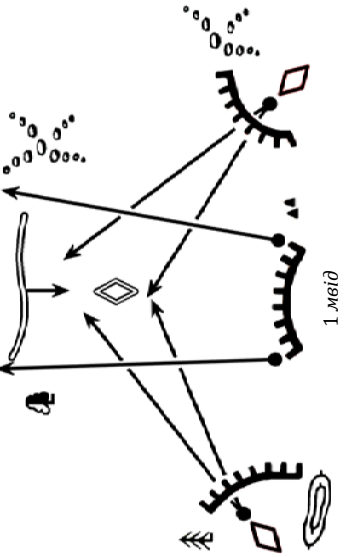
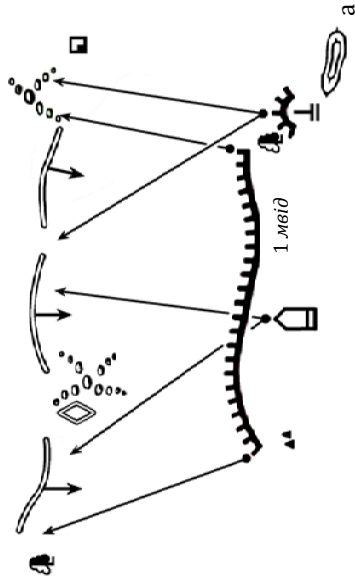

Рис. 1.1.1. Схеми напрямків ведення вогню (варіант):
 а - фронтального;
 б - флангового;
 в - перехресного

Маневр – організоване пересування (дії) підрозділів у ході бою з метою зайняття вигідного положення щодо противника та зосередження необхідних сил і засобів на новому напрямку (рубежі, районі), відведення підрозділів з-під ударів противника, а також перенесення (зосередження) вогню для найбільш ефективного ураження противника.

Залежно від складу сил і засобів маневр здійснюють підрозділом (взводом, відділенням, танком) і вогнем. Видами маневру підрозділом є охоплення, обхід, відхід (рис. 1.2).

Охоплення – маневр, здійснюваний підрозділом для виходу у фланг противника.

Обхід – глибший маневр, здійснюваний підрозділом для виходу в тил противника.

Охоплення та обхід здійснюють у тактичній і вогневій взаємодії із підрозділами, які наступають з фронту, а іноді – і з тактичним повітряним (морським) десантом.

Відхід – маневр, здійснюваний підрозділом (вогневими засобами) з метою виходу з-під ударів сил противника, що переважають, недопущення оточення або для зайняття вигіднішої позиції для подальших дій. Відхід проводять за наказом старшого командира.

Маневр вогнем – зосередження, розподілення та перенесення вогню (рис. 1.3).

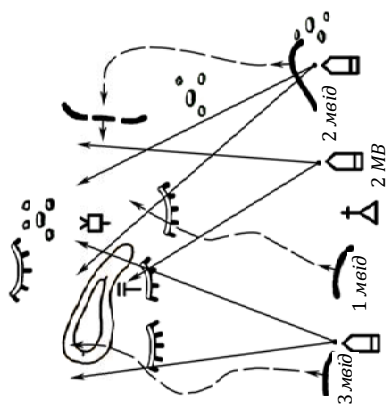
Зосередження вогню – ураження однієї цілі вогнем високої щільності у короткий проміжок часу.

Розподілення вогню – одночасне ураження кількох цілей.

Перенесення вогню – послідовне ураження цілей або перенацілювання та ведення вогню по нових цілях при їх виявленні.

Маневр має бути простим, виконуватися швидко та раптово для противника.

Характерними рисами сучасного загальновійськового бою є рішучість у досягненні мети; висока напруженість; швидкоплинність; різкі зміни обстановки, наземно-повітряний характер; застосування різноманітних засобів ураження, ведення бою, технічних засобів та автоматизованих систем; швидкий перехід від одних видів дій до інших.

а

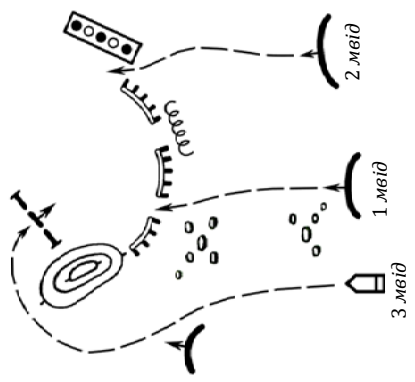
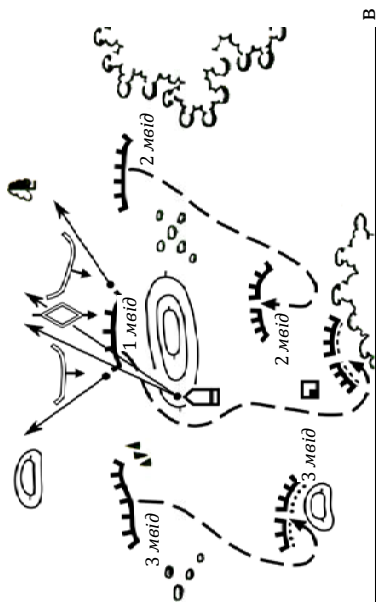

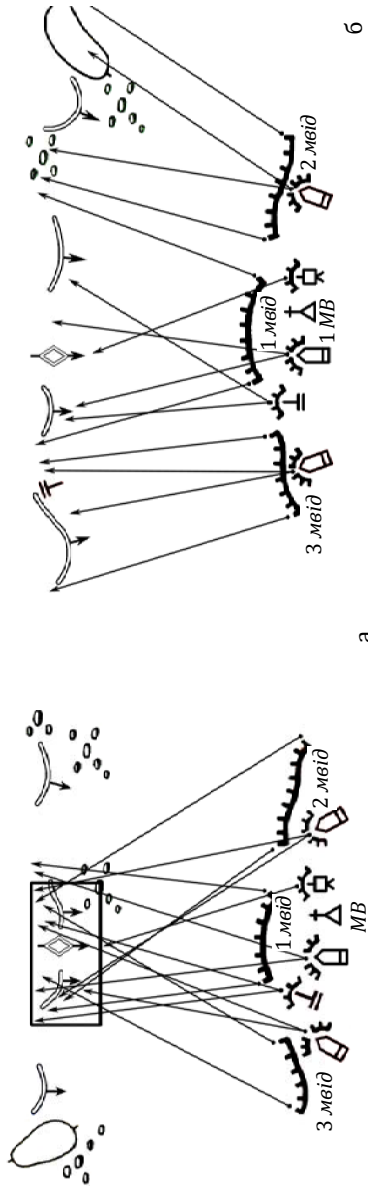
Рис. 1.2. Схеми маневру (варіант):

- а – охоплення;
- б – обхід;
- в – відхід

в

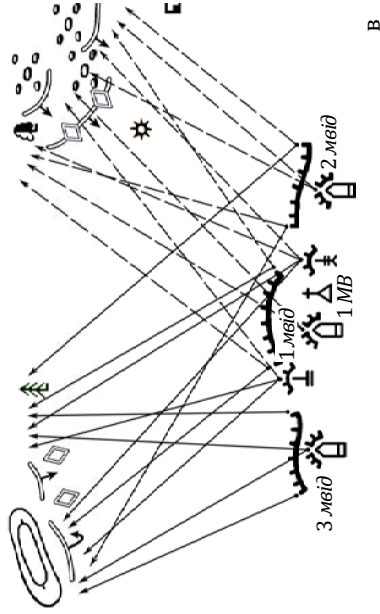

9

а

б

б

Рис. 1.3. Схеми маневру вогнем (варіант):

а – зосередження вогню;

б – розподілення вогню;

в – перенесення вогню

Основними принципами ведення загальновійськового бою є постійна бойова готовність підрозділів до виконання бойового завдання; завчасна всебічна підготовка особового складу, ОВТ до ведення бою (дій); відповідність бойових завдань підрозділів їхнім бойовим можливостям; раптовість дій і застосування військової хитрості; зосередження зусиль у вирішальний момент на головному напрямку; маневр підрозділами, вогневими засобами та вогнем; рішучість, активність і безперервність ведення бою; організація та підтримання безперервної взаємодії; тверде й безперервне управління підрозділами; усебічне забезпечення бою (дій); надійний захист підрозділів і своєчасне відновлення їх боєздатності; повна напруга моральних і фізичних сил для виконання бойового завдання.

Основними способами ведення загальновійськового бою є послідовний розгром підрозділів противника або одночасне ураження противника на всю глибину побудови його бойового порядку.

За послідовного розгрому підрозділів противника важливе значення мають надійне вогневе ураження найважливіших об'єктів (цілей) противника, своєчасний маневр ударами та вогнем; зосередження сил і засобів для утримання важливих рубежів (районів, позицій) і нарощування зусиль для розвитку успіху на головному напрямку; використання результатів ударів і вогню для завершення розгрому противника; постійна готовність військ до дій в умовах застосування засобів зброї масового ураження та високоточної зброї.

За одночасного ураження противника на всю глибину побудови його бойового порядку важливе значення мають вогневе ураження об'єктів (цілей) противника з одночасним вогневим впливом на його резерви та важливі об'єкти в глибині; рішуче сполучення ударів військами та вогнем усіх засобів, широке застосування ВТЗ; підтримання взаємодії між підрозділами, що ведуть бій (дії), і засобами ураження; своєчасне відновлення боєздатності військ та організація їх подальших дій; постійна готовність військ до дій в умовах застосування засобів ЗМУ та ВТЗ.

Загальновійськовий бій може відбуватися із застосуванням звичайної зброї, ЗМУ або нетрадиційних засобів ураження.

Підрозділи мають володіти прийомами ведення успішного бою із застосуванням звичайної зброї і завжди перебувати у готовності до дій в умовах застосування противником ЗМУ, інших нетрадиційних засобів ураження.

Звичайна зброя включає всі вогневі та ударні засоби, які застосовують артилерійські, зенітні, авіаційні, стрілецькі боеприпаси та ракети у звичайному спорядженні; боеприпаси об'ємного вибуху, запалювальні боеприпаси та суміші. Найбільшу ефективність мають високоточні системи звичайної зброї, що забезпечують виявлення об'єктів для ураження, цілевказання та наведення на цілі в автоматизованому режимі, а також інші комплекси (системи) озброєння, що застосовують керовані (кореговані) та самонавідні ракети й боеприпаси, здатні уражати цілі з високою ймовірністю влучення та забезпечувати їх руйнування (знищення).

ЗМУ противника (ядерні, хімічні, бактеріологічні боеприпаси та засоби їх доставки) є найбільш потужним засобом ураження, що спроможні в короткі терміни знищувати угруповання військ, створювати райони масових руйнувань і зони зараження.

До нетрадиційних засобів ураження належить зброя, дія якої оснований на використанні особливих фізичних принципів або властивостей речовин (лазерна, високочастотна, радіохвильова тощо).

Основними силами та засобами ведення загальновійськового бою є механізовані, танкові військові частини та підрозділи. Механізоване відділення є первинним військовим формуванням, складовим елементом взводу, що призначено для виконання завдань:

- *в оборонному бою* – відбиття наступу противника та завдання уражень його підрозділам, що наступають, утримання зайнятого опорного пункту (позиції, об'єкта), знищення противника, що вклинився;

- *у наступальному бою* – знищення противника, що обороняється, захоплення важливих ділянок місцевості, рубежів та об'єктів, форсування водних перешкод і переслідування противника, що відступає. Вони можуть виконувати завдання у складі роти (батальйону), самостійно або у взаємодії із підрозділами родів військ, ІВФ і ПрО.

Механізоване відділення може діяти також у розвідці, вогневій засідці, бойовій (похідній, сторожовій) охороні, у складі ТакПД (ТакМД). При оволодінні населеним пунктом (прориві укріпленого району) на основі кількох *мвід* може бути створена штурмова група.

Для забезпечення автономності механізованим і танковим підрозділам можуть бути додані для підтримки підрозділи та вогневі засоби інших родів військ: гранатометний, протитанковий, вогнеметний, інженерно-саперний, хімічної розвідки, танк, підрозділ (вогневий засіб) протиповітряної оборони. Додані підрозділи та засоби підпорядковані командирі взводу та виконують поставлені ним завдання. Під час ведення бою *мвід* застосовує вогонь зі зброї БМП (БТР), автоматів, кулеметів, снайперських гвинтівок, гранатометів; ручні гранати; у рукопашному бою – удари багнетом, прикладом і піхотною лопаткою; *танковий взвод* – вогонь із гармати, зенітного та спареного кулеметів, а під час дій поза танками – вогонь із автоматів і ручні гранати.

Вогонь БМП (БТР) і танків знищує броньовані машини, вогневі засоби та живу силу противника, руйнує його фортифікаційні споруди, уражає літаки, гвинтокрили, інші повітряні цілі на малих висотах.

Автомати та кулемети застосовують для знищення живої сили вогневих засобів противника, а також ураження повітряних цілей на гранично малих висотах; *снайперську гвинтівку* – для знищення важливих поодиноких цілей (офіцерів, спостерігачів, снайперів, обслуги вогневих засобів) противника. Стрілецьку зброю застосовують для ведення вогню по приладах прицілювання та спостереження бойових машин противника, виведення з ладу приладів його систем розвідки, управління вогнем і зброєю.

Протитанкові гранатомети та реактивні протитанкові гранати призначені для знищення броньованих машин. При ураженні броньованих машин і живої сили противника можуть також бути застосовані міни.

Призначення *підствольних гранатометів і ручних гранат* – ураження живої сили та вогневих засобів противника, що розташовані поза укриттями, у відкритих окопах, траншеях, за укриттями (у лощинах, ярах, на зворотних схилах висот).

Під час виконання бойових завдань підрозділи, залежно від обстановки, діють у похідному, передбойовому чи бойовому порядку. Механізоване відділення може діяти на БМП (БТР), у пішому порядку (узимку – на лижах), а також десантом на танках.

Похідний порядок – шиккування взводу (відділення у пішому порядку) для пересування колоною на марші, під час переслідування, проведення маневру. Цей порядок забезпечує високу швидкість руху, зручне розгортання у передбойовий чи бойовий порядок, найменшу уразливість від зброї противника, підтримання стійкого управління.

Передбойовий порядок – шиккування взводу для пересування у пішому порядку в колонах відділень, які рознесені фронтом та в його глибину. Він забезпечує швидке розгортання у бойовий порядок, високі темпи пересування із подоланням загороджень, районів руйнувань, пожеж, затоплень, зон забруднення, найменшу уразливість від зброї противника, підтримання стійкого управління.

Бойовий порядок – шиккування підрозділів для ведення бою. Він відповідає бойовому завданню, замислу бою та забезпечує повне використання бойових можливостей підрозділів; своєчасне зосередження зусиль на обраному напрямку; надійне ураження противника на глибину бойового завдання; швидке використання результатів вогневого ураження противника та вигідних умов місцевості; нарощування зусиль у ході бою та маневреність; найменшу уразливість підрозділів від ударів з усіх видів зброї противника, можливість відбиття ударів з повітря; підтримання безперервної взаємодії і зручність управління підрозділами.

До **бойового порядку механізованого взводу** входять механізовані відділення, групи управління та вогневої підтримки, іноді – група бойових машин. Без спішування особового складу бойовий порядок механізованого взводу є бойовою лінією.

Механізовані відділення виконують основні завдання щодо знищення живої сили та бойової техніки противника, утримання позицій в обороні, ураження та захоплення об'єктів у наступі.

Група управління та вогневої підтримки призначена для управління відділеннями (групами), вогневими засобами та

вогнем, їх підтримання у ході бою. До її складу зазвичай входять снайпер, обслуга кулемету, додані підрозділи та вогневі засоби. Управління групою здійснює командир взводу.

Призначенням *групи бойових машин* може бути підтримка бою особового складу механізованих відділень вогнем зі свого озброєння з обраних вогневих позицій (рубежів). Діями групи бойових машин керує командир взводу через свого заступника.

Бойова машина піхоти (БТР) призначена для підтримки вогнем дій відділення (бойових груп), знищення броньованих і захищених об'єктів противника, а також транспортування особового складу відділення.

Бойовим порядком механізованого відділення є бойова лінія. БМП (БТР) може перебувати у бойовому порядку відділення або входити до складу групи бойових машин взводу. Залежно від виконуваного завдання, складу доданих сил і засобів, характеру місцевості та інших умов обстановки до бойового порядку механізованого взводу можуть входити інші групи (розгородження, підриву, захоплення, прикриття тощо).

Бойову лінію відділення утворюють військовослужбовці, розміщені для ведення бою рівномірно або бойовими групами ("двійками", "трійками"), склад яких визначає командир відділення. Залежно від завдань та умов обстановки бойова лінія може бути сформована уступом, клином, кільцем тощо. Бойові групи можуть бути маневреними та вогневими.

Мета **маневреної групи** – виконання окремих завдань зі знищення (захоплення) противника у взаємодії з вогневою групою шляхом зближення з ним і зайняття вигідного положення, використовуючи складки місцевості (місцеві предмети). До складу маневреної групи можуть бути призначені старший стрілець, стрілець і кулеметник.

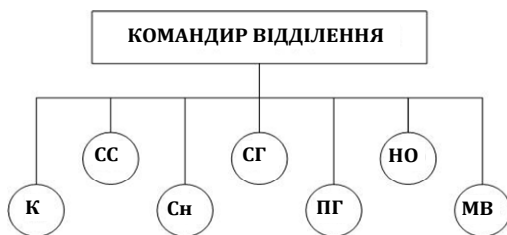
Мета **вогневої групи** – підтримання вогнем дій маневреної групи та виконання разом із нею завдань зі знищення противника. До складу вогневої групи входять зазвичай командир відділення, кулеметник, гранатометник і стрілець-помічник гранатометника.

Залежно від виконуваного завдання, засобів посилення та умов обстановки склад бойових груп може бути іншим.

Розділ 2 МЕХАНІЗОВАНЕ ВІДДІЛЕННЯ (ВЗВОД)

2.1. Організація, бойовий склад, техніка й озброєння* механізованого відділення (взводу)

До складу механізованого відділення на БМП (рис. 2.1) входять вісім осіб: командир відділення, навідник-оператор, кулеметник, старший стрілець, снайпер, гранатометник, стрілець-помічник гранатометника, механік-водій.

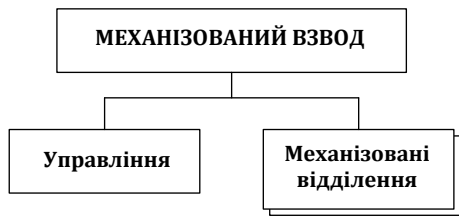
Особовий склад	8
БМП	1
Гранатомет РПГ-7	1
5,45-міліметровий кулемет РПК-74	1
5,45-міліметровий автомат АК-74	5
7,62-міліметрова снайперська гвинтівка СВД	1

Рис. 2.1. Схема організації механізованого відділення на БМП (варіант):

Відділення має плаваючу бойову машину піхоти (БМП-2), на озброєнні якої – 30-міліметрова автоматична гармата, спарений з нею 7,62-міліметровий кулемет ПКТ, 5,45-міліметровий кулемет РПК-74, ручний гранатомет РПГ-7, 7,62-міліметрова снайперська гвинтівка СВД.

Механізований взвод на БМП включає управління взводом і три механізовані відділення (рис. 2.2). Управління взводу включає п'ять осіб: командир, його заступник, кулеметник, помічник кулеметника (номер обслуги), санітар-стрілець.

* Деякі зразки зброї українського виробництва, що офіційно прийняті на озброєння ЗС України, ІВФ і ПрО, подано у додатку 5.

Особовий склад та озброєння	в управлінні	у відділенні	разом у мв
Особовий склад	5	8	29
БМП		1	3
Гранатомет РПГ-7		1	3
7,62-міліметровий кулемет ПКМ	1		1
5,45-міліметровий кулемет РПК-74		1	3
7,62-міліметрова снайперська гвинтівка СВД		1	3

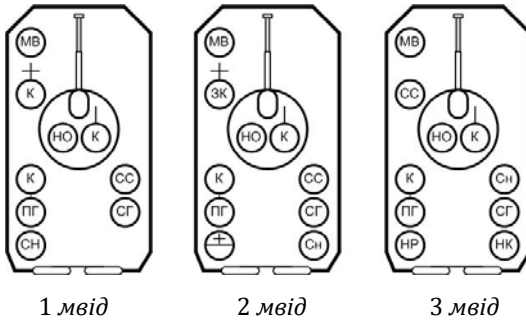
Рис. 2.2. Схема організації механізованого взводу на БМП

Призначення БМП – перевезення особового складу та підтримка вогнем *мвід*, суттєве підвищення вогневої міцності, мобільності та захищеності особового складу на полі бою. БМП дозволяє успішно діяти за різних обставин, має високу маневреність, оснащена протикульовою та протиосколковою бронєю, системою колективного захисту від зброї масового ураження, термодимовою апаратурою. БМП може бути транспортована повітрям, долати водні перешкоди на плаву, ділянки зараження, руйнування тощо.

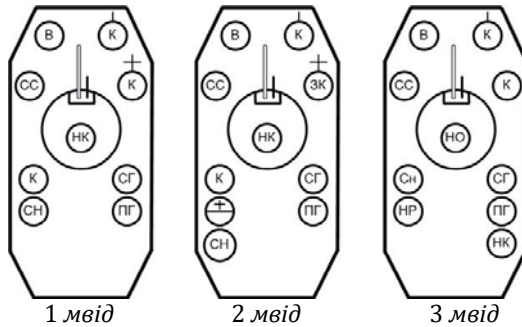
Особовий склад десантного відділення БМП, перебуваючи в машині, має змогу вести вогонь із кулеметів та автоматів через бійниці. БМП (рис. 2.3) може знищувати танки противника на відстані до 4000 м, його живу силу та вогневі засоби.

БТР (рис. 2.4) – бойова колісна броньована плаваюча машина, озброєна гарматою або великокаліберним кулеметом, що здатна уражати легкоброньовані цілі, і спареним із ним 7,62-міліметровим кулеметом ПКТ. Озброєння розміщене в баштовій установці.

Рис. 2.3. БМП-2 і схема розташування особового складу (варіант)

Рис. 2.4. БТР-80 і схема розташування особового складу (варіант)

БТР у бою часто виконують роль БМП, підтримуючи вогнем кулеметів відділення у наступі та під час бою, мають високу прохідність, здатні з ходу долати водні перешкоди, траншеї, окопи. БТР має броньовий захист, що дозволяє захистити особовий склад від вогню стрілецької зброї й осколків снарядів.

Основною індивідуальною зброєю особового складу взводу є АК-74 – автомат Калашникова (рис. 2.5; додаток 6), що призначений для ураження живої сили противника на дальності до 400 м. При веденні зосередженого вогню відділенням або взводом дальність надійного ураження противника по наземних і повітряних цілях становить до 500 м.

Автоматичний вогонь є основним видом вогню; його ведуть короткими (до 5 пострілів) та довгими (до 10 пострілів) чергами безперервно.

РПК-74 – ручний кулемет Калашникова (рис. 2.6) – автоматична зброя *мвід*, призначена для знищення живої сили та вогневих засобів противника на дальності до 500 м. Для ураження ворога у рукопашному бою до автомата приєднують багнет. Із автомата ведуть автоматичний або поодинокий вогонь.

Кулемети Калашникова (ПКТ), установлені на БМП, БТР, танках, кулемети Калашникова (ПКМ) спроможні успішно уражати живу силу та вогневі засоби противника, повітряні цілі на дальності до 1000 м.

Рис. 2.5. Автомат Калашникова (АКС-74)

Рис. 2.6. Ручний кулемет Калашникова (РПК-74)

До складу озброєння *мвід* входить також снайперська гвинтівка (СВД, рис. 2.7), яка дозволяє знищувати важливі поодинокі цілі противника (офіцерів, спостерігачів, снайперів, розрахунки вогневих засобів тощо) на дальності до 1300 м.

Для боротьби з танками та іншими броньованими засобами противника, крім озброєння БМП, у взводі є ручні протитанкові гранатомети (РПГ-7В, рис. 2.8), здатні надійно уражати цілі на дальності до 500 м, і ручні протитанкові гранати.

Рис. 2.7. Снайперська гвинтівка СВД

Рис. 2.8. Ручний протитанковий гранатомет РПГ-7В

2.2. Обов'язки особового складу механізованого відділення

Кожен військовослужбовець має досконало знати й утримувати у постійній бойовій готовності свою зброю та бойову техніку, майстерно володіти ними, бути готовим за не обхідності замінити товариша або командира. Військовослужбовець зобов'язаний:

- знати та розуміти поставлене йому завдання, завдання взводу (відділенню, танку), штатне озброєння (штатну зброю), розміри, обсяг, послідовність і терміни обладнання фортифікаційних споруд;
- уміти вести розвідку противника та місцевості, спостереження під час виконання поставленого завдання, вчасно виявляти та уражати противника; швидко обладнувати окопи й укриття (зокрема й з використанням вибухових речовин), здійснювати їх маскування; вести вогонь зі стрілецької зброї по літаках, вертольотах, інших повітряних цілях, що діють на малих висотах; долати загородження, перешкоди та зони зараження, установлювати та знешкоджувати протитанкові й протипіхотні міни;
- сміливо та рішуче діяти у наступі, стійко та завзято – в обороні, виявляти хоробрість, ініціативу та спритність у бою, надавати допомогу товаришу;

- володіти способами захисту від зброї масового ураження та високоточної зброї противника; уміло використовувати місцевість, засоби індивідуального захисту, захисні властивості машин, маскувальні властивості місцевості та місцевих предметів;
- уживати необхідних заходів само- і взаємодопомоги, проводити спеціальну обробку та продовжувати виконання завдання у разі поранення або ураження радіоактивними, отруйними речовинами, біологічними засобами, запалювальною зброєю;
- здійснювати підготовку озброєння та боєприпасів до бойового застосування, швидко та спритно споряджати патронами обойми, магазини, стрічки;
- стежити за витратами боєприпасів і пального БМП (БТР), танка, вчасно доповідати командирі про витрати 0,5 і 0,75 носимого (возимого) запасу боєприпасів і наявність пального; швидко вживати заходів у разі пошкодження БМП (БТР), танка щодо їх відновлення;
- не залишати свого місця в бою без дозволу командира;
- відбути до медичного пункту при ураженні чи пораненні за наказом командира, взявши із собою особисту зброю; за неможливості убути до медпункту – пересуватися зі зброєю до укриття (місця збору поранених) й чекати на санітарів;
- знати й дотримувати норм міжнародного гуманітарного права (див. додаток 1).

Командир взводу (головний сержант взводу, командир відділення, танка) несе відповідальність за бойову готовність, підготовку взводу (відділення, танка), ОВТ до дій та успішне виконання бойового завдання у встановлений термін, а також за виховання, військову дисципліну та морально-психологічний стан особового складу. Він завжди має знати, де перебувають підлеглі його підрозділу (солдати, сержанти), яке завдання виконують. Відсутність наказу (бойового розпорядження) старшого командира не може бути виправданням його бездіяльності.

Командир відділення (танка) в мирний і воєнний час відповідає за правильне несення служби рядовим складом відділення (танка), підтримання внутрішнього порядку; виконання ним функціональних обов'язків, індивідуальну підготовку, морально-психологічний стан і військову дисципліну у відділенні

(екіпажі), а також стан і збереження озброєння, боєприпасів, техніки та іншого майна відділення (танка).

Командир відділення (танка) підпорядкований командирі взводу, головному сержанту взводу та є прямим начальником усього рядового складу відділення (танка); за відсутності головного сержанта взводу – виконує його обов'язки.

Командир відділення (танка) зобов'язаний:

- знати тактику дій відділення (танка) у різних видах бою, досконало володіти основними видами озброєння та військової техніки відділення (танка);

- опікуватися наявністю, правильною експлуатацією, обслуговуванням і збереженням озброєння, техніки, спорядження, речового та іншого майна відділення (танка); зовнішнім виглядом підлеглих, виконанням ними правил носіння військової форми;

- ставитися із повагою до підлеглих, уживати заходів щодо згуртування військового колективу;

- знати військове звання, прізвище, ім'я та по батькові, анкетні дані рядового складу відділення (екіпажу), віросповідання, ділові якості, захоплення, рід занять до військової служби, родинний стан, адресу батьків (рідних), морально-психологічний стан, успіхи й недоліки у військовій службі;

- піклуватися про підлеглих, знати їхні потреби та порушувати перед командиром і головним сержантом взводу питання про їх задоволення, дбати про їхнє здоров'я, уживати заходів щодо його зміцнення, постійно вдосконалювати фізичну тренуваність рядового складу відділення (танка);

- проводити з відділенням (екіпажом) заняття та навчання з бойової підготовки, забезпечувати дотримання заходів безпеки на заняттях, стрільбах, навчаннях, під час роботи з технікою та озброєнням;

- підтримувати постійну бойову готовність і високу злагодженість відділення (екіпажу);

- уміло командувати відділенням (екіпажом) у бою та наполегливо домагатися виконання поставленого завдання;

- бути для підлеглих прикладом активності, хоробрості, витривалості та розпорядливості, постійно піклуватися про забезпеченість їх усім необхідним для успішного ведення бою;

- уміло використовувати прилади спостереження, особисто вести спостереження за противником, сигналами командира взводу та діями сусідніх підрозділів; за наявності дублюючого пульта управління в необхідних випадках вести вогонь по цілях з озброєння БМП (танка);

- постійно підтримувати засоби зв'язку справними, готовими до використання, уміти працювати на них, підтримувати стійкий зв'язок із командиром взводу;

- уміти здійснювати вивірку та пристрілювання зброї, водити БМП (БТР), танк, автомобіль, вести влучний вогонь зі зброї відділення, озброєння БМП (БТР), танка, орієнтуватися на місцевості, користуватися навігаційною апаратурою й топографічними картами, визначати положення цілей, наносити їх на карту (схему) вогню та передавати отримані дані командирів взводу;

- знати та утримувати в справному стані БМП (БТР), танк та озброєння, вчасно організовувати їх технічне обслуговування, у разі пошкодження – доповісти командирів взводу та організувати ремонт;

- стежити за розходом боєприпасів і пального, доповісти командирів взводу про використання 0,5 і 0,75 носимого (возимого) запасу боєприпасів і заправки пального, уживати заходів щодо їх поповнення;

- знати обов'язки заступника командира взводу, командира взводу, за необхідності – виконувати їх; залишаючись за головного сержанта взводу – виконувати його обов'язки;

- дотримувати вимог чинного законодавства України й питань охорони державної таємниці;

- під час вибуття для виконання завдань залишати замість себе старшого солдата.

Навідник-оператор БМП (навідник гармати танка, кулеметник БТР) зобов'язаний:

- знати озброєння БМП (танка, БТР), систематично перевіряти його стан, стан прицільних приборів, механізмів заряджання та наведення, проводити їх технічне обслуговування, негайно усувати виявлені несправності й доповісти командирів відділення (танка), постійно утримувати їх у бойовій готовності;

- знати правила пуску протитанкових керованих ракет, стрільби з гармати, спареного з нею кулемета (комплекс управління озброєння) та вміти вести влучний вогонь;

- знищувати виявлені цілі за командою командира взводу (його заступника), командира відділення (танка) або самостійно;
- під час дій відділення у пішому порядку постійно підтримувати його вогнем зброї БМП (БТР);
- оглядати, готувати боєприпаси до стрільби та укладати їх; працювати на радіостанції і переговорному пристрої;
- уміти вивести бойову машину піхоти (танк, БТР) з-під вогню противника до найближчого укриття; допомагати механіку-водію (водію) у проведенні технічного обслуговування та ремонту;
- знати обов'язки командира відділення (танка) та за необхідності – виконувати їх.

Механік-водій БМП (танка), водій БТР (автомобіля) зобов'язаний:

- знати будову, технічні можливості, правила експлуатації та обслуговування машини, її озброєння, уміти заряджати та вести вогонь із гармати та кулемета, утримувати машину у постійній готовності до дій, у разі виявлення несправності (пошкодження) машини негайно доповідати командирі та вживати заходів щодо її усунення;
- знати й дотримувати норм завантаження машини, правил посадки та перевезення людей; уміти застосовувати навісне та вмонтоване обладнання, здійснювати підготовку машини до буксирування, виконувати його, до подолання водних перешкод, переправ, складних ділянок місцевості та впевнено їх долати;
- уміло водити машину за будь-якої обстановки, у будь-яку пору року та час доби; дотримувати встановленої дистанції і швидкості руху, місця у похідному та бойовому порядку взводу;
- знати марки, норми витрат пального та мастильних матеріалів, не допускати їх перевитрат, своєчасно доповідати командирі про використання 0,5 і 0,75 обсягу заправки;
- знати місце прибуття, шлях руху до нього або напрямок дій свого підрозділу; безвідлучно перебувати біля машини в зазначеному місці (пункті);
- знати й точно виконувати команди, сигнали регулювання та управління;
- уміти користуватися схемою маршруту та орієнтуватися на місцевості, вибирати укрите місце, проводити обладнання окопу, маскувати його та машину, обладнувати захист від ВТЗ;

- володіти особистою зброєю, застосовувати її для самозахисту, захисту боєздатності машини й за будь-яких умов не допускати її захоплення;

- під час руху на місцевості вміло використовувати її захисні властивості, забезпечувати найкращі умови для ведення воєнних дій; вести спостереження, доповідати про виявлені цілі та результати їх ураження;

- працювати на радіостанції і переговорному пристрої.

Старший оператор (оператор) протитанкового ракетного комплексу зобов'язаний:

- знати будову, технічні можливості, правила експлуатації та обслуговування протитанкового керованого ракетного комплексу та постійно утримувати його в бойовій готовності;

- систематично перевіряти стан ракет і механізмів ПТКРК, проводити їх технічне обслуговування, негайно усувати виявлені несправності та доповідати командирі відділення;

- знати правила пуску протитанкових керованих ракет, уміти керувати ними, знищувати виявлені цілі за командою командира відділення або самостійно та доповідати про результати;

- знати обов'язки командира відділення і, за необхідності, – замінити його.

Навідник автоматичного гранатомета зобов'язаний:

- знати будову, прийоми та правила ведення стрільби з автоматичного гранатомета, підтримувати його в бойовій готовності: систематично перевіряти його стан, проводити технічне обслуговування, негайно усувати виявлені несправності та доповідати командирі відділення;

- знищувати виявлені цілі за командою командира відділення або самостійно й доповідати про результати;

- знати обов'язки командира відділення, обслуги та за необхідності – замінити їх.

Гранатометник, кулеметник (навідник кулемета), старший стрілець (стрілець, стрілець-помічник гранатометника) зобов'язані:

- знати свою зброю, утримувати її у справному стані, уміти вести з неї влучний вогонь;

- спостерігати за сусідніми підрозділами (і підтримувати їх вогнем), результатами вогню та вміло коригувати його;
- вести постійне спостереження за полем бою, доповідати командирю відділення про виявлені цілі та за його командою чи самостійно знищувати їх вогнем;
- уміти користуватися приладами та механізмами, що наявні в десантному відділенні БМП (БТР);
- допомагати навіднику-оператору у підготовці та укладанні боєприпасів і проведенні технічного обслуговування озброєння, а механіку-водію (водію) – технічного обслуговування та ремонту БМП (БТР).

Снайпер зобов'язаний:

- знати штатну зброю, утримувати її у справному стані, уміло володіти нею;
- уважно спостерігати за полем бою, виявляти та оцінювати цілі, за командою командира або самостійно знищувати найбільш важливі з них (офіцерів, спостерігачів, обслугу вогневих засобів, снайперів);
- вести розвідку, цілевказання та коригування вогню, діючи у парі;
- уміти орієнтуватися на місцевості, користуватися штатними засобами зв'язку, вміло застосовувати захисні та маскуювальні властивості місцевості, місцевих предметів для прихованого пересування та зайняття вигідної вогневої позиції.

Номер обслуги зобов'язаний:

- здійснювати підготовку боєприпасів до стрільби та подавати їх навіднику, допомагати при перезаряджанні та обслуговуванні зброї;
- вести спостереження за результатами вогню, переміщеннями та сигналами своїх підрозділів;
- доповідати навіднику про використання половини носимого (возимого) запасу боєприпасів;
- вміло володіти особистою зброєю.

Санітар-стрілець зобов'язаний:

- знати завдання взводу, розташування його командира, санітарного інструктора роти;
- вміло використовувати медичне оснащення санітара та підручні засоби для надання медичної допомоги;

- спостерігати за появою поранених і військовослужбовців, які дістали важких бойових психологічних травм на полі бою та доповідати про них командирі взводу;

- розшукувати поранених на полі бою та надавати першу медичну допомогу важкопораненим, уміло використовувати захисні та маскувальні властивості місцевості для їх укриття, евакуйовувати поранених із БМП (БТР), танка;

- позначати місця перебування поранених, хворих і військовослужбовців, які дістали важких травм, відповідними знаками;

- володіти особистою зброєю, застосовувати її для самозахисту та захисту поранених і хворих.

Спеціальними обов'язками солдата є подавання снарядів і забезпечення зв'язку. Підношувача боєприпасів призначають із числа солдатів відділення для своєчасного забезпечення боєприпасами й усім необхідним для ведення вогню. Він має:

- уміти швидко й спритно опоряджувати магазини (стрічки) для патронів, готувати ручні гранати до бойового застосування;

- перебувати на позиції відділення та вести вогонь по противнику;

- знати місце розташування пункту бойового постачання роти (взводу) і прихований маршрут до нього;

- за командою командира відділення убути на пункт бойового постачання, отримати й доставити на позиції відділення у встановлений термін боєприпаси, доповісти командирі відділення й за необхідності – рознести боєприпаси на позиції.

Зв'язківця призначають із числа солдатів взводу (відділення, екіпажу) для передавання усних або письмових наказів (донесень). Зв'язківець має:

- стежити за сигналами командира роти (взводу);

- знати місце перебування свого командира та прихований маршрут до командира, до якого його направлено;

- доставляти розпорядження (донесення) своєчасно в указаний термін, про виконання – доповідати.

Розділ 3

СПОСОБИ ПЕРЕСУВАННЯ, ПОДОЛАННЯ ПЕРЕШКОД І ЗАГОРОДЖЕНЬ У БОЮ

Успішного виконання бойового завдання можна досягти завдяки чіткому та вмілому виконанню особовим складом *мвід* і кожним солдатом окремо обов'язків, що передбачені бойовим статутом, іншими документами.

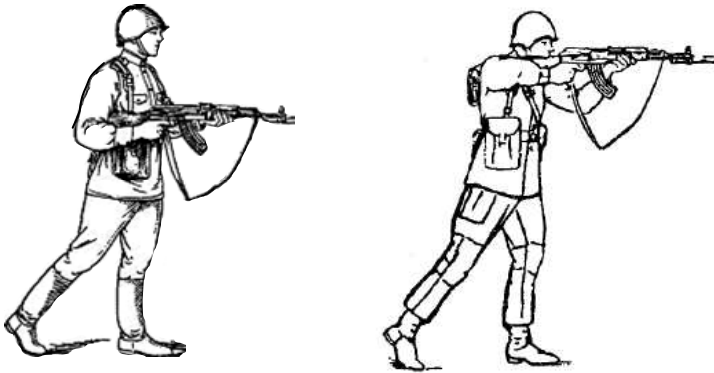
Для досягнення перемоги над противником в бою (за тактичних дій) солдат має досконало знати своє місце у бойовому порядку *мвід*, способи пересування, подолання перешкод і загороджень, тримати у бойовій готовності зброю, беззаперечно виконувати команди (накази) старшого командира.

3.1. Способи пересування солдата у бою

Під час бою, залежно від характеру місцевості, умов обстановки та впливу вогню противника, солдат може пересуватися прискореним кроком або бігом (у повний зріст чи пригнувшись), перебіжками та переповзанням.

Ділянки місцевості, приховані від спостереження та вогню противника, долають прискореним кроком чи бігом. Темп ходьби в середньому – 130-140 кроків за хвилину, довжина кроку – 80-90 см. Подовження кроку досягають за рахунок більш швидкого й повного розгинання ноги, що розташована позаду, і значного винесення іншої – стегном уперед. Тривале пересування прискореним кроком стомлює, тому доцільно чергувати ходьбу з бігом. У такий самий спосіб солдат має пересуватися під час атаки, тримаючи зброю в положенні, що є зручним для негайного відкриття вогню (рис. 3.1).

На місцевості з невисокими укриттями (низький чагарник, висока трава, канави тощо) особовий склад має пересуватися пригнувшись, для чого необхідно зігнути ноги в колінах, подати корпус уперед, дивитися перед собою та рухатися широким кроком. Усі рухи мають бути виконані вільно, без напруги.

Рис. 3.1. Положення зброї під час руху прискореним кроком

Залежно від характеру місцевості пересування має свої особливості – треба володіти правильною поставою стопи при пересуванні схилами (рис. 3.2). Пересування нагору здійснюють скороченим кроком із нахилом корпусу вперед. Якщо схил крутий – підйом виконують зигзагами (рухаються то правим, то лівим боком до схилу, злегка зігнувши ноги), спираючись ребрами підошов і каблуків на виступи схилу. На круті схили підйом можна здійснювати "ялинкою": підніматися прямо, тримаючись руками за гілки, кущі, пучки густої трави тощо, ноги ставити на всю ступню із розведеними вбік носками (рис. 3.3).

Рис. 3.2. Схема правильної постави стопи на схилах:
 а – при підйомі;
 б – при спуску;
 в – при пересіканні

Рис. 3.3. Схема підйому схилом: а - "ялинкою"; б - зигзагом

Униз схилом треба пересуватися вільним кроком, ставлячи ногу на п'яту та відхиляючи корпус назад. Крутими схилами варто спускатися боком, приставними кроками, за можливості тримаючись рукою за нерівності схилу.

Грузлим чи слизьким ґрунтом рухаються короткими кроками: ноги слід переставляти швидко, щоб вони не встигли глибоко загрузнути чи зісковзнути з опори. Ставити ногу слід на всю ступню та намагатися вибирати для опори більш тверді ділянки (борозни, виступи, корені тощо).

Біг (повільний, у середньому темпі, швидкий) застосовують для подолання окремих ділянок місцевості.

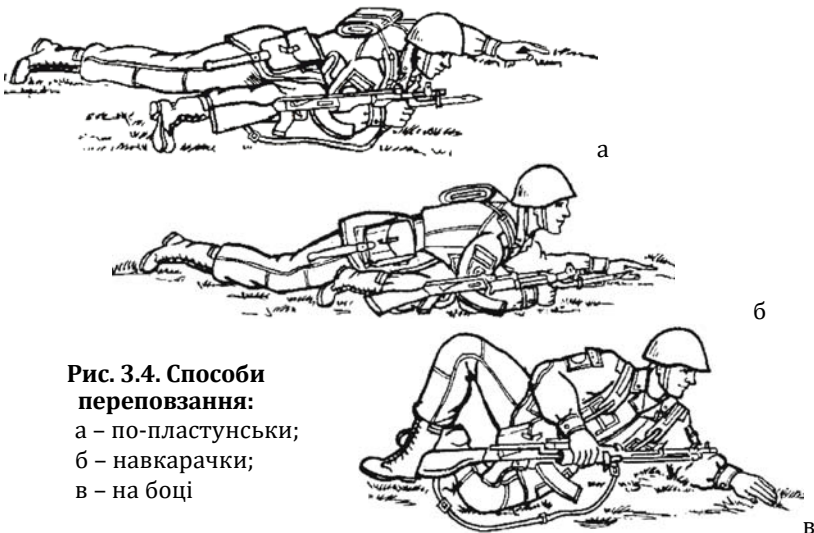
Повільним бігом долають довгі дистанції. Темп бігу – 150-165 кроків за хвилину із довжиною кроку 70-90 см.

У середньому темпі біжать вільними кроками. Корпус при цьому тримають із невеликим нахилом уперед. Швидко просування вперед забезпечує енергійний поштовх, після якого ногу, що розташована позаду та зігнута в коліні, виносять стегном угору та ставлять на всю ступню. Гомілку не слід виносити сильно вперед, а ступню – ставити на землю далеко від проєкції центра ваги, оскільки тоді зростає гальмівний вплив переднього поштовху, спрямований у протилежний бік. Темп бігу – 65-80 кроків за хвилину, довжина кроку – 85-90 см.

Швидкий біг застосовують для перебіжок, вибігання з укриттів до машин, розбігу перед подоланням перешкод. При цьому

корпус нахиляють уперед більше, ніж під час бігу в середньому темпі, а відштовхування ногою та рух руками здійснюють енергійніше. Збільшення довжини кроку забезпечує задній поштовх ноги та швидке її винесенням стегном уперед. Ногою після відштовхування треба виносити вперед догори зігнутою в коліні та м'яко ставити на передню частину ступні із подальшою опорою на всю ступню. Темп бігу – 180-200 кроків за хвилину, довжина кроку – 120-150 см. Під час бігу, пересування прискореним кроком, перебіжок зброю тримають однією чи двома руками (як зручніше).

Переповзання застосовують для непомітного наближення до противника або прихованого подолання ділянок місцевості, які мають незначні укриття, нерівності рельєфу та перебувають під спостереженням чи обстрілом противника. Переповзання здійснюють по-пластунськи, "навкарачки" і на боці (рис. 3.4). Ще до початку руху варто намітити шлях пересування, укриття та місця для зупинок.

Рис. 3.4. Способи переповзання:

- а – по-пластунськи;
- б – навкарачки;
- в – на боці

Здійснюючи *перебіжку*, солдат намічає шлях руху, місця зупинок для ведення вогню, а за командою на виконання – швидко підхоплюється та стрімко перебігає. Довжина перебіжки між

зупинками залежить від місцевості, інтенсивності вогню противника та в середньому може становити 20-40 кроків. На місці зупинки солдат, що перебіг, з розбігу лягає, відповзає трохи вбік, після чого готується до ведення вогню для прикриття просування інших солдатів *мвід*. Положення зброї під час перебіжки – за вибором.

Взвод може здійснювати перебіжки по одному, групами (згідно з бойовим розрахунком), відділеннями, а *мвід* – по одному, бойовими групами (згідно з бойовим розрахунком) або одночасно всім складом.

Перебіжки взводу (відділення, бойової групи) відбуваються за командами:

- по одному – "Взвод (відділення, бойова група), у напрямку такого-то предмета (на такий-то рубіж), перебіжкою праворуч (ліворуч, праворуч і ліворуч) по одному – ВПЕРЕД";

- відділеннями (бойовими групами) – "Взвод (відділення), у напрямку такого-то предмета (на такий-то рубіж), перебіжкою, таке-то відділення (бойова група) – ВПЕРЕД";

- усім складом відділення – "Відділення, у напрямку такого-то предмета (на такий-то рубіж), перебіжкою праворуч (ліворуч) – ВПЕРЕД".

Під час перебіжки відділення по одному за командою "ВПЕРЕД" правофланговий (лівофланговий або одночасно право- і лівофланговий) за визначеним маршрутом стрімко пробігає 20-40 кроків, займає вогневу позицію та прикриває вогнем наступного. Одночасно із зупинкою першого, пересувається другий, висунувшись на лінію першого, займає вогневу позицію та прикриває третього. Перший, хто перебігає, при зупинці решти перебігає у той самий спосіб до виходу на проміжні рубежі під їх прикриттям. Решта солдатів відділення послідовно висуваються у такий самий спосіб. Під час перебіжки відділення бойовими групами перебігають одночасно кілька солдатів бойової групи так само, як і по одному.

Під час перебіжки взводу відділеннями кожне з них починає рух за командою командира "Відділення, у напрямку такого-то предмета (на такий-то рубіж), перебіжкою, за мною – ВПЕРЕД". Особовий склад відділення одночасно піднімається, пробігає 20-40 кроків, займає вогневі позиції для ведення вогню. Відновлення руху відбувається за командою "Відділення – ВПЕРЕД".

Відділення (групи, окремі солдати), які ще не переміщуються, а також ті, що вже висунулися після перебіжки на вказаний рубіж (зупинку), підтримують вогнем тих, хто перебігають, змінюючи вогневу позицію після двох-трьох коротких черг.

БМП (БТР) вогнем підтримує просування особового складу підрозділів, використовуючи складки місцевості, переміщується у вказаному напрямку стрибками від рубежу до рубежу (від укриття до укриття). Довжина стрибка – не більше 400 м.

Для переповзання по-пластунськи необхідно лягти щільно до землі, правою рукою взяти ремінь за його верхню частину та покласти зброю на передпліччя правої руки. Підтягнути праву (ліву) ногу та одночасно витягнути ліву (праву) руку якомога далі; відштовхуючись зігнутою ногою, пересунути тіло вперед, підтягнути другу ногу, витягнути другу руку та продовжувати рух у тому самому порядку. Під час переповзання не можна високо піднімати голову (рис. 3.4 а).

Для переповзання навкарачки треба встати на коліна та опертися на передпліччя або кісті рук, підтягнути зігнуту праву (ліву) ногу під груди, одночасно ліву (праву) руку витягнути вперед. Пересунути тіло вперед необхідно до повного випрямлення правої (лівої) ноги, одночасно підтягуючи під себе другу зігнуту ногу, і, витягуючи другу руку, продовжувати рух у тому самому порядку. При опорі на передпліччя зброю необхідно тримати так само, як і під час переповзання по-пластунськи, а при опорі на кісті рук – у правій руці (рис. 3.4 б).

Для переповзання на боці необхідно лягти на лівий (правий – для шульги) бік, підтягнувши вперед ліву ногу, зігнуту в коліні, опертися на передпліччя лівої руки, правою ногою опертися каблуком у землю, якомога ближче до себе; розгинаючи праву ногу, пересунути тіло вперед, не змінюючи положення лівої (правої) ноги, після чого продовжувати рухи у тому самому порядку. Зброю необхідно тримати правою (лівою) рукою, поклавши її на стегно лівої (правої) ноги (рис. 3.4 в).

Одночасне пересування відділення відбувається за командою "Відділення, у напрямку такого-то предмета – ВПЕРЕД", якщо необхідно, то додається "БІГОМ" або "Відділення, у напрямку такого-то предмета на такий-то рубіж, за мною – ВПЕРЕД".

Зупинку відділення здійснює за командою "Відділення – СТІЙ", а подовження руху – "Відділення – ВПЕРЕД".

Рух бойової лінії взводу (відділення) назад відбувається у такий самий спосіб, що й вперед, за командою "Відділення, відійти на такий-то рубіж, праворуч (ліворуч або праворуч і ліворуч) по одному (групами) – НАЗАД".

3.2. Способи подолання перешкод і загороджень

На полі бою можуть траплятися різні природні перешкоди, інженерні загородження та заражені ділянки місцевості. Траншеї, ходи сполучення, невеликі ями необхідно перестрибувати безопорним стрибком із приземленням на одну чи обидві ноги. Глибокі й широкі рови чи ями долають перекинутою через них колодою або штурмовим містком, що виготовлений з підручних матеріалів. Невисокі вертикальні перешкоди (огорожі, частоколи, кам'яні чи дерев'яний паркани) перестрибують безопорними (опорними) стрибками або наступаючи на перешкоду (рис. 3.5).

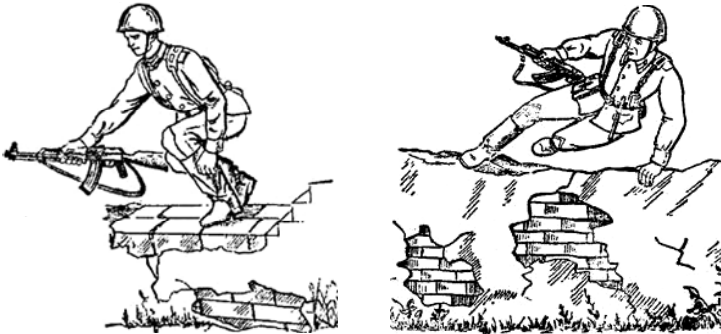

Рис. 3.5. Способи подолання невисоких вертикальних перешкод

Високі вертикальні перешкоди (кам'яні стіни, дерев'яні паркани тощо) долають "зачепом" чи силою (рис. 3.6) з опорою на груди, а також за допомогою товаришів (рис. 3.7).

Нескладно подолати загородження, якщо вони не перебувають під вогнем противника, набагато важче це зробити, коли перешкоди противник прикриває вогнем. Тоді незначне зволікання (затримка) при подоланні загороджень може призвести до значних втрат тих, хто веде наступ.

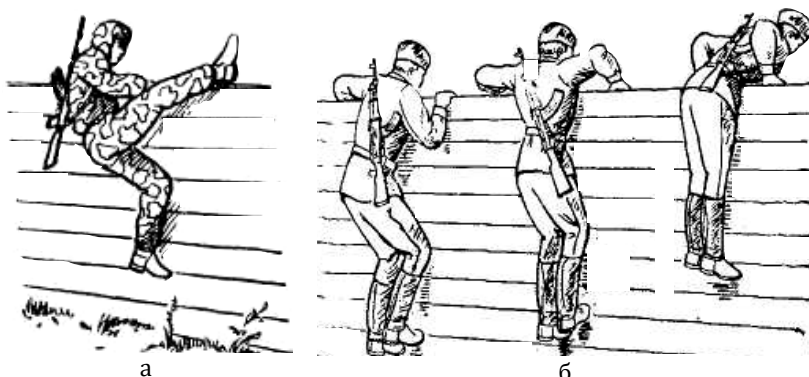

Рис. 3.6. Способи подолання перешкод: а – зацепом; б – силою

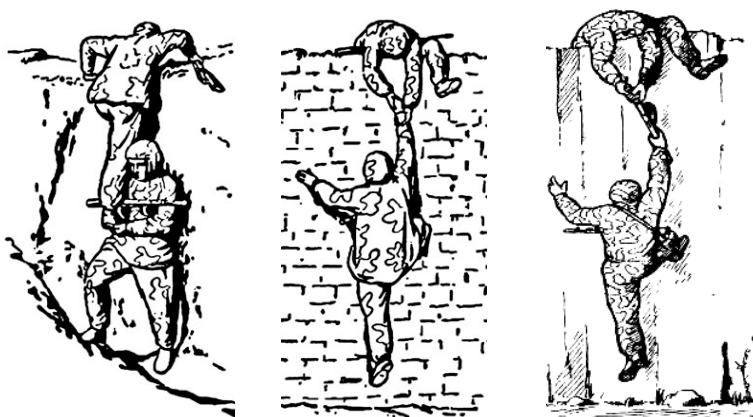

Рис. 3.7. Способи подолання перешкод за допомогою товаришів

Для подолання загороджень із колючого дроту у них пророблюють проходи (напр., перебивають дріт ребром саперної лопати) або накидають на дріт мат із комишу, соломи, шинелі тощо (рис. 3.8).

Час на переміщення у бою.** Якщо до наступного укриття далеко, то важливим стає інший фактор – час, необхідний для подолання відкритої ділянки. Час, витрачений солдатом на переміщення, залежить від щільності й ефективності вогню про-

** Тут і далі – досвід АТО та ООС.

тивника. Що сильнішим є вогонь противника, то меншим має бути час на переміщення. Що меншою є відстань до противника, то коротшими й швидшими мають бути переміщення.

Якщо на дистанції 700-800 м довжина переміщення може становити 40-50 кроків (подолання за 30 с), а на відстані 400-500 м – 15-20 кроків, то під інтенсивним вогнем противника вона має становити 4-5 кроків.

Рис. 3.8. Способи подолання колючого дроту

Звичайному солдату на виконання прицільного пострілу потрібно близько 5 с. Тому вважають, що за 3 с, які необхідні для короткої перебіжки, противник не встигне зробити прицільний постріл. Якщо противник веде прицільний вогонь, то треба переміщуватися від одного укриття до іншого, не даючи противнику змоги пристрілятися.

Перед початком перебіжки потрібно прораховувати, скільки можна пробігти до першого прицільного пострілу противника.

Пересуваючись "двійкою" у бою (рис. 3.9) солдат, який відкриває вогонь, має вигуком ("Тримаю" чи "Прикриваю") або в інший спосіб повідомити про готовність прикрити вогнем напарника.

№1 – прикриває, №2 – пересувається.

№1 заліг, зробив прицільний постріл або чергу та сповістив №2 про готовність прикривати його пересування.

№2 – прикриває, №1 – пересувається.

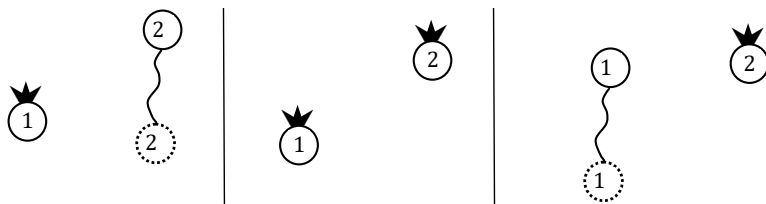

Рис. 3.9. Схема пересування "двійкою" у бою (варіант)

Пересування "трійкою" у бою (рис. 3.10). "Трійка" складається із двох підгруп, до однієї входять два солдати, до другої – один. Вони пересуваються так само, як у "двійці": одна підгрупа біжить, інша – прикриває. Уперед завжди висувається один солдат, а двоє – підтягуються до нього, аби двоє, які біжать поперед одного, не перекривали йому сектор обстрілу.

№1 і №3 – прикривають вогнем, №2 – переміщується.

№2 – заліг, зробив прицільний постріл або чергу й сповістив напарників про готовність прикрити вогнем їхнє переміщення.

№2 – прикриває вогнем, №1 і №3 – переміщуються.

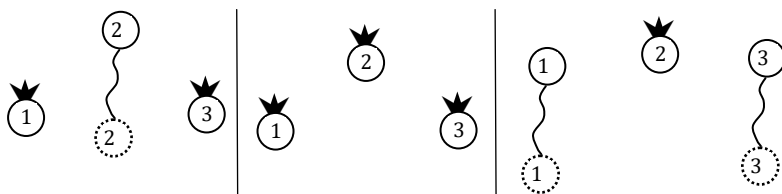

Рис. 3.10. Схема пересування "трійкою" у бою (варіант)

Розділ 4

ОБОРОННИЙ БІЙ

Оборонний бій – вид загальновійськового бою. **Мета** оборонного бою – відбити наступ противника, завдати йому максимальних втрат, утримати важливі райони (рубежі, об'єкти) місцевості та створити для своїх військ сприятливі умови для переходу в наступ або ведення інших дій.

Оборонний бій відділення (танка) включає послідовне виконання тактичних задач, основними з яких є завдання ураження підрозділам противника при їх розгортанні та переході в атаку перед переднім краєм оборони; відбиття атаки противника та утримання зайнятого опорного пункту (позиції); знищення противника, який увірвався на передній край і вклинився в оборону.

Відділення (танк) має бути готовим до тривалого ведення оборонного бою в умовах застосування противником усіх видів зброї і засобів РЕБ, здатним відбити атаку переважаючих сил танків і піхоти, яких підтримує вогонь артилерії та удари авіації, повітряний (морський) десант і ДРС. Підрозділ має стійко утримувати опорну позицію та не залишати її без наказу старшого командира.

Стійкість оборони – це здатність підрозділів за рахунок витримки, непохитності та завзяття відбити атаки противника та за будь-яких обставин утримати позиції (райони, рубежі).

Успішне виконання завдання залежить від високого морально-психологічного стану особового складу, його організованості й навченості, жорсткої військової дисципліни, прагнення виконати поставлене завдання за будь-яких умов, майстерно організованої системи вогню та загороджень, ретельного маскування опорного пункту взводу (вогневої позиції відділення), умілого використання вигідних умов місцевості, їх інженерного обладнання, застосування раптових способів ведення бою (тактичних дій), забезпечення заходів захисту від ЗМУ і ВТЗ противника, усебічного забезпечення й підготовки особового складу до тривалого ведення бойових дій, зокрема в умовах повного оточення.

Найбільшої *активності оборони* можна досягти веденням безперервної розвідки противника й місцевості, ініціативними діями всіх підрозділів на полі бою, умілим маневром вогнем, силами та засобами, що діють фронтом і з глибини. Маневр силами й засобами є основою активності оборони. Оборона може бути:

- *протитанковою*, що здатна завдати максимальних втрат, відбити атаки танків противника, а танки, що прорвалися у глибину оборони, знищити;
- *протиповітряною*, що спроможна відбити масовані удари авіації противника та завдати їй значних втрат;
- *протидесантною*, мета якої – недопущення висадження повітряного десанту противника, знищення його, якщо він висадився;
- *глибоко ешелонованою*, для якої характерна розгалужена система траншей, зосередження резервів на напрямку наступу головних сил противника та використання їх для контратак і контрударів;
- *готовою до тривалого ведення бою* в умовах застосування противником ЗМУ, високоточної зброї і засобів РЕБ.

Під умовами переходу мвід до оборони зазвичай розуміють конкретну тактичну обстановку (положення, стан, характер дій противника, своїх і сусідніх підрозділів, умови місцевості тощо), в якій відбувається організаційний перехід підрозділів до оборони. Залежно від відстані до противника розрізняють перехід до оборони за *відсутності зіткнення з противником* або в умовах *безпосереднього зіткнення з ним*.

У сучасному загальновійськовому бою найчастіше *мвід* доведеться переходити до оборони в умовах безпосереднього зіткнення з противником (додаток 3), під час наступу або після невеликого зустрічного бою. Відділенню доведеться в ході бою захопити вигідний для оборони рубіж і під вогнем противника провести всі роботи, пов'язані з організацією оборони. Складність такого переходу до оборони полягає в необхідності продовжувати бій і водночас вибирати позицію, обладнувати її, ставити завдання підлеглим, організовувати систему вогню. Крім того, підрозділи спочатку триматимуть оборону, маючи у розпорядженні ті самі сили й засоби, якими вели наступ.

Під час організації оборони за відсутності безпосереднього зіткнення з противником слід ретельніше вивчити підступи, організувати систему вогню, більш повно обладнати позицію в інженерному відношенні: установити різноманітні загородження перед переднім краєм, розчистити сектори обстрілів тощо.

Бойове завдання мвід в обороні – відбиття атаки противника перед переднім краєм та утримання займаної позиції. Уміло використовуючи зброю, фортифікаційні споруди та вигідні умови місцевості, солдат в обороні здатний знищити велику кількість живої сили противника та успішно протидіяти танкам та іншим броньованим машинам.

Відділення не має права залишати позицію та відходити без наказу командира взводу.

При переході до оборони командир відділення насамперед має організувати спостереження та систему вогню. Система вогню включає ділянки зосередженого вогню перед переднім краєм оборони, зони протитанкового вогню бойових машин і суцільного багат шарового вогню всіх інших засобів перед переднім краєм, у проміжках, на флангах і в глибині оборони, підготовлений маневр вогнем бойових машин та інших вогневих засобів на небезпечних напрямках.

Основу системи вогню становить вогонь БМП, танків, протитанкових гранатометів і кулеметів. Її будують з урахуванням вогневих можливостей усіх видів зброї підрозділу, доданих йому вогневих засобів, а також інженерних загороджень, природних перешкод тощо. Система вогню має забезпечувати ураження противника (передусім його танків, інших броньованих машин) на підступах до оборони, перед переднім краєм, між сусідніми позиціями та в глибині оборони, передбачати ведення фронтального вогню, кругову оборону.

Під час організації системи вогню відділенню вказують смугу вогню, ділянки його зосередження, додатковий сектор обстрілу. БМП (БТР), танкам, ПТРК, ручним протитанковим гранатометам, вогнеметам і кулеметам призначають звичайно кілька основних і запасних вогневих позицій (для чергових вогневих засобів – тимчасових) на кожен вогневий засіб, вказують основний і додатковий сектори стрільби з кожної позиції на дальність їх дійсного вогню.

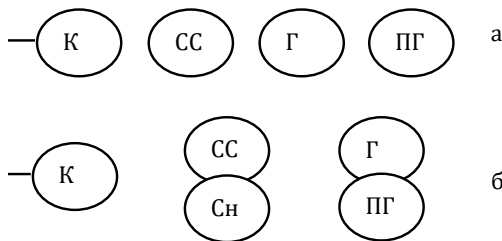
Межі смуги вогню обмежують праворуч і ліворуч, указуючи кожен двома точками (орієнтирами). Смуги вогню сусідніх підрозділів (вогневих засобів) на стиках мають взаємно перекривати одна одну. Вогонь РПГ готують у смузі вогню своїх відділень. Готовність системи вогню визначають зайняттям БМП (БТР), танками та іншими вогневими засобами вогневих позицій, підготовкою даних для стрільби, а також наявністю боеприпасів.

Безпосередньо перед переднім краєм улаштовують зону суцільного багат шарового вогню: уся місцевість на відстані до 400 м перед переднім краєм має перебувати під вогнем підрозділу, а "мертві" зони – під ураженням вогню артилерії і мінометів старшого командира із закритих вогневих позицій. Про ефективність оборонного вогню свідчить уміле управління ним, влучність, масованість і раптовість.

Під час виконання бойових завдань *мвід* діє, переважно, у складі взводу. Відділення має бути готовим до маневру в небезпечному напрямку, ведення вогню вночі та в умовах обмеженої видимості.

Самостійно відділення може діяти у розвідці, похідній, сторожовій і безпосередній охороні. Залежно від поставленого завдання та характеру місцевості відділення може діяти у пішому порядку, на бойових машинах і десантом на танках. Механізоване відділення, залежно від обстановки, може вирішувати свої завдання в похідному або бойовому порядку.

Похідний порядок відділення в пішому порядку – колона. Його застосовують на марші, при переслідуванні, пересуванні за різних випадків та умов обстановки (рис. 4.1).

Рис. 4.1. Схема похідного порядку механізованого відділення колоною (варіант): а – по одному; б – по двоє

Бойовий порядок – організоване розташування особового складу *мвід* на місцевості для ведення бою (тактичних дій).

Бойовий порядок механізованого відділення – бойова лінія.

БМП (БТР) може перебувати у бойовому порядку відділення або входити до складу групи бойових машин взводу.

Бойову лінію відділення утворюють військовослужбовці, які рівномірно або бойовими групами ("двійками", "трійками") розміщені для ведення бою, склад яких визначає командир відділення. Залежно від завдань та умов обстановки бойова лінія може бути сформована уступом, клином, кільцем тощо.

Бойові групи поділяють на маневрені та вогневі.

Маневрену групу створюють для виконання окремих завдань щодо знищення (захоплення) противника у взаємодії з вогневою групою шляхом зближення з ним і зайняття вигідного положення, використовуючи складки місцевості (місцеві предмети). До складу маневреної групи можуть бути призначені старший стрілець, стрілець і кулеметник.

Мета **вогневої групи** – підтримка вогнем дій маневреної групи, виконання разом з нею завдань зі знищення противника. До складу вогневої групи входять зазвичай командир відділення, кулеметник, гранатометник і стрілець-помічник гранатометника. Залежно від виконуваного завдання, засобів посилення та умов обстановки склад бойових груп може бути іншим.

В обороні *мвід* організованим вогнем завдає уражень противнику перед переднім краєм, відбиває атаки танків і піхоти противника, веде боротьбу із повітряними цілями на малих висотах, стійко обороняє позицію відділення.

Механізоване відділення обороняє бойову позицію до 100 м за фронтом. Відстань між позиціями сусідніх відділень – до 50 м. Між позиціями відділень обладнують ходи сполучення. Позаду позиції на відстані до 50 м влаштовують окоп для бойової машини, зазвичай з ходом сполучення (рис. 4.2).

БМП (БТР) призначено для підтримки вогнем дій відділення (бойових груп), знищення броньованих і захищених об'єктів противника, а також перевезення особового складу відділення. Місце для окопу БМП вибирають і здійснюють інженерну підготовку з таким розрахунком, щоб її вогонь прикривав відділення на позиції.

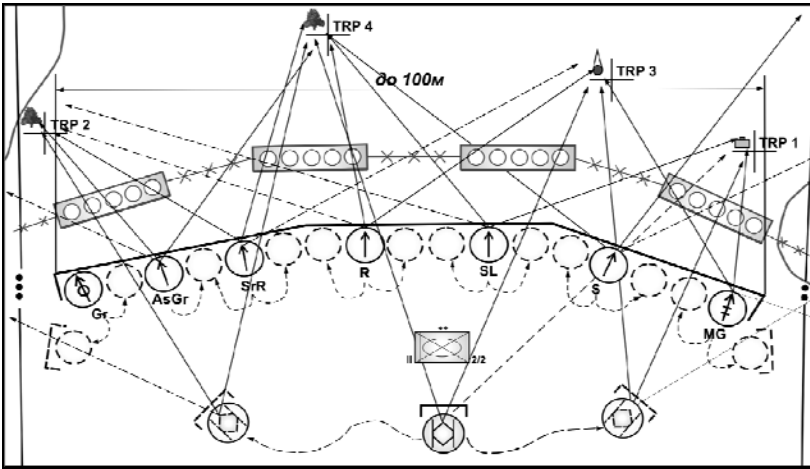

Рис. 4.2. Схема розташування механізованого відділення в обороні

Для кулемета, гранатомета та бойової машини обладнують основні та запасні вогневі позиції. Основні критерії при виборі позиції – забезпечення маскування, спостереження за противником і ведення вогню на граничну дальність. Позиція бойової машини має забезпечити прикриття вогнем особового складу відділення під час інженерного обладнання позиції, кругову оборону, можливість ведення зосередженого вогню, а також приховані шляхи для маневру з однієї вогневої позиції на іншу.

Вогневі позиції повинні мати прийнятні сектори обстрілу та за можливості – приховані шляхи підходу та висування.

Особовий склад відділення має бути розташований на позиції приховано від противника. Підступи до позиції відділення перед фронтом і на флангах мають перебувати під дійсним (особливо фланговим) вогнем, а загородження та перешкоди – добре проглядатися й прострілюватися.

За призначенням вогневі позиції поділяють на *основні* – для виконання основного вогневого завдання; *тимчасові* – для виконання окремих завдань; *запасні* – на випадок здійснення маневру чи змушеного залишення основної позиції; *хибні* – для введення противника в оману.

Вогневі позиції вибирають з урахуванням завдань, які необхідно виконати, та умов місцевості, здійснюючи їх інженерну підготовку, і ретельно маскують.

4.1. Підготовка оборонного бою

Порядок і тривалість роботи командира відділення з підготовки оборонного бою залежать від умов переходу до оборони, отриманого завдання, віддаленості та характеру дій противника, умов місцевості та наявного часу тощо. Зазвичай підготовку оборонного бою проводять з виконанням заходів у повному обсязі, за нестачі часу – у скороченому обсязі у стислі терміни.

Отримавши завдання на перехід до оборони **за відсутності зіткнення з противником** командир відділення має:

- організувати підготовку відділення до виконання завдання та безпосередню охорону;
- вивести відділення на вказану позицію;
- указати основну та запасну вогневі позиції для БМП (БТР), кулеметника, гранатометника, місця для стрільців;
- визначити порядок дій відділення та завдання підлеглим;
- провести бойовий розрахунок;
- віддати бойовий наказ.

Під час **проведення бойового розрахунку** командир відділення має визначити склад бойових груп ("двійок", "трійок"), призначити їх старших, спостерігача, черговий вогневий засіб, виділити, за необхідності, зв'язківця та підношувача боєприпасів. Надалі він організує інженерну підготовку та маскування позиції, готує дані для ведення вогню вдень і вночі, складає картку вогню відділення, керує підготовкою відділення до дій та у встановлений час доповідає командирі взводу про готовність до бою.

Далі командир відділення організує зайняття бойової позиції і її безпосередню охорону, створює бойовий порядок і систему вогню, організує інженерне обладнання позиції, керує підготовкою відділення до виконання бойового завдання, перевіряє готовність відділення до бою та у встановлений час доповідає командирі взводу.

В умовах безпосереднього зіткнення з противником командир відділення (див. додаток 3) організує захоплення вказаної позиції, визначаючи порядок дій відділення в оборонному бою. Після зайняття позиції і закріплення на ній командир відділення:

- організовує безпосередню охорону;
- детально вивчає місцевість;
- уточнює бойовий розрахунок відділення, вогневі позиції для БМП (БТР), кулеметника, гранатометника, місця для стрільців і завдання підлеглим;
- віддає бойовий наказ;
- складає картку вогню відділення;
- завершує підготовку особового складу, ОВТ до виконання отриманого завдання.

Під час **організації безпосередньої охорони** командир відділення доводить особовому складу пропуск, указує порядок ведення спостереження за місцевістю, повітрям і сигналами командира взводу, ставить завдання черговому вогневому засобу та спостерігачу, визначає порядок дій відділення за раптового нападу противника. Надалі командир відділення вивчає місцевість, за необхідності – уточнює завдання підлеглим і порядок взаємодії, віддає бойовий наказ. У всіх випадках робота командира відділення з підготовки оборонного бою не має затримувати зайняття підрозділами оборони й створення ними системи вогню.

Робота командира відділення з підготовки оборонного бою загалом відповідає загальному змісту його роботи під час підготовки загальновійськового бою. Під час **усвідомлення отриманого завдання** командир відділення визначає:

- позицію, яку потрібно зайняти, задачу щодо відбиття наступу та знищення противника, який вклинився в оборону;
- смугу вогню, додаткові сектори обстрілу та ділянки зосередженого вогню взводу та відділення;
- сили та засоби, які забезпечують фланги, стики, проміжки, відповідального за них;
- сили й засоби, призначені для здійснення охорони;
- задачі, які виконують сили й засоби командира взводу в інтересах дій відділення;
- задачі сусідніх підрозділів і порядок взаємодії з ними;
- час зайняття оборони, готовності системи вогню, терміни та обсяг інженерного обладнання бойової позиції та опорного пункту у цілому.

Під час **оцінювання обстановки** командир відділення вивчає:

- склад, положення, можливий характер дій противника, а під час переходу до оборони в умовах безпосереднього зіткнення з противником – і місця розташування його вогневих засобів;

- стан, забезпеченість, можливості відділення, доданих підрозділів і вогневих засобів; склад, положення, завдання сусідніх підрозділів, умови взаємодії з ними та вогневими засобами старшого командира, що розташовані в опорному пункті на позиції відділення (взводу);

- характер місцевості, її захисні та маскувальні властивості, прохідність перед переднім краєм, умови спостереження та ведення вогню, здійснення маневру.

Командир відділення також має врахувати стан погоди, пору року, час доби та їх вплив на підготовку й ведення оборонного бою.

Приймаючи рішення, командир відділення визначає:

- спосіб дій в оборонному бою – напрямок зосередження основних зусиль, позиції (об'єкти), від утримання яких залежить стійкість оборони;

- порядок ураження противника при його висуванні, розгортанні, відбитті атаки, знищенні противника, що обійшов або вклинився в оборону (зокрема, у траншеях і ходах сполучення), завдання особовому складу відділення, доданим підрозділам і вогневим засобам;

- побудову бойового порядку;
- маневр, який необхідно застосувати;
- заходи щодо введення противника в оману.

Під час проведення **рекогносцировки** командир відділення додатково вивчає місцевість та уточнює дані про:

- положення, склад і найбільш імовірний напрямок наступу противника, можливі рубежі його розгортання та переходу в атаку, місця розміщення його вогневих засобів, напрямки дій бойових вертольотів;

- накреслення переднього краю оборони взводу, розташування бойових позицій відділення та сусідніх підрозділів;

- розташування траншей і ходів сполучення відділення, взводу й доданих підрозділів;

- смуги вогню та додаткові сектори обстрілу, ділянки зосередженого вогню взводу та сусідніх відділень;

- основну та запасну вогневі позиції, сектори обстрілів БМП, танка, доданих вогневих засобів і засобів старшого командира (сусідніх підрозділів), що призначені для забезпечення флангів і проміжків;

- позицію групи управління та вогневої підтримки взводу, місце КСП;

- рубежі, ділянки та об'єкти, по яких готується вогонь артилерії і мінометів;

- місця й характер інженерних загороджень перед фронтом оборони взводу та на флангах, наявність переходів у них, місця розміщення запасу боєприпасів взводу та збору поранених.

У бойовому наказі під час **постановки завдань** командир механізованого відділення вказує: бойовий склад, завдання з відбиття атаки противника та його знищення; бойову позицію, смугу вогню й додаткові сектори обстрілу; основну та запасну (тимчасову) вогневі позиції БМП (БТР), основний і додатковий сектори обстрілу, ділянки зосередженого вогню відділення;

- *доданим вогневим засобам* – основні та запасні вогневі позиції, сектори обстрілів із кожної позиції;

- *снайперу* – основну та запасну вогневі позиції, порядок спостереження та ведення вогню;

- *стрільцю-санітару* – місце збору, порядок розшуку (винесення, виведення) поранених до нього та надання їм першої медичної допомоги, порядок евакуації на медичний пост роти.

У бойовому наказі, крім звичайних питань, указують час зайняття оборони, готовності системи вогню, черговість і терміни інженерного обладнання опорного пункту.

У ході **організації взаємодії** командир відділення має:

- узгодити взаємодію елементів бойового порядку (штатних і доданих підрозділів, вогневих засобів) між собою, із силами та засобами командира взводу, що розташовані в межах позиції відділення або біля неї і виконують завдання в інтересах дій взводу при знищенні розвідки та передових підрозділів противника, його головних сил під час висування та розгортання для атаки (у вихідному положенні для наступу), у ході відбиття атаки танків і піхоти перед переднім краєм, у випадку обходу або вклинення їх в оборону;

- визначити дії підрозділів при веденні відділенням (взводом) зосередженого вогню, вогню по літаках, вертольотах, ін-

ших повітряних цілях противника зі стрілецької зброї, озброєння БМП (БТР), танків;

- довести (уточнити) сигнали взаємодії, управління, оповіщення та порядок дій.

Під час **організації управління** командир відділення встановлює порядок застосування засобів зв'язку, способи доведення сигналів (команд) під час підготовки у ході виконання бойового завдання, уточнює місце й час розгортання КСП взводу.

Командир механізованого відділення керує підлеглими з БМП або з місця, звідки добре проглядається місцевість на підступах до бойової позиції відділення (опорного пункту взводу), перед переднім краєм оборони та на флангах, бойовий порядок, вогневі позиції бойових машин сусідніх відділень, а також КСП взводу.

Порядок передавання сигналів, команд і постановки завдань по радіо:

- позивний радіостанції, що викликають, – одноразово;
- слово "Я" і позивний своєї радіостанції – одноразово;
- сигнал (команда) – двічі (за надійного зв'язку – одноразово);
- слово "Прийом" – одноразово.

Сигнали та команди передають без попереднього виклику кореспондента та одержання згоди на прийом.

Приклад: Виклик: Яструб-45, я Сокіл-33, орієнтир перший, протитанкова гармата, знищити, прийом.

Відповідь: Я Яструб-45, зрозумів, прийом.

На прийняту команду здійснюють зворотну перевірку шляхом точного повторення команди або підтвердженням прийому словом "Зрозумів".

Сигнали та загальні команди подають звичайно для всіх кореспондентів радіомережі з використанням циркулярного позивного. У решті випадків використовують лінійні та індивідуальні позивні. За надійної якості зв'язку можлива робота скороченими позивними або без них.

За циркулярного передавання команду повторюють двічі. Кореспондент головної радіостанції зобов'язаний заздалегідь переконатися в тому, що радіостанції мережі не працюють одна з одною. За одночасного виклику всіх радіостанцій мережі зазвичай застосовують циркулярні позивні. Якщо такі позивні не призначено, то за одночасного виклику кількох радіостанцій

мережі позивні кореспондентів, яких викликають, передають по одному разу кожний у послідовності, в якій вони записані в радіоданих. Відповідь на виклик дає кожна радіостанція в порядку черговості виклику.

Приклад переговорів для установаження зв'язку в радіомережі з використанням циркулярного позивного (Марс 20 – циркулярний позивний):

Виклик: Марс-20, прийом.

Відповідь: Я Газета-32, прийом.

Відповідь: Я Нептун-30, прийом.

Підтвердження: Марс-20, прийнято, прийом.

Приклад переговорів для встановлення зв'язку в радіомережі з використанням індивідуальних позивних:

Виклик: Газета-32, Нептун-30, я Броня-40, прийом.

Відповідь: Я Газета-32, прийом.

Підтвердження: Я Броня-40, прийнято, прийом.

Відповідь: Я Нептун-30, прийом.

Підтвердження: Я Броня-40, прийнято, прийом.

Прийнятий сигнал (команду) негайно зворотно перевіряють (квитанція) шляхом точного повторення кожного сигналу (команди) або підтвердженням одержання команди передаванням слова "Зрозумів". Квитанцією на прийнятий сигнал (команду) є також передавання сигналу (команди) підлеглим, що працюють у радіомережі старшого начальника. Зворотну перевірку (квитанцію) на прийнятий сигнал (команду), що переданий циркулярно, здійснюють на вимогу головної радіостанції.

Приклад циркулярного передавання сигналу "Каскад-389":

Виклик: Газета-32, Нептун-30, я Броня-40, Каскад-389, Каскад-389, прийом.

Відповідь: Броня-40, я Газета-32, Каскад-389, зрозумів, прийом.

Підтвердження: Я Броня-40, прийнято, прийом.

Відповідь: Броня-40, я Нептун-30, Каскад-389, зрозумів, прийом.

Підтвердження: Я Броня-40, прийнято, прийом.

Приклад передавання команди одному кореспонденту та отримання від нього квитанції на прийом:

Виклик: Яструб-10, я Сокіл-15, збільшити швидкість руху, прийом.

Відповідь: Я Яструб-10, зрозумів, збільшити швидкість руху, прийом, або Я Яструб-10, зрозумів, прийом.

Приклад роботи між двома кореспондентами скороченими позивними:

Виклик: 10-й, я 15-й, зменшити інтервали, прийом.

Відповідь: Я 10-й, зрозумів, прийом.

Приклад роботи між двома кореспондентами без позивних:

Виклик: Дозвольте виконувати завдання, прийом.

Відповідь: Дозволю, прийом.

Приклад постановки завдання одному кореспонденту та отримання квитанції на його прийом:

Виклик: Яструб-10, я Сокіл-15, прийміть радіограму, прийом.

Відповідь: Я Яструб-10, готовий, прийом.

Виклик: Я Сокіл-15, атакувати з рубежу, знищити противника, оволодіти рубежем, продовжувати наступ у напрямку, артилерія подавляє, Ворон-20 наступає у напрямку, готовність прийом.

Відповідь: Я Яструб, зрозумів, прийом.

Місцеві пункти, рубежі, напрямки, район указують за орієнтирами, кодовою картою або за кодованим найменуванням місцевих предметів, сусідні підрозділи – за їхніми позивними, час – за таблицею сигналів.

Під час **організації забезпечення** командир відділення (взводу) має визначити основні заходи з бойового забезпечення, послідовність і терміни їх виконання, залучені сили та засоби, порядок виконання вказівок старшого командира з морально-психологічного, матеріально-технічного та медичного забезпечення. Щодо **бойового забезпечення** вказують:

- з *розвідки* – порядок і способи її ведення, завдання спостерігачу (сектор ведення розвідки, об'єкт спостереження, порядок доповіді);

- з *охорони* – порядок її здійснення, чатових у місцях відпочинку особового складу й біля бойової машини; порядок спостереження за сигналами командира взводу, місцевістю, повітрям, доповіді про обстановку; сигнали оповіщення й порядок дій за раптового нападу противника, пропуск і порядок зміни;

- з *тактичного маскуванню* – завдання й терміни виконання маскуванню бойової позиції, озброєння й техніки; порядок використання табельних засобів і місцевих матеріалів; заходи щодо забезпечення режиму таємності та протидії розвідці противника;

- з *інженерного забезпечення* – характер, черговість і терміни фортифікаційного обладнання позиції відділення, завдання

на добу; накреслення, довжину, глибину й профіль окопів, траншей і ходів сполучення; розташування доданих підрозділів, основних і запасних вогневих позицій БМП (БТР), танків та інших вогневих засобів; ділянки розчищення місцевості для секторів спостереження та ведення вогню, перекритих щілин (бліндажів); розташування КСП взводу; місцеві матеріали та місця їх заготівлі для фортифікаційного обладнання; розташування переносних загороджень, які необхідно виготовити; заходи із забезпечення захисту особового складу й техніки від ЗМУ і ВТЗ; необхідні інструменти та матеріали, відповідальну особу за виконання робіт, час повної готовності;

- *з радіаційного, хімічного та біологічного захисту* – завдання з радіаційної, хімічної розвідки та спостереження; порядок організації радіаційного контролю й розподілення дозиметрів; сигнали оповіщення про радіоактивне, хімічне й біологічне зараження, порядок дій, використання засобів індивідуального та колективного захисту, захисних властивостей місцевості та інших об'єктів, засобів аерозольної протидії; місце і час технічної перевірки протигазів і проведення спеціальної обробки.

У вказівках щодо порядку виконання заходів інших видів забезпечення командир взводу вказує:

- *з морально-психологічного забезпечення* – заходи, які буде проведено, час проведення, відповідальну особу;

- *з технічного забезпечення* – порядок підготовки озброєння й техніки до бойового застосування, поповнення боєприпасів, місце їх розміщення;

- *з тилового забезпечення* – порядок дозаправлення бойових машин паливом, отримання речового майна, інших матеріальних засобів, забезпечення гарячою їжею й питною водою, проведення санітарно-гігієнічних заходів особового складу;

- *з медичного забезпечення* – порядок надання само- і взаємодопомоги у разі отримання поранень і травм; збору, охорони та підготовки до евакуації поранених і хворих; місця розташування медичного посту роти, медпункту батальйону, санітарно-протиепідемічні заходи.

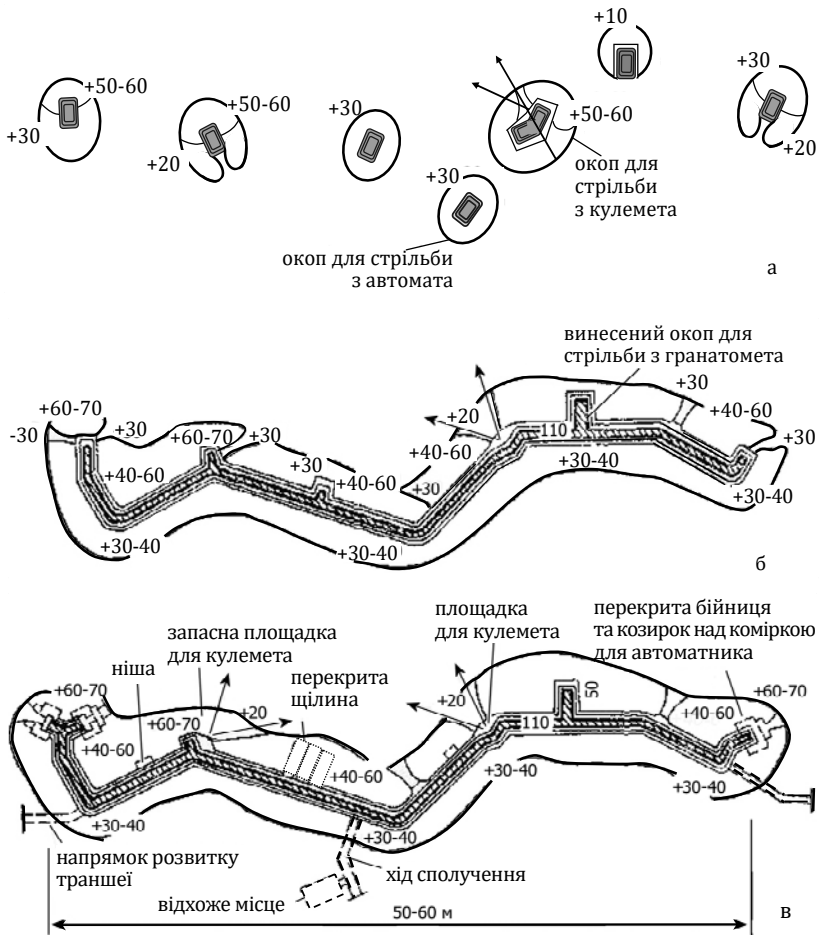
Із зайняттям позиції в опорному пункті командир *мвід* здійснює безпосередню охорону. Залежно від умов місцевості, часу доби, стану погоди й характеру дій противника призначають

спостерігачів і чатових для охорони місць розміщення особового складу та бронеоб'єктів (вогневих засобів). Кількість безпосередньої охорони визначає командир взводу на основі вказівок командира роти. Завдання безпосередньої охорони виконують: у механізованому взводі – черговий вогневий засіб, у танковому взводі – черговий танк. Особовий склад чергових засобів перебуває у постійній готовності до негайного відкриття вогню із запасної або тимчасової вогневої позиції.

Інженерне обладнання позицій відділень (рис. 4.3) у взводному опорному пункті здійснюють після вибору командиром взводу вогневих позицій БМП (БТР), танків, гранатометів і визначення відділенням смуг вогню, танкам й іншим вогневим засобам – секторів обстрілів. Інженерне обладнання відбувається в послідовності, яка забезпечує готовність до відбиття раптових атак противника. В опорному пункті механізованого взводу:

- *у першу чергу*: розчищають смуги огляду та обстрілу, установлюють інженерні загородження перед переднім краєм опорного пункту (вогневої позиції) взводу; обладнують окопи на основних вогневих позиціях БМП (БТР), танків й інших вогневих засобів; на позиціях механізованих відділень послідовно відривають поодинокі (парні) окопи з протиосколковими козирками для стрільців, кулеметників, снайперів і гранатометників (бойових груп); на позиції групи управління та вогневої підтримки обладнують відкриту споруду для спостереження командира взводу (КСП), відривають та обладнують перекриті щілини на кожне відділення, екіпаж або обслугову. Далі поодинокі (парні) окопи на позиції механізованого відділення об'єднують, на флангах і в глибині опорного пункту взводу обладнують загородження;

- *у другу чергу*: обладнують бійниці, кулеметні площадки на запасних вогневих позиціях; відривають ходи сполучення до танків (БМП, БТР), від вогневих позицій – до КСП взводу та в тил; відривають окопи на запасних (тимчасових) вогневих позиціях БМП (БТР), танків й інших вогневих засобів; обладнують бліндажі на взвод (відділення), ніші для боєприпасів; відривають суцільну траншею в межах опорного пункту взводу (роти); нарощують інженерні загородження перед переднім краєм, на флангах і в проміжках між сусідніми опорними пунктами;

Рис. 4.3. Схема послідовності обладнання окопу на відділення:
 а - влаштування поодиноких окопів;
 б - з'єднання поодиноких окопів ходом сполучення;
 в- обладнання в окопі відкритої і перекритої щілин, ніш, критих бійниць, козирків

▪ *надалі* опорний пункт взводу, позиції відділень і вогневих засобів удосконалюють у бойовому та господарському сенсі; обладнують хибні вогневі позиції, ділянки траншей; ходи сполучення в тил пристосовують для ведення вогню, обладнують підбрустверні протиосколкові ніші, на позиції групи управлін-

ня та вогневої підтримки – бліндаж; удосконалюють місце розміщення та шляхи маневру групи бойових машин. В опорному пункті танкового взводу на основних вогневих позиціях обладнують кілька площадок для ведення вогню, вогневі позиції для кочових танків, шляхи маневру на запасні (тимчасові) вогневі позиції та інші об'єкти.

За відсутності зіткнення з противником для обладнання окопів для танків, БМП (БТР), траншей, ходів сполучення застосовують навісне бульдозерне обладнання, землерийні машини та інженерні боеприпаси.

Під час переходу до оборони *в умовах безпосереднього зіткнення з противником* інженерне облаштування опорного пункту починають негайно після уточнення на місцевості бойових позицій відділень, вогневих позицій БМП (БТР), танків й інших вогневих засобів. Інженерне обладнання здійснюють у стислі терміни з повною напругою сил зазвичай під прикриттям вогню штатних, доданих засобів, а також засобів підтримки у такій послідовності:

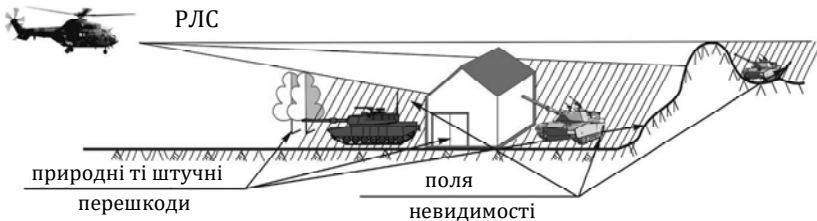
- спочатку на бойових позиціях відділень відривають поодинокі (парні) окопи для стрільби лежачи та здійснюють маскування БМП (БТР);
- поступово заглиблюють окопи для стрільби з коліна та стоячи, починають відривати окоп для БМП (БТР), танка;
- поодинокі (парні) окопи з'єднують між собою ділянкою траншеї, яку доводять до повного профілю та з'єднують із траншеями сусідніх відділень;
- продовжують відривати окопи для БМП (БТР), танків та облаштування КСП взводу;
- облаштовують перекриті щілини (бліндажі) для особового складу, ніші для боеприпасів і продовольства, ходи сполучення до БМП (БТР);
- відривають окопи на запасних (тимчасових) вогневих позиціях для БМП (БТР), ходи сполучення до них і в тил.

Усі позиції (споруди) в опорному пункті взводу готують для захисту від запальної зброї і ретельно маскують, застосовуючи табельні засоби пожежогасіння та маскуванні й місцеві матеріали. Для захисту від ВТЗ в окопах (укриттях) над БМП (БТР), танками створюють маски, улаштовують екрани та ко-

зирки, за планом старшого командира встановлюють відбивачі й теплові імітатори (пастки).

Захисту від ВТЗ досягають за допомогою проведення заходів інженерного забезпечення, основними з яких є фортифікаційне обладнання та маскуванню позицій (місць у районах розташування), що займає взвод (відділення). Ці заходи необхідно проводити комплексно й практично одночасно.

Інженерні прийоми й способи приховування військ та об'єктів для захисту від ВТЗ – це, перш за все, усунення характерних демаскуючих ознак військ (об'єктів), що потрібно здійснювати постійно без спеціальних указівок. Основним прийомом *радіолокаційного маскуванню* (приховування) об'єктів є використання полів (зон) радіолокаційної невидимості, що утворюють природні й штучні маски: височини, яри, ліс, зарості чагарнику, споруди, будівлі тощо (рис. 4.4).

Рис. 4.4. Схема радіолокаційного маскуванню (варіант)

Використовуючи поля (зони) радіолокаційної невидимості, створені природними масками, для приховування техніки під час руху вибирають маршрути (напрямки) в їх межах. Віддалення колонних шляхів, доріг від краю дерев у лісі зі щільністю більше 25 дерев на 100 м має становити влітку не менше 20 м, узимку – 25 м, а ширина їх – не більше 10 м.

У зимовий період для маскуванню пересуванню техніки на відкритих ділянках місцевості (із укриття до вогневих позицій) використовують сніговий вал завтовшки не менше 0,5 м і на 0,5 м вище від висоти техніки.

Улітку на відкритих ділянках устанавлюють вертикальні маски з підручних матеріалів: дрібні дерева та гілки завтовшки у нижньому зрізі 3-4 см по 20-30 од. на 1 п/м, нижні кінці яких

вбивають у ґрунт на 20-30 см, а також мати із хмизу з листям завтовшки 3 см; із сухого хмизу – 6 см; із соломи – 12 см.

Для радіолокаційного приховування техніки в окопі (укритті) бруствер із боку противника збільшують за висотою (110-120 см), для чого використовують дерен, рослинність, мішки з ґрунтом завтовшки 40-50 см.

Для створення штучних масок використовують табельні засоби радіолокаційного маскуванню техніки:

- радіорозсіювальні комплекти: МКР-Л, МКР-П, комплекти маскувальних сіток "Контраст" – КМС-Л (літний), КМС-З (зимовий);
- радіопрозорні комплекти (МРС);
- радіопоглинальні комплекти: МРКП, ТМ-402 (104/2, ТМ-86).

Основними прийомами захисту техніки від ВТЗ з інфрачервоними головками самонаведення є зниження теплового випромінювання бойової техніки та створення хибних теплових цілей у районах їх розташування. Основним способом зниження теплового випромінювання бойової техніки є:

- *при розташуванні на місці* (на бойовій позиції) – установлення над об'єктом табельного комплексу маскувальної сітки "Контраст" з радіолокаційним і тепловідбивальним покриттям або маскувальної сітки МКТ (МКС) з екраном із місцевих матеріалів, що відбивають тепло;

- *під час руху* – установлення табельного покриття, що відбиває тепло, або екрана з місцевих матеріалів.

Радіорозсіювальні покриття та теплові екрани (рис 4.5) застосовують комбіновано. Теплові екрани встановлюють над елементами, що випромінюють тепло, із повітряним зазором не менше 25 см, використовуючи додаткові стійки, спіральні опорні елементи або каркаси. Теплові екрани екіпаж виготовляє із місцевих матеріалів (на каркас із жердин діаметром 5-7 см укладають брезент, поверх якого насипають ґрунт чи дерен шаром 8-12 см).

Для зниження нагрівання покриття (екрану) вихлопні гази та гаряче повітря від системи охолодження, що направлені догори, обладнають газовідвідними козирками військового або промислового виробництва.

Ефективність захисту бойових машин у процесі приховування їх теплового випромінювання можна підвищити за до-

помогою встановлення двох-чотирьох хибних теплових цілей на відстані 15-30 м від них. Нерухома хибна теплова ціль містить чотири теплових імітатори типу КРП-1-180 із тканини розміром $1,5 \times 0,4$, які встановлюють під перевипромінювачем.

Рис. 4.5. Схема застосування радіорозсіювальних покриттів і теплових екранів (варіант)

Протидію лазерним системам управління вогнем противника для захисту броньованих об'єктів здійснюють за допомогою лазерних відбивачів, що встановлюють на відстані 100-300 м попереду об'єктів (три-чотири одиниці із відстанню між ними за фронтом 10-20 м.)

Для імітації бойової техніки у хибних районах (на хибних позиціях) установлюють *табельні макети техніки* (МТБ – танкова башта гумова, РМШ – макет танка гумовий, ЛЗК – макет зенітного комплексу тощо) чи макети із місцевих матеріалів та *імітаційних масок*. Імітаційні маски створюють за допомогою табельних маскувальних покриттів, установлюючи під ними радіолокаційні відбивачі й теплові імітатори, відповідно до розподілу тепла на поверхні об'єкта, який імітують (рис. 4.6).

Для створення імітаційної маски танка (БМП) необхідні:

- комплект маскувальної сітки "Контраст" для приховування техніки та об'єктів від радіолокаційного й тепловізійного виявлення – 1 шт.;
- металевий кутовий відбивач (ОМУ) для імітації і приховування об'єктів – 4 шт.;

- *тепловий імітатор* (КФП-1-180) для імітації теплового випромінювання бойових машин – 4 шт.).

Якщо встановлення мінно-вибухових загороджень відбувається силами взводу, то має бути складений формуляр мінного поля; якщо – силами інженерно-саперних підрозділів, то один примірник формуляру має бути наданий командирі підрозділу, що прийняв ці загородження під свою відповідальність.

Рис. 4.6. Схема імітаційної маски танка (БМП)

Підготовку відділення до ведення оборонного бою починають з отриманням завдання від старшого командира, який має забезпечити:

- розподіл за посадами особового складу, що прибув на доукомплектування;
- поповнення боєкомплекту штатного озброєння й доданих підрозділів (вогневих засобів), створення додаткових запасів боєкомплекту, дозавправлення техніки паливно-мастильними матеріалами й охолоджувальною рідиною, поповнення запасів інших матеріальних засобів;
- безпосередню підготовку командирів підрозділів та особового складу до дій, проведення заходів бойового улагодження підрозділів і морально-психологічного забезпечення, підготовку озброєння, військової техніки до бойового застосування.

Поповнення боєприпасів і дозавправка техніки мають бути завершені до зайняття підрозділами позицій.

Під час **практичної роботи у підрозділах** командир надає допомогу підлеглим: перевіряє правильність зайняття особовим складом вогневих позицій і готовність їх до дій, стан інженерного обладнання опорного пункту, організацію безпосередньої охорони та системи вогню, наявність боєприпасів, під-

готовку даних для стрільби, заправку техніки паливом, готовність ОВТ до бойового застосування, знання командирами підрозділів своїх завдань, а особовим складом – порядку дій, сигналів оповіщення, управління та взаємодії.

У встановлений час командир відділення доповідає старшому командирі про зайняття оборони, готовність системи вогню, виконання добового завдання щодо інженерного обладнання бойової позиції в опорному пункті та готовність до ведення оборонного бою.

4.2. Відділення в оборонному бою

Механізоване відділення в оборонному бою діє зазвичай у складі взводу, може бути призначене до вогневої засідки; БМП (БТР) без десанту – для дій у вогневій засідці як кочовий вогневий засіб у складі групи бойових машин взводу або бронегрупи батальйону (роті). Механізоване відділення в оборонному бою займає та обороняє бойову позицію до 100 м за фронтом. Тут обладнують основні та запасні (тимчасові) позиції для вогневих засобів, що забезпечують можливість знищення противника вогнем за підтримки сусідніх відділень перед фронтом і на флангах опорного пункту взводу.

Усі підступи до позиції мають перебувати під дійсним, особливо фланговим, і перехресним, вогнем, а загородження та перешкоди – добре проглядатися й прострілюватися.

Командир відділення на бойовій позиції має перебувати у місці, звідки зручніше керувати підлеглими, спостерігати за місцевістю та сигналами командира взводу. Відділення має бути готовим до здійснення маневру на загрозований напрямок, ведення оборонного бою вночі та інших умовах обмеженої видимості, а також у випадку оточення.

Бойовий порядок механізованого відділення – бойова лінія та БМП (БТР). Залежно від обстановки та рішення командира стрільці, кулеметник і гранатометник відділення у бойовій лінії мають бути розміщені рівномірно або розосереджено у складі бойових груп ("двійками", "трійками"). Відстань між військово-службовцями за рівномірного розміщення може становити до 14-16 м, між бойовими групами – 20-30 м, а в групі – до 5 м. БМП (БТР) розташовують у бойовому порядку відділення.

Роботу з організації оборонного бою командир відділення розпочинає з отриманням бойового завдання та здійснює її звичайно на місцевості.

Отримавши завдання на перехід до оборони **за відсутності зіткнення з противником** командир відділення **повинен:**

- організувати підготовку відділення до виконання завдання;
- вивести відділення на вказану позицію, організувати безпосередню охорону;
  - указати основну та запасну вогневі позиції для БМП (БТР), кулеметника, гранатометника, місця для стрільців, визначити порядок дій відділення та завдання підлеглим;
  - провести бойовий розрахунок;
  - віддати бойовий наказ.

Надалі командир відділення організовує інженерне обладнання та маскування позиції, готує дані для ведення вогню вдень і вночі, складає картку вогню відділення, керує підготовкою відділення до дій та у встановлений час доповідає командирі взводу про готовність до бою.

Під час **проведення бойового розрахунку** командир відділення має визначити склад бойових груп ("двійок", "трійок"), призначити старших, спостерігача, черговий вогневий засіб, виділити за необхідності зв'язківця й підношувача боєприпасів.

За умов безпосереднього зіткнення з противником командир відділення *організовує* захоплення вказаної позиції, визначаючи порядок дій відділення в оборонному бою.

Після зайняття позиції і закріплення на ній командир відділення має:

- організувати безпосередню охорону;
- детально вивчити місцевість, уточнити бойовий розрахунок відділення, вогневі позиції для БМП (БТР), кулеметника, гранатометника, місця для стрільців і завдання підлеглим;
  - віддати бойовий наказ;
  - скласти картку вогню відділення;
  - завершити підготовку особового складу, ОВТ до виконання отриманого завдання.

Під час **організації безпосередньої охорони** командир відділення доводить особовому складу пропуск, указує порядок ведення спостереження за місцевістю, повітрям і сигналами командира взводу, ставить завдання черговому вогневому за-

собу, спостерігачу, визначає порядок дій відділення за раптового нападу противника.

У бойовому наказі під час постановки завдань особовому складу **командир механізованого відділення вказує:**

- *усьому відділенню* – позицію, смугу вогню й додатковий сектор обстрілу, порядок спостереження та ведення вогню по наземних і повітряних цілях, місця відділення у ділянках зосередженого вогню взводу;

- *кулеметнику, гранатометнику, стрільцям* – основні та запасні (тимчасові) вогневі позиції, основні й додаткові сектори обстрілу з кожної позиції; завдання щодо відбиття атаки та знищення противника, що увірвався на бойову позицію або здійснив її обхід; порядок обладнання позицій (місць) і зміни в ході бою;

- *бойовим групам* (якщо їх створено) – склад, старшого групи, основне та запасні місця на позиції відділення, смугу вогню й додатковий сектор обстрілу; порядок їх обладнання та зміни в ході бою;

- *екіпажу БМП (БТР)* – основні та запасні (тимчасові) вогневі позиції для бойової машини, основний і додатковий сектори обстрілу з кожної із них; укриття; завдання щодо відбиття атаки противника та знищення його броньованих цілей; порядок обладнання позиції;

- *механіку-водію (водію)*, крім того, – порядок зміни та маршрут виходу на запасну (тимчасову) вогневу позицію, порядок спостереження та коригування вогню.

У разі призначення БМП для дій як *кочового вогневого засобу*, її екіпажу вказують завдання, маршрут руху, кілька вогневих позицій, порядок їх зміни та дій після виконання завдання.

Після отримання завдання та зайняття бойової позиції особовий склад відділення приступає до її інженерного обладнання, яке здійснює почергово. Якщо для відривання траншеї застосовують землерийну машину, то командир відділення організовує дообладнання позиції, яке включає очистку берми, обладнання бійниць, відривання чарунок і площадок для ведення вогню; обладнання захисних козирків, ніш для бойових і господарських запасів, перекритої щілини (бліндажа), відхожого місця, розширених ділянок траншей, а також підсилення стінок на ділянках з нестійким ґрунтом.

Після підготовки даних для стрільби, створення необхідних боезапасів і проведення інженерних робіт, командир відділення складає **картку вогню відділення** (рис. 4.7), де зазвичай указує:

- напрямок на одну зі сторін горизонту;
- орієнтири, їх номери, назви та відстані до них;
- розташування противника, його вогневих засобів;
- основну (запасну) бойову позицію відділення, смугу вогню та додатковий сектор обстрілу з кожної; основні й запасні вогневі позиції БМП (БТР), гранатометника, кулеметника, місця стрільців; основні та додаткові сектори обстрілу з кожної позиції;
- рубежі відкриття вогню з БМП, протитанкових й інших вогневих засобів;
- позиції сусідів і межі їх смуг вогню на флангах відділення;
- ділянки зосередженого вогню відділення та взводу, місця в них відділення;
- загородження, що розташовані поблизу позиції відділення та прикриті його вогнем.

У ході підготовки до ведення оборонного бою командир відділення перевіряє правильність зайняття позицій (місць для стрільби), їх обладнання та маскування; знання особовим складом свого завдання, порядок дій за сигналами управління та сповіщення; підготовку даних для ведення стрільби; наявність боеприпасів, заправлення бойової машини, екіпіровку підлеглих і готовність їх до дій; контролює несення служби спостерігачем і черговим вогневим засобом.

Особовий склад відділення перебуває у постійній готовності до відбиття нападу противника, його ДРГ, вертольотів і літаків. До переходу противника у наступ на позиції відділення постійно несе службу спостерігач.

Для відбиття раптового нападу противника та знищення його дрібних розвідувальних груп, які намагаються проробити проходи в загородженнях або просочитися у глибину оборони, призначають черговий вогневий засіб (кулеметника або стрільця), що перебуває звичайно на запасній (тимчасовій) вогневій позиції. Решта особового складу, залежно від обстановки, проводить інженерне дообладнання позиції, займається бойовою підготовкою, допомагає механіку-водію (водію) у технічному обслуговуванні БМП (БТР) або відпочиває.

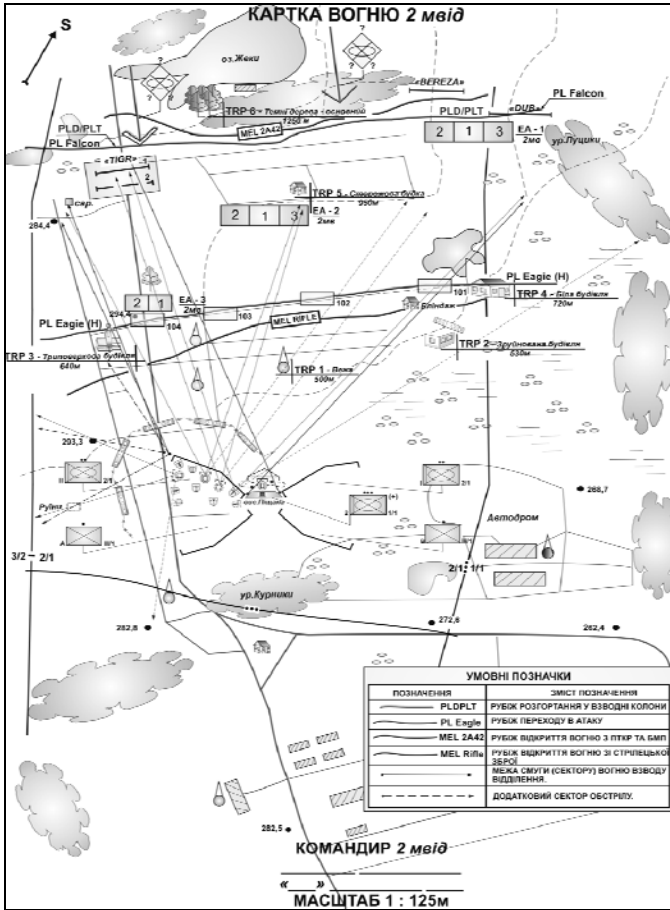

Рис. 4.7. Картка вогню механізованого відділення (варіант)

Навідник-оператор (навідник кулемета) бере участь у підготовці основної і запасної вогневих позицій, оглядає озброєння, боєприпаси та їхню укладку, прицільні пристрої, механізми заряджання й наведення, усуває виявлені несправності; перевіряє правильність вивірки прицільних пристроїв і спареного кулемета; усвідомлює порядок спостереження та ведення вогню.

Механік-водій готує основну та запасну вогневі позиції і здійснює їхнє маскування, усвідомлює маршрут виходу на них, перевіряє технічний стан БМП (БТР), наявність і стан інструмен-

ту, запасних частин (усуває виявлені несправності), паливно-мастильних матеріалів, за потреби – дозуправляє БМП (БТР).

Інший особовий склад готує озброєння, боєприпаси, спорядження та засоби захисту до бойового застосування, відриває окопи, укриття, влаштовує інженерні загородження, розчищає смуги огляду й обстрілу.

Під час організації охорони командир відділення вказує порядок ведення спостереження за місцевістю, повітрям і сигналами командира взводу, призначає спостерігача, вказує його місце та завдання, а також порядок дій особового складу відділення за раптового нападу противника. Про готовність відділення до оборони командир відділення доповідає командирі взводу.

До переходу противника в наступ звичайно на тимчасовій або запасній вогневій позиції постійно несуть службу спостерігач і черговий кулеметник (автоматник) у постійній готовності до відбиття раптового нападу противника та знищення його дрібних груп, що ведуть розвідку або намагаються проробити проходи в загородженнях. Решта особового складу, залежно від обстановки, зайнята інженерним дообладнанням позиції, допомагає механіку-водію у технічному обслуговуванні БМП або відпочиває.

БМП (БТР), призначена черговою у взводі, має бути розташована на тимчасовій або запасній вогневій позиції у готовності до негайного відкриття вогню. У машині перебувають механік-водій (водій) і навідник-оператор (навідник кулемета).

Під час вогневої підготовки атаки противника командир відділення та спостерігач ведуть спостереження, решта особового складу укривається в окопах із протиосколковими козирками, у підбрустверних протиосколкових нішах, бліндажах, на дні окопів і траншей або в БМП (БТР) у готовності швидко зайняти свої місця на позиції. З отриманням сигналу про безпосередню загрозу чи застосування противником ЗМУ особовий склад відділення застосовує засоби індивідуального захисту, а після проходження ударної хвилі готується до відбиття атаки противника.

Виявивши перехід противника в атаку, за командою командира (сигналом спостерігача) "Відділення – до БОЮ" особовий склад негайно займає позиції і готується до відкриття вогню.

Спочатку вогонь по противнику ведуть за командою командира відділення, а з наближенням його на дальність дійсного вогню зброї відділення – самостійно. За мірою наближення противника до переднього краю оборони вогонь має набути найвищої напруги. Танки й інші броньовані машини противника знищують протитанковими керованими ракетами та гранатами, вогнем БМП, РПГ, а піхоту, що спішилася, відсікають від танків загороджувальним і зосередженим вогнем автоматичних гранатометів, кулеметів та автоматів і знищують.

Вогонь протитанкових засобів відділення має бути зосереджений, у першу чергу, на головному танку або танку з трапом, що долає загородження перед переднім краєм оборони, а далі – на інших танках і броньованих машинах, що атакують. Кулеметник (стрілець) і снайпер у боротьбі з танками зосереджують свій вогонь на приладах прицілювання та спостереження противника. Для знищення танків, що долають загородження перед позицією відділення, командир може вислати вперед гранатометника з помічником (стрільцем із ручними протитанковими гранатами). Біля найбільш імовірного місця пророблення противником проходу у загородженнях заздалегідь може бути обладнаний окоп для вогневої засідки гранатометника або кулеметника (стрільця) з ходом сполучення до нього, а також мінний шлагбаум.

У випадку виходу танка противника безпосередньо на позиції відділення він має бути уражений реактивними протитанковими гранатами в борт або кормову частину. Екіпаж, що залишає уражений танк, підлягає знищенню вогнем стрілецької зброї. У танк противника, що підійшов на відстань 25-30 м, найближчий до нього солдат кидає ручну протитанкову гранату. Якщо танк не уражений, то солдат відбігає траншеєю вбік або лягає на її дно, а коли танк подолає окоп, швидко підхоплюється та кидає протитанкову гранату в його борт або кормову частину. Після вибуху гранати солдат готується до знищення екіпажу, що покидає уражений танк.

У випадку обходу противником позиції відділення має продовжувати бій в оточенні – командир організовує кругову оборону, уточнює завдання вогневим засобам, частина з яких націлюється на прикриття підступів до позиції відділення з

флангів і тилу. Дрібні групи противника, які намагаються вести розвідку, діяти перед переднім краєм або на флангах бойової позиції, відділення захоплює у полон або знищує вогнем чергового вогневого засобу із запасної (тимчасової) вогневої позиції. Великі групи противника, що наближаються до позиції відділення, знищують вогнем кулемета, БМП (БТР) або вогнем усього відділення. Із підходом піхоти противника на відстань 30-40 м відділення застосовує гранати. Вогонь відкривають за командою командира відділення.

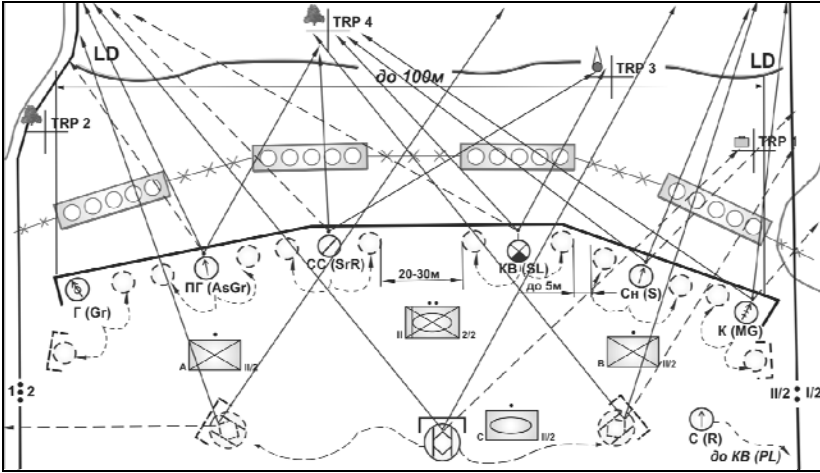
Противник, що увірвався на позицію відділення, має бути знищений вогнем упритул, гранатами та в рукопашному бою. Просування противника траншеєю та ходом сполучення має негайно бути зупинено вогнем і швидким установами за-далегідь підготовлених рогаток, їжаків та інших переносних загороджень.

У ході оборонного бою БМП (БТР) веде вогонь самостійно або за командами (сигналами) командира відділення. У разі обходу або вклинення противника в оборону БМП (БТР) під прикриттям вогню відділення та аерозольних (димових) завіс займає запасну вогневу позицію та знищує противника вогнем у фланг і тил. Після виконання завдання БМП (БТР) займає основну вогневу позицію або діє за вказівкою командира взводу.

У разі пошкодження БМП (БТР) екіпаж за можливості продовжує вогнем знищувати противника, уживаючи одночасно заходів з усунення пошкодження. Екіпаж має право залишити БМП (БТР), якщо машина горить і всі вжиті для гасіння пожежі заходи виявилися безрезультатними. Під час залишення бойової машини екіпаж забирає закріплені за ним стрілецьку зброю, боєприпаси, за можливості – демонтує спарені кулемети (екіпаж БМП, крім того, ПТРК і ракети до нього), займає місце на позиції відділення й доповідає командирі відділення причину залишення машини.

Відділення у складі бойових груп в обороні (рис. 4.8):

- перша група – старший стрілець, кулеметник, стрілець;
- друга група – командир відділення, снайпер, гранатометник, помічник гранатометника;
- третя група – механік-водій, навідник-оператор (навідник).

Рис. 4.8. Схема дії механізованого відділення у складі бойових груп в обороні (варіант)

Завдання бойових груп, що підсилені БМП (БТР):

- перша група – ведення розвідки на дальність 500-700 м; знищення живої сили та неброньованих засобів противника на дальності 500-300 м; наявність у резерві для посилення небезпечних місць досвідченого солдата, що діє за обстановкою;
- друга група – ведення розвідки на дальність 500-700 м; знищення живої сили та броньованих засобів противника на дальності 500-300 м; охорона командира відділення;
- третя група (екіпаж БМП, БТР) – ведення розвідки із застосуванням оптичних засобів на дальність до 2000 м; знищення живої сили противника на дальності 1200-1100 м; знищення броньованих цілей противника на дальності 1500 м (БМП), 1000 м (БТР).

Стрільці, яким призначено дві-три вогневі позиції, постійно змінюють їх, здійснюючи по кілька коротких черг з кожної. Солдатам призначають основний і додатковий сектори стрільби, що перекривають один одного (не менш ніж на $0,15^\circ$), створюючи зону суцільного вогню. Сектор обстрілу для кулеметника в обороні – 120° , для стрільця – 40° .

Для недопущення знищення бойових машин вогнем ПТКР їх розміщують в укриттях (за оберненими схилами висот, в ярах, лісі). Для кожної бойової машини обладнують дві-три вогневі

позиції на найбільш небезпечних напрямках наступу противника. На кожен вогневу позицію з укриття має бути забезпечений вихід щонайменше за двома маршрутами.

Після відбиття атаки противника **командир відділення має:**

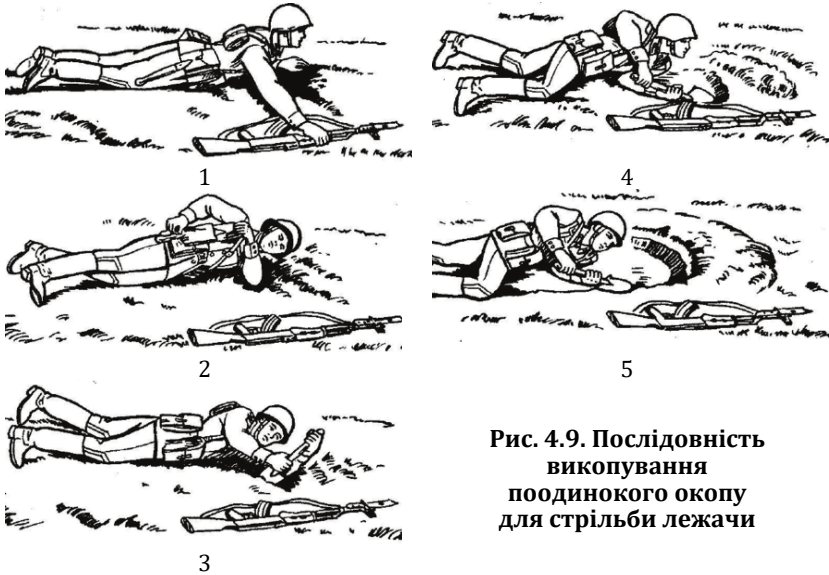
- перевірити стан особового складу, озброєння й техніки;
- організувати збір і надання медичної допомоги пораненим;
- доповісти командирі взводу про результати бою (втрати особового складу, озброєння й техніки, наявність ракет і боеприпасів, пального та інших матеріальних засобів);
- поповнити запас ракет і боеприпасів, інших матеріальних засобів;
- ужити заходів щодо відновлення системи вогню, інженерних загороджень, обслуговування бойової машини;
- підготувати відділення до відбиття повторних атак противника.

4.3. Дії солдата в обороні

4.3.1. Вибір місця для стрільби й самообкопування

Під час переходу до оборони **в умовах безпосереднього зіткнення** з противником солдат, отримавши завдання, насамперед має віднайти на місцевості природне укриття чи воронку від бомби (снаряда), швидко укритися від вогню противника та підготуватися до бою. Головне в цей час – якнайшвидше знайти місце, з якого зручно спостерігати за противником та уражати його, залишаючись непоміченим. Якщо поблизу немає жодного укриття, то необхідно швидко обкопатися. Перш ніж приступити до обкопування, лежачи необхідно провести вивчення місцевості, звернувши особливу увагу на складки місцевості, низини, канави, борозни на ріллі, інші укриття, що можуть бути використані противником для прихованого наближення до позиції.

Порядок викопування поодинокого окопу для стрільби лежачи під вогнем противника (рис. 4.9): на обраному місці солдат кладе зброю праворуч від себе на відстані витягнутої руки стволом убік противника; повернувшись на лівий бік, виймає піхотну лопату з чохла; бере держак лопати обома руками й ударами на себе підрізає дерен; знятий дерен кладе осторонь для подальшого використати при маскуванні бруствера.

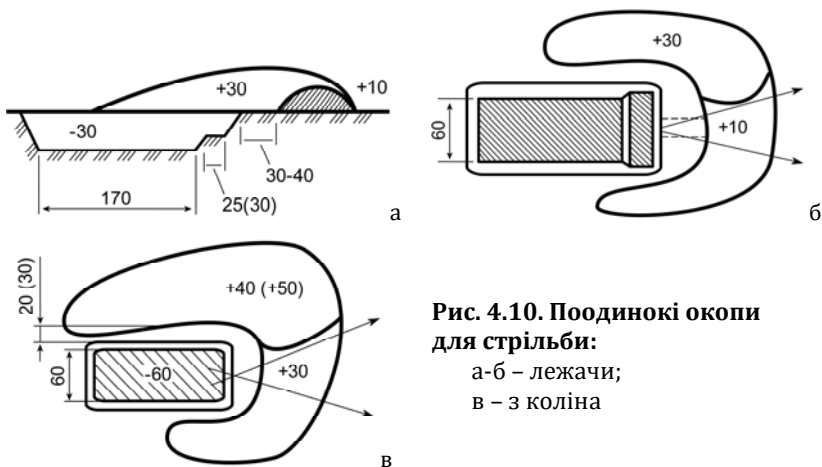

**Рис. 4.9. Послідовність
викопування
поодинокого окопу
для стрільби лежачи**

Землю треба викидати спочатку вперед, а потім – убік для захисту від уражень кулями й осколками снарядів чи мін. Під час роботи голову треба тримати ближче до землі, але так, щоб можна було вести безперервне спостереження за противником. Відкопавши передню частину окопу на глибину близько 20 см, солдат має відсунутися трохи назад і продовжити роботу. Ширина окопу має становити 60 см, довжина – 170 см. Після закінчення роботи бруствер треба замаскувати. Товщина бруствера для різних ґрунтів буде різною: для бруствера зі звичайного ґрунту – 160 см, із піщаного й мерзлого – 90 см, із кам'янистого – 50 см, зі снігу – 300 см.

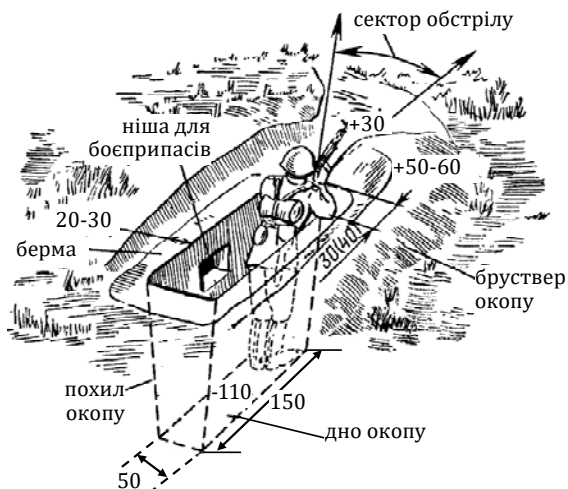
Якщо противник не виявляє активності, то окоп поглиблюють до 60 см і пристосовують для стрільби з коліна (рис. 4.10), а потім – до 100 см для стрільби стоячи (рис. 4.11).

За сприятливих умов, коли противник поводить пасивно, за вказівкою командира відділення чи самостійно поодинокі окопи з'єднують між собою в позицію відділення. Не полишаючи окопу, солдат відкопує сполучний хід ліворуч. Якщо огляду та обстрілу з окопу заважає чагарник чи висока трава – їх розчищають непомітно для противника.

Рис. 4.10. Поодинокі окопи для стрільби:

а-б – лежачи;
в – з коліна

Рис. 4.11. Схема окопу для стрільби з автомата стоячи

Усі споруди на позиції механізованого відділення мають бути захищені від запальнової зброї й ретельно замасковані, для чого використовують табельні засоби пожежогасіння, засоби маскування та місцеві матеріали.

Автомати та кулемети без нічних прицілів готують до ведення нічного бою. Для автомата роблять у бруствері жолоб і вста-

новлюють кілочки-обмежувачі. Жолоб готують із таким розрахунком, щоб покладений у нього автомат був наведений у зазначеному командиром напрямку. Краї жолоба утрамбовують і обкладають дерном. Кілочки-обмежувачі забивають біля цівки та приклада автомата. За можливості кілочки замінюють рогатками. При підготовці кулемета для ведення вогню вночі використовують різні пристосування під приклад.

При зайнятті оборони за відсутності зіткнення із противником є можливість більш ретельно вибрати й обладнати вогневу позицію, установити загородження та розчистити сектори обстрілу. Однак, незалежно від умов, в яких організована оборона, завжди слід бути пильним і готовим застосувати зброю, постійно спостерігати за місцевістю, особливо вночі та в умовах обмеженої видимості.

4.3.2. Підготовка та ведення оборонного бою

В обороні кожен солдат, що вміло застосовує свою зброю, фортифікаційні споруди та вигідні умови місцевості, може знищити велику кількість бійців противника, успішно вести боротьбу з його броньованими машинами. Підготуватися до ведення оборонного бою – означає знати бойове завдання, смугу вогню відділення, орієнтири та відстань до них, ділянки зосередженого вогню, вирити окоп, одержати боєприпаси й бути готовим до відкриття вогню.

Перед початком вогневої підготовки та загального наступу противника окремі його групи намагатимуться вести розвідку, робити проходи в мінно-вибухових загородженнях і проникнути в глибину оборони. Для знищення цих груп призначені чергові вогневі засоби, особовий склад яких має бути напоготові до негайного відкриття вогню із запасних чи тимчасових вогневих позицій. Інші солдати у цей час готуються до відбиття наступу противника, одночасно дообладнують вогневі позиції (місця) для стрільби та проводять технічне обслуговування бойових машин.

Перед наступом противник зазвичай проводить вогневу підготовку, може завдати ядерних ударів. Одержавши сигнал попередження про безпосередню загрозу та початок застосування противником зброї масового ураження, особовий склад

продовжує виконувати поставлені завдання й переводить засоби захисту в положення "напоготові". Із початком вогневої підготовки противника весь особовий склад, крім спостерігачів, за командою (сигналом) командира ховається в щілинах чи бліндажах і готується швидко зайняти вогневу позицію (місце для стрільби). Спостерігачі на постах стежать за діями противника, про результати доповідають командирю.

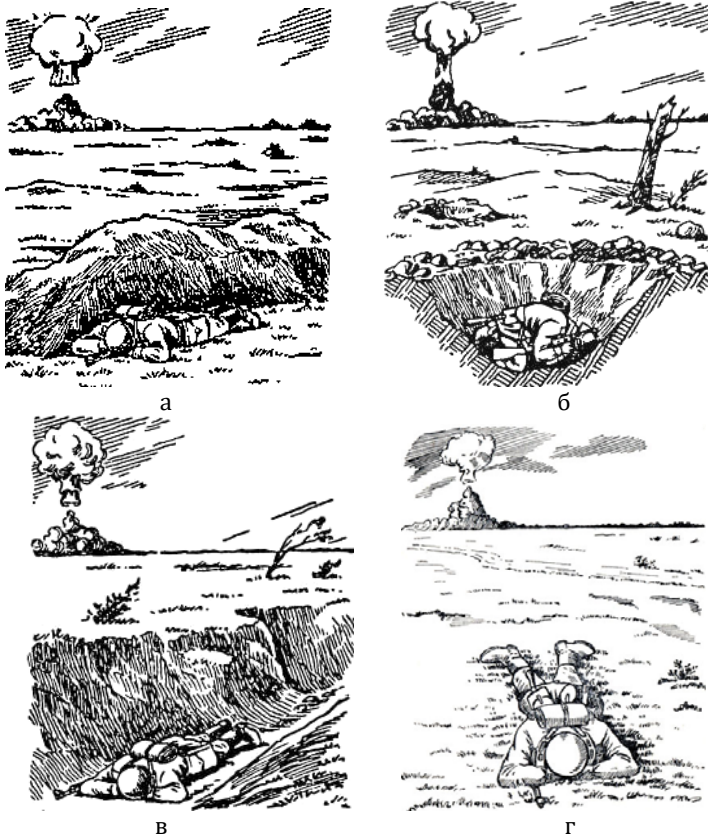
Під час ядерного вибуху особовий склад ховається за бугром, негайно лягає на дно окопу чи траншеї (рис. 4.12 а-в), а в бойовій машині – зачиняє двері, бійниці, люки, жалюзі та вмикає систему захисту. Бойові машини, танки й фортифікаційні споруди спроможні значно послабити вплив ударної хвилі, проникаючої радіації і радіоактивного опромінювання, захистити особовий склад від ураження світловим випромінюванням.

Якщо особовий склад під час ядерного вибуху перебуває на відкритій місцевості, слід негайно лягти на землю обличчям униз, ногами вбік вибуху, закрити шию та обличчя коміром шинелі, кисті рук заховати під себе (рис. 4.12 г). Після проходження ударної хвилі особовий склад надягає протигази та готується до відбиття атаки противника.

При застосуванні противником хімічної зброї особовий склад, не припиняючи виконання бойового завдання, надягає засоби індивідуального захисту, у бойових машинах і танках – протигази, зачиняє люки, двері, бійниці, жалюзі й включає фільтровентиляційну установку.

При застосуванні противником запалювальних засобів особовий склад для захисту використовує фортифікаційні споруди, танки, бойові машини, засоби індивідуального захисту, шинелі, ватяні куртки, плащ-намети, різні місцеві матеріали (дерев'яні щити, настили, мати зі свіжих зелених гілок, трави тощо). Гасіння запалювальних речовин, що потрапили на шкіру чи одяг, солдат проводить самостійно чи за допомогою товариша.

Для гасіння палаючої запалювальної суміші необхідно щільно накрити місце горіння рукавом, шинеллю, плащ-наметом, загальновійськовим захисним плащем, вологою глиною, засипати землею чи піском. За відсутності засобів гасіння полум'я збивають, перекочуючись по землі. Одяг, що горить, слід негайно зняти. На обпалену поверхню шкіри необхідно накласти пов'язку, змочену водою чи 5-відсотковим розчином мідного купоросу.

Рис. 4.12. Способи укриття під час ядерного вибуху:
 а – за бугром; б – у воронці;
 в – у траншеї; г – на відкритій місцевості

Палаючу бойову техніку та споруди засипають землею, піском чи снігом, накривають брезентом, плащ-наметами, шинелями, полум'я збивають свіжозрубаними гілками дерев. Відкриті елементи дерев'яних споруд засипають землею, в траншеях створюють пороги, які перешкоджатимуть затіканню до неї палаючої суміші.

Із переходом противника в атаку за сигналом спостерігача чи командира вогонь по противнику відкривають артилерія, танки, бойові машини, ПТКР та інші засоби. Солдат займає вогневу позицію (місце для стрільби) та готується до бою, спосте-

рігаючи за діями противника, доповідає про все помічене командиром та вибирає цілі, які знищуватиме з їх наближенням, а при наближенні противника – веде вогонь самостійно. Вогонь по піхоті, що атакує, відкривають на відстані дійсного вогню за командою командира.

Свідченням ефективності вогню є уповільнення атаки противника, коли він змушений долати загородження перед переднім краєм. Головне завдання кожного солдата – не допустити противника на позицію. Якщо все ж противник підійде до позиції, то солдат знищує його вогнем в упор, гранатами та в рукопашному бою. При відбитті атаки танків і піхоти противника гранатометник знищує танки й броньовані машини, а кулеметник та автоматник – відсікають піхоту.

4.3.3. Знищення танків та інших броньованих об'єктів противника

Танки та інші броньовані об'єкти противника – найбільш небезпечні для солдата на полі бою. Однак танк не страшний солдату, коли він діє обдуманно та сміливо, добре знає тактико-технічні характеристики танка, його уразливі місця (рис. 4.13) та вміло застосовує свою зброю. Вибір засобів і способів знищення броньованих об'єктів противника залежить від конкретної обстановки. Для ураження танків, інших броньованих цілей у бою використовують ПТКР, гранатомети, протитанкові гранати, протитанкові міни, а також вогонь зі стрілецької зброї за приладами спостереження.

Під час кидання гранат по танках, БМП (БТР) противника, що наступають, правильне винесення точки прицілювання має вирішальне значення, оскільки протитанкові гранати уражають тільки за безпосереднього влучення до броньованої цілі. По танку, що рухається на солдата чи від нього, кидати гранату необхідно назустріч чи навздогін, як по нерухомій вертикальній цілі, зважаючи на те, що за час польоту гранати машина встигає пройти 5-10 м (рис. 4.14).

Під час кидання гранати по танку, що рухається уздовж фронту в 15-20 м від солдата зі швидкістю близько 15 км/год., точку прицілювання варто виносити на 1/2 корпусу танка від переднього обрїзу бічної броні (рис. 4.15).

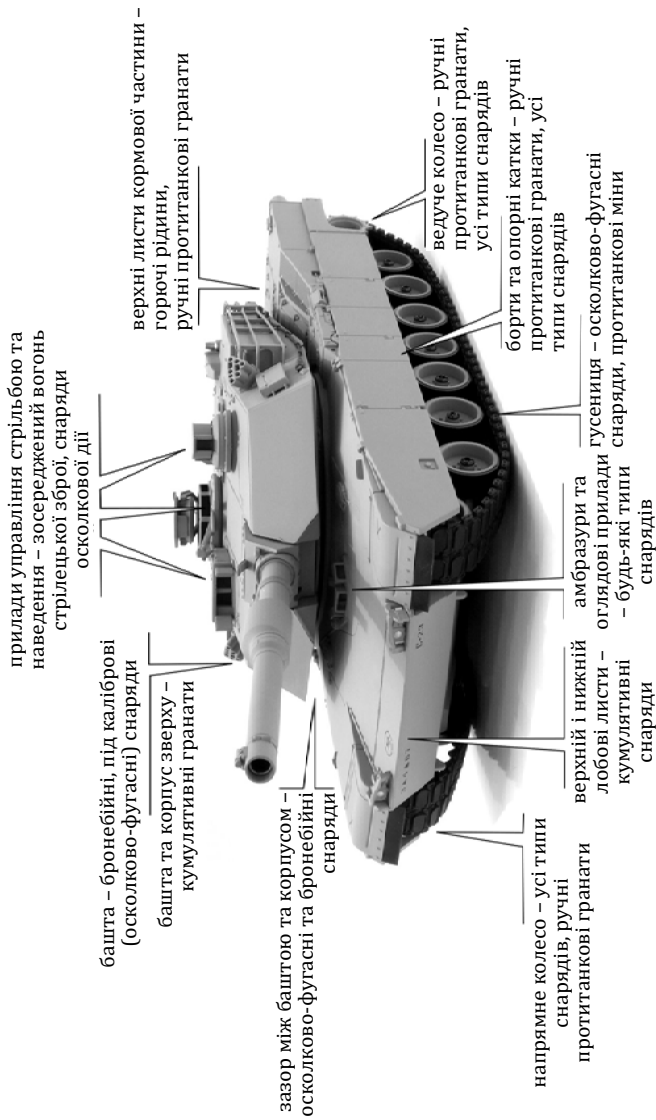

Рис. 4.13. Уразливі місця танка (на прикладі Abrams M1A2)

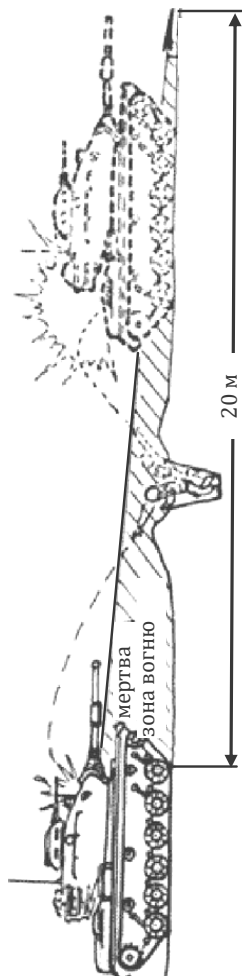

Рис. 4.14. Техніка кидання ручної протитанкової гранати назустріч чи навздогін танку

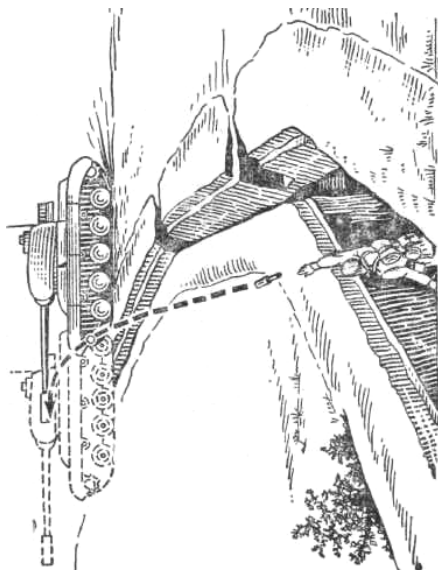

Рис. 4.15. Правильне винесення точки прицілювання по танку, що рухається уздовж фронту

Боротьбу з рухомими броньованими об'єктами можна вести, використовуючи протитанкові міни, які встановлюють на місцевості за допомогою мінних загороджувачів або вручну. Боротьбу з броньованими машинами противника ведуть також кулеметник і снайпер, відкриваючи вогонь по приладах спостереження.

В окремих випадках за наказом командира відділення для боротьби з танками противника може бути призначений солдат, який, використовуючи рельєф місцевості, під прикриттям вогню відділення чи димів висувається з протитанковими гранатами до цілі та знищує її.

4.3.4. Знищення противника, що увірвався на позицію

Солдати ведуть бій до повного знищення противника, не залишаючи позицію без наказу командира. Ні поява противника на флангах відділення, ні оточення не можуть змусити солдата відійти з позиції, яку він займає. Солдат має пам'ятати, що, ведучи бій у складі відділення навіть в умовах повного оточення, він відволікає значні сили ворога й тим самим робить свій внесок до повного знищення противника.

Для недопущення просування окремих груп противника, що увірвався на передній край оборони та займає траншею, швидко встановлюють заздалегідь заготовлені їжаки та рогатки. Після встановлення загороджень солдат веде бій, одночасно спостерігаючи за траншеєю. Противника, який намагається просуватися траншеєю, солдат знищує вогнем в упор, гранатами та в рукопашному бою.

Якщо противнику вдалося увірватися на позицію сусіднього відділення, то солдат за наказом командира займає запасний окоп у ході сполучення чи траншеї і знищує противника вогнем у фланг і тил, а на ближній відстані – ручними гранатами та багнетом.

Після відбиття атаки необхідно негайно привести до ладу зброю, поповнити боєприпаси, усунути пошкодження окопу та приготуватися до відбиття повторної атаки противника.

Відхід на іншу позицію здійснюють тільки за наказом командира, під прикриттям вогню артилерії і мінометів, раптово для противника, для чого застосовують дими, туман, інші умови, що обмежують видимість.

Солдат, що отримав наказ на забезпечення прикриття відходу відділення, утримує позицію, не допускаючи прориву противника. Відділення здійснює відхід перебіжками. Після кожної перебіжки солдат своїм вогнем забезпечує відхід товаришів, зупиняючи рух противника. Після досягнення відділенням, відхід якого він прикривав, наміченого рубежу, солдат за сигналом командира відходить сам під прикриттям вогню свого відділення.

Під час відходу важливо швидко й непомітно у взаємодії із сусідніми підрозділами відірватися від противника, зайняти новий вигідний рубіж, підготуватися до бою та відбиття нападу противника.

Якщо противник, що проник через передній край, контратакований підрозділами з глибини та починає відходити, солдат, який перебуває в цей час на своїй позиції на передньому краї, допомагає підрозділам, що контратакують, знищувати його вогнем. При підході підрозділів, що контратакують, до позиції відділення, за наказом командира солдат переходить у контратаку.

4.3.5. Боротьба із повітряними цілями на малих висотах

На відкритій місцевості стрільбу зі стрілецької зброї по повітряних цілях здійснюють із положень лежачи, з коліна та стоячи (рис. 4.16). Стрільбу з бойової машини по повітряних цілях ведуть через відкриті люки десантного відділення. Солдат приймає найбільш зручне положення (стоячи, напівзігнувшись, навколішки на сидінні, спираючись передпліччям).

Рис. 4.16. Способи ведення вогню по повітряних цілях на відкритій місцевості

Вогонь із траншеї (ходу сполучення) ведуть з упором передпліччя лівої руки й магазина в передню крутість траншеї (сошки кулемета встановлюють на бруствер чи берму траншеї). Стрільбу також можна вести, спираючись спиною та лівою ногою на крутість траншеї. Для цього ліву ногу піднімають якнайвище й упирають ступнею в крутість траншеї, а спину – в протилежну крутість (рис. 4.17).

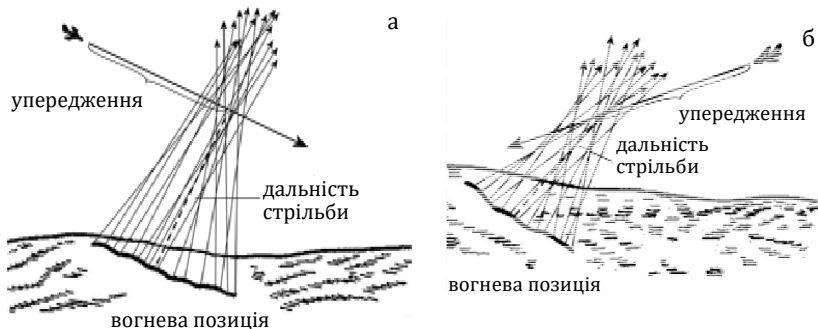
Рис. 4.17. Способи ведення вогню по повітряних цілях із траншеї

Стрільбу по літаках (вертольотах) ведуть, переважно, у складі відділення чи взводу бронебійно-запалювальними й трасерними кулями. Літаки (вертольоти) на малих висотах перебувають у зоні дійсного вогню короткий час. Для успішного ураження таких цілей треба знати упередження. По літаку, що пікірує у бік стрілка, ведуть безупинний вогонь із прицілом 4 чи "П", цілячись у головну частину. Вогонь відкривають на відстані 700-900 м. По літаку, що летить осторонь чи над стрілком, вогонь ведуть у загороджувальний чи супроводжувальний спосіб.

За загороджувального способу (рис. 4.18) вогонь ведуть також по літаках, коли висота їх польоту не перевищує 500 м, а швидкість – більша за 150 м/с. За командою командира підрозділ зосереджує вогонь на напрямку руху літака, що наближається. Вогонь ведуть у вказаному командиром напрямку безупинно до виходу літака із зони обстрілу, кут піднесення зброї – близько 45°.

По вертольотах, транспортних літаках, БПЛА вогонь ведуть у супровідний спосіб. Упередження визначають і відраховують у

видимих розмірах цілі (у фігурах). Під час ведення вогню у такий спосіб солдат утримує лінію прицілювання перед літаком (вертольотом) на величину необхідного упередження та веде вогонь довгою чергою (табл. 4.1).

Рис. 4.18. Способи ведення загороджувального вогню по літаку:
а – що летить уздовж фронту; б – що летить під кутом до фронту

Таблиця 4.1. Упередження під час ведення вогню зі стрілецької зброї по повітряних цілях

Ціль, швидкість	Упередження при дальності стрільби, м									
	100		200		300		400		500	
	у метрах	у корпусах цілі	у метрах	у корпусах цілі	у метрах	у корпусах цілі	у метрах	у корпусах цілі	у метрах	у корпусах цілі
Вертоліт, 50 м/с	8	1	16	2	25	3	36	4	49	6
Літак, 100 м/с	15	1	31	2	50	3	72	5	48	7

Примітка: показники щодо ураження БПЛА слід вважати усередненими. Довжину корпусу літака прийнято вважати рівною 15,0 м, вертольота – 8,0 м, БПЛА – 2,5 м.

Якщо солдат чітко бачить поблизу цілі траси куль зі своєї зброї, він може, не припиняючи вогню, трохи перемістити зброю у бік цілі. Під час коригування вогню в такий спосіб може здаватися, що траси куль, які спрямовані на літак, проходять вище й трохи попереду літака.

Рис. 4.19. Схема ведення вогню по парашутистах

Вогонь по парашутистах ведуть довгими чергами. Точку прицілювання виносять у напрямку зниження парашутиста на величину, зазначену в таблиці. Відлік упередження проводять від середини фігури парашутиста (рис. 4.19).

Винесення точки прицілювання у фігурах парашутиста під час стрільби на дальності:

100 м – 0,5; 200 м – 1,0;
 300 м – 2,0; 400 м – 3,0;
 500 м – 5,0.

Дії за нальоту** вертольотів або літаків штурмової авіації:

- перш за все – не піддаватися паніці;
- при перебуванні на відкритій ділянці – лягти ниць і не дивіться ввверх;
- переповзти в укриття, якщо воно поруч;
- не бігти – різкий рух обов'язково приверне увагу пілота.

Пам'ятати, що вертоліт спочатку робить розворот (за занадто малої висоти польоту для стрільби – піднімається), а лише потім відкриває вогонь.

Дії при потраплянні під повітряний наліт на відкритій місцевості:

- ведення групового вогню зі всієї наявної зброї для створення зони загороджувального вогню прямо за курсом літака перед ним;
- зайняття укриття в ямі від вибуху або за деревом;
- розосередження (не збиватися в юрбу);
- переміщення здійснювати не прямо за курсом літака, а тільки під кутом.

4.3.6. Дії солдата в обороні в особливих умовах

Успіх **нічного бою** багато в чому залежить від його ретельної підготовки під час організації оборони у світлий час доби.

Для підготовки до відбиття та запобігання раптового нападу уночі важливо завчасно виявити дії розвідки противника та його перехід у наступ. Уночі дві третини особового складу кожного підрозділу (екіпажу бойової машини) мають перебувати на позиціях у готовності до ведення вогню. Особовий склад відпочиває з дозволу командира роти. Для відпочинку (сну) особовий склад має бути розташований в укриттях і траншеях поблизу вогневих засобів у готовності зайняти свої місця.

У визначених місцях мають бути виставлені спостерігачі, а біля укриттів і бойової техніки – чатові, які за необхідності встановленим сигналом викликають весь особовий склад на позиції. Із настанням темряви за допомогою приладів нічного бачення відбувається спостереження за підступами до позиції відділення, а також підслуховування.

Командир відділення протягом ночі має неодноразово перевіряти пильність чергових вогневих засобів і спостерігачів. Місцевість перед позицією відділення періодично можуть освітлювати ракети.

Із наближенням противника до переднього краю оборони освітлення місцевості посилюють. Знищення солдатів противника, які ведуть розвідку чи намагаються робити проходи в загородженнях, здійснюють вогнем чергових вогневих засобів із використанням приладів нічного бачення. Противника, що атакує, знищують вогнем усіх вогневих засобів відділення. Вогонь ведуть за спалахами пострілів, силуетами противника, які проєктуються на тлі неба, а також при освітленні противника спеціальними ракетами. Для уникнення тимчасового осліплення під час ведення бою вночі не слід спостерігати за засобами, які освітлюють місцевість.

У місті чи населеному пункті солдат у складі відділення обороняє будинок чи його поверх. Оборону організують так, щоб підступи до будинку прострілювалися фланговим і перехресним вогнем. Здійснюючи підготовку будинку до оборони (рис. 4.20), передусім закладають вікна й двері цеглою чи мішками із землею. У вікнах залишають лише вузькі бійниці для спостереження та ведення вогню. Для ведення вогню з кулемета влаштовують амбразури. Якщо відділення обороняє поверх, то для зв'язку із сусідніми підрозділами готують ходи між поверхами та перекриттями на горищі.

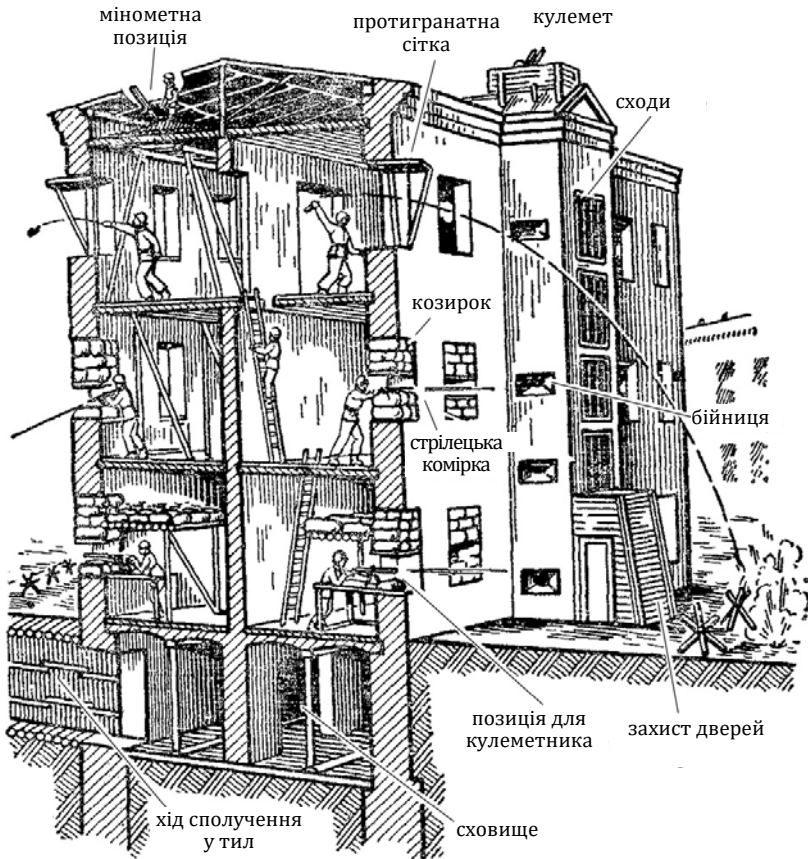

Рис. 4.20. Облаштування будівлі для оборони (варіант)

Під час підготовки до кругової оборони у глухих стінах пробивають бійниці, підвал кам'яного будинку обладнують під сховище. За відсутності підвалу під підлогою першого поверху влаштовують укриття чи бліндаж.

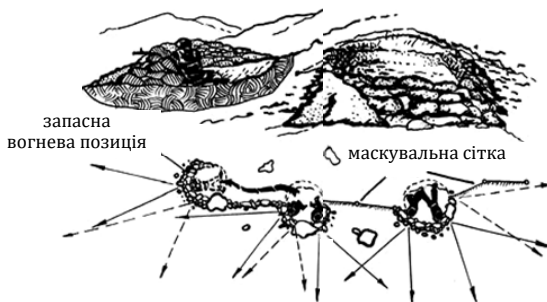
За наявності часу стіни, горища та міжповерхові перекриття додатково підсилюють цегельною кладкою, колодами тощо. Укріплення стін і перекриттів захищає від вогню артилерії й ударів авіації противника. Сходи, у тому числі й пожежні, усередині будинку готують до вибухів, а зовнішні – руйнують. Дерев'яні підлоги засипають піском, а легкозаймісті предмети викидають з будинку. Для боротьби з пожежею всередині будинку має бути наготові пожежний інвентар (відра, пісок, багри, сокири, лопати, вогнегасники тощо), який складають у певному місці.

Велике значення під час бою у місті (додаток 4) має правильний вибір позиції для ведення вогню, що забезпечуватиме найкращий огляд й обстріл. Позицію снайпера звичайно розташують на верхньому поверсі, там же можуть бути обладнані й вогневі позиції мінометів. Автоматника та кулеметника розміщують на середніх і нижніх поверхах чи у напівпідвалі, гранатометника – на нижньому поверсі, у підвалі (напівпідвалі). Місця для стрільби (вогневі позиції) можна вибирати й обладнувати в руїнах будинків. Солдати на вогневій позиції на верхньому поверсі насамперед знищують важливі цілі на значній відстані. Противника, який підійшов до стін будинку, закидають гранатами та знищують вогнем в упор, а противника, що увірвався до будинку, – у рукопашному бою. Бій ведуть за кожний поверх, кожне приміщення.

У горах вогневу позицію вибирають там, де виключена можливість обвалів, зсувів, затоплень. Вогневу позицію для БМП (БТР) влаштовують у місці, що забезпечує ведення вогню на граничній дальності й маскує розташування бойової машини.

При обладнанні вогневої позиції – місця для стрільби – у кам'янистих ґрунтах використовують мішки з піском чи землею, маскувальні сітки (рис. 4.21). Укриття та інші споруди обладнують так, щоб уникнути затікання в них вогнесумішів і води.

Гранатометник та оператор протитанкового переносного ракетного комплексу мають пам'ятати, що бронемашини противника зручно вражати під час подолання ними підйомів (спусків), інших перешкод, особливо – на серпантинах.

Рис. 4.21. Улаштування вогневої позиції у горах (варіант)

Під час дій у лісі зростає значення ініціативи та самостійних дій солдата. На ведення бою в лісі впливають умови обмеженої видимості, що дозволяє противнику непомітно наблизитися до позицій і раптово атакувати. Така атака іноді приводить до рукопашної сутички. Проміжки між позиціями та опорними пунктами є місцями, які противник найімовірніше використає для просочування своїх дрібних груп у тил підрозділів, що обороняються. Тому для поліпшення умов спостереження та ведення вогню дерева перед позицією на відстані до 400 м очищують від нижніх гілок, вирубують чагарник, не демаскуючи при цьому розташування вогневої позиції. Зважаючи на труднощі орієнтування та пересування техніки, противник наступатиме вздовж лісових доріг, просік, стежок. Перед оборонними позиціями необхідно облаштувати інженерні загородження: міни, фугаси, міновані завали, дротові загородження тощо.

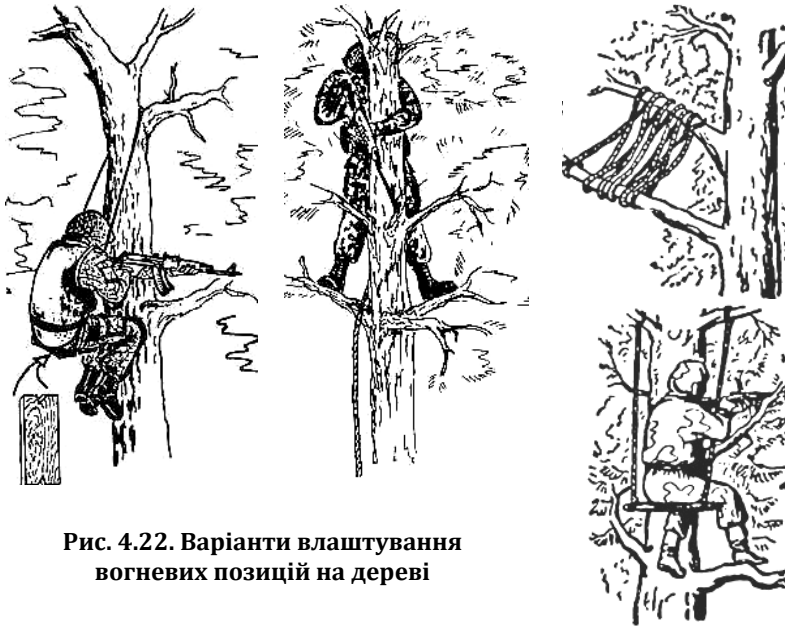
Під час дій у лісі слід зважати на можливість ведення вогню з дерев, що дуже ефективно під час оборони. Поблизу позиції відділення вибирають високе дерево з густою кроною, на якому влаштовують площадку. Для тривалого перебування на дереві можна пристосувати підвісне сидіння із пропущеною під ним мотузкою з довгими кінцями для прив'язування до ствола чи гілок (рис. 4.22). Для опори зброї і ніг використовують гілки.

Дрібні групи противника підпускають якнайближче та знищують спеціально виділеними для цього черговими вогневими засобами з тимчасових чи запасних вогневих позицій.

Знищення противника, що атакує, солдат починає на відстані дійсного вогню зброї. За мірою наближення противника во-

гонь нарощують, з дистанції 40-50 м – застосовують гранати. Якщо солдат перебуває на напрямку, де противник не атакує, то за наказом командира він швидко переходить на ділянку, атаковану противником, і надає допомогу своїм товаришам у знищенні ворога.

На болотистій місцевості з високим рівнем ґрунтових вод влаштовують насипний окоп: спочатку зводять внутрішню стінку, потім – зовнішню, простір між ними засипають землею, бруствер окопу маскують дерном, чагарником. Для захисту від снарядів і мін противника, які можуть розірватись у повітрі, зачепившись за гілку, над окопом обладнують перекриття (екран).

Рис. 4.22. Варіанти влаштування вогневих позицій на дереві

Узимку особливу увагу приділяють заходам щодо:

- попередження переохолодження та обмороження військово-вослужбовців;
- забезпечення постійної готовності зброї до застосування в умовах низьких температур.

Для обігріву солдатів і захисту їх від переохолодження та обмороження обладнують укриття в ґрунті, де встановлюють

чи роблять з підручних матеріалів залізну піч. Для запобігання танення мерзлого ґрунту та руйнування стін від тепла їх зсередини укріплюють жердинами та дошками. Підлогу вистилають хворостяними чи солом'яними підстилками.

Укриття можна зробити зі снігу та льоду (рис. 4.23): викопують котлован, стінки якого викладають утрамбованими брилами снігу чи льоду, зверху укриття перекривають жердинами чи накатником, застеляють соломою, хмизом і засипають снігом. На підлозі роблять настил із місцевих матеріалів. Вхід для збереження тепла завішують плащ-наметом (матом, дерев'яним щитом тощо).

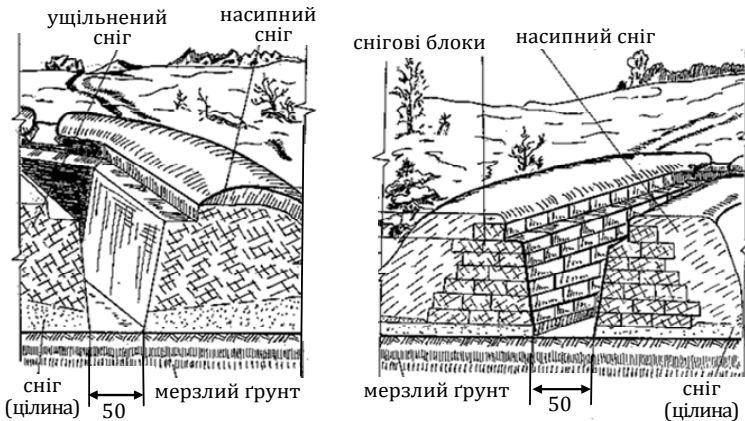

Рис. 4.23. Улаштування укриття з льоду (варіант)

Рухливі частини зброї змащують тонким шаром рідкого збройового масла (за температури повітря від $+5^{\circ}$ до -50°C). Перед стрільбою канал ствола ретельно протирають.

4.3.7. Організація спостереження

Для взаємного розпізнання, визначення належності та місця розташування частин і підрозділів від спеціально підготовленого відділення (екіпажу) може бути призначений пост (пункт) позначення батальйону (роти).

Спостереження відбувається безперервно.

За наявності на посту технічних засобів розпізнання та позначення відповідні сигнали подають, зважаючи на отримане завдання, від командира (начальника), що виставив пост.

Пост (пункт) позначення зазвичай складається із двох солдатів та сержанта, якого призначають старшим. Старший поста (пункту) позначення зобов'язаний:

- установити порядок чергування;
- організувати обладнання місця розташування поста (пункту) та його маскуванню;
- перевірити справність приладів спостереження, засобів зв'язку та подавання сигналів розпізнавання, позначення та оповіщення;
- вчасно подавати сигнали, відповідно до отриманого завдання від командира (начальника), що виставив пост (пункт).

На посту (пункті) мають бути:

- прилади спостереження;
- великомасштабна карта або схема (план) місцевості;
- журнал спостереження;
- компас; годинник; ліхтар;
- засоби зв'язку та подавання сигналів розпізнавання, позначення та оповіщення.

Черговий поста (пункту) позначення веде спостереження за повітрям і місцевістю у вказаних секторах. Виявивши сигнали, які подають війська, літаки та вертольоти, установлює їх відповідність чинним сигналам, доповідає старшому поста (пункту) та за його наказом подає сигнал позначення або оповіщення.

Старший поста (пункту) при виявленні сигналу та цілі доповідає командиру (начальнику), що виставив пост, і, відповідно до отриманого завдання, дає команду на подавання сигналів позначення або оповіщення.

Дані про результати спостереження та подані сигнали заносять до журналу спостереження.

Розділ 5

НАСТУПАЛЬНИЙ БІЙ

Наступальний бій – вид загальновійськового бою з метою розгрому (знищення) противника та оволодіння важливими районами (рубежами) місцевості або об'єктами. Сутність (зміст) наступу – ураження противника всіма наявними засобами, рішуча атака переднього краю його оборони, стрімке просування у глибину його бойового порядку, знищення та полонення живої сили, захопленні ОВТ, матеріальних засобів оволодіння визначеним районом (рубежем) місцевості, об'єктом.

Відділення (танк) повинно вести наступальний бій з повним напруженням сил, безупинно, у високому темпі, удень і вночі, за будь-якої погоди та у тісній взаємодії з іншими підрозділами знищити противника, що обороняється. Цього можна досягнути вмілим застосуванням усіх наявних сил і засобів, своєчасним використанням результатів ВУП, швидким подоланням загороджень і захопленням з ходу рубежів (об'єктів), широким застосуванням маневру вогнем і підрозділами з використанням особливостей місцевості для швидкого виходу на фланги та у тил противника, проведенням рішучих атак, своєчасним і постійним уточненням (постановкою) завдань підлеглим і забезпеченням їх дій у ході ведення наступального бою.

Основні етапи наступального бою:

- зайняття вихідного положення для наступу;
- висування до рубежу переходу в атаку та розгортання у бойовий порядок (рис. 5.1);
- подолання інженерних загороджень та інших перешкод;
- здійснення атаки та знищення противника на передньому краї оборони, оволодіння визначеним об'єктом;
- розвинення наступу у глибині оборони та переслідування противника.

Відділення (танк) може наступати на противника, який обороняється, атакує або відходить. Наступ на противника, що атакує, здійснюють шляхом ведення зустрічного бою; на противника, що відходить, – переслідуванням; на противника, що обороняється, залежно від готовності його оборони та ступеня завданого йому вогневого ураження, – висуванням із глибини (з ходу) або з положення безпосереднього зіткнення з ним.

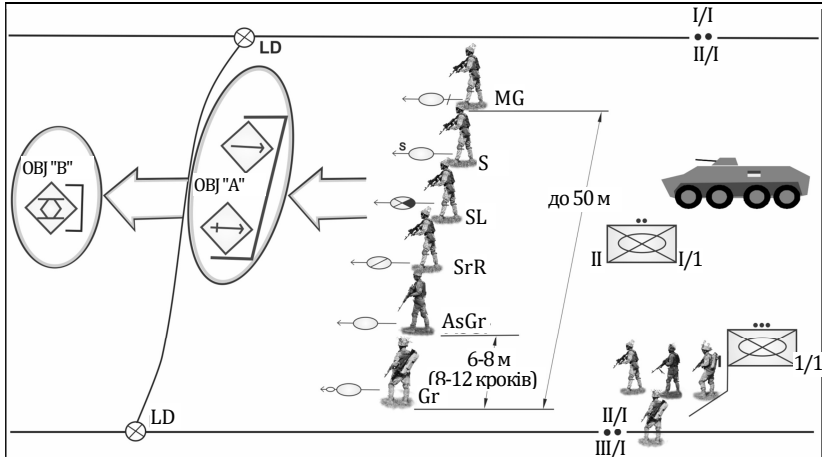

Рис. 5.1. Схема бойового порядку механізованого відділення (варіант)

Наступ з висуванням із глибини (з ходу) зазвичай починають з вихідного району та здійснюють послідовним розгортанням підрозділів для атаки (рис. 5.2). Підготовка до наступу відбувається у вихідному районі, де відділення (танк) приховано розташовано у визначеному йому місці у постійній готовності до відбиття можливого нападу противника, для чого обладнують фортифікаційні споруди.

Для забезпечення організованого висування, розгортання у бойовий порядок та одночасної атаки призначають:

- маршрут висування та вихідний пункт;
- рубежі (пункти) розгортання та переходу в атаку;
- рубіж спішування – за атаки механізованих підрозділів у пішому порядку.

Рубіж (пункт) розгортання у взводні колони призначають, за можливості, за складками місцевості, на відстані 2-3 км від переднього краю оборони противника, на відкритій місцевості – і на більшій відстані. Висування до нього здійснюють у складі роти. Із досягненням ротою рубежу розгортання у взводні колони взвод без зупинки виходить на свій напрямок і стрімко продовжує просування до рубежу переходу в атаку.

До рубежу переходу в атаку управління діями взводу здійснює командир взводу, від рубежу переходу в атаку – командир відділення.

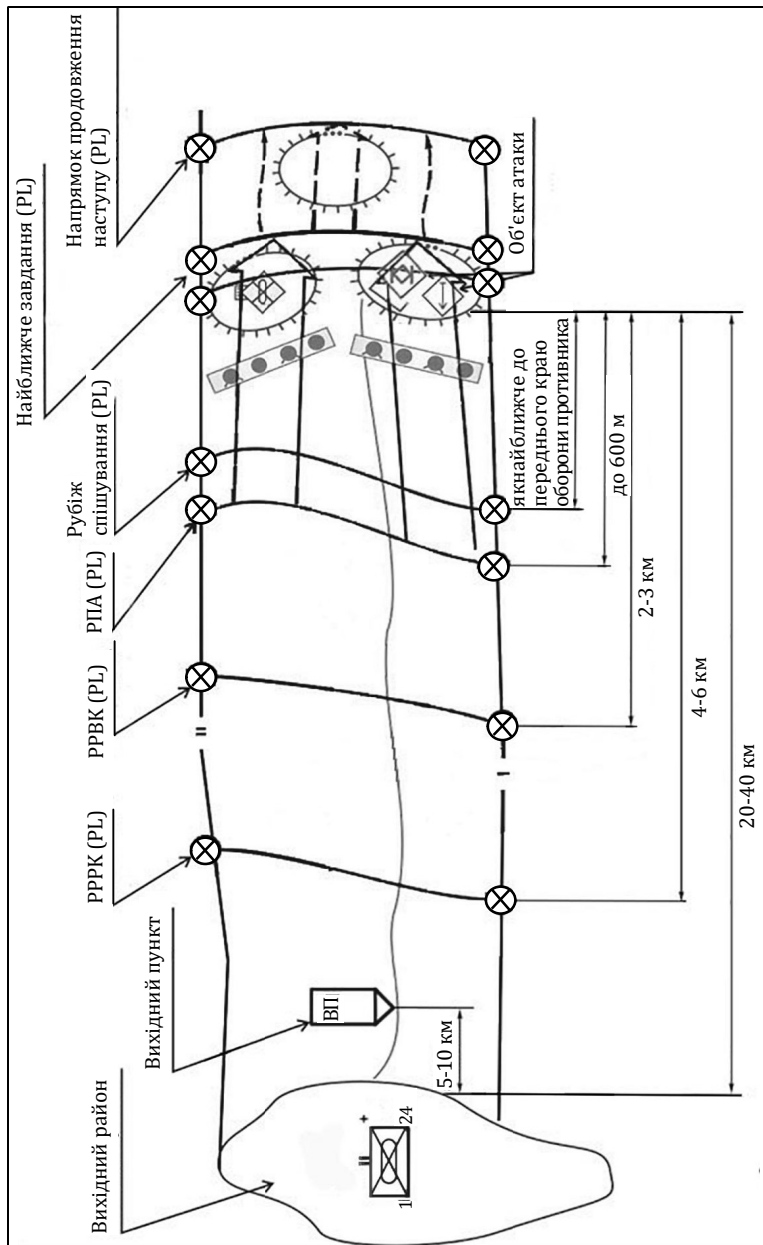

Рис. 5.2. Схема наступу механізованого взводу з вихідного району з ходу (варіант)

Для узгодження дій механізованих, танкових, гранатометних підрозділів з артилерійськими підрозділами, що ведуть вогонь із закритих вогневих позицій, призначають *рубіж безпечного віддалення від розривів своїх снарядів і мін*. Безпечним віддаленням для особового складу, що атакує противника у пішому порядку, є 400 м; для БМП (БТР) – 300 м; для танків – 200 м.

Для посадки на танки механізованих підрозділів на віддаленні 2-4 км від переднього краю оборони противника призначають *рубіж посадки десантом на танки* зазвичай у місцях, що забезпечують приховану й швидку посадку.

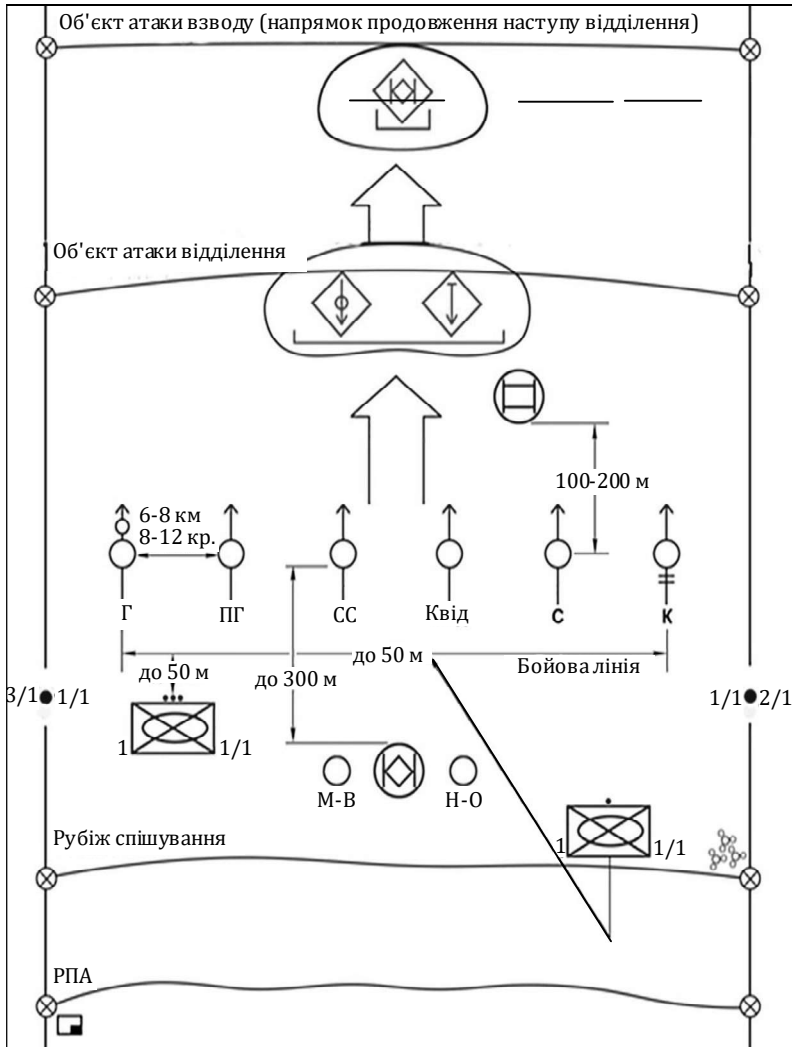
Залежно від обстановки та характеру місцевості віддалення цих пунктів (рубежів) може бути іншим.

Наступ з положення безпосереднього зіткнення з противником (рис. 5.3) починають у заздалегідь створеному бойовому порядку з вихідного положення для наступу (з ділянки траншеї, прилеглих до неї ходів сполучення, вогневої позиції БМП (БТР) і доданих вогневих засобів на вихідній позиції взводу).

Рубіж переходу в атаку звичайно призначають за рубежом першої траншеї. Вихідне положення для наступу займають після перегрупування підрозділів у положення оборони або зміни.

Перегрупування – це організоване переміщення підрозділу, що перебуває у безпосередньому зіткненні з противником в опорному пункті (на позиції, ділянці траншеї, яку він займає), з метою створення бойового порядку та зайняття вихідного положення для наступу. Перегрупування може бути здійснено за фронтом або з відведенням підрозділу в глибину оборони. У ході перегрупування особовий склад механізованого відділення взводу першого ешелону траншеями та ходами сполучення приховано переміщується на свою ділянку у вихідній позиції взводу та займає вихідне положення для наступу у першій траншеї.

БМП (БТР) відділення займають вогневі позиції поруч зі своїми відділеннями або за ними на відстані до 50 м. За неможливості прихованого переміщення вони залишаються на своїх вогневих позиціях, ведуть вогонь прямою наводкою або висувуються до відділення під час вогневої підготовки атаки. Управління БМП (БТР) відділень у складі взводу здійснюють через заступника командира взводу (головного сержанта).

Рис. 5.3. Схема переходу механізованого взводу в наступ з положення безпосереднього зіткнення з противником після перегрупування (варіант)

Танковий взвод може бути розташований на вихідній позиції танкової роти на відстані 2-4 км від переднього краю оборони, на очікувальній позиції батальйону – на відстані 5-7 км від

нього або залишитися в опорному пункті. Маршрути виходу танків на рубіж переходу в атаку мають бути завчасно розвідані та позначені.

Вогневі засоби, призначені для ведення вогню прямою наводкою, звичайно розташовані на вогневих позиціях на відстані, що забезпечує виконання поставленого завдання.

Зміна – це організований вихід підрозділу на напрямок майбутнього наступу з метою заміни підрозділу, що обороняється, і зайняття вихідного положення для наступу. У першу чергу змінюють механізовані підрозділи, потім – танкові.

Для зміни відділення у складі механізованого взводу на БМП (БТР) висувається в район зустрічі з провідниками від підрозділу, що веде оборону, після спішування прихованими шляхами, у подальшому – ходами сполучення й траншеями виходить на свою вихідну позицію та займає її. Командир взводу приймає від командира підрозділу, що здає опорний пункт, його схему та всі дані про противника. БМП (БТР) розташовують у районі спішування в укриттях на напрямку дій своїх підрозділів і висуваються до них зазвичай під час вогневої підготовки атаки. Вони можуть бути розташовані на вихідній позиції даного танкового підрозділу або залишатися на вогневих позиціях, які займали до зміни.

При переході противника у наступ зміна підрозділів не відбувається, здійснюється відбиття атаки. Боем керує командир підрозділу, що змінюється, якому підпорядковані й підрозділи, які прибули для зміни.

Перегрупування (зміну) підрозділів проводять приховано, частіше за все вночі перед наступом, а за умов обмеженої видимості – з виконанням заходів введення противника в оману. Про зайняття вихідного положення для наступу командир відділення доповідає командирі взводу.

У вихідному положенні для наступу підрозділи суворо виконують установлений раніше режим поведінки та перебувають у готовності до відбиття можливого наступу противника.

Атака – це стрімкий і безупинний рух підрозділів у бойовому порядку в поєднанні з вогнем найвищої напруги зі всіх вогневих засобів з метою знищення противника та оволодіння визначеним районом (рубежем, об'єктом).

Використовуючи вогонь артилерії, удари авіації, танкові підрозділи атакують противника у бойовій лінії і ведуть по ньому вогонь з ходу. Механізовані підрозділи атакують услід за танками у пішому порядку (рис. 5.4), у броньованому порядку на БМП (БТР) або десантом на танках і знищують у першу чергу цілі, що заважають просуванню танків.

Рис. 5.4. Наступ під прикриттям корпусу бронетехніки

Перед атакою механізованих і танкових підрозділів за рішенням старшого командира зазвичай проводять вогневу підготовку атаки, а в ході наступу – вогневу підтримку військ, що наступають.

Атаку механізованого підрозділу в пішому порядку застосовують при прориві оборони противника, у наступі в населеному пункті, при оволодінні укріпленим районом, а також на важкодоступній для танків і БМП (БТР) місцевості (у горах, лісі). Особовий склад відділення діє безпосередньо за танками на відстані, що забезпечує його від розривів снарядів своєї артилерії. БМП (БТР), використовуючи складки місцевості, ривками від рубежу до рубежу (від укриття до укриття) просуваються за своїми відділеннями на відстані, яка забезпечує надійну підтримку вогнем особового складу, що атакує, а БМП зі стабілізованим озброєнням – безпосередньо у бойовій лінії своїх відділень або у складі групи бойових машин.

Після спішування особового складу в БМП (БТР) залишаються навідники-оператори (кулеметники БТР), механіки-водії (водії) і заступник командира взводу (головний сержант).

Атака в пішому порядку може відбуватися одночасно або послідовно. За одночасної атаки всі відділення взводу (весь особовий

вий склад) наступає в одну лінію. Послідовну атаку застосовують за дій механізованого підрозділу у дві лінії.

Атаку у броньованому порядку на БМП (БТР) застосовують на доступній для бойових машин місцевості під час наступу на противника, що поспішно перейшов до оборони й не чинить організованого опору, а також коли оборона противника надійно подавлена зі знищенням більшої частини протитанкових засобів. При цьому танки атакують слідом за розривами снарядів своєї артилерії, а механізований підрозділ на БМП (БТР) діє в бойовій лінії за танками на відстані 100-200 м.

В окремих випадках (бездоріжжя, глибокий сніговий покрив, інші складні умови) зближення з противником, а на окремих ділянках – й атаку, механізований підрозділ може здійснювати десантом на танках.

Взвод атакує на фронті до 300 м, механізоване відділення в пішому порядку – до 50 м (рис. 5.5). Танковий взвод атакує противника в бойовій лінії, а механізований взвод (відділення) залежно від обстановки – у бойовій лінії у пішому порядку або на БМП (БТР).

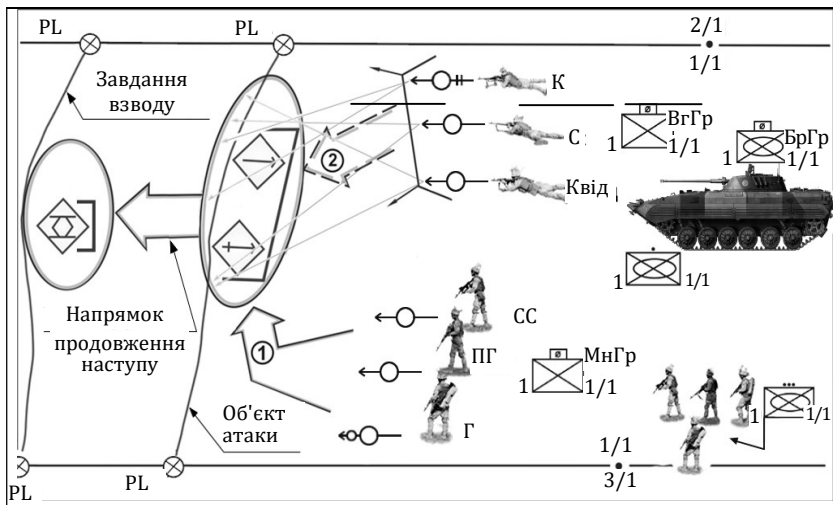

Рис. 5.5. Схема бойового порядку механізованого взводу (взводу) за послідовної атаки (варіант)

5.1. Підготовка наступального бою

Підготовка наступального бою у відділенні починається з отриманням бойового завдання від командира взводу. Порядок і зміст роботи командира відділення з організації наступального бою залежить від отриманого завдання, умов переходу в наступ і наявності часу. У всіх випадках робота з організації бою має забезпечити безперервне управління підрозділами, своєчасне прийняття рішення та постановку завдань. Більшу частину часу необхідно надати підпорядкованим командирам для підготовки до виконання бойового завдання.

Робота з організації бою під час підготовки наступу в умовах безпосереднього зіткнення з противником, а якщо дозволяє обстановка, то і при переході у наступ із висуванням із глибини (з ходу), відбувається на місцевості. Якщо обстановка не дозволяє, то основні заходи з організації бою командир відділення проводить за картою (схемою, на макеті місцевості). У подальшому він уточнює своє рішення у ході рекогносцировки, яку проводить командир взводу, або з виходом взводу на відстань, що дозволяє спостереження за об'єктом атаки (зайняття ділянки взводу на вихідній позиції роти).

Під час усвідомлення завдання командир відділення повинен зрозуміти:

- мету майбутніх дій і замисел старшого командира;
- завдання взводу:
  - під час наступу з положення безпосереднього зіткнення з противником – вихідну позицію взводу, засоби посилення, найближче завдання та напрямок продовження наступу, сили підтримки;
  - під час наступу з висуванням із глибини (з ходу), крім того, маршрут висування, вихідний пункт, рубіж розгортання в ротні колони і час його проходження, рубіж переходу в атаку;
- завдання свого відділення під час наступу:
  - з положення безпосереднього зіткнення з противником – місце відділення в бойовому порядку взводу, ділянку взводу на вихідній позиції роти, час її зайняття, засоби посилення, об'єкт атаки та напрямок продовження наступу, сили підтримки;

– з висуванням із глибини (з ходу), крім того, маршрут висування, рубіж розгортання у взводні колони, час його проходження, рубіж переходу в атаку, час виходу на нього, під час атаки в пішому порядку – й рубіж спішування;

- завдання, які виконують сили та засоби старшого командира на напрямку наступу відділення;

- завдання сусідніх підрозділів (рубіж переходу в атаку та спішування, а під час наступу з положення безпосереднього зіткнення з противником – вихідне положення, об'єкт атаки та напрямок продовження наступу), порядок взаємодії з ними;

- час готовності до виконання завдання, порядок доповіді рішення та роботи на місцевості.

У результаті усвідомлення завдання командир відділення має визначити першочергові заходи щодо підготовки до бою, розрахувати наявний час на підготовку відділення та зорієнтувати підлеглих щодо майбутніх дій.

Під час оцінювання обстановки командир відділення має з'ясувати:

- склад, положення та можливий характер дій противника, місця розташування його вогневих засобів перед фронтом наступу, на флангах та у найближчій глибині;

- стан, забезпеченість і можливості взводу й доданих підрозділів (вогневих засобів);

- склад, положення та характер дій сусідніх підрозділів, умови взаємодії з ними, вогневими засобами старшого командира, які виконують завдання на напрямку дій відділення;

- характер місцевості, її захисні та маскувальні властивості, вигідні підступи до переднього краю противника, загородження й перешкоди, умови спостереження, ведення вогню та здійснення маневру.

Крім того, командир відділення має враховувати стан погоди, пору року, час доби та їх вплив на підготовку та ведення наступального бою.

За неможливості виконувати обов'язки командиром взводу управління взводом при підготовці, у ході та після ведення бою переходить до командира відділення, тому далі буде наведено деякі пункти організації роботи командира взводу.

Приймаючи рішення командир взводу визначає:

- спосіб дій у ході ведення наступального бою:

- напрямок зосередження основних зусиль;

- об'єкти (цілі), від захоплення (ураження) яких залежить успіх наступу;
- порядок дій при переході в атаку, зближенні з противником, подоланні загороджень і перешкод, захопленні (знищенні) об'єкта атаки, веденні бою в глибині оборони противника;
- побудову бойового порядку;
- заходи щодо введення противника в оману;
- завдання відділенням (танкам), доданим підрозділам і вогневим засобам.

Під час рекогносцировки командир взводу вивчає місцевість, указує (призначає) орієнтири та уточнює:

- накреслення переднього краю оборони противника та розташування його вогневих засобів;
- місця та характер загороджень, перешкод, а також цілі, що підлягають ураженню засобами старшого командира;
- бойові завдання відділень (танків) і доданих вогневих засобів;
- рубіж переходу в атаку та спішування;
- місця проходів у загородженнях і переходів через перешкоди;
- місця виконання завдань силами та засобами старшого командира на напрямку наступу взводу, а також завдання їх підрозділів.

Під час наступу з висуванням із глибини (з ходу) командир взводу, крім того, уточнює маршрут висування, рубежі розгортання, район навішування на танки каткових мінних тралів, місця посадки особового складу за дій десантом на танках, пропуску через бойові порядки підрозділів, які тримають оборону попереду, рубіж спішування, а під час наступу з положення безпосереднього зіткнення з противником – вихідне положення для наступу (ділянку взводу на вихідній позиції роти), маршрути виходу БМП (БТР) до взводу (відділення), місця пропуску танків крізь свої бойові порядки.

У бойовому наказі під час постановки завдань командир взводу вказує:

- механізованим відділенням (танкам) – завдання щодо знищення противника; місце у бойовому порядку; порядок і способи переходу в атаку, подолання загороджень та атаки; об'єкт

атаки та цілі, на знищенні яких мають бути зосереджені основні зусилля; напрямок продовження наступу; рубіж переходу в атаку та спішування (під час наступу з безпосереднього зіткнення з противником – ділянку взводу на вихідній позиції роти (батальйону);

- *групі управління та вогневої підтримки* – бойовий склад, завдання щодо підтримки бою відділень; місце в бойовому порядку, напрямок і порядок переміщення у ході бою;

- *снайперу* (додатково) – цілі для знищення, порядок спостереження та ведення вогню, місце в бойовому порядку;

- *санітару-стрільцю* – завдання та місце перебування;

- *групі бойових машин (якщо вона створена)* – склад, завдання щодо ведення наступу; місце в бойовому порядку, напрямок і порядок переміщення в ході бою; можливі рубежі розгортання, завдання та порядок дій на кожному рубежі.

Під час атаки у пішому порядку командир механізованого взводу вказує порядок спішування особового складу та подальші дії бойових машин.

У бойовому наказі командир взводу вказує:

- стислі висновки з оцінювання противника (склад, положення, характер його можливих дій, місця розташування його вогневих засобів);

- завдання, які виконують сили та засоби старшого командира (начальника) в інтересах дій підрозділу, а також завдання сусідів;

- бойове завдання взводу та порядок його виконання;

- після слова "наказую" – бойові завдання відділенням (танкам), доданим підрозділам і вогневим засобам, а також елементам бойового порядку (групам), що створюються;

- витрата ракет і боєприпасів на виконання бойового завдання;

- час готовності підрозділу до бою (дій);

- своє місце і заступника.

Під час організації взаємодії командир взводу доводить сигнали оповіщення, управління, взаємодії і порядок дій. Він узгоджує дії штатних і доданих підрозділів (вогневих засобів) із силами й засобами старшого командира, які виконують завдання в інтересах взводу на напрямку його дій при:

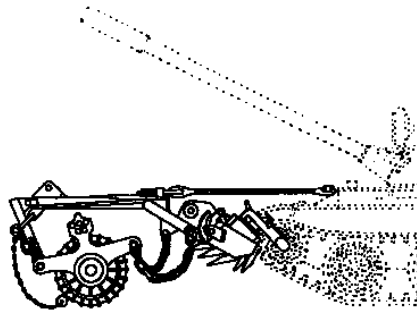
- висуванні до рубежу переходу в атаку (під час наступу з положення безпосереднього зіткнення з противником – при зайнятті вихідного положення для наступу);
- проходженні танків через позиції механізованих підрозділів;
- подоланні своїх загороджень, проробленні проходів і подоланні загороджень противника;
- розгортанні в бойовий порядок і переході в атаку;
- знищенні противника в об'єкті атаки та веденні бою в глибині оборони противника;
- відбитті нападу повітряного противника та застосуванні ним ЗМУ та ВТЗ.

При організації управління командир взводу доводить радіодані, установлює порядок використання засобів зв'язку й доведення сигналів управління, взаємодії, оповіщення; визначає способи цілевказання та коригування вогню; указує місця розташування – своє та заступника.

Під час організації бойового забезпечення командир взводу визначає:

- з *розвідки* – порядок і способи її ведення, завдання елементам бойового порядку на період підготовки до наступального бою та в ході його ведення (сектор ведення розвідки, об'єкти спостереження, особливої уваги, порядок доповіді);
- з *охорони* – завдання, кількість і розташування спостерігачів, чергових вогневих засобів, чатових; порядок спостереження за місцевістю та повітрям під час підготовки до наступу, раптового нападу противника, доповіді про обстановку в ході бою;
- з *тактичного маскуваня* – завдання з маскуваня ділянки взводу на вихідній позиції (у вихідному районі), ОВТ, терміни їх виконання; порядок використання табельних засобів, місцевих матеріалів і маскувальних властивостей місцевості; заходи щодо забезпечення режиму таємності та протидії розвідці противника під час підготовки та в ході наступу;
- з *інженерного забезпечення* – обсяг і терміни інженерного обладнання місця розташування взводу у вихідному районі (ділянки взводу на вихідній позиції); способи, час і місце пророблення проходів у своїх загородженнях і перед переднім краєм оборони противника, порядок їх позначення та способи подолання; місцеві матеріали, місця їх заготівлі для фортифіка-

ційного обладнання; порядок отримання інструменту та матеріалів. При переході в наступ з висуванням із глибини додатково – порядок позначення маршруту, яким висуватиметься взвод, рубежів (пунктів) розгортання, подолання перешкод під час висування до рубежу переходу в атаку; інженерні заходи щодо забезпечення захисту від ЗМУ і ВТЗ. Командир танкового взводу, крім того, указує район навішування на танки каткових мінних тралів (рис. 5.6);

Рис. 5.6. Схема каткового мінного тралу

- з *радіаційного, хімічного та біологічного захисту* – завдання з радіаційної, хімічної розвідки та спостереження; порядок організації радіаційного контролю та розподілу дозиметрів; сигнали оповіщення про РХБ-зараження й порядок дій, використання засобів індивідуального та колективного захисту, застосування термодимової апаратури бойових машин та аерозольних (димових) засобів до і під час наступу; місце і час технічної перевірки протигазів і проведення спеціальної обробки.

У вказівках з виконання заходів інших видів забезпечення командир взводу вказує:

- з *морально-психологічного забезпечення* – відповідальних, місце, час проведення заходів початку наступу; порядок бойового інформування, протидії інформаційно-психологічному впливу противника в ході бою;

- з *технічного забезпечення* – порядок підготовки ОВТ до бойового застосування, поповнення ракет і боєприпасів, ремонту пошкодженого озброєння та військової техніки або передавання їх ремонтним засобам старшого командира;

- з *тилового забезпечення* – порядок дозправлення техніки пальним, отримання запасів матеріальних засобів, забезпечення особового складу гарячою їжею та питною водою до і під час наступу;

- з *медичного забезпечення* – місця розташування та напрямок переміщення медичного посту роти та медпункту батальйону;

порядок надання само- і взаємодопомоги у випадку отримання поранень і травм у ході бою, збору та охорони поранених, транспортування їх до лікувальних установ до початку наступу.

Командир взводу, що виділений для ведення вогню прямою наводкою, під час усвідомлення завдання та оцінювання обстановки має зрозуміти: цілі для ураження під час вогневої підготовки атаки, а з початком атаки – час готовності до виконання завдання, а також терміни, порядок висування та заняття вогневих позицій (за необхідності – порядок перегрупування), порядок дій після виконання завдання.

У способі дій командир взводу повинен визначити: порядок дій за етапами виконання бойового завдання (цілі, час, засоби, які необхідно знищити (подавити); порядок відкриття та припинення вогню й дій після виконання завдання.

Під час постановки бойових завдань БМП (танкам) командир взводу вказує: основну та запасні вогневі позиції для кожної БМП (танка), основний і додатковий сектори обстрілів з кожної вогневої позиції, цілі для знищення (придушення). Організуюючи взаємодію, командир взводу, крім звичайних питань, має визначити порядок знищення (придушення) призначених і знов виявлених цілей під час вогневої підготовки атаки та з початком атаки.

Командир механізованого взводу, який діє десантом на танках, крім того, має розподілити особовий склад відділень і додатних підрозділів за танками, визначити завдання на прикриття танків від вогню протитанкових засобів противника, сигнали на посадку та спішування, заходи безпеки.

При оформленні бойових документів командир взводу веде робочу карту, де відображає: накреслення траншей і ходів сполучення противника, розташування його вогневих засобів перед фронтом наступу та на флангах на глибину бойового завдання взводу, можливий характер дій противника, вихідну позицію взводу, об'єкт атаки та цілі, на знищенні яких необхідно зосередити зусилля взводу, а також цілі, які підлягають ураженню засобами старшого командира; місце та номер проходу в мінно-вибухових загородженнях, а під час наступу з висуванням із глибини – маршрут висування, вихідний пункт, пункт (рубіж) розгортання у взводні колони, рубежі переходу в атаку та спішування (під час атаки у пішому порядку) тощо.

Підготовка взводу до виконання бойового завдання включає:

- розподіл між відділеннями (екіпажами) та розстановку за посадами особового складу, що прибув на доукомплектування;
- поповнення боєкомплекту озброєння, дозaprавлення техніки ПММ та охолоджувальною рідиною, запасів інших матеріальних засобів;
- технічне обслуговування та підготовку ОВТ до бойового застосування;
- проведення занять і тренувань з підрозділами, виконання заходів морально-психологічного та медичного забезпечення.

При зайнятті вихідного положення для наступу підрозділи займають призначені їм ділянки на вихідній позиції, створюють бойовий порядок, систему вогню, удосконалюють інженерне обладнання своєї ділянки та завершують підготовку до ведення наступального бою.

Практичну роботу в підпорядкованих підрозділах здійснює командир взводу під час усього періоду підготовки до наступального бою. Після виконання основних заходів з організації бою він має перевірити якість проведення заходів з підготовки взводу; знання особовим складом своїх завдань, сигналів оповіщення, управління, взаємодії і порядку відповідних дій; екіпування підлеглих, забезпеченість боєприпасами та іншими матеріальними засобами, медичним майном і засобами індивідуального захисту, заправлення техніки паливом; підготовку ОВТ і засобів зв'язку до застосування. Виявлені недоліки мають бути усунені на місці. У встановлений час командир взводу доповідає командиру роти про готовність до наступу.

З отриманням бойового завдання командир відділення має:

- зрозуміти завдання взводу, свого відділення (об'єкт атаки, напрямок продовження наступу, рубіж переходу в атаку, місце спішування), порядок його виконання (дії до початку та в ході наступу), завдання сусідніх підрозділів, час готовності до дій;
- вивчити орієнтири, об'єкт атаки, місця розташування живої сили та вогневих засобів противника перед фронтом наступу відділення;
- оцінити стан особового складу та бойової машини відділення, положення сусідніх підрозділів та умови взаємодії з ними, характер і властивості місцевості, загородження та перешкоди, умови ведення вогню та здійснення маневру.

Після цього командир відділення визначає порядок дій і завдання підлеглим, проводить бойовий розрахунок, віддає бойовий наказ. Надалі він готує відділення до виконання завдання, перевіряє забезпеченість особового складу всім необхідним, готовність ОВТ до застосування, в установлений час – доповідає командирі взводу про готовність.

Роботу з організації бою командир відділення проводить на місцевості, якщо це неможливо – за схемою (макетом місцевості) або робочою картою командира взводу.

У бойовому наказі **під час постановки завдань** підлеглим командир механізованого відділення вказує:

- *уському особовому складу* – об'єкт атаки та напрямок продовження наступу; цілі для ураження та порядок ведення вогню; способи дій при зближенні з противником і в ході атаки; номер танка, за яким діятиме відділення;

- *бойовим групам*, крім того, – склад і старшого групи, завдання щодо знищення противника; за дій у пішому порядку – місце кожного військовослужбовця у бойовій лінії відділення, місце та порядок спішування та подолання загороджень;

- *екіпажу бойової машини* – місце у бойовому порядку взводу, завдання щодо підтримки дій особового складу (груп), цілі для ураження та порядок ведення вогню;

- *механіку-водію (водію)*, крім того, – напрямок руху в атаку, порядок подолання загороджень, за необхідності – місця посадки та спішування особового складу.

Бойовий наказ командир відділення віддає на місцевості, а за неможливості – за схемою (макетом місцевості) із подальшим уточненням завдань на місцевості з початком атаки.

У **ході підготовки відділення** до виконання бойового завдання його командир має перевірити:

- екіпування особового складу;
- розуміння бойового завдання та способів дій у бою, сигналів оповіщення та порядку відповідних дій;
- готовність озброєння, БМП (БТР), засобів зв'язку до бою;
- наявність установленого запасу боєприпасів, пального, продовольства, інших матеріальних засобів.

Про готовність до наступу командир відділення у встановлений час доповідає командирі взводу.

Для наступу з **положення безпосереднього зіткнення з противником** відділення займає вихідне положення – вказане командиром взводу місце ділянки взводу на вихідній позиції роти.

Вихідне положення має бути зайнято приховано у встановлений час з урахуванням побудови бойового порядку для ведення наступального бою або зручності посадки на БМП (БТР), десантом на танк. Особовий склад займає вказану командиром ділянку траншеї, ходу сполучення, БМП (БТР) займає вогневу позицію за відділенням або разом із взаємодіючими танками на їх вихідній (очікувальній) позиції, за неможливості пересування – залишається на попередній вогневій позиції.

Із зайняттям вихідної позиції командир відділення організовує безпосередню охорону та спостереження за об'єктом атаки, уточняє завдання підлеглим, ставить завдання на дообладнання вихідної позиції і доводить порядок дій на випадок раптового переходу противника у наступ.

При постановці завдання підлеглим на випадок відбиття атаки противника командир відділення вказує:

- *ушому особовому складу* – передній край оборони противника та напрямок його можливої атаки; смугу вогню відділення й додатковий сектор обстрілу; порядок дій із початком атаки противника;
- *кулеметнику, гранатометнику, стрільцям* – вогневу позицію, основний і додатковий сектори обстрілів.

5.2. Відділення у наступальному бою

Відділення наступає у складі взводу у першій або другій бойовій лінії та атакує у пішому порядку на фронті до 50 м. Механізоване відділення може бути додане танковому взводу, у цьому випадку воно наступає за ним на відстані до 100 м.

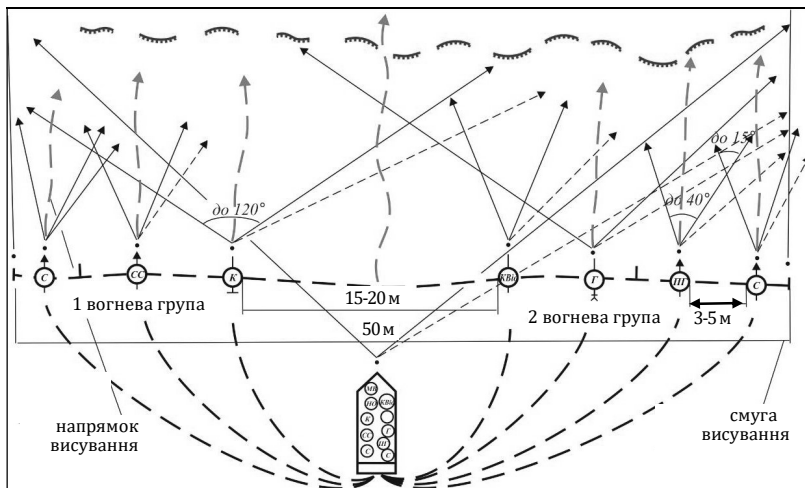
У наступальному бою відділенню вказують:

- об'єкт атаки;
- напрямок продовження наступу.

Об'єктом атаки механізованого відділення зазвичай є жива сила, а також танки, гармати, ПТРК, кулемети, інші вогневі засоби противника, розташовані в першій траншеї у найближчій глибині перед фронтом наступу відділення.

Напрямок продовження наступу відділення визначають у спосіб, що забезпечить виконання найближчого завдання роти. Бойовий порядок відділення, яке наступає у пішому порядку, складається з бойової лінії і БМП (БТР), що діє за особовим складом на відстані 100-200 м на одному з флангів відділення або безпосередньо у бойовій лінії. Військовослужбовці у бойовій лінії діють з інтервалом 6-8 м (8-12 кроків). Для зручності ведення вогню та кращого використання місцевості вони висуваються вперед або зміщуються вбік, не порушуючи загального фронту наступу й не заважаючи діям сусідніх підрозділів.

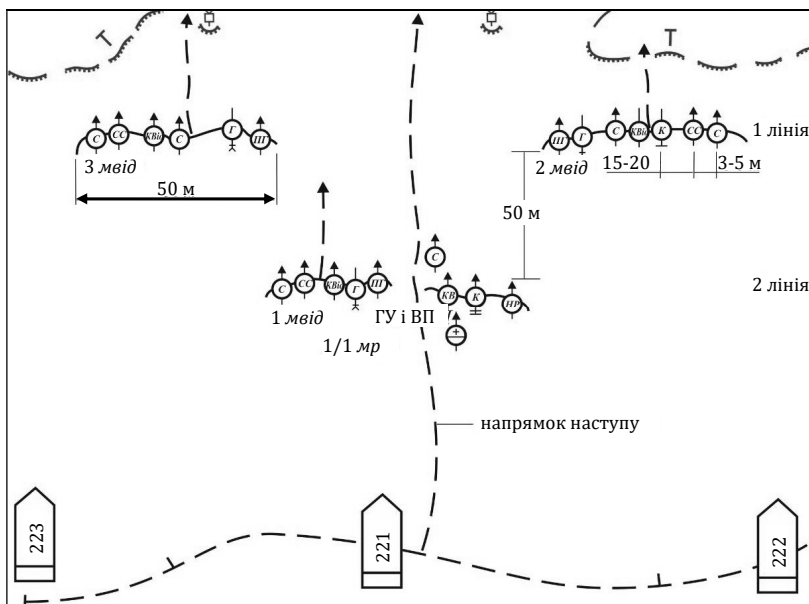
Для підвищення ефективності виконання завдань у наступальному бою за дій у траншеях, ходах сполучення, а також за особливих умов ведення бою у відділенні можуть бути створені бойові групи ("двійки", "трійки"), які ведуть наступ з інтервалом 20-25 м, а між бійцями в них – 3-5 м. Бойові групи можуть діяти в одну-дві лінії, із розподіленням на бойові групи тощо. За призначенням бойові групи бувають маневреними та вогневими (рис. 5.7, 5.8).

Рис. 5.7. Схема наступального бою механізованого відділення із розподілом на бойові групи (варіант)

Призначення маневреної групи – оволодіння об'єктом атаки, знищення противника у траншеї (її очищення), здійснення маневру для виходу у фланг і тил противника, закріплення досяг-

нутого рубежу тощо. Група може проробляти проходи у мінно-вибухових і невибухових загородженнях, виконуючи функції групи розгородження. Очолює групу зазвичай старший стрілець.

Рис. 5.8. Схема наступального бою механізованого відділення при розташуванні у дві лінії (варіант)

Призначення *вогневої групи* – прикриття дій маневреної групи, запобігання підходу (маневру) противника до підрозділу, що веде оборону, завершення знищення живої сили, вогневих засобів противника в об'єкті атаки та захоплення його спільно з маневреною групою. Очолює вогневу групу зазвичай командир відділення. У ході ведення наступального бою він керує підлеглим особовим складом і вогневими засобами та, виходячи із обстановки, уточнює їх завдання. За дій у пішому порядку командир відділення, завжди перебуваючи у бойовому порядку відділення, керує командами та сигнальними засобами.

Для початку наступу ділянку траншеї (ходу сполучення) дообладнують окопами, пристосуванням для швидкого вистрибування, за потреби – заглиблюють. За відсутності у вихідному

положенні фортифікаційних споруд особовий склад відриває поодинокі окопи, а за наявності часу – окоп на відділення й укриття для особового складу.

Для розміщення БМП (БТР) використовують наявні окопи, а за їх відсутності – складки місцевості або влаштовують укриття. Усі роботи проводять переважно вночі (за умов обмеженої видимості) й до світанку ретельно маскують.

Із початком вогневої підготовки атаки командир відділення веде спостереження за об'єктом атаки та доповідає командирю взводу про результати вогню та виявлені цілі противника. Відділення вогнем зі своєї зброї знищує виявлені кулемети, гранатомети й інші вогневі засоби, а також живу силу противника в об'єкті атаки та на його флангах.

З підходом танків до траншеї на відстань 100-200 м командир відділення подає команду "Позначити прохід для танку", а потім – "Відділення, приготуватися до атаки". За цією командою особовий склад заряджає зброю повними магазинами (стрічками), приєднує багнети та встановлює, за потреби, обладнання для швидкого вистрибування з траншеї, веде спостереження за танками та сигналами командирів відділень.

Під час атаки у пішому порядку за командою (сигналом) командира взводу про початок руху в атаку командир відділення подає команду "Відділення, в атаку – ВПЕРЕД", особовий склад швидко вистрибує з траншеї (окопів) та слідом за танком або самостійно перебіжками (прискореним кроком, бігом) зближується з противником і своїм вогнем знищує його вогневі засоби, у першу чергу протитанкові, указує БМП (БТР) й танку найнебезпечніші цілі, що перешкоджають просуванню.

Вогонь ведуть з ходу та з коротких зупинок. Командир відділення має встановити такий порядок просування та ведення вогню, який не завадить просуванню відділення у цілому: кулеметник і частина стрільців (вогнева група або одна з бойових груп) веде вогонь, а інші (маневрена група або решта бойових груп) – просуваються вперед; згодом військовослужбовці, що просунулися, відкривають вогонь, забезпечуючи просування групи, що залишилася позаду. БМП (БТР) діє за бойовим порядком відділення на відстані 100-200 м і своїм вогнем підтримує просування особового складу.

Залежно від рельєфу місцевості й інтенсивності вогню противника командир відділення визначає спосіб пересування (прискореним кроком, бігом, перебіжками, переповзанням). Відкриті ділянки місцевості, які прострілює противник, відділення долає перебіжками (бігом) всім складом одночасно або послідовно бойовими групами по чергово під прикриттям вогню груп, які вже висунулися на вказаний командиром відділення рубіж; закриті ділянки місцевості – у бойовій лінії прискореним кроком. За наявності прихованого підступу до переднього краю противника механізоване відділення може просуватися у колоні по одному. Відділення, що потрапило під вогонь артилерії (мінометів), виходить з-під обстрілу стрімким кидком уперед.

Взаємодію з танком у ході наступального бою забезпечує рух особового складу без відставання від нього та підтримання танка вогнем відділення, знищення протитанкових засобів, що заважають його просуванню, подання цілевказання при появі небезпечних цілей, а також надання допомоги при подоланні перешкод, прикриття вогнем при виході танка з ладу.

Командир відділення перебуває у бойовій лінії і на ходу уточнює завдання кулеметнику, гранатометнику та стрільцям (бойовим групам), а за потреби – порядок подолання загороджень.

Відділення може висуватись на рубіж переходу в атаку на БМП (БТР), десантом на танку. Для цього з підходом бойової машини до місця відділення на вихідній позиції для наступу здійснюють посадку його особового складу. За командами командира відділення "Відділення, "ДО МАШИНИ", "ПО МІСЦЯХ"" особовий склад швидко займає свої місця, готується до ведення вогню через бійниці (поверх борту). Відділення на БМП (БТР) слідом за танком або самостійно стрімко просувається вперед і, ведучи вогонь з ходу, знищує живу силу противника та його вогневі засоби.

Під час проведення атаки у пішому порядку з підходом БМП (БТР) до встановленого місця спішування за командою командира "Відділення, ПРИГОТУВАТИСЬ ДО СПІШУВАННЯ" бойова машина наздоганяє танки, особовий склад ставить зброю на запобіжник, виймає її з бійниць і готується до спішування. За командою "ДО МАШИНИ" механік водій (водій) уповільнює рух або, ви-

користовуючи укриття, робить зупинку. У цей момент особовий склад швидко вискакує з машини (спішується), розгортається в бойову лінію та продовжує атаку. Для захисту особового складу, що спішився, і забезпечення безпеки від уламків снарядів і мін своєї артилерії, зближення з противником варто здійснювати за бронєю бойової машини: відділення розгортається у бойову лінію для атаки з наближенням до противника на відстань ефективного вогню зі стрілецької зброї.

За послідовної атаки відділення його маневрена група під прикриттям вогневої групи атакує противника, оволодіває вказаним рубезем, закріплюється на ньому та забезпечує атаку решти особового складу відділення. З виходом усього відділення на рубіж маневреної групи командир відділення уточнює завдання підлеглим, і підрозділ продовжує наступ у визначеному напрямку.

Для знищення противника, що залишився у траншеях і ходах сполучення, два-три солдати (маневрена група) зістрибують у траншею та знищують його вогнем упритул і гранатами, а при виникненні рукопашної сутички – багнетами та прикладами. Солдати просуваються від повороту до повороту й долають прямолінійні ділянки траншей (ходу сполучення) після їх обстрілу, прикриваючи один одного з тилу. Решта складу відділення (вогнева група) продовжує рух обома сторонами траншеї зверху, не втрачаючи з виду бійців, що просуваються траншеєю, знищують противника, що намагається залишити (захопити) її. Живу силу та вогневі засоби противника, розташовані в бліндажах та інших оборонних спорудах, закидають гранатами, за потреби частина відділення (бойової групи) вривається до бліндажу та вогнем упритул завершує їх знищення; один-два солдати у цей час контролюють входи та виходи з бліндажа зовні.

Знищивши противника на передньому краї, відділення продовжує атаку у визначеному напрямку вслід за танками. Якщо танки відстали, відділення, не затримуючись, просувається вперед, використовуючи результати вогню артилерії і БМП (БТР).

Командир відділення, діючи в бойовому порядку відділення, управляє командами, які подає голосом і сигналами. Сигнальними патронами та трасерними кулями він вказує БМП (БТР) і танку цілі, що перешкоджають просуванню відділення.

Про відхід противника командир відділення доповідає командирі взводу. Відділення, не відстаючи від противника, переслідує його та знищує вогнем усіх своїх засобів.

Під час **наступу з висуванням із глибини (з ходу)** відділення у колоні взводу висувається до рубежу переходу в атаку у період вогневої підготовки атаки. З початком розгортання взводу в бойовий порядок командир відділення виводить БМП (БТР) на свій напрямок, уточнює навіднику-оператору (кулеметнику БТР) об'єкт атаки та цілі для ураження, механіку-водію (водію) – напрямок руху та місце проходу у загородженнях, управляє вогнем відділення.

Під час атаки у броньованому порядку після розгортання взводу у бойову лінію відділення на БМП (БТР) услід за танком або самостійно продовжує стрімкий рух до об'єкту атаки, ведучи вогонь зі зброї бойової машини та стрілецької зброї через бійниці. Відділення на БМП (БТР), використовуючи результати вогневого ураження, стрімко вривається на передній край оборони противника, знищує його живу силу та вогневі засоби й безупинно продовжує просування вглиб оборони.

Під час атаки десантом на танку відділення зазвичай має бути розміщено в його кормовій частині: кулеметник – у центрі танка за баштою; стрільці – праворуч і ліворуч від башти; гранатометник – поряд із командиром відділення, який веде спостереження за сигналами командира взводу. Командир відділення займає місце праворуч біля башти та виходить на зв'язок з командиром танку через танковий переговорний пристрій. Під час руху десантом на танку особовий склад веде спостереження за командою командира відділення або самостійно знищує виявлені цілі противника, особливо протитанкові засоби ближнього бою. Командир відділення попереджає командира танка про загородження та розташовані попереду природні перешкоди.

Під час наступу **в глибині оборони противника** відділення, не відхиляючись від напрямку наступу, використовуючи складки місцевості, швидко виходить у фланг або тил противника та рішучою атакою знищує його. При послабленні опору противника за командою (сигналом) командира взводу відділення проводить посадку в БМП (БТР), десантом на танк і продовжує наступ у вказаному напрямку.

Якщо противник застосував ЗМУ, то для захисту людей, ОВТ використовують складки місцевості, фортифікаційні споруди. Особовий склад має вміло застосовувати засоби індивідуального та колективного захисту, захисні властивості техніки.

При пошкодженні та зупинці БМП (БТР) екіпаж продовжує вогнем з місця знищувати противника, димовими гранатами імітує загоряння та уживає заходів щодо усунення пошкодження, доповідає про це командир взводу (відділення) або його заступнику (головному сержанту взводу). У разі виникнення пожежі в БМП (БТР) екіпаж уживає заходів щодо її гасіння. Якщо це неможливо або є загроза вибуху, то екіпаж залишає її, забираючи закріплену за ним зброю, зокрема спарений кулемет, боєприпаси, гранати, приєднується до свого відділення та доповідає командир відділення причину залишення машини.

Після бою командир відділення має перевірити стан особового складу, озброєння й техніки відділення, організувати надання допомоги пораненим, поповнити запас боєприпасів, доповісти командир взводу про результати виконання бойового завдання, втрати особового складу, місця розташування поранених і вбитих, втрати та пошкодження ОВТ, витрати боєприпасів, пального та інших матеріальних засобів, морально-психологічний стан особового складу тощо.

5.3. Дії солдата у наступі

У наступі, використовуючи результати вогневого ураження противника, солдат діє із повним напруженням сил у тісній взаємодії зі своїм відділенням. Перед наступом він має:

- чітко усвідомлювати своє завдання, завдання відділення та взводу, цілі для ураження та порядок відкриття вогню;
- знати номер (розпізнавальний знак) танка, за яким діятиме відділення, порядок взаємодії з ним та іншими вогневими засобами; під час атаки в пішому порядку – знати місце й порядок спішування, місце в ланцюгу відділення, порядок подолання загороджень і перешкод;
- запам'ятати встановлені командиром сигнали;
- перевірити справність зброї і підготувати її до бою, підігнати спорядження;

- перевірити наявність боєприпасів (за необхідності – поповнити їх) і засобів індивідуального захисту.

Під час атаки солдат у складі відділення невідступно прямує за танком і своїм вогнем знищує вогневі засоби противника (передусім, протитанкові), вчасно вказує танку найбільш небезпечні цілі, що заважають просуванню.

5.3.1. Наступ з ходу

До початку наступу з ходу солдат у складі відділення приховано займає вказане командиром місце, готує зброю та бойову техніку до бою, перебуває у готовності до відбиття можливого нападу повітряного та наземного противника.

Залежно від завдання, характеру місцевості та обстановки солдат у складі механізованого відділення може діяти на бойовій машині, у пішому порядку (взимку – на лижах) чи десантом на танку.

Готуючись до посадки на бойову машину, солдат особливу увагу звертає на особисте екіпірування, справність зброї, наявність установленої норми боєприпасів; перевіряє, чи розряджена зброя, а якщо була команда її зарядити, – чи поставлена вона на запобіжник, від'єднує багнет-ніж.

Для посадки у бойову машину солдат за командою (сигналом) "ДО МАШИНИ" шикуються у складі відділення біля машини у визначеному для нього місці; за командою (сигналом) "ПО МІСЦЯХ" – швидко займає своє місце у бойовій машині (посадку у БМП здійснюють через задні двері; у БТР – через люки). Зброю під час посадки солдат тримає так, як йому зручніше, за винятком кулеметів ПК, які передають військовослужбовцям, що вже здійснили посадку.

Атака на БМП (БТР) з ходу. Із початком розгортання взводу в бойову лінію механік-водій (водій) за вказівкою командира відділення виводить машину на свій напрямок і разом з навідником-оператором (навідником кулемета) установлює об'єкт атаки, напрямок подальшого наступу та місце проходу в загороженнях. Із початком атаки механік-водій веде машину за танком на відстані 100-200 м.

Мінні поля долають за допомогою танкового тралу, а за його відсутності – підготовленим проходом у порядку, що визначає командир взводу, у тісній взаємодії з танками та іншими бойовими машинами. Після подолання загороджень механік-водій у точно встановлений час виводить бойову машину на передній край оборони противника та продовжує невпинно вести її у глибину оборони, дотримуючи напрямку наступу.

Навідник-оператор за командою командира відділення чи самостійно в ході висування й атаки знищує вогневі засоби, передусім протитанкові, зі зброї, наявної на машині; автоматники та кулеметники знищують вогневі засоби та живу силу противника зі стрілецької зброї через бійниці (під час ведення вогню через бійниці напрямок стрільби має становити 45-60°).

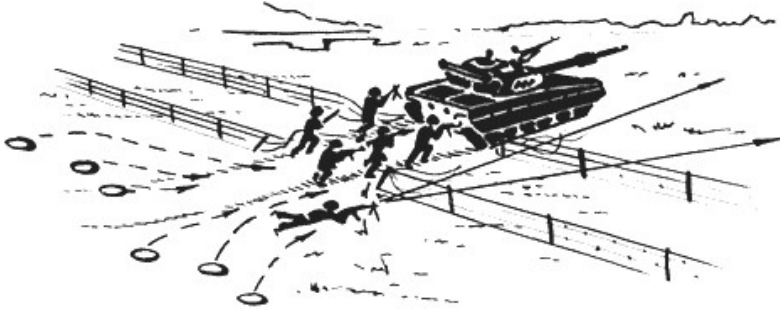
Під час **атаки у пішому порядку** за командою командира відділення "Відділення, ПРИГОТУВАТИСЯ ДО СПІШУВАННЯ" механік-водій (водій) збільшує швидкість руху бойової машини та наздоганяє танк. Солдат виймає зброю з бійниці, ставить її на запобіжник і готується до спішування.

З виходом бойової машини на рубіж спішування механік-водій (водій) за командою командира відділення "ДО МАШИНИ" сповільнює рух чи, використовуючи складки місцевості й укриття, робить коротку зупинку. Солдат залишає бойову машину та за командою командира відділення "Відділення, у напрямку такого-то предмета, напрямний – такий-то – до бою – ВПЕРЕД" чи "Відділення, за мною – ДО БОЮ" займає своє місце в ланцюгу. Інтервал між солдатами має становити 6-8 м (8-12 кроків). Солдати відкривають вогонь на ходу, бігом чи прискореним кроком у складі відділення, продовжуючи рух до переднього краю.

Солдат має чітко усвідомлювати об'єкт і порядок подолання загороджень. Невідступно прямуючи за танком, він своїм вогнем знищує вогневі засоби противника, насамперед протитанкові, вчасно вказує танку найбільш небезпечні цілі, які заважають просуванню відділення.

Мінне поле долають (рис. 5.9, 5.10) звичайно слідом за танком, його коліями або проробленим проходом бігом у складі взводу. Першою долає мінне поле маневрена група, яку підтримують вогнева група та бойова машина. Після подолання

мінного поля перша група вогнем із вигідних позицій підтримує долаття мінного поля другою групою (одночасно в повному складі або почергово). Усі дії супроводжує група управління та вогневої підтримки взводу та група бойових машин (якщо її створено).

Рис. 5.9. Подолання мінного поля вслід за танком

Подолавши загородження, відділення за командою командира "Відділення, на такий-то предмет (рубіж) – до бою, ВПЕРЕД" розгортається в лінію та, не припиняючи ведення вогню, стрімко наближається до переднього краю оборони противника.

Відділення, наблизившись на 25-30 м, за командою "Відділення, гранатами – ВОГОНЬ" закидає противника гранатами та вривається на передній край оборони, знищуючи противника вогнем впритул. БМП (БТР), просуваючись від укриття до укриття, підтримує відділення вогнем гармати та кулемета.

Проходження (подолання:) мінного поля**

Варіант 1. Першим йде розвідник-сапер, який позначає виявлені міни натискної дії кольоровими маркерами, аркушами білого паперу, кілочками тощо. Солдат, який замикає колону, знімає за собою ці маркери та ланцюгом передає їх вперед.

Варіант 2. Солдат, що виявив розтяжку, не має торкатися її. Він стає над міною на коліна. Інші солдати переступають через нього. Маршрут виходу з мінного поля має бути той самий, що й маршрут заходу на мінне поле. Повертатися необхідно, наступаючи слід-у-слід на свої сліди.

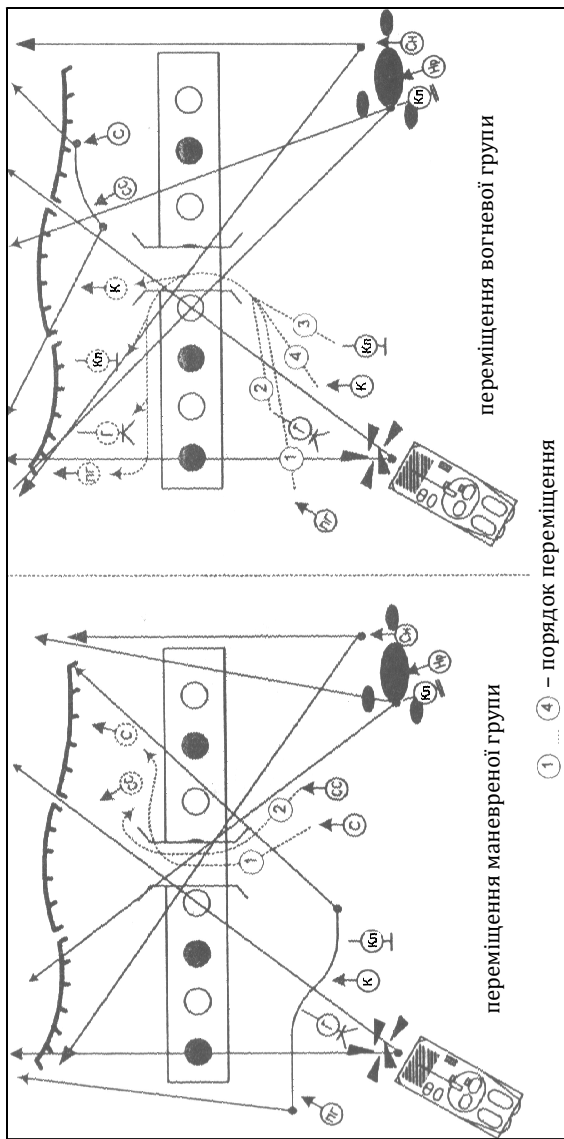

Рис. 5.10. Схема подолання мінно-вибухового загородження механізованим відділенням (варіант)

Якщо слідів не залишилося, то дорогу у зворотному напрямку, принаймні перші 200 м, найкраще долати у присіді, а не повзти, пересуваючись вперед повільно, уважно й обережно. Треба взяти ніж (металевий прут, загострену палицю або щось подібне) й акуратно, під кутом 45°, встромляти його в землю поперед себе, поступово прокладаючи безпечний маршрут мінним полем. При виявленні твердого предмету – не намагатися розкопати й витягнути його. При виявленні міни – не розмінювати її. Необхідно лише позначте її місцезнаходження.

Під час бою у траншеї чи ході сполучення солдат має швидко переміщуватись. Перед стрибком у траншею (хід сполучення) солдат має кинути гранату та здійснити одну-дві черги з автомата. Просуваючись траншеєю противника, потрібно уважно її дослідити на наявність вибухових пристроїв. Дротові загородження, "плутанки", "їжаки", "рогатки" тощо, поставлені противником у траншеї чи ході сполучення, викидають нагору багнетом чи підривають гранатою, а якщо цього зробити неможливо – встановлюють попереджувальний знак та обережно обходять ділянку.

БМП, висадивши десант, долають мінне поле противника за вогневої підтримки танків, під прикриттям вогню артилерії; БТР долають загородження проробленим проходом. Після подолання загороджень БМП (БТР), використовуючи складки місцевості, від рубежу до рубежу (від укриття до укриття) просуваються за своїм відділенням на відстані, що забезпечує надійну підтримку його вогнем. Іноді БМП (БТР) просувається безпосередньо в ланцюгу відділення, механік-водій (водій) забезпечує навіднику-оператору (навіднику кулемета) вигідні умови для ураження вогневих засобів противника. Вогонь ведуть по верх ланцюга відділення, у проміжках між відділеннями. Під час наступу на відкритому флангу вогонь можна вести й через фланг відділення. Вибір того чи іншого виду зброї БМП (БТР) і способу ведення вогню залежить від конкретної обстановки, виявлених вогневих засобів противника й умов місцевості.

Напрямок переміщення БМП (БТР) здійснює навідник-оператор (навідник кулемета), механік-водій (водій), згідно із завданням командира відділення. Напрямок руху має забезпечувати прихованість дій, якої можна досягти завчасним визначенням

місця для нової вогневої позиції, маршруту висування з урахуванням рельєфу місцевості (ярів, низин, височин, насипів, лісопосадок тощо) та швидкістю переміщення.

Для недопущення значного відставання від відділення, зниження бойових можливостей БМП (БТР) та ураження противником бойової машини доцільно вести вогонь з однієї позиції (зупинки) протягом 1-3 хв. Кожне просування БМП (БТР) має бути узгоджене з переміщення інших бойових машин взводу.

Успішне просування танка або принаймні одного солдата (свого чи сусіднього відділення) мають негайно підтримати інші солдати та відділення в цілому. Бойова машина, рухаючись позаду чи безпосередньо у ланцюгу відділення, що наступає, вогнем із гармати, ПТУР чи кулемета підтримує бій.

Гранатометник і кулеметник просуваються поряд із командиром відділення, знищують противника за його командою чи самостійно. Снайпер, діючи ланцюгу, що атакує, уважно спостерігає за полем бою та знищує насамперед найнебезпечніші цілі (розрахунки ПТУР і кулеметів, офіцерів противника).

За командою "ДО МАШИНИ" солдат швидко прямує до своєї машини, ставить зброю на запобіжник, потім за командою "ПО МІСЦЯХ" у зазначеному порядку здійснює посадку та готується до ведення вогню на ходу. Навідник-оператор БМП (навідник кулемета БТР) під час посадки особового складу спостерігає за противником і знищує виявлені цілі. З підходом бойової машини до опорного пункту солдат спішується й атакою в складі відділення у фланг і тил знищує противника.

5.3.2. Наступ із положення безпосереднього зіткнення з противником

Наступ із положення безпосереднього зіткнення з противником починають із вихідного положення (траншеї, окопу), яке солдат приховано займає у зазначений командиром час. У вихідному положенні, яке солдат має обладнати для наступу, він перебуває в постійній готовності до відбиття можливого наступу противника, чітко розуміючи, де проходить передній край оборони противника, звідки можна чекати його раптових дій і вести постійне спостереження за ним.

Роботи з інженерного дообладнання вихідного положення ведуть під виглядом посилення оборони із дотриманням суворих заходів маскування. У ході дообладнання позиції готують пристосування для швидкого вистрибування з траншеї (окопу), для чого у передній крутості траншеї улаштовують сходинки чи заглиблення.

Під час підготовки до наступу солдат має:

- чітко усвідомити своє завдання, завдання відділення та взводу, порядок подолання мінно-вибухових загороджень;
- перевірити справність зброї і готовність її до бою, наявність установленої норми боєприпасів, справність засобів індивідуального захисту;
- здійснити підгонку спорядження та вивчити сигнали.

При підході танків до позиції відділення за командою "Відділення, приготуватися до атаки" солдат має дозарядити зброю, зняти її із запобіжника, підготувати до використання ручні гранати (вставити запали), приєднати багнет-ніж.

Тільки-но танки пройдуть позицію відділення, за командою "Відділення, в атаку – ВПЕРЕД" солдат має швидко вистрибнути з траншеї й одночасно з іншими солдатами рухатися вперед бігом чи прискореним кроком слідом за танком, що атакує на цьому напрямку.

БМП (БТР) у цей час веде вогонь по противнику, забезпечує подолання відділенням мінно-вибухових загороджень і готується до руху слідом за відділенням на вигідний рубіж.

Подолання особовим складом мінно-вибухових загороджень й атаку переднього краю оборони здійснюють так само, як і під час наступу з ходу в пішому порядку. У ході атаки солдат веде спостереження за місцевістю в напрямку атаки відділення й на флангах, аби вчасно виявити та знищити противника, що намагатиметься використати, крім траншей і ходів сполучення, кожен складку місцевості, зупинити просування танків і відсікти від них бійців відділення, що атакують, змусити їх залягти. Тому кожен солдат має миттєво реагувати на дії противника, негайно відкривати вогонь і знищувати вогневі засоби, насамперед протитанкові, а також живу силу противника.

Атака під час наступу з положення безпосереднього зіткнення із противником можлива й на бойових машинах, посад-

ку на які здійснюють під час вогневої підготовки атаки у вихідному положенні для наступу. Для посадки особового складу бойова машина, що розташована за своїм відділенням на відстані близько 50 м, за командою (сигналом) командира виходить з окопу, приховано підходить до свого відділення й зупиняється, використовуючи складки місцевості або заздалегідь обладнане місце. Солдат за командою командира відділення "До машини", "По місцях" швидко займає своє місце в ній і готується до ведення вогню з ходу, а з переходом в атаку – відкриває вогонь.

Атаку переднього краю оборони противника та розвинення наступу в глибину здійснюють в такому самому порядку, що й під час наступу з ходу на БМП (БТР).

Під час відбиття контратаки сил противника, що переважають, солдати за командою командира відділення займають позицію на зазначеному рубежі (переходять до не підготовленої оборони) й вогнем із місця знищують противника, що контр-атакує, після чого продовжують наступ.

За відступу противника підрозділи негайно приступають до його переслідування вдень і вночі, аби не дати йому можливості відійти та зайняти оборону на новому рубежі. Солдат, що переслідує противника у складі відділення на БМП (БТР), має, вміло використовуючи складки місцевості, вийти на шлях відходу противника та скувати його дії. Рішучою атакою відділення завдає противнику ураження у взаємодії з іншими вогневи-ми засобами.

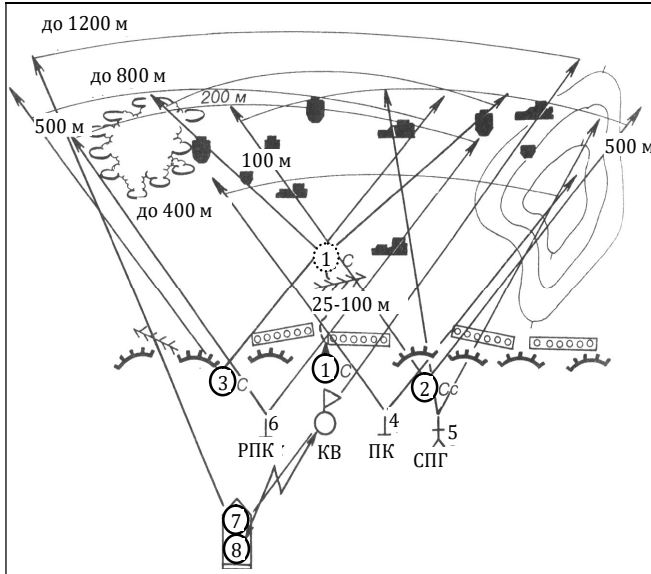
5.4. Відділення у складі бойових груп у наступі

5.4.1. Навчання тактичної підготовки бойових груп

Під час навчання бойової групи із тактичної підготовки (рис. 5.11) мішеневу обстановку можна створювати для стрільця, що переповзає, – на відстані до 100 м, для військовослужбовців, що прикривають, – від 100 до 600 м.

Мішені мають з'являтися раптово, на 1-3 с, ураження цілей необхідно здійснювати із різних положень, змінюючи вогневі позиції. Вогонь відкривають негайно з появою "противника".

Рис. 5.11. Схема порядку виконання навчальних вправ відділенням (варіант)

На гранатометника, кулеметника, навідника-оператора покладені завдання:

- ведення розвідки (гранатометник, кулеметник – візуально на дальності до 300 м, навідник-оператор – візуально та з використанням прицілу – 300-1000 м);
- вогневе прикриття бойових груп; охорона командира відділення;
- знищення броньованих об'єктів противника.

Командир відділення управляє бойовими групами та бойовою машиною. Танк, який підтримує відділення, просувається або в бойовому порядку відділення або попереду на відстані до 200 м, знищуючи протитанкові засоби, кулеметні розрахунки й інші вогневі засоби противника, руйнуючи інженерні спорудження. Військовослужбовці своїм вогнем у першу чергу знищують протитанкові засоби противника. Екіпаж танку спочатку веде вогонь по першій траншеї противника, а з підходом до неї на відстань 200-250 м – переносить вогонь у глибину оборони противника.

Завдання першого (стрільця): пересування на полі бою у різні способи; безперервна розвідка на глибину до 200 м; подолання мінно-вибухових загороджень, штучних перешкод і фортифікаційних споруджень; негайне знищення противника; постійна готовність зброї до негайного застосування (палець – на спусковій скобі, куди дивляться очі – туди спрямований і ствол).

Завдання другого (старшого стрільця), третього (стрільця): розвідка на глибину 500-700 м; прикриття першого стрільця; знищення противника прицільно, із-за укриття за 3-5 с на дальності 300-500 м зі зміною (безсистемно) вогневих позицій.

Завдання четвертого (кулеметника), п'ятого (гранатометника), шостого (помічника гранатометника): охорона командира відділення; розвідка на глибину 500-700 м; вогневе прицільне прикриття першого, другого, третього за 3-5 с зі зміною вогневих позицій (безсистемно).

Завдання сьомого (механіка-водія; водія): спостереження за командиром відділення, його сигналами; вихід на заплановані вогневі позиції (укриття); зміна вогневої позиції (укриття) після здійснення пострілу.

Завдання восьмого (навідника-оператора; навідника): розвідка із застосуванням оптичних засобів на дальність до 1500 м; вогневе прикриття за 3-5 с на дальність 1100-1200 м прицільним вогнем.

5.4.2. Дії відділення у складі бойових груп у наступі

Під час побудови бойового порядку взводу (відділення) необхідно враховувати ймовірний характер дій противника, умови місцевості, можливості своїх підрозділів та інші чинники.

У першу чергу потрібно правильно визначити місця та порядок переміщення БМП (БТР), доданих засобів і спішеного особового складу на різних етапах бою: під час висування на рубіж переходу в атаку, у ході атаки й під час дій у глибині. Одноманітності та шаблонності в цьому питанні не може бути.

Бойовий порядок має своєчасно змінюватися, відповідно до обстановки (рис. 5.12).

Склад бойових груп у наступі (варіант):

Група 1 – старший стрілець, два стрільці;

Група 2 – командир відділення, кулеметник, гранатометник, помічник гранатометника;

Група 3 – механік-водій, навідник-оператор (навідник).

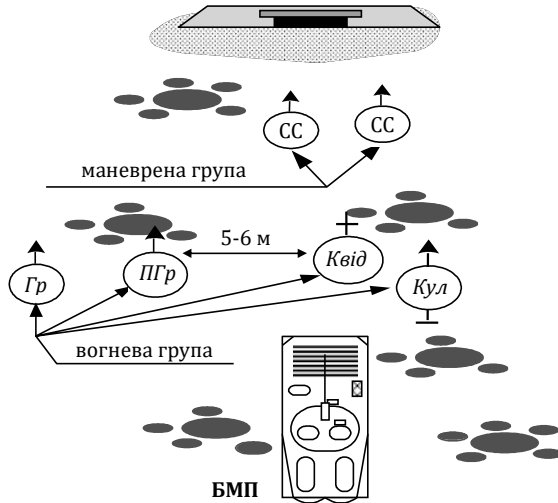

Рис. 5.12. Схема дій механізованого відділення у складі бойових груп у наступі (варіант)

Прийоми та способи дій бойових груп на полі бою:

- інтервал між військовослужбовцями бойової групи за фронтом – 5-6 кроків;
- кожний стрілець може мати 2-3 вогневі позиції (робить кілька коротких черг з однієї позиції, потім змінює її);
- кожному солдату бойової групи призначають сектори стрільби – основний і додатковий, які між стрільцями мають бути перекриті (не менш ніж на $0,15^\circ$), створюючи зону суцільного вогню;
- висування до рубежу переходу в атаку й переміщення в бою здійснюють на візуальному віддаленні й дальності, що забезпечують взаємну підтримку вогнем;
- переміщення на полі бою здійснюють послідовно: спочатку перший стрілець переміщується перебіжками під вогневим прикриттям старшого й другого стрільців на відстань 50-100 м.

Перед початком дій не поспішати, уважно оглянутися, вивчити місцевість на відстань 25-50 м, визначити маршрут просування, а також місце, до якого наказано прибути, із врахуванням можливості прикриття від вогню противника.

Довжина перебіжки між зупинками для перепочинку залежить від місцевості та вогню противника й у середньому становить 20-40 кроків. Після оволодіння зазначеним рубежем стрілець обладнує перед собою бруствер і готується до ведення вогню; після переміщення першого стрільця (під вогневим прикриттям) на полі бою переміщується другий стрілець, а потім – старший стрілець, переміщення має бути безсистемним; старший групи через кожні 50-100 м уточнює бойове завдання стрільцям або ставить нове.

Кожна бойова група повинна мати "кішку", шнури (2-3 на відділення) і вміти їх використовувати для розмінування мін на розтяжках і мін, що встановлені на ґрунті без заглиблення та маскування. Група має володіти способами застосування багнетів для пророблення проходів у дротових загородженнях, виведення з ладу ліній зв'язку й у рукопашного бою.

Під час виконання завдання проти дрібних груп противника військовослужбовці зобов'язані прикривати один одного вогнем, насамперед того, що просувається першим. Завдання інших у групі – перебуваючи в укритті, вести спостереження за місцевістю та переміщенням свого товариша на глибину видимості й дальності стрільби; негайно відкрити вогонь (не пізніше 1-3 с) при виявленні противника та знищити його, не даючи йому вести прицільний вогонь по солдату, що просувається вперед. Під час висування (виконання завдання) головний обов'язок кожного солдата – постійне й безупинне спостереження на відстані до 200 м, постійна готовність до відповідних дій при відкритті вогню з боку противника.

Після відкриття вогню по виявленому противнику необхідно постійно змінювати вогневу позицію: робити коротку чергу, переповзати вбік (перекочуватися) на 3-5 м, знов робити коротку чергу, а потім – перебіжку. Не можна забувати про можливість установа мін, розтяжок, інших інженерних боєприпасів на напрямку дій відділення (групи).

У бойовій групі заздалегідь мають бути обговорені способи та порядок спільних дій, взаємодії у бою. Після заняття чергового укриття необхідно негайно організувати спостереження за полем бою, перебуваючи у готовності до вогневого прикриття переміщення інших військовослужбовців бойової групи. За можливості подальшого пересування необхідно подати заздалегідь установлений сигнал, а надалі – умовними сигналами уточнити завдання. За будь-якого випадку під час виконання завдання одним військовослужбовцем інші – його прикривають. Це – закон ближнього бою.

5.4.3. Особливості дій стрільця у складі бойової групи (відділення) під час виконання завдань

В основі індивідуальних дій у місті лежить так зване "**ліво-стороннє правило**": людині, в якій права рука ведуча, зручніше та скоріше вдаються дії, пов'язані із повертанням ліворуч, вона швидше стрілятиме, коли треба рухатися або розвертатися ліворуч.

Вибір укриття для стрільби. Якщо укриття розташовано ліворуч від військовослужбовця, закриваючи його корпус і велику частину голови, то для зустрічного вогню залишаються відкритими руки, плече та менша частина голови. Якщо укриття розташоване праворуч, то доведеться стріляти з лівого плеча, що незручно, але захист буде повніший. Якщо військовослужбовець стрілятиме з правого плеча, він підставить під постріли противника значну частину тулуба та всю голову. Помилкою є також стрільба поверх укриття, оскільки в цьому випадку військовий підставляє під вогонь голову, плечі й частину корпусу.

Після пересування, якщо противник попереду, заняття вогневої позиції здійснюють послідовно: вибирають будь-яке укриття (яму, вибоїну, пень, камінь, кущ, дерево), роблять широкий крок у бік (праворуч для правші зручніше), переміщують тіло у цей бік, після чого маятником (різким уклонем тіла) в інший бік і широким кроком трохи вперед займають вогневу позицію, лежачи з опорою на ліву руку й тримаючи зброю правою рукою в напрямку противника. Одночасно присідають на коліна або викидом ніг назад і в сторони приймають положен-

ня для стрільби лежачи. Після цього необхідно переміститися (відповзти) у бік, що унеможливить ведення прицільного вогню противником. Після зайняття вогневої позиції необхідно зробити два-три постріли у бік противника.

Стрільба по кількох цілях (рис. 5.13). За швидкісної стрільби по кількох цілях зручніше починати стрільбу з крайньої правої цілі, розвертаючись справа наліво.

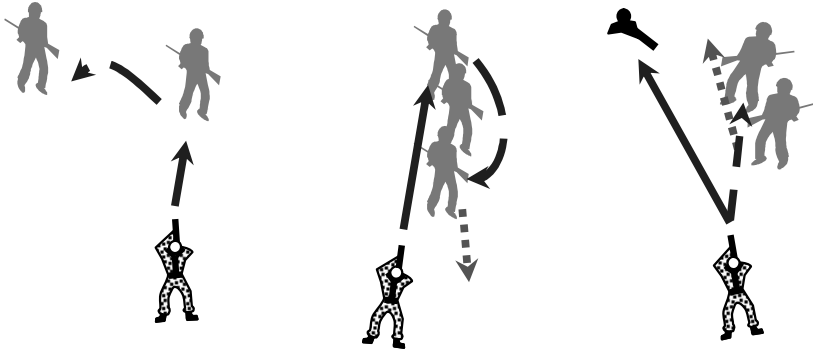

Рис. 5.13. Схема стрільби по кількох цілях

При веденні вогню по групі противника, що рухається фронтально, першою необхідно вражати ціль, що замикає групу, із подальшим перенесенням вогню на цілі, розташовані попереду. У такому випадку противник не відразу виявить, що потрапив під вогонь, і з'явиться можливість уразити кілька цілей до того, як противник організує опір. Якщо першою вражено ціль, що рухається в голові групи, то противник миттєво заляже, розосередиться та відкриє вогонь у відповідь.

Якщо кілька солдатів противника тікають у повний зріст, а один, що заліг за укриттям, стріляє, то в першу чергу потрібно знищити стрілка, не зваблюючись на легшу та більшу ціль. За наявності кількох цілей у першу чергу потрібно визначити та знищити найважливішу.

При потрап'янні під раптовий вогонь противника не можна стояти, необхідно рухатися від укриття до укриття, негайно зорієнтуватися. Важливо не дати можливості противнику пристрілятися: треба переміщуватися ліворуч, змушуючи противника розгортатися для стрільби праворуч; бігати та стріляти

(намагатися, що би противник опинився проти сонця); кидати гранати, заважаючи противнику стріляти прицільно. Головне – нав'язати противнику свої умови.

За раптового потрапляння під вогонь противника треба одразу впасти та відповзти за будь-яке укриття, одночасно готуючись до бою. Якщо військовослужбовець опинився беззбройним, то від прямого вогню уходити треба різко ліворуч від себе, пригнувшись, зміюкою до найближчого укриття.

Краще розбиратися в ситуації і приймати рішення, перебуваючи у відносній безпеці. Досвід показує, що не всі це виконують: одні починають стріляти, залишаючись на місці, являючи таким чином для противника хорошу мішень, інші – падають за укриття, забуваючи зняти з плеча автомат, а потім намагаються дістати зброю, тим самим лишаючи себе можливості вести вогонь.

Якщо двоє військовослужбовців, що пересувалися вулицею, потрапили під раптовий вогонь противника, і один з них поранений, другому – не треба кидатися негайно надавати йому допомогу, бо є ризик поранення й того військовослужбовця, що кинувся на допомогу. Перш за все, необхідно схватитися та зорієнтуватися.

Для захисту від ручної гранати, яка впала поруч, потрібно впасти ниць, головою в бік гранати, голову (якщо немає каски) прикрити долонями, рот відкрити, щоб зберегти барабанні перетинки від вибухової хвилі. Перший з військовослужбовців, що побачив гранату, подає сигнал: "Граната праворуч (ліворуч, позаду)". Якщо військовослужбовців кілька, вони мають розосередитися. Необхідно маневрувати, підтримуючи та прикриваючи один одного вогнем. Доведеться багато стріляти на бігу: необхідно намагатися натискати на спуск в одноопорній фазі – у момент перенесення ноги. Нога, що опускається на землю, викликає струс корпусу, отже й зниження точності стрільби.

Коли рух поєднаний зі стрільбою, потрібно завжди бачити землю під ногами, ніколи не ступати навмання.

Огинання будови потрібно здійснювати тільки праворуч, автомат має бути розташований також праворуч, тоді військовослужбовець матиме перевагу: противник буде змушений стріляти з лівого плеча, що незручно (не прицільно), підставивши під постріл голову, плечі та більшу частину корпусу. При дії у складі

групи в цьому випадку в замиканні має перебувати шульга чи військовослужбовець, що добре стріляє з лівого плеча.

У нічний час необхідно застосовувати світломаскування. Неможна галасувати, зайвий раз – не стріляти.

Профілактично варто періодично пускати сигнальну ракету в бік позицій противника, що засвітить чутливу нічну оптику. До засвічування найбільш стійкі прилади 2+ покоління.

Не варто користуйтеся лазерним цілевказівником, він може виказати вашу позицію.

Окуляри нічного бачення мають дуже вузький сектор огляду – 40°, тому необхідно постійно оглядатися (крутити головою). Замість очок переважніше мати нічний приціл.

Із появою тепловізійних прицілів уже ніхто не може почуватися на полі бою в безпеці. Будь-який предмет, нагрітий вище абсолютного нуля, випромінює тепло. Прилад уловлює це випромінювання та передає на дисплей. Усі матеріали нагріваються по-різному, тому на загальному тлі найяскравіше виявляються, наприклад предмети з металу, нагріті двигуни (яскраво-зелені), теплокровні тварини. За допомогою оптики можна не помітити танк, замаскований у кущах, а тепловізор "покаже" його яскраво-зеленим на тлі блідо-зелених заростей. Так само просто помітити й людину, варто їй висунутися з-за дерева. Приладу не заважає дим, зарості, дощ, сніг. Якщо в диму людина нічого не бачить, це не означає, що й її не видно.

Правила поводження з ліхтарем при стрільбі з автомата:

- ліхтар має освітлювати, доки вимикач натиснуто;
- коли автомат утримують наведеним на ціль, кисть підтримуючої руки розташована під цівкою автомата, долоня при цьому впирається у цівку, а великим пальцем зручно натиснути вимикач ліхтаря;
- після кожного включення ліхтаря слід негайно змінити позицію;
- не варто продовжувати рух із включеним ліхтарем;
- найкраще – закріпити ліхтар і вимикач на автоматі.

Для освітлення місць передбачуваного розташування противника звичайний електричний ліхтар упаковують у шматок гуми, вирізаний з автомобільної покришки. При огляді темних приміщень або при веденні бою в підвалах, каналізаційних ме-

режах, тунелях, метро тощо такий протиударний ліхтар можна включити й кинути в бік противника, висвітлюючи таким чином цілі й створюючи умови для ведення прицільного вогню.

За дій у будівлі (див.: додаток 4) до джерел шумів потрібно ставитися уважно, а до їх напрямку – критично. Противник намагатиметься відвернути увагу, кинувши в бік камінь, палицю або інший предмет. Нарешті шумом можна заманити в пастку.

Зброя має бути спрямована в той самий бік, куди дивиться військовослужбовець, а у вузьких місцях – має бути опущена. За руху сходами, якщо вони дерев'яні або виготовлені з іншого нетривкого матеріалу, можна вистрілити крізь щаблі, аби запобігти можливої загрози знизу. Конструкція сходів в окремих випадках може створювати зорову загрозу, що не дозволяє побачити, що відбувається внизу. У цьому випадку необхідно триматися спиною до глухої стіни та просуватися, попередньо перевіривши наявність і міцність сходинки знизу. Треба бути готовим до того, що противник спробує "прошити" кулями підлогу знизу.

5.5. Наступ відділення в особливих умовах

Особливості наступу вночі. Підготовку до наступу вночі організовують у світлий час доби: вивчають підступи до оборони противника, вибирають напрямок наступу, видимі в темний час орієнтири, визначають порядок подолання загороджень і освітлення місцевості, забезпечення відділення освітлювальними й сигнальними засобами, снарядами й трасерними кулями.

У ході наступу поруч із командиром відділення перебуває солдат із компасом, що спостерігає за напрямком наступу, БМП (БТР) діє безпосередньо в лінії відділення або позаду.

У ході наступу особливе значення має підтримка тісної взаємодії із сусідніми підрозділами, підрозділами інших родів військ; порядок позначення напрямку наступу, світлові сигнали для взаємного розпізнавання, цілевказання.

Наступ у місті чи населеному пункті (див.: додаток 4) відбувається вздовж вулиць. Особовий склад *мв* звичайно наступає однією або обома її сторонами, відділення – однією стороною. Взаємну підтримку забезпечує ведення вогню по будинках, що

розташовані на протилежній стороні вулиці. БМП і гранатомети знищують противника вогнем гармати та гранатами, перш за все – у підвалах і нижніх поверхах будинків.

Танки, що діють у бойовому порядку *мв* або за ним, знищують своїм вогнем противника в підвалах нижніх поверхів будинків, інших укриттів на протилежній стороні вулиці, забезпечуючи просування особового складу механізованих підрозділів. БМП (БТР) діють за танками, пересуваючись стрибками від укриття до укриття, вогнем своєї зброї знищують противника, що перешкоджає просуванню особового складу й танків.

Гранатометні та протитанкові відділення й розрахунки наступають, пересуваючись звичайно від одного укриття до іншого, і своїм вогнем підтримують наступ механізованих підрозділів. Вони займають вогневі позиції перед атакою частіше за все у сусідніх з атакованим об'єктом будинках, використовуючи для зміни вогневих позицій приховані підступи, пролами в стінах будинків і парканах.

Об'єктом атаки *мв* є противник, що обороняє окремих невеликий будинок (його частину) або інші спорудження в опорному пункті. Бойовий порядок *мв* може включати вогневу групу та дві-три групи, що атакують. До складу вогневої групи входять вогневі засоби, безпосередньо підпорядковані командирів взводу: гранатомети, міномети, гармати, протитанкові ракетні комплекси. Групи, що здійснюють атаку, створюють на основі механізованих відділень.

Бойовий порядок *мвід* може складатися з бойових груп. БМП (БТР) взводу при захопленні будинку можуть об'єднатися у бронегрупи для прикриття дій бойових груп вогнем по противнику, що утримує сусідні будинки або здійснює маневр на напрямку дій взводу.

Під час оцінювання обстановки командир відділення вивчає характер оборони об'єкта атакованого противника (систему вогню, можливість ведення флангового вогню із сусідніх будинків); найбільш зручні підступи до об'єкта; наявність мінно-вибухових та інших загороджень, порядок їхнього подолання; умови спостереження, ведення вогню та маскування; параметри вулиці (провулка), якою діятимуть; наявність підземних споруджень і можливість їхнього використання; розташування площ, скверів

та інших об'єктів, характер водних перешкод, мостів через них і місця, що є зручними для форсування (подолання).

При визначенні бойових завдань підлеглим командир *мв* (відділення), крім звичайних питань, визначає: склад бойових груп, засоби вогневого ураження противника; порядок виходу до об'єкта атаки, зокрема з використанням прихованих підступів і підземних комунікацій, дій бойових груп під час атаки (штурму) будинку та всередині нього; порядок взаємодії із сусідніми групами; засоби розпізнавання та позначення свого положення всередині будинку.

Під час організації взаємодії командир *мв* має узгодити дії взводу та засобів підсилення у період висування на рубіж, переходу до атаки та проведення вогневої підготовки; час атаки, оволодіння об'єктом та знищення противника.

Перед атакою БМП (БТР), танки, гармати, установки ПТУР вогнем прямою наводкою знищують противника в будинку та сусідніх будинках. Одночасно особовий склад *мв* (*мвід*) веде вогонь по вікнах, дверях та амбразурах і, використовуючи пролами в стінах, підземні комунікації, ходи сполучення та приховані підступи, висувається до об'єкта.

За мірою наближення механізованого взводу (відділення) до об'єкту атаки БМП (БТР), танки, гармати та інші вогневі засоби переносять вогонь на верхні поверхи та горища. По знов виявлених і нових цілях на нижніх поверхах і в підвалах ведуть вогонь гранатометники, БМП (БТР). Противника, що веде вогонь із вікон і дахів будинків, знищують снайпери, кулеметники та стрільці. Із підходом до будинку штурмових груп бойові групи під прикриттям вогню з усіх засобів та аерозольних завіс, у взаємодії з групами, що діють у підземних комунікаціях, вриваються в нього, знищуючи противника гранатами, вогнем упритул зі стрілецької зброї.

Побудова бойової групи під час бою в будинку має забезпечити постійне прикриття один одного від раптового вогню противника з будь-якого напрямку. Для захоплення підготовлених до оборони міцних будинків і споруджень механізований взвод може діяти в складі штурмової групи (танки, самохідні гармати, міномети, ПТУР, гранатомети тощо, а також інженерно-саперний підрозділ із підіривними зарядами). Бойовий по-

рядок штурмової групи може включати підгрупи: захвату, прикриття та закріплення, вогневої підтримки, розгородження.

Підгрупа захвату призначена для стрімкого зближення з об'єктом атаки, знищення противника, заволодіння об'єктом (будинком чи його частиною). До її складу звичайно входить механізоване відділення та сапери.

Призначення *підгрупи прикриття та закріплення* – прикриття дій груп, що атакують, вогнем по противнику в сусідніх будинках і відбиття його контратак. До її складу зазвичай входить механізоване відділення, посилене гранатометником, кулеметником і снайпером.

Підгрупа вогневої підтримки виконує завдання з вогневого забезпечення штурмових дій механізованих підрозділів. У її складі – додана артилерія, танки, БМП (БТР) груп захвату.

Підгрупа розгородження виконує завдання з пророблення проходів у загородженнях перед переднім краєм оборони противника, підриву стін будинку, який штурмують, розмінування захопленого будинку тощо. До її складу входять додані інженерно-саперні підрозділи.

Штурмовій групі виділяють збільшену кількість боєприпасів, особливо ручних і протитанкових гранат, аерозольних, запально-взривних і сигнальних засобів. Особовий склад готує штурмові східці, "кішки", канати, перехідні містки, інші пристосування для штурму та подолання перешкод. Значно укріплені будинки блокують, а потім – підривають.

Отримавши завдання на закріплення у захопленому будинку, командир взводу організовує його кругову оборону, створює систему вогню, на підходах до будинку влаштовує загородження. За необхідності будинок розмінують, уживають заходів з гасіння осередків пожеж. Групи противника, що вцілили, знищують або захоплюються в полон.

Під час організації наступу **в горах** (рис. 5.14) командир відділення, крім загальних питань, має ретельно вивчити систему вогню противника на всіх ярусах (зважаючи на вогневі засоби, що ведуть фланговий вогонь), вибрати приховані підступи для наступу та напрямки маневру БМП (БТР), визначити вогневі засоби та місця, сприятливі для ураження противника; місця можливих завалів, обвалів, осипів; наявність і характер штучних перешкод і порядок їх подолання.

Рис. 5.14. Схема наступу у горах (варіант)

У ході наступу система спостереження має бути посилена, особлива увага – приділена своєчасному знищенню вогневих засобів противника, що ведуть фланговий вогонь, виявленню та знищенню засідок, кулеметників і снайперів.

Під час атаки висоти з багатоярусним розташуванням противника його вогневі засоби та живу силу подавляють одночасно на всіх ярусах. Атакуючи перший ярус, частина вогневих засобів взводу (відділення) відкриває вогонь по противнику на наступних ярусах, його вогневих засобах, що ведуть фланговий вогонь.

БМП (БТР), танки переміщуються доступною місцевістю та підтримують взвод вогнем із вигідних позицій. За мірою просування взводу вони переміщуються на нові вогневі позиції. Під час наступу вздовж доріг, гребенями хребтів, схилами висот та іншими доступними для наступу напрямками відділення наступає так само, як і за звичайних умов. БМП (БТР) переміщуються доступною місцевістю та підтримує своїм вогнем наступ відділення.

Під час організації наступу у лісі командир відділення повідомляє особовому складу азимут напрямку наступу, установлює порядок подолання лісових завалів, загороджень і знищення противника, що веде вогонь з дерев. У ході наступу відбувається кругове спостереження з особливою увагою на виявлення протитанкових засобів противника.

Взвод (відділення) просувається в лісі, уникаючи галявин і просік, підтримуючи зоровий зв'язок між військовослужбовцями (рис. 5.15). Під час раптової сутички з противником взвод

закидає його гранатами та рішучою атакою знищує в рукопашній схватці. Опорні пункти в глибині оборони, що прикривають дороги, просіки, галявини та міжозерні дефіле, обходять і знищують атакою у фланг і тил. Лісові завали й інші загородження взвод (відділення) зазвичай обходить, за неможливості обходу – долає проробленим проходом.

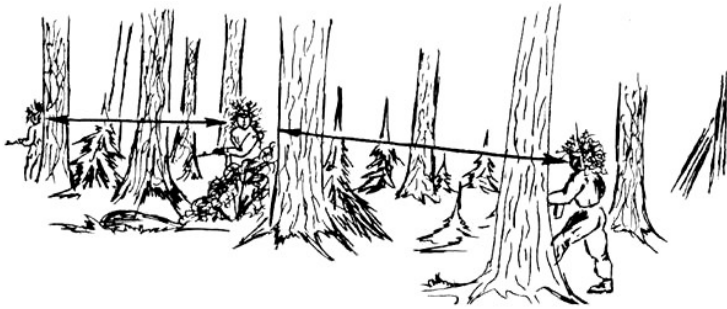

Рис. 5.15. Просування відділення лісом

Перед підходом до завалів і загороджень необхідно провести їх розвідку та за необхідності – обстріляти. Місцевість перед виходом із лісу оглядають дозорні, після чого вихід здійснюють стрімко, без затримки на узліссі.

Під час організації наступу **у пустелі** командир відділення, крім загальних питань, має зазначити азимут напрямку та порядок позначення наступу, ужити заходів з підготовки БМП (БТР) та озброєння до застосування під час піщаних бур, захисту особового складу за різких змін метеорологічних умов, попередження теплових ударів, забезпечення особового складу водою та здійснювати контроль за її витратою, за дотриманням санітарно-гігієнічних вимог. У ході наступу командир відділення особливу увагу приділяє витримуванню напрямку наступу.

Під час організації наступу **у північних районах і взимку** командир відділення має звертати особливу увагу на підготовку озброєння, військової техніки та засобів індивідуального захисту до застосування в умовах низької температури (запобігання переохолодження й обмороження особового складу), ужити заходів щодо забезпечення БМП (БТР) засобами з підвищення

прохідності. У північних районах і взимку при глибокому сніговому покриві особовий склад відділення наступає звичайно на лижах. Спішування особового складу та перехід на лижі під час наступу з ходу проводять на більшій, ніж у звичайних умовах, відстані від противника.

БМП (БТР), діючи за танками, вогнем свого озброєння знищують вогневі засоби противника, що перешкоджають просуванню особового складу й танків. На важкодоступних напрямках вони просуваються дорогами, підтримуючи взвод вогнем.

Розділ 6.

БОЙОВІ ДІЇ У НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ

6.1. Підготовка до дій у населеному пункті

Війна у населеному пункті практично зводить нанівець технічні переваги будь-якої армії. На перше місце виходить особиста підготовка військовослужбовців і злагодженість дій підрозділу.

Для організації бойових дій у населеному пункті, управління силами та засобами, їх орієнтування велике значення має завчасне забезпечення картами та планами міста. План (карта) міста має бути, перш за все, детальним: містити назви вулиць, площ, важливих об'єктів; мати нумерацію кварталів, дані про адміністративні будівлі та комунікації, у тому числі підземні. Спеціальні позначки на карті мають надати можливість відрізнити кам'яні будівлі від дерев'яних, зруйновані – від уцілілих. План (карта) може бути доповнений аерофотознімками.

Однією із характерних особливостей бою у населеному пункті є обмеженість спостереження. Тому необхідно створювати систему передових і допоміжних пунктів спостереження та прослуховування. Доцільно висувати їх на віддаленні до 80 м від передових підрозділів (горища багатопверхових будівель, вежі, заводські труби тощо). Зв'язок між підрозділами можна підтримувати у різні способи (піші посильні, сигнальні ракети тощо). Систему сигналів оговорюють і встановлюють заздалегідь.

Бій у населеному пункті значно відрізняється від дій у звичайних польових умовах. Він характеризується скороченими відстанями між підрозділами; автономністю дій окремих підрозділів; безперервністю ведення бою як вдень, так і вночі; роз'єднаністю підрозділів і ще більшим дробленням їх у ході бою; необхідністю ешелонування з метою відбиття раптових атак з флангу й тилу.

Для ведення бою в населеному пункті потрібен збільшений запас ручних гранат і гранат для підствольного гранатомета. Крім осколкових гранат стануть в нагоді димові шашки. На коротких дистанціях зростають роль і можливість застосу-

вання додаткової зброї – пістолетів, ножів. Перед виступом необхідно поповнити запас продуктів, акумуляторів для приладів. Обов'язковою є наявність ліхтарика.

В умовах боїв у місті зростає захисна функція бронезилета. Стрілець перебуває зазвичай у вертикальному положенні, пересувається на невеликій відстані. Це дозволяє з більшим комфортом носити бронезилет і навіть одягати під нього прокладку у вигляді ватника без рукавів, або щось подібне, що пом'якшує ударну силу кулі.

Якщо форма противника схожа на нашу, необхідно ввести для своїх солдатів єдину систему візуального розпізнавання. Кожний дванадцятий боєць повинен мати знак, не властивий стандартній формі одягу та добре помітний здалека (напр., кольорова пов'язка на рукаві). За тривалості операції систему розпізнавання потрібно періодично змінювати.

Не рекомендовано носити кросівки або інше легке взуття з м'якою підошвою. Треба екіпіруватися взуттям з високими берцями, міцно затягуючи шнурівку. У нагоді стануть наколінники, налокітники, спеціальні рукавички, пілозахисні окуляри, може знадобитися респіратор.

6.2. Тактика дій у населеному пункті**

Рух підрозділу вулицею у пішому порядку. Підрозділи (групи) просуваються вздовж вулиці у пішому порядку з обох сторін, уздовж стін на відстані 6-7 (у деяких випадках 3-4 м) один від одного, кидками від одного укриття – до іншого. Важливо постійно контролювати можливі рухи на горищах, вікнах, балконах. Під час пересування підрозділів кулеметник, що залишається позаду, підтримує та прикриває підрозділ (групу) вогнем. Гранатометник перебуває поруч із кулеметником і знищує укріплення противника, кулеметні гнізда та снайперів.

Підрозділ після просування на 60-70 м займає укриття та відкриває прицільний вогонь. У цей час підтягується група прикриття. Автоматники ведуть вогонь по цілях на протилежному боці вулиці, постійно контролюючи обстановку позаду себе. Група прикриття також контролює тил. Вогневе прикриття – закон на війні.

Невеликій групі не варто відриватися від свого підрозділу для запобігання відсікання та знищення.

Рух підрозділу вулицею із бойовою технікою. Підрозділ (група) рухається вулицями під безпосереднім прикриттям охорони, що має перебувати попереду на відстані 100-200 м. Техніка просувається колоною вздовж стін і парканів. Відділення при цьому просувається однією стороною вулиці, а взвод (рота) – по обидва її боки, здійснюючи взаємну підтримку вогнем. У пішому порядку особовий склад здійснює просування на одному рівні з бойовою технікою, перебуваючи під захистом її броні від вогню противника. Спостереження під час руху вулицею відбувається у ярусний спосіб.

Бронетехніка просувається широкими вулицями – парами протилежними сторонами, а вузькими – "змійкою", притискаючись до стін будівель. Прийнятна дистанція між бронетехнікою – 50-70 м.

Противника у підвалах будівель знищують вогнем зі стрілецької зброї і гранатами. Одночасно з просуванням головних сил уздовж вулиць підрозділи, що не задіяні в десанті, здійснюють "зачистку" прилеглих кварталів від дрібних груп противника. При цьому необхідно дотримувати таких правил:

- розвідники мають достовірно встановити, чи просуваються праворуч і ліворуч інші підрозділи;
- ніхто не має ні відставати, ні вириватися вперед. Передова лінія має бути суворо дотримана;
- за "спиною" (після просування вперед) не повинні залишитися неперевірені об'єкти. Після зачищення від противника вони залишаються під охороною.

Вантажні автомобілі мають бути підготовлені до можливої засідки. Підлога, радіатор, мотор і місце кріплення антен автомобіля необхідно обкласти мішками з піском, борти – листами заліза товщиною 3-5 мм, завісити – бронежилетами, дерев'яними брусами або металевим трубами. На двері, капот, дах, лобове скло бажано також нависити бронежилети.

На бронетехніку для збільшення ступеня захищеності можна наварювати спеціальні дуги, на які – вішати бронежилети; під себе – підкладати мішок з піском або бронежилет, які приймуть на себе силу розриву міни.

Солдати мають сидіти обличчям назовні, тент – знятий або піднятий настільки, щоб не заважати швидкому залишенню автомобіля через борти. Не варто саджати всіх солдатів усередину, оскільки це зменшить імовірність виявлення засідки. Треба пам'ятати, що при підриві міни під днищем машини позиція всередині найбільш небезпечна.

При відкритті противником вогню зі стрілецької зброї солдати, що перебувають усередині бронетехніки, відкривають вогонь у відповідь, під прикриттям якого інші – спішуються та контратакують. Люки бронетехніки слід тримати напіввідчиненими, тоді у разі влучення гранати (снаряду) надлишковий тиск не "розірве" машину зсередини. Зброю варто тримати на ремені, що намотаний на руку, аби при вибуху чи різкому гальмуванні техніки не залишитися без зброї.

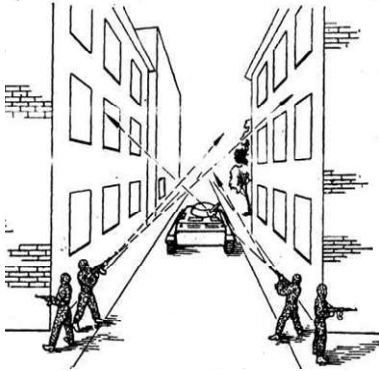
Для найкращої взаємодії групи розбивають на "двійки" або "трійки". Бійці в парах або трійках мають контролювати своїх товаришів за принципом "кожний відповідає за кожного". При пересуванні необхідно організувати взаємне прикриття. Одна група прикриває, друга – здійснює маневр. Рухаються короткими перебіжками від одного укриття до іншого. Дистанція між бійцями й групами під час руху – 4-6 м.

Не можна затримуватися на відкритих ділянках довше двох-трьох секунд. Огляд небезпечних напрямків (вікон, горищ, проламів) має вестися безперервно.

Прикриття підрозділів здійснюють кулеметники, снайпери й гранатометники. Кулеметники можуть вести "попереджувальний" вогонь по місцях, де ймовірно може перебувати противник. Снайпери й гранатометники стріляють по виявлених позиціях противника.

Після долання передовими групами чергового рубежу вони мають закріпитися на позиціях і забезпечити підхід групи, яка підтягується на нові позиції.

Під час руху підрозділу пішим порядком у населеному пункті уздовж вулиці як прикриття можуть бути застосовані танки, БМП, БТР (рис. 6.1). Піхота має пересуватися вздовж стін, попередньо розподіливши контроль за всіма напрямками, особливо за протилежною стороною вулиці. Рух колон тільки вулицями є неправильною тактикою.

Для дотримання єдиної лінії наступу та координування спільних дій підрозділи мають бути забезпечені прийнятним зв'язком. У будинках, які вже перевірено, залишають охорону.

Рис. 6.1. Порядок просування вулицею (варіант)

6.3. Особливості ведення бойових дій на коротких дистанціях

Характерною особливістю бою в населеному пункті є короткі відстані, на яких він відбувається, велика кількість просторів, що не прострілюються, різноманітних укриттів, а також зручність обстрілу цілей, що розташовані на вулицях: близько 90 % цілей розташовано на відстані не більше 50 м, 10 % – на відстані, що перевищує 100 м. Зазвичай середня дальність до цілей становить близько 35 м.

Особливістю боїв на коротких дистанціях є спроможність навіть смертельно пораненого солдата деякий час вести бій. Навіть при враженні у серце людина може прожити 8-10 с. Повноцінну миттєву нейтралізацію дає лише постріл у голову. Крім поранення противник отримає ще й нокаут, з якого вже вийти не зможе. Але голова – все ж таки замала ціль навіть для ближнього бою. Тому варто спочатку вразити противника у верхню частину тіла, а потім, за можливості, поцілити в голову.

У бою на короткі дистанції зростає **ефективність стрільби довгими чергами**. Розліт куль за автоматичної стрільби компенсують короткі відстані до цілі. Загальна маса куль просто не встигає вилетіти за габарити цілі. На довгих дистанціях, на відміну від коротких, уже четверта куля з черги гарантовано пролітає повз ціль. На коротких дистанціях треба стріляти з ходу, цілячись не через прицільний пристрій, а поверх нього.

До стрільби від стегна змушує короткий час контакту, коли важливо, хто вистрелить першим. Треба прицілюватись дулом зброї ніби у пряжку поясного ремня противника. Оскільки за автоматичної стрільби зброя смикається праворуч угору, то цілитися доцільно в нижній лівий (від стрільця) кут тулуба противника, при цьому вірогідність влучення при стрільбі чергами зростає.

Із 25 м і більше треба вести прицільну стрільбу, вогонь з ходу має сенс на відстані 12-25 м, і лише на дуже коротких відстанях – до 5 м треба вести вогонь від стегна. Метод частих поодиноких пострілів ефективний для стрільби по противнику, що перебуває в сусідній будівлі, на вулиці. **Усередині приміщення ефективніший автоматичний вогонь.** Проте, якщо весь підрозділ домовиться стріляти поодинокими, то це може послужити допоміжним фактором відрізнити своїх від чужих.

За бойових дій у місті діє так зване лівостороннє правило: військовослужбовцям з основною правою рукою, яких переважна більшість, зручніше повертатися зі зброєю в руках ліворуч і незручно – праворуч. Тому за рівних умов противник намагатиметься "закручувати" бій ліворуч від себе.

Лівостороннє правило також дозволяє передбачити, що із-за перепони (каміння, дерева, машини) противник, найімовірніше, виходитиме у бік своєї зброї, тобто праворуч від себе. Заздалегідь прицілившись у порожнє місце за ходом можливого руху, можна знищити противника, що виходить з укриття.

Якщо трапилось раптове, неочікуване зіткнення з противником, не можна тікати – розстріляють у спину. Треба під час руху відкрити вогонь по групі противника, пересуваючись ліворуч від себе (щоб максимально ускладнити противнику розворот зброї), у жодному разі не зупиняючись, одночасно шукаючи укриття для перезарядження зброї.

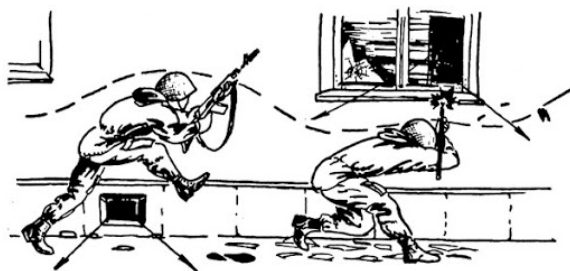
При пересуванні краще не користуватися вулицями, а рухатися подвір'ями, городами або підземними комунікаціями. Якщо ситуація вимагає пересуватись саме вулицею, то краще йти по обидві її сторони. Відступати від цього правила можна хіба що вночі, коли доцільніше пересуватися у затінку будинків однією стороною вулиці. При пересуванні містом треба дотримувати загального принципу коротких перебіжок – від укриття до

укриття. Пересуватися слід групами за принципом приставного кроку: у першій групі – автоматники, у другій – кулеметники та гранатометники.

Стрільці, що йдуть однією стороною вулиці, мають контролювати верхні поверхи протилежної сторони та нижні – свої. Потрібно уникати перебіжок з одної сторони вулиці на іншу, оскільки у цей момент стрілець – найбільш уразлива мішень.

Подібні правила використовують і для бронетехніки. Широкими вулицями бронетехніка рухається парами, змійкою (у шаховому порядку) протилежними сторонами. Гармати та кулемети мають бути направлені в різні сторони. Піхота прикриває бронетехніку від вогню з верхніх поверхів протилежної сторони вулиці, іде під прикриттям її броні, тобто між бронетехнікою та будинками "свою" стороною вулиці.

Вікна перших поверхів і підвальних приміщень небезпечні для стрільця, що йде повз них. У першому випадку стрілець може бути уражений у голову, у другому – в ноги пострілами зсередини приміщення. Тому треба пригинатись, проходячи повз вікна перших поверхів і переступати або перестрибувати простір вікон підвальних приміщень.

Рис. 6.2. Правила проходження повз вікон перших поверхів і підвальних приміщень

Обстеження та обстріл місцевості за рогом краще всього проводити лежачи (висовування голови на рівні пліч стоячи – надто очевидне та очікуване рішення – противник швидше за все буде цілитись саме в це місце). Через паркани й подібні перепони краще переповзати, перекочуватись через них, не піднімаючи тулуб поверх паркану, аби зменшити обсяг свого силуету.

6.4. Штурм будівель у населеному пункті**

Одним із основних завдань при веденні наступальних дій в умовах населеного пункту є захоплення й зачищення будівель, що включає такі етапи:

- вогнева підтримка – ведення вогню на придушення противника;
- висування штурмових груп;
- штурм будинку (рис. 6.3);
- перегруповання штурмових груп.

Правильне та грамотне застосування цих дій знижує втрати особового складу й техніки та прискорює виконання поставленої задачі. Штурмувати з ходу великий будинок – вірний шлях до не виправдано великих втрат.

Здійснення вогневої підтримки для просування штурмової групи забезпечує група підтримки, завданнями якої є:

- придушення й засліплення противника, що перебуває в будинку та сусідніх будівлях. Це завдання покладають на снайперів, які можуть завдати противнику найбільших втрат, кулеметників і гранатометників;
- ізоляція об'єкта вогнем прямим і непрямым наведенням для запобігання відходу противника або організації ним контратаки; знищення вогневих позицій противника;
- пророблення проходів у стінах на шляху до об'єкта й безпосередньо у стінах об'єкта;
- охорона зачищених елементів будинку.

Штурмові групи починають висування одразу після придушення або засліплення противника прихованими маршрутами, а також маршрутами, які не перекриваються секторами вогню підтримки своїх підрозділів; здійснюють рух дахами будинків, які не прикриті вогнем противника, підвалами.

Група підтримки підсилює вогонь безпосередньо перед кидком штурмової групи – вогонь триває, доки штурмова група не висунеться на позиції. За мірою просування штурмової групи нагору снайпери й гранатометники переносять вогонь на верхні поверхи – вогонь триває, доки група захоплення не увійде до будинку. Кулеметники припиняють обстріл передбачуваних місць розташування противника, переносять вогонь на сусідні будинки для запобігання відходу або посилення противника.

вогонь засобів підтримки

Рис. 6.3. Штурм будинку за підтримки вогню своїх підрозділів

Склад і чисельність штурмової групи може змінюватися, залежно від ситуації, із врахуванням даних розвідки. Значення має наявність озброєння, оснащення особового складу, а також тактична обстановка. Штурмова група відділення зазвичай складається із двох підгруп. Вони мають бойове екіпірування (див. : додаток 11) та якнайбільше боєприпасів, особливо ручних гранат. Для ведення вогню на придушення призначають групу підтримки, яка зазвичай використовує ручні кулемети.

Штурм будівлі необхідно починати із можливо найкоротшої дистанції. Аби близько підібратися до об'єкта доводиться просуватися підвалами, підземними комунікаціями тощо. Для прихованого підходу до будівлі часто використовують димову завісу, або здійснюють штурм вночі.

Штурм будівлі має починатися раптово та відбуватися максимально швидко, адже будь-яка затримка дозволить противнику перегрупуватися та організувати оборону.

Існує багато методів проникнення на верхні поверхи будинку (рис. 6.4), найкращий серед яких – вихід на дах будинку й зачищення його зверху донизу (рис. 6.5). За такого методу сила тяжіння й побудова будинку працюють на користь штурмової групи при кидках гранат і просуванні з поверху на поверх. Така можливість існує, коли є доступ на верхній поверх або дах будинку через вікна чи дахи сусідніх будинків (які вже зачищені) або коли штурмову групу на дах доставляє гелікоптер, з якого бійці спускаються на дах за допомогою мотузок або зістрибують, коли він зависне над дахом.

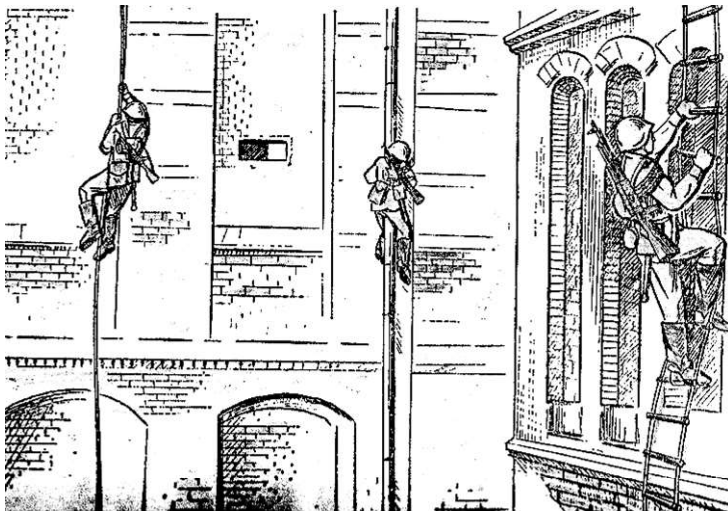

Рис. 6.4. Варіанти проникнення на верхні поверхи будинку

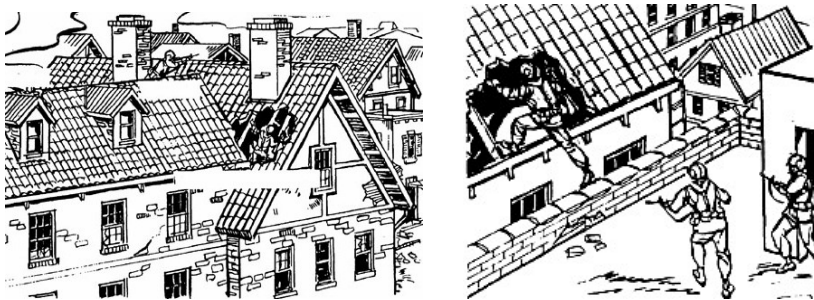

Рис. 6.5. Варіант підготовки до зачищення будинку згори донизу

Для проникнення на верхні поверхи штурмові підрозділи можуть також використовувати альпіністське спорядження, драбини (бажано розкладні). За їх відсутності можна зробити "сходинки" із автоматів. Двоє стрільців стають обличчям один до одного, один автомат кладуть на плечі, другий – тримають на рівні ременя. Третій стрілець піднімається цими сходинками. Далі нижній автомат переміщують від угору на витягнуті руки, утворюючи третю сходинку, з якої можна дістатися вікна другого поверху.

Зачищення будинку знизу догори є складнішою задачею. Противник може закріпитися на верхніх поверхах або відступити дахом. Тоді штурмова група намагатиметься наблизитися до будинку з боку флангів або тилу. У першу чергу зачищенню підлягають усі приміщення нижнього поверху та підвали. Після цього починається систематичне зачищення решти поверхів.

Проникнення до будинку природними й передбачуваними шляхами – через вікна й двері – сполучено з великим ризиком.

Такі шляхи часто заміновані, до того ж, вони здебільшого перебувають під прицілом противника. Якщо є можливість, то підходити до будинку бажано зі сторони сонця, яке засліплює противника та заважає йому вести прицільний вогонь. Проникнення всередину будинку бажано здійснювати крізь створені пролами (рис. 6.6), попередньо кинувши туди гранату із витримкою.

Рис. 6.6. Улаштування проламів у стінах

Перед закиданням гранати у вікно за можливості треба відпустити чеку, відррахувати дві секунди ("і раз, і два") та лише після цього закинути її до приміщення. Перед вибухом, аби зменшити дію вибухової хвилі, рот треба відкрити.

Прорив усередину будівлі здійснюють негайно після розривів своїх гранат. У момент кидка подають команду "Осколки" для попередження товаришів; якщо гранату кинуть противником, то подають команду "Граната". Перші бійці, що увірвалися до

будівлі, різко відходять у сторони від входу й ведуть вогонь по всіх затемнених і небезпечних місцях.

Перед заходом до приміщення, яке ще не зачищено, краще кинути туди гранату. Але треба враховувати, що противник для протидії може залишити в кімнаті гранату з витягнутою чекою, помістивши її в склянку. Граната атакувальників вибухає, склянка розбивається під дією вибухової хвилі, і коли бійці проникають до кімнати, відбувається вибух гранати, що залишив противник.

Перед входом до приміщення слід також закидати гранатами вікна, розташовані над дверима, аби не дати противнику можливості кидати з них гранати у стрільців, що перебувають під стіною біля дверей. Кидаючи гранату вгору, цілитись варто у верхній край вікна: у польоті граната зменшує швидкість, і потроху відхиляється вниз. Треба зважати й на можливий промах: граната може відскочити назад, тому має бути план укриття від гранати, що зрикошетила.

Надалі основними завданнями є прикриття сходових кліток, що ведуть на верхні поверхи й у підвал, а також захоплення кімнат, що контролюють шляхи підходу до будинку. Ці дії здійснюються для ізоляції противника всередині будинку й запобігання його посилення ззовні. Якщо будинок має підвал, його бажано зачищати одночасно із першим поверхом, зважаючи на те, що підвали зазвичай мають виходи до каналізаційних мереж або тунелів мереж зв'язку, якими противник може проникнути назад у зачищений будинок.

Якщо у будівлях є барикади, їх краще обходити, а не розбирати – вони можуть бути заміновані. За крайньої необхідності їх краще розстріляти з гранатомета або розтягнути "кішками". Також у будівлі можуть бути влаштовані міні-пастки, наприклад на прикопану в землю гранату із вже витягнутою чекою кладуть магазин від автомата, при піднятті якого граната вибухає.

Коротку зброю краще тримати біля стегна. Зброю, що тримають у витягнутих руках, противник може легко вихопити.

Просуватися необхідно дуже швидко, не запиняючись посеред приміщень і на сходах. До приміщення чи за повороти можна входити тільки після кидка гранати. Після цього не завадить

прострілити автоматною чергою ті частини кімнати, що ви-кликають підозру. Висуватися з-за рогу необхідно якнайближче до рівня підлоги. Коридори перевіряють автоматною чергою. При метанні гранати догори варто враховувати, що вона може відскочити від перешкоди у будь-якому напрямку. Небезпечно "світитися" у віконних прорізах – можна стати мішенню як для противника, так і для своєї групи прикриття.

При просуванні "двійок" чи "трійок" у жодному разі не можна припускати вклинення противника між ними, адже тоді противник матиме можливість відкрити вогонь, а члени групи можуть влучити один в одного. Вогонь по противнику необхідно відкривати винятково за візуального контакту. На звук стріляти заборонено, інакше штурмова група може вразити своїх товаришів, що увійшли до будівлі з іншого входу. Треба пам'ятати про можливість рикошету всередині будівлі як від своїх пуль, так і від пуль противника.

Підгрупи, використовуючи маневр, методично зачищають кімнату за кімнатою. Бажано уникати повторення способів (рис. 6.7) зачищення кімнат, аби не дати противнику можливість підготуватися до штурму.

Приміщенні, щойно залишене противником, необхідно ретельну обстежити (тут можуть бути встановлені "розтяжки" з гранат), двері приміщень – відкривати палицею або мотузкою, а не рукою. Дуже часто противник зачинає вхідні двері. Недосвідчені військовослужбовці, скупчуючись біля дверей, намагаються прикладами вибити їх і можуть зазнати уражень через двері на рівні живота. Воїни, що атакують, мають перебувати з боків дверей. Замок відстрілюють пострілами з автомата, після чого двері відкривають ударом ноги збоку, у розкриті двері закидають гранату.

Різні предмети, а також трупи можуть бути заміновані. Необхідно уважно ставитися й до джерел і напрямків шумів. Противник може відвертати увагу, кинувши каміння, палицю або інший предмет у протилежний від себе бік. Зброя має бути спрямована в бік погляду, а у вузьких місцях – опущена. Під час руху дерев'яними (або з іншого нетривкого матеріалу) сходами варто пам'ятати, що противник може прострелити їх знизу.

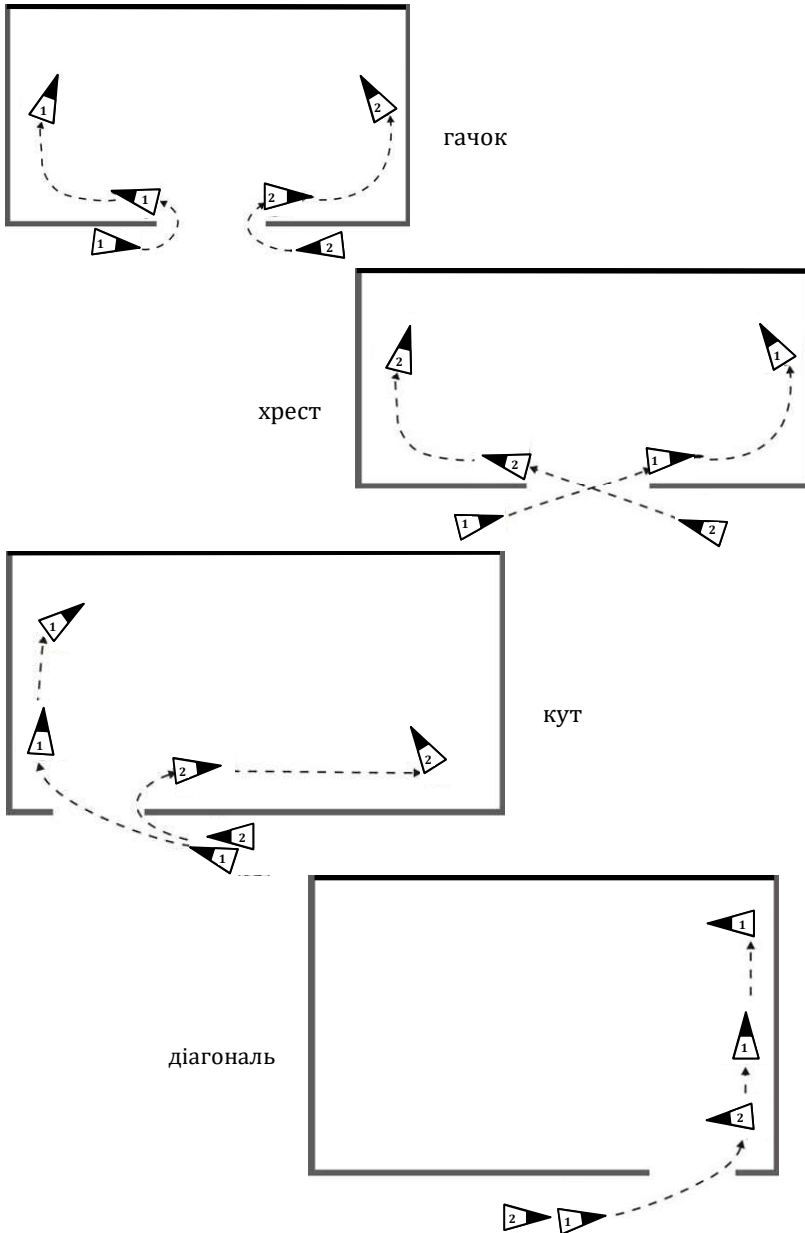

Рис. 6.7. Способи зачищення приміщень (варіанти)

Після ретельного обстеження кожного приміщення будівлі командир підрозділу подає команду "Чисто", а потім – "Виходимо". Обстежене приміщення позначають установленим знаком, двері залишають відкритими.

Підгрупи захоплення швидко та рішуче штурмують сходовий марш і знищують противника. Темп руху підтримують на такому рівні, за якого противник не спроможний організувати опір на верхніх поверхах.

Ведучи бій усередині об'єкта, знищуючи противника, підгрупи проходять вся споруду – кожна – зі своєю конкретним завданням, своєю ділянкою.

Захоплений будинок стає вихідним рубежем для подальшого наступу. У першу чергу вживають заходів щодо кругової оборони, оскільки противник може вдатися до контратаки. Нижні підступи за можливості необхідно заблокувати в інженерний спосіб. Особливу увагу варто приділяти підвалам, підземним ходам тощо.

Перегрупування штурмової групи у зачищеному будинку має відбуватися швидко, аби підготуватися до оборонних дій за можливої контратаки противника та запобігти його просочуванню назад у будинок. Після захоплення поверху (верхнього, середнього або нижнього) зі складу групи захоплення призначають бійців для прикриття можливих шляхів підходу противника до будинку. Вартові попереджають групу захоплення й відкривають вогонь по противнику, що наближається до будинку. Вони контролюють проходи між сусідніми будинками, закриті від вогню шляхи підходу до будинку, підземні шляхи проникнення до підвалів, шляхи підходу сусідніми дахами.

При влаштуванні оборонних позицій після зачищення треба враховувати, що у кімнатах ефект від вибуху гранат і снарядів посилюється за рахунок замкненого простору та вторинних елементів ураження – уламків меблів, дзеркал, скла. Усе, що може бути відкинуте вибуховою хвилею, треба прибрати. Якщо є можливість – у підлозі необхідно видобати лунку для відкидання гранат. Шафи, наповнені піском, стануть у нагоді як надійний захист від куль і гранат. На внутрішній стіні, що протилежна стіні, в якій пробиті амбразури, можна закріпити матрац, що значно зменшить ризик втрат від рикошету куль й уламків.

Якщо військовослужбовець готується стріляти з вікна будинку, то йому зручніше перебувати у правому (від нападника) нижньому куті вікна. У цій позиції він буде максимально захищений стіною будинку. Якщо нападник наближуватиметься ліворуч від вікна, то доведеться стріляти з лівої руки (що незручно), або висовуватись із вікна.

При стрільбі з вікна варто вести вогонь із глибини приміщення (1,5 м від вікна), із тіньової частини. За спиною має бути щось темне – на такому фоні фігура стрільця не виділяється, не видно порохових газів і спалахів від пострілів. Вікна бажано завішувати сіткою чи товстою поліетиленовою плівкою для запобігання закидання гранат.

При стрільбі з гранатомета потрібно одразу залишати кімнату – клуби порохових газів добре помітні та провокують ворога відкрити вогонь.

Якщо відстань до задньої стіни менше 5 метрів, то ударна хвиля може уразити стрільця. При стрільбі у помешканнях бажано використовувати "беруші". При облаштуванні своєї позиції треба передбачити місця, які найімовірніше займе противник (придорожні канави, паркани), і замінювати їх або приготуватись до ведення по них вогню.

Штурмова група розподіляє позиції і сектори обстрілу на різних поверхах. Командир займається полоненими (якщо вони є) та планує подальший наступ. Група поповнює боєприпаси, бере на себе функції прикриття для штурму іншого будинку, надає допомогу в евакуації поранених.

Противник може дізнатися про захоплення будинку за припиненням вогню. Він намагатиметься здійснити вогняний наліт на втрачений ним будинок. Тому під час проведення реорганізації, евакуації поранених бажано імітувати продовження бою, використовуючи трофейну зброю.

Дії у темних приміщеннях.** Удень заходити до темного приміщення з ходу, без підготовки, не варто. Для звикання очей до темряви потрібен час. Не можна оглядати темні горища та підвали без освітлювальних приладів. Джерело світла необхідно тримати у витягнутій руці, пам'ятаючи, що противник може стріляти на світло.

За руху у темряві слід уникати освітлених місць, а якщо необхідно їх перетнути, робити це ривком якомога швидше.

При використанні приладу нічного бачення необхідно пам'ятати, що його окуляр дає зеленуватий світловий відблиск, видаючи стрілка спостерігачам противника. Тому, включивши прилад, негайно треба прикрити окуляр долонею або спеціальною насадкою. У нічний час необхідно використовувати світломаскування. Зайвий раз не варто стріляти, виказуючи свою присутність.

Розділ 7

ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗОВАНОГО ВІДДІЛЕННЯ У СКЛАДІ ВЗВОДУ У ТАКТИЧНИХ ДІЯХ

7.1. Бойова охорона

Мета бойової охорони (рис. 7.1) – недопущення проникнення розвідки противника до району розташування своїх підрозділів; виключення раптового нападу противника, його десантів, ДРГ; забезпечення підрозділам, які перебувають під охороною, достатнього часу та умов для розгортання (приведення у бойову готовність) та вступу в бій.

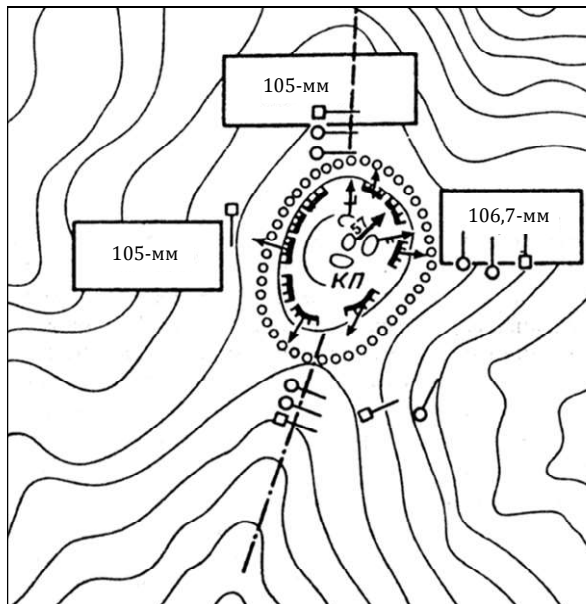

Рис. 7.1. Схема розташування підрозділів у бойовій охороні (варіант)

—→ легкий кулемет	--- шлях дозору
—→ автоматична гвинтівка	-.- шлях постачання
—→ ПТР	— окопи
—→ безвідкатна пушка 57	□— сигнально-освітлювальні міни
○○○○ бар'єри	○— міни натяжної дії

За відсутності безпосереднього зіткнення з противником від батальйону першого ешелону призначають бойову охорону, мета якої – недопущення раптового нападу противника, ведення ним наземної розвідки. Уживають також заходів із введення противника в оману щодо накреслення переднього краю оборони батальйону.

До бойової охорони звичайно призначають посилений механізований взвод, якому можуть бути додані танк, мінометний, гранатометний, інженерний підрозділи, а також протитанкові засоби та вогнемети. Дії бойової охорони підтримує вогонь мінометної батареї батальйону та засобів старшого командира. Управління діями взводу, який призначено у бойову охорону, здійснює командир батальйону. Під час дій у бойовій охороні відділенню взводу призначають позицію до 500 м за фронтом на відстані до 2 км від переднього краю оборони батальйону. Обладнують основні та запасні бойові позиції відділень, вогневі позиції для БМП (БТР), танків, доданих вогневих засобів, КСП, укриття для особового складу. Перед позицією взводу та на флангах влаштовують загородження.

Бойові позиції відділень і проміжки між ними повинні мати до 100 м за фронтом. Їх завдання – перехват можливих напрямків дій противника, особливо танків, бронемашин і мотопіхоти. Залежно від обстановки та наявності часу бойові позиції відділень можуть не з'єднувати суцільною траншеєю, а ходи сполучення – не обладнувати.

Вогневі позиції БМП (БТР) відділень (не ближче 100 м, переважно на їх флангах і в проміжках) мають забезпечувати ведення вогню на максимальну відстань, прикриття бойових позицій відділень і флангів, швидкий маневр до своїх відділень і на загрозливий напрямок.

Танк займає вогневу позицію на танконебезпечному напрямку в місці, що дозволяє вести вогонь на граничну відстань. Його розташовують на вогневій позиції на відстані до 200 м позаду механізованого підрозділу.

Додане протитанкове (гранатометне, вогнеметне) відділення розташовують на бойовій позиції одного із механізованих відділень, у проміжку між ними або на одному з флангів взводу.

Систему вогню будують з таким розрахунком, щоб противника можна було уразити з найбільшої відстані та забезпечити

підтримку вогневого зв'язку із сусіднім підрозділом бойової охорони вогнем БМП (БТР) і танку.

Розвідку противника в інтересах дій бойової охорони здійснюють спостережний пост (спостерігач) та чергові вогневі засоби. Для спостереження за прихованими підступами та проміжками із сусідніми підрозділами призначають секретри, дозори та патрулі. Для недопущення обходу противником позиції бойової охорони на ймовірних шляхах його просування улаштовують вогневі засідки силами підрозділів рот першого ешелону.

З отриманням завдання на дії у бойовій охороні командир взводу:

- усвідомлює його, оцінює обстановку, орієнтує взвод на майбутні дії, ставить першочергові завдання на підготовку особового складу, ОБТ до дій;

- приймає рішення за картою та доповідає командирю батальйону;

- проводить рекогносцировку;

- віддає бойовий наказ;

- організує взаємодію, управління, бойове забезпечення та виконання заходів з інших видів усебічного забезпечення.

Після цього командир виводить взвод на зазначену позицію та організує її зайняття, безпосередню охорону, бойовий порядок і систему вогню, інженерне обладнання та маскування. У встановлений час доповідає командирю батальйону про готовність до виконання завдання.

Приймаючи рішення, командир взводу визначає спосіб дій у бойовій охороні, завдання відділенням (танкам), доданим підрозділам і вогневим засобам, де вказує:

- завдання, на яких необхідно зосередити основні зусилля;

- порядок знищення розвідки противника, відбиття атаки його передових підрозділів і головних сил;

- дії взводу під час відходу з позиції;

- побудову бойового порядку;

- заходи щодо введення противника в оману.

У бойовому наказі при постановці завдань командир взводу вказує:

- *відділенням* – їх завдання, позиції, смуги вогню, додаткові сектори обстрілу, місця відділень у ділянці зосередженого вог-

ню взводу, вогневі засоби, що забезпечують проміжки з сусідніми підрозділами та фланги;

- *БМП (БТР)* – основні та запасні (тимчасові, фальшиві) вогневі позиції, сектори обстрілу з кожної позиції;

- *снайперу* – завдання, його основну та запасні вогневі позиції, порядок спостереження та ведення вогню;

- *стрільцю-санітару* – завдання, місце перебування та порядок надання медичної допомоги пораненим, місце збору, порядок евакуації на медичний пункт батальйону, винесення (транспортування) під час відходу;

- *доданим вогневим засобам* – завдання, їх основні та запасні (тимчасові) вогневі позиції, сектори обстрілу з кожної позиції;

- *секрету* – склад, завдання, місце, порядок несення служби, організації зв'язку, дії при виявленні противника, порядок зміни та пропуск;

- *дозорним* – склад і старшого групи, завдання щодо ведення спостереження, маршрут (напрямок) руху, проміжні пункти, порядок підтримання зв'язку та сигнали, дії під час виявлення противника, порядок доповідей результатів розвідки;

- *патрульним* – склад і старшого групи, завдання, маршрут руху, порядок несення служби та підтримання зв'язку, дії у разі виявлення противника, порядок зміни та пропуск.

Під час виконання завдання з бойової охорони командир взводу має підтримувати постійну готовність особового складу до негайних дій і відкриття вогню. Дрібні групи противника бойова охорона захоплює у полон або знищує раптовим вогнем.

Із підходом значних сил противника бойова охорона уражає їх вогнем, починаючи з граничної дальності. Командир взводу визначає сили та напрямок дій противника, доповідає командир батальйону й продовжує бій. Бойова охорона знищує піхоту й танки перед своїм фронтом, змушує підрозділи противника завчасно розгорнути основні сили та наступати у невідповідному для нього напрямку.

Взвод може залишити зайняту позицію та відійти тільки за командою (сигналом) командира батальйону. Відхід можна здійснювати з використанням складок місцевості, загороджень та аерозолів (димів), із заняттям вигідних рубежів "перекатами" підрозділами або одночасно звичайно під прикриттям вог-

ню артилерії, мінометів і БМП (БТР), танків. Під час відходу поранених і вбитих разом з їхньою зброєю виносять (вивозять).

Після виконання завдання взвод займає заздалегідь підготовлений опорний пункт у другому ешелоні батальйону або відходить у резерв батальйону та зосереджується у визначеному районі. Командир взводу доповідає про виконання завдання старшому командирі, втрати особового складу, озброєння й техніки; організовує поповнення запасів ракет, боєприпасів, дозаправлення техніки та підготовку взводу до подальших дій.

7.2. Бронегрупа

Бронегрупа – зведене формування, що створюють за рішенням командира батальйону (роти) для підвищення стійкості й активності оборони на найбільш загрозливих напрямках, закриття проламів, що утворені унаслідок вогневих ударів противника, вирішення інших завдань, які вимагають стрімких, маневрених дій та ефективного вогневого ураження противника. До складу бронегрупи можуть входити кілька танків, БМП (БТР) без десанту із підрозділів другого ешелону або рот (взводів) першого ешелону, які тримають оборону поза напрямком зосередження основних зусиль. Командиром бронегрупи у батальйоні призначають одного із командирів взводів, у роті – заступника командира (головного сержанта) взводу. Бронегрупі призначають місце зосередження (пункт збору) та два-три вогневі рубежі.

Місце зосередження (пункт збору) обирають на місцевості з надійними захисними та маскувальними властивостями (яри, балки, ліс, чагарники, зворотні схили висот тощо) та зручними шляхами для маневру.

Вогневі рубежі призначають на танконебезпечних напрямках таким чином, щоб їх вогонь прикривав проміжки між опорними пунктами та фланги батальйону (роти) у разі вклинення противника або відходу підрозділів першого ешелону. На вогневих рубежах обладнують вогневі позиції для танків і БМП, готують шляхи виходу та повернення на свої опорні пункти.

Після отримання завдання командир бронегрупи має чітко усвідомити його, оцінити обстановку, прийняти рішення (ви-

значити спосіб дій), доповісти його командирі батальйону (роті), у встановлений час прийняти танки та БМП (БТР), виділені у склад бронегрупи, приховано розташувати їх у районі зосередження та організувати безпосередню охорону. Командир бронегрупи разом із командирами танків, що прибули, і навідниками-операторами БМП (кулеметниками БТР) проводить рекогносцировку, віддає бойовий наказ; у встановлений час доповідає про готовність старшому командирі.

Танки та БМП, що призначені для дій у бронегрупі, спочатку розташовують і готують до бою в опорних пунктах своїх підрозділів, а у встановлений командиром батальйону (роті) час або за сигналом – зосереджують у визначеному місці. **У способі дій** командир бронегрупи вказує:

- завданнях, на яких треба зосередити основні зусилля;
- порядок завдання ураження противнику на кожному вогневому рубежі;
- порядок висування і зайняття вогневих рубежів та відходу з них;
- маневр, що необхідно застосувати;
- заходи введення противника в оману.

Під час **проведення рекогносцировки** командир бронегрупи вивчає місцевість; визначає найімовірніші напрямки наступу противника; уточнює накреслення переднього краю оборони батальйону (роті), розташування опорних пунктів рот (взводів), місця позицій вогневих засобів і загороджень у глибині оборони батальйону (роті); визначає вогневі рубежі бронегрупи та вогневі позиції для кожної бойової машини, шляхи виходу (відходу) на них, а також місця для БМП, танків у місці зосередження бронегрупи.

У бойовому наказі під час **постановки завдань** командир бронегрупи вказує кожній БМП і танку вогневу позицію, основний і додатковий сектори обстрілу на кожному вогневому рубежі, шляхи виходу на них та повернення до опорного пункту своїх підрозділів, а також завдання, до виконання яких треба бути готовим. Він доводить місце зосередження (пункт збору) бронегрупи та сигнал виклику.

Під час вогневої підготовки атаки противника танки та БМП бронегрупи розташовують в укриттях у місці зосередження

(опорних пунктах своїх взводів), суворо дотримуючи дисципліни маскуванню та заходів захисту від ВТЗ.

Після отримання завдання на зайняти вогневого рубежу (зосередження у певному місці), техніка залишає укриття та стрімко здійснює висування під прикриттям аерозолів (димів), інших засобів маскуванню. У зайнятті вигідного рубежу бронегрупа має випередити противника. Із підходом до вогневого рубежу командир бронегрупи уточнює завдання бойовим машинам. Танки, БМП займають підготовлені вогневі позиції або використовують складки місцевості (місцеві предмети) та разом із підрозділами першого ешелону завдають ураження противнику та відбивають його наступ.

Бронегрупа має бути завжди готова за наказом командира батальйону (роти) здійснити маневр як на запланований, так і незапланований вогневий рубіж. Командир бронегрупи засобами зв'язку уточнює завдання підлеглим, танки і БМП стрімко висуваються на вогневий рубіж, з ходу займають його та готуються відкрити (відкривають) вогонь по противнику.

У **ході бою** командир бронегрупи управляє її діями зі своєї бойової машини, місце розташування (вогневу позицію) якої має забезпечити зручне спостереження та управління вогнем бронегрупи перед усім фронтом дій.

Після відбиття атаки противника бронегрупа має зосередитися у визначеному районі або діяти, відповідно до наказу командира батальйону (роти). При зайнятті вогневих позицій в опорних пунктах своїх взводів, командири танків, навідники-оператори БМП виходять на зв'язок із командирами своїх взводів і виконують поставлені ним завдання.

7.3. Вогнева засідка

Усі військовослужбовці попередньо (на польових заняттях) мають бути навчені негайній атаці позицій засідки за фронтом, у фланг або з тилу. Дії підрозділу шляхом постійних тренувань мають бути відпрацьовані на основних і супутніх заняттях (тренуваннях), доведені до повного автоматизму – особовий склад підрозділу має вміти діяти без безпосередніх команд.

При злагодженні підрозділів заняття з особовим складом необхідно проводити по відділеннях, взводах, а потім – у складі рот. Дії необхідно відпрацьовувати при проходженні пішим порядком, потім – під час маршу на різних транспортних засобах. Незалежно від способу пересування, особисту зброю необхідно тримати напоготові до негайного відкриття вогню (зброя має бути заряджена та поставлена на запобіжник).

Для **вогневої засідки** призначають спеціальний підрозділ (групу бойових машин), що заздалегідь приховано розміщений на вірогідних напрямках руху (наступу) противника. Мета вогневої засідки – завдання противнику максимального ураження з близької відстані несподіваним вогнем прямою наводкою, кинджальним і перехресним вогнем, застосуванням мінно-вибухових загороджень. Робота з організації дій у вогневій засідці відбувається переважно на місцевості.

Вогневу засідку в оборонному бою влаштовують перед бойовим порядком батальйону (роти) на танконебезпечних напрямках, у проміжках між опорними пунктами або на флангах у місцях, які ускладнюють противнику швидке розгортання та проведення маневру для виходу з-під вогню. До вогневої засідки в обороні може бути призначений механізований (танковий) взвод (відділення, танк), посилений саперами та вогнетниками, артилерійськими, гранатометними, протитанковими підрозділами (гарматами, установками ПТРК). Особовий склад механізованого взводу, залежно від обстановки, може діяти на БМП (БТР) або у пішому порядку та виконувати завдання щодо спостереження за противником, охорони засідки та знищення противника вогнем з усіх засобів. Дії вогневої засідки можуть підтримувати вогнем БМП (БТР), танки з опорних пунктів взводів (рот) та артилерія з тимчасових вогневих позицій. При підриві машини особовий склад має необхідно негайно спішитися, поставити димову завісу та відкрити вогонь.

Успіху дій взводу (відділення, танка) у вогневій засідці досягають дотриманням прихованості під час висування в місце вогневої засідки та ретельним його маскуванню; умілою організацією системи вогню, створенням зони вогневого ураження (вогневого мішка) із широким застосуванням мін; постійним веденням розвідки; правильним визначенням моменту від-

криття вогню з гранично близької дистанції (упригул) і його розподілом, застосуванням несподіваних і раптових дій; чіткою організацією взаємодії у взводі (відділенні), із батальйоном (ротою), від якого виділено вогневу засідку, з артилерійськими підрозділами, які підтримують дії вогневої засідки; виявленням особовим складом витримки, сміливості й ініціативи, застосуванням оманних дій.

Вогнева позиція, що призначена взводу (відділенню, танку) для дій у вогневій засідці, має забезпечувати приховане розташування підрозділу, прийнятні умови для спостереження, ведення вогню та зручні шляхи відходу. Найбільш зручними для позицій вогневої засідки є зворотні схили висот, складки місцевості, околиці населених пунктів, узлісся та чагарники, місця подолання водних бар'єрів, заболочених ділянок. Основою позиції вогневої засідки є вогневі позиції БМП (БТР), танків, вогневих засобів і стрільців, для яких відривають окопи. Усі фортифікаційні споруди мають бути ретельно замасковані.

Побудова бойового порядку взводу (відділення) має забезпечити ураження противника раптовим кинджальним і перехресним вогнем. Залежно від місця засідки, умов місцевості та характеру дій противника вона може бути лінійною: одно-, двосторонньою (рис. 7.2), розосередженою, кутом назад тощо. Механізоване відділення зазвичай діє бойовими групами ("двійками", "трійками"). Бойовий порядок вогневої засідки може містити групи спостереження, кілька вогневих груп, групи прикриття.

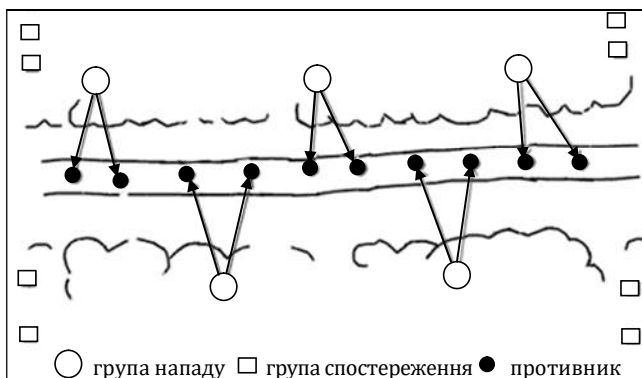

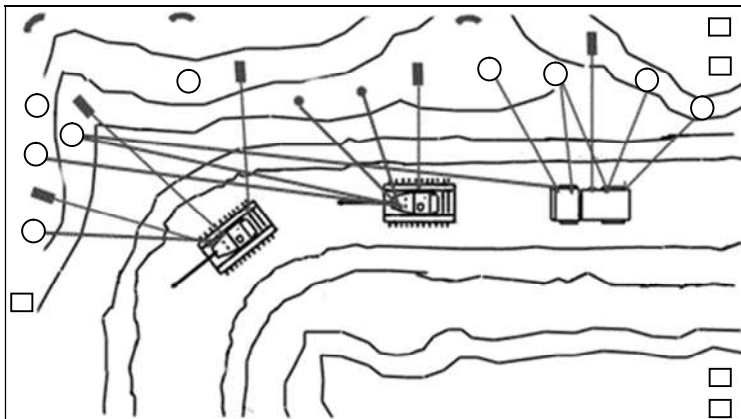
Рис. 7.2. Схема класичної лінійної засідки (варіант)

Група спостереження призначена для ведення розвідки та недопущення раптового виходу противника до позиції вогневої засідки: на ймовірних маршрутах висування противника виставляють спостерігачів, а від механізованого взводу – спостережний пост і висилають дозори. До складу групи включають саперів для мінування можливих шляхів підходу (відходу) противника.

Вогневі групи призначені для завдання раптового ураження противнику, знищення його живої сили й техніки. Кількість вогневих груп залежить від побудови бойового порядку засідки.

Група прикриття (окремі військовослужбовці) призначена для прикриття головних сил засідки при відході після виконання завдання.

Систему вогню вогневої засідки будують у поєднанні з мінно-вибуховими загородженнями, які влаштовують на шляхах можливого висування, маневру та відходу противника, танкодоступних напрямках перед фронтом вогневої засідки та на її флангах. Розміщення бойових машин та особового складу здійснюють в такий спосіб, що забезпечить ураження противника вогнем упритул. Ручні протитанкові гранатомети використовують централізовано для знищення транспортної колони та бронеоб'єктів (рис. 7.3).

Рис. 7.3. Схема засідки проти транспортної колони та бронеоб'єктів (варіант)

Отримавши завдання, командир взводу має за картою вивчити місцевість та умови виконання завдання, прийняти рішення, доповісти командирі батальйону (роті), організувати підготовку особового складу, озброєння й техніки до дій. Він приховано виводить підрозділ до місця засідки, організовує безпосередню охорону, уточнює позиції і завдання відділенням (танкам) і вогневим засобам, віддає бойовий наказ, організовує взаємодію, управління та забезпечення, створює бойовий порядок і систему вогню, керує інженерним обладнанням і маскуванню позиції, перевіряє готовність підрозділу до дій, у встановлений час доповідає старшому командирі.

У рішенні на дії у вогневій засідці командир взводу визначає спосіб дій, завдання підрозділам (елементам бойового порядку); указує дії, на яких необхідно зосередити основні зусилля, порядок виявлення та знищення противника, відходу після виконання завдання; побудову бойового порядку; заходи щодо введення противника в оману та забезпечення прихованості.

У бойовому наказі під час постановки бойових завдань командир механізованого взводу (відділення) вказує:

- *відділенням (вогневим групам)* – склад груп, позиції і завдання щодо знищення противника, порядок дій у ході виконання завдання, порядок відходу;
- *БМП (БТР)* – основну та запасні позиції, цілі для ураження, порядок знищення противника та дій після виконання завдання;
- *спостерігачам (групі спостереження)* – склад групи, позицію, завдання щодо ведення спостереження, порядок доповідей результатів розвідки, дій у разі виявлення противника, порядок відходу;
- *саперам* – місце й порядок установа мінно-вибухових загороджень;
- *групі прикриття* – склад, позиції і завдання щодо прикриття вогневих груп при відході, порядок відходу.

Командир танкового взводу (танка) вказує основні та запасні вогневі позиції і завдання щодо ураження противника; порядок ведення вогню; дії після виконання завдання (порядок залишення позиції, відповідального за прикриває, місце збору).

Призначений до вогневої засідки підрозділ завчасно займає обрану позицію, ретельно маскує, і до підходу противника

нічим себе не виявляє. Про підхід противника командира взводу (відділення) встановленим сигналом попереджає група спостереження (спостерігачі). Весь особовий склад і вогневі засоби засідки мають бути негайно приведені у повну готовність до дій і ведення вогню. Із наближенням противника до визначеного рубежу (пункту) вогневі групи (відділення, танк) за командою (сигналом) командира раптово відкривають вогонь і завдають противнику ураження з близької відстані. Якщо противник висувається у колоні, то у першу чергу ураженню підлягають машини в голові й хвості колони, потім мають бути знищені або витіснені на мінно-вибухові загородження інші машини та їх екіпажі (десант).

Якщо противник не виявляє активності, то вогневі групи (відділення, танк) ведуть інтенсивний вогонь зі всіх видів зброї, знищують й не дають йому можливості розгорнутися у бойовий порядок. Потім під прикриттям димів (аерозолів) вогневі групи відходять.

За активного опору противника або намагання атакувати у фланг, підрозділ посилює вогонь і починає відхід під прикриттям групи прикриття (окремих військовослужбовців). Група прикриття відривається від противника останньою та стрімко виходить до свого підрозділу, що готовий підтримати її вогнем. Відхід після виконання завдання здійснюють за командою командира. Взвод (відділення, танк), використовуючи захисні властивості місцевості, під прикриттям вогню артилерії і вогневих засобів старшого командира відходить установленим маршрутом за передній край або у призначене місце. Про виконання завдання командир доповідає старшому командирі, що призначив вогневу засідку, і надалі діє за його вказівками.

Тактика дій НЗФ під час влаштування засідок

Заходи з організації і ведення контрзасідних дій.** Для протидії можливим засідкам противника на маршруті руху командир підрозділу має:

- заздалегідь організувати проведення тренувань із відбиття нападу на колону та надання допомоги підрозділу, що потрапив у засідку;
- оцінити обстановку в районі для виявлення найбільш засідко-небезпечних місць за картами (аерофотознімками, розвіданими старшого командира);

- передбачити при розрахунку маршу час на огляд похідною охороною місць можливого влаштування засідок, визначити порядок їх проходження;

- уточнити завдання похідній охороні та підрозділам, що здійснюють марш у складі колони головних сил;

- побудувати похідний порядок з урахуванням можливого ведення бою за нападу противника із засідки;

- звести до мінімуму всі пересування, за неможливості – щоразу змінювати маршрут;

- підготувати бойові машини перед здійсненням маршу: максимумно зміцнити броньовані машини (посилити дно та борти мішками з піском, зміцнити бокові стекла залізними листами або бронежилетами); влаштувати на передньому бампері автомобіля "таран" із підручних засобів для подолання невеликих барикад;

- забезпечити особовий склад засобами постановки аерозольних завіс;

- розташувати особовий склад (не більше 15 осіб) у вантажній машині на центральних лавках обличчям до бортів зі зброєю наготові, відкинути задній борт і підняти на рівень голови бокові тенти задля готовності у будь який час відкрити вогонь, кинути димову гранату, швидко залишити кузов;

- збільшити за можливості кількість кулеметних розрахунків.

Командир не має сидіти поруч із водієм – натомість тут має перебувати кулеметник.

Особовий склад має бути навчений діям з відбиття нападу із засідки в перші хвилини бою без команд командирів підрозділів.

Мета планування та підготовка контрзасідних дій**:

- зведення до мінімуму пересування поодиноких машин;

- завчасне виявлення найбільш вірогідних місць для засідок (вивчення карт, аерознімків, розвідданих, зокрема, від інтернет-агентури), ужиття додаткових заходів забезпечення безпеки пересування в цих районах;

- зміна маршрутів і часу пересування військ, колон;

- мінімальне залучення посадових осіб у всіх ланках управління до планування пересування підрозділів;

- уникнення маршрутів колон великими населеними пунктами, лісовими масивами, мостами, за неможливості – пересування околицями;

- організація вогневої підтримки авіації та артилерії протягом маршруту висування, зв'язку старшого колони з групою вогневого ураження для виклику вогневої підтримки;
- заборона розповсюдження інформації щодо висування, забезпечення та підготовки колони;
- призначення паролів, відгуків на кожен день (кожну операцію), знаків розпізнавання для особового складу та ОВТ;
- чітке розуміння дій у разі засідки;
- підготовка (екіпірування) особового складу, забезпечення боєприпасами, засобами зв'язку та спостереження, сигнальними засобами, димами тощо.

Порядок здійснення контрзасідних дій**:

- дезінформація противника (каналами зв'язку, демонстраційними конвоями тощо) щодо маршрутів, часу пересування колон;
- розвідувальні дії (військовими під виглядом місцевого населення), охорона маршрутів висування військ, патрулювання маршрутів;
- використання існуючих шляхів лише за умови, що без них не можливо обійтись;
- збільшення відстані між машинами до 100 м (для запобігання одночасного потрапляння до зони ураження великої кількості техніки), тримання за межами пилової хмари від передньої машини;
- розташування командира ні в першій чи в останній машині (БТР чи БМП), а в автомобілі;
- побудова похідного пересування у шаховому порядку або у вигляді витягнутою буквою "Z" (для запобігання вклинення в колонну цивільних машин);
- ведення кругового спостереження (визначення секторів спостереження та ведення вогню);
- установлення відстані між головними силами та головним дозором, залежно від місцевості, що має забезпечити надання вогневої підтримки головними силами дозорному відділенню (головному дозору);
- додаткова розвідка головним дозором найбільш критичних місць (перехрестя доріг, мости, зелені насадження вздовж маршруту руху);

- дотримання правил прихованого управління військами (кодовані сигнали, команди, донесення);
- прийнятна завантаженість бійців спорядженням і боєприпасами (для запобігання надмірної втоми бійців);
- заборона використання особистих мобільних телефонів для управління силами та засобами;
- наявність у кожній групі (підрозділі) снайпера для ведення антиснайперських дій.

За нападу НЗФ із засідки особовий склад підрозділу спішується та займає вогневі позиції за найближчими укриттям. По виявлених і передбачуваних позиціях засідки негайно відкривають щільний вогонь з усіх видів зброї. Підрозділи, що не зазнали атаки, зупиняються на підступах до району (місця) засідки, особовий склад спішується, організовується атака засідки противника у фланг і тил з урахуванням можливої наявності груп прикриття засідки.

Виїзд техніки на узбіччя є небезпечним через можливе мінування. Озброєння та військова техніка підрозділу, що потрапив у засідку, за можливості мають бути виведені із зони ураження. За сприятливих умов для атаки на засідку необхідно проводити її рішуче, з відкриттям щільного вогню з усіх видів зброї. Щільний вогонь у напрямку позицій засідки противника може вивести з ладу його ключові вогневі точки, знищити командний склад, викликати паніку серед особового складу та в результаті – зірвати проведення засідки. У цей момент необхідно екранувати зону ураження димовими шашками і, якщо дозволяє дальність, закидати противника осколковими гранатами. Користуючись димовою завісою, частина підрозділу, що перебуває в зоні ураження, атакує засідку. Атака має бути проведена, незважаючи на можливі втрати для запобігання повного знищення підрозділу, що потрапив у засідку.

Рух пішим маршем загальновійськовій підрозділи здійснюють у дві колони по одному вздовж дороги. Дистанція між військовиками – 5 м, між відділеннями – 10 м. За великої ймовірності нападу із засідки підрозділ здійснює рух у складі вогневих груп. Бойовий порядок вогневої групи зазвичай будують кутом. Командир взводу (вогневої групи) перебуває попереду, на вістрі кута, ліворуч і праворуч від нього на відстані 5-10 м крокують кулеметники та гранатометники, далі – стрілець, потім – командир відділення з радистом і друга вогнева група.

Кожен офіцер, сержант і солдат має чітко розуміти дії за двох ситуацій, незалежно від виду пересування.

1. Противник відкрив вогонь з відстані кидка гранати (до 35 м). Частина підрозділу, перебуваючи під щільним і концентрованим вогнем, без додаткової команди відповідає максимальним вогнем в напрямку засідки, кидає димові та осколкові гранати та атакує позиції противника. Солдати, що, перебувають поза зоною ураження, відкривають вогонь у напрямку позицій засідки, прикриваючи атаку.

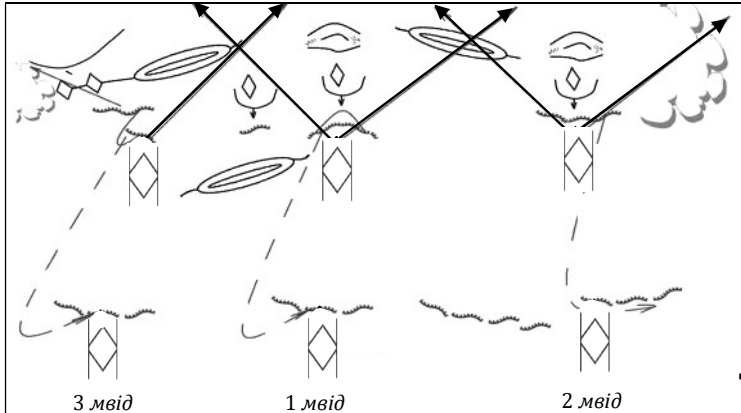
2. Противник відкрив вогонь з відстані, що перевищує дистанцію в 35 м. Частина підрозділу, що потрапила в зону ураження, залягає, ставить димову завісу та відповідає вогнем у напрямку засідки. Друга частина підрозділу, що не потрапила в зону ураження, атакує позиції засідки з флангу або з тилу вогнем і маневром. Щільний вогонь у напрямку позицій засідки противника має вивести з ладу його ключові вогневі засоби, знищити командний склад, викликати безлад серед особового складу та в результаті – зірвати план атаки.

7.4. Вихід з бою та відхід

Вихід з бою – маневр, мета якого – залишення підрозділами опорного пункту (позицій) у безпосередньому зіткненні з противником і переміщення на безпечну від вогню відстань, яка забезпечує виконання подальшого завдання. Мета виходу з бою – відрив від противника, перенесення зусиль з одного напрямку (рубежу) на інший, посилення особливо небезпечних напрямків, закриття проламів, що утворилися внаслідок вогневих ударів противника, прикриття відкритих флангів. Усі ці заходи здійснюються перед відходом. Під час виходу з бою взвод (відділення, танк) може діяти у складі підрозділу прикриття.

Відхід – маневр, мета якого – залишення підрозділами опорного пункту (позицій), які вони займали, і відведення їх на інші рубежі (до інших районів) у глибині своєї оборони для виведення з-під ударів переважаючих сил противника, зайняття найбільш вигідного положення для подальших дій, виграш часу, вивільнення сил для дій на іншому напрямку (рис. 7.4). Відхід може бути змушений або навмисний.

Рис. 7.4. Схема відходу (варіант)

Змушений відхід застосовують за неможливості наявними силами та засобами утримати зайняті позиції (опорний пункт) і реальної загрози оточення та знищення підрозділів, що ведуть оборону. *Навмисний відхід* здійснюють з метою створення сприятливих умов для подальших дій у випадках, за яких вигідніше залишити частину місцевості та зберегти особовий склад і бойову техніку.

Вихід з бою та відхід мають бути ретельно організовані.

Відхід можна здійснювати за умов безпосереднього зіткнення з противником або за відсутності зіткнення з ним. При здійсненні відходу в умовах безпосереднього зіткнення з противником йому передуює вихід з бою, що може відбуватися тільки за наказом (з дозволу) старшого командира, має бути організований і не перетворюватися на втечу. Підрозділи у боєздатному стані виходять у призначений район або займають новий опорний пункт (позиції). Відхід підрозділів без зброї не допускається. За неможливості евакуації пошкодженого озброєння й техніки їх знищують на місці за наказом старшого командира.

Взвод (відділення, танк) може здійснювати вихід з бою та відхід у складі основних сил або у головній (тиловій, боковій) похідній заставі, а танковий підрозділ (механізований підрозділ на БМП) – у заслоні.

Під час **усвідомлення завдання** командир взводу має зрозуміти мету дій; завдання підрозділу; порядок виходу з бою; на-

прямок (маршрут) руху та кінцевий рубіж відходу (район збору), час виходу на нього, місце у похідному порядку роти (взводу); дії, до яких треба бути готовим; завдання сусідніх підрозділів і підрозділів прикриття, порядок взаємодії з ними; час готовності до відходу.

Під час **оцінювання обстановки** командир взводу вивчає положення, склад і можливий характер дій противника до виходу з бою та з початком дій; положення, стан і можливості підрозділу щодо ураження противника та виходу на визначений рубіж (район); положення і характер дій сусідніх підрозділів і підрозділів прикриття під час залишення позицій і відходу; характер місцевості, її захисні та маскувальні властивості на маршруті відходу та кінцевому рубежі (районі), можливості щодо використання фортифікаційних споруд (траншей, ходів сполучення) для прихованого відходу.

Приймаючи рішення, командир взводу визначає спосіб дій при виході з бою та відході, завдання підрозділам і доданим засобам. У способі дій він указує дії, на яких треба зосередити основні зусилля; порядок виходу з бою, послідовність залишення позицій, порядок ураження противника перед початком виходу з бою та під час його здійснення, бойовий порядок; порядок відходу (маршрут, побудову похідного порядку, організації охорони); заходи щодо введення противника в оману.

Під час **постановки завдань** підлеглим командир взводу (відділення, танка) має вказати порядок виходу з бою, напрямок руху та рубіж, на який необхідно відійти (район збору), заходи щодо забезпечення виходу з бою та відходу, сигнал на початок виходу з бою (відходу).

Під час **організації взаємодії** командир має узгодити порядок взаємодії відділень (танків), особового складу (екіпажу) під час залишення позицій, виходу з бою та пересування на визначений рубіж (район); спільні дії підрозділів з артилерійськими та інженерними підрозділами, сусідніми підрозділами та підрозділами прикриття при виявленні противником виходу з бою (відходу), спробі атакувати або обійти, під час нальоту авіації та застосування противником засобів дистанційного мінування; довести сигнали оповіщення, управління, взаємодії і порядок відповідних дій.

При **організації управління** командир установлює порядок доведення сигналів і використання засобів зв'язку до початку виходу з бою та відходу й під час його здійснення; доводить способи взаємного розпізнавання та позначення місця перебування свого та заступника.

У вказівках щодо **бойового забезпечення та виконання заходів інших видів забезпечення** командир відділення визначає порядок ведення спостереження та розвідки, пророблення (закрыття) проходів у загородженнях; дії під час нападу авіації противника та застосування ним ЗМУ та ВТЗ; порядок транспортування (винесення) поранених, евакуації (знищення) несправного ОВТ.

З отриманням завдання на прикриття виходу з бою та відходу основних сил батальйону (роти) командир взводу має швидко оцінити обстановку, визначити порядок дій при виконанні завдання, вивести підрозділ на вказану позицію, поставити завдання підлеглим, організувати спостереження та підготовку до бою.

У способі дій підрозділу прикриття його командир визначає:

- напрямок, на якому треба зосередити основні зусилля;
- порядок стримування противника та завдання йому ураження під час відходу основних сил батальйону (роти), виходу з бою свого підрозділу;
- бойовий порядок;
- заходи щодо введення противника в оману.

Під час **постановки завдань** підлеглим командир підрозділу прикриття має вказати позицію на ділянці прикриття, завдання щодо недопущення прориву противника, засоби прикриття флангів, а також заходи щодо введення противника в оману, порядок здійснення виходу з бою та відходу.

Відхід здійснюють зазвичай у нічний час або в умовах обмеженої видимості. Взвод (відділення, танк) відходить у складі роти (взводу) одночасно всім складом або частинами (відділеннями, бойовими групами, окремими танками), послідовно займаючи для оборони вигідні позиції, або виходить у район збору під прикриттям вогню частини підрозділу, що залишилася на місці чи вже зайняла вигідні позиції після пересування.

Підрозділ прикриття відходить одночасно всім складом за умов, що противник цього не помітив та не виявляє активності. Використовуючи вигідні умови обстановки, дотримуючи заходів маскуванню та не привертаючи уваги противника, взвод (відділення, танк) раптово залишає опорний пункт (позицію) і відходить на вказаний рубіж або зосереджується у визначеному районі. Якщо відійти непомітно не вдається, підрозділ виходить з бою та відривається від противника частинами сил після завдання йому вогневого ураження під прикриттям танків і БМП (БТР).

Підрозділи прикриття, що призначені для захисту основних сил під час їх виходу з бою за сигналом командира займають визначену позицію та підтримують попередній режим вогню та дії підрозділів в обороні, імітуючи присутність основних сил. Для прикриття виходу з бою батальйону зі складу рот першого ешелону звичайно призначають танкові (механізовані) взводи із засобами посилення, а при виході з бою роти – танки (механізовані відділення) від взводів першого ешелону або посилений взвод. Для виконання завдання взвод може бути розміщений у попередньому опорному пункті або зайняти позицію до 800 м за фронтом. Тоді бойовий порядок взводу будують звичайно в лінію відділень, перехоплюючи танконебезпечні й доступні для піхоти противника напрямки. Позиції відділень при цьому можуть становити 150-200 м за фронтом, а проміжки між ними – до 100 м.

Якщо противник виявив відхід підрозділів основних сил і починає атаку або здійснює спробу їх обходу, підрозділ прикриття за підтримки вогню артилерії і сусідніх підрозділів продовжує міцно утримувати опорний пункт (позицію), вогнем з усіх засобів, діями з вогневих засідок, улаштуванням загороджень і перешкод не допускає його прориву, забезпечуючи відхід основних сил.

Підрозділи прикриття залишають позицію та відходять тільки за наказом (сигналом) командира батальйону (роти) під прикриттям вогню БМП (БТР), танків, аерозолів (димів) і заслонів. Заслони під час відходу призначають зі складу підрозділів основних сил для прикриття їх флангів від атаки противника, що їх обходить.

Для недопущення переслідування противником підрозділів прикриття, вони вогнем з місця та діями з вогневих засідок за-тримують просування противника, здійснюючи відхід перека-тами з рубежу на рубіж, руйнують мости (переправи), ділянки доріг, улаштовують мінно-вибухові та інші загородження у на-прямку руху противника.

Для охорони підрозділів основних сил під час відходу від них виділяють ГПЗ (БПЗ, ГД). Підрозділи прикриття після ви-конання завдання можуть діяти як ТПЗ.

З виходом на зазначений рубіж (у район збору) командир взводу (відділення, танка) перевіряє стан підрозділу, уточнює завдання та діє, відповідно до розпорядження старшого ко-мандира.

7.5. Особливості бою в оточенні

Бій в умовах оточення є найскладнішим видом бойової ді-яльності військ, вимагає великої витримки, ініціативності, рі-шучості. **Оточення** – положення підрозділів, за якого противник обійшов їх із флангів, вийшов у тил, і, створивши суцільний фронт, позбавив можливості сполучення із своїми військами наземним або морським шляхом. Оточення підрозділів трапля-ється під час ведення оборонного бою внаслідок прориву про-тивника на флангах, через опорні пункти сусідніх підрозділів, після висадки десантів у тилу підрозділів, а також під час від-ходу, коли темпи переслідування противника перевищують темпи відходу підрозділу.

У ході ведення наступального бою та під час переслідування противника, що відходить, оточення підрозділів можливе при проведенні ним контратаки з флангів передових підрозділів, а також внаслідок невдалого зустрічного бою.

Найбільше оточення загрожує підрозділам, що діють як де-сант (диверсійні розвідувальні групи) на території противника або ведуть рейдові дії.

Для уникнення оточення командир має своєчасно вжити усіх заходів щодо протидії оточенню та знищення противника, що вклинився у бойові порядки або вийшов на фланг і в тил підрозділів:

- посилити розвідку та забезпечення флангів і проміжків;
- перегрупувати сили та засоби на загрозових напрямках, передбачити маневр вогнем;
- створити загородження на загрозових підступах (напрямах) до флангів і тилу;
- вогнем БМП (БТР), танків та інших вогневих засобів, діями із засідок, груп бойових машин з вогневих рубежів завдати ураження противнику, що здійснює обхід.

Якщо уникнути оточення не вдається, командир має не допустити розчленування підрозділу та забезпечити зручні умови для ведення бою. Він організовує закріплення на вигідних рубежах, що забезпечать глибину побудови бойового порядку підрозділу в районі оточення та ведення кругової оборони. Командир має організувати облік наявних у районі оточення боєприпасів, пального, інших матеріальних засобів і встановити жорсткий контроль за їх витратою, за необхідності – перерозподілити їх між підрозділами та вогневими засобами, відповідно до завдань, які на них покладено; ужити заходів з прискорення збору, евакуації поранених і хворих, знищення зайвого майна; забезпечити підтримання безперебійного зв'язку зі старшим командиром і сусідніми підрозділами. Якщо у районі оточення опинився особовий склад і засоби інших підрозділів, командир має підпорядкувати їх собі та об'єднати зусилля для боротьби з противником.

Бій в оточенні – оборонний бій за умов, коли противник перебуває одночасно перед фронтом, на флангах і в тилу підрозділу, що обороняється. Підготовку до бою в оточенні проводять безпосередньо на місцевості зазвичай в умовах ведення бою з противником, що намагається завершити оточення.

Під час бою в оточенні підрозділ має стійко утримувати район, що займає, не допускати розчленування на частини бойового порядку, не втрачати безпосереднього контакту з противником та уникати зосередження своїх сил і засобів на малому просторі, де вони можуть зазнати ураження від вогню артилерії або ударів авіації.

Для успішного ведення оборонного бою в оточенні командир має організувати кругову оборону, додаткові розвідку та охорону; створити резерв сил і засобів; посилити танконебезпечні напрямки; надійно забезпечити вогнем та інженерними

загородженнями прикриття проміжків між підрозділами; забезпечити швидке та рішуче ураження вогнем танків, БМП (БТР) й інших вогневих засобів противника, що намагається стиснути фронт оточення або розчленувати підрозділ, несподіваним вогнем із вогневих рубежів, діями груп бойових машин і силами резерву знищувати противника, що вклинився.

Вирішальне значення для ведення бою в оточенні мають витримка, ініціатива та рішучість командирів, високий морально-психологічний стан і стійкість особового складу, несподіваність та активність дій підрозділів, ефективне маневрування силами, засобами та вогнем.

Бойовий порядок підрозділу для бою в оточенні створюють у ході протидії оточенню. Велика протяжність фронту оборони, наявність кількох можливих загрозливих напрямків, недостатня кількість сил і засобів вимагають будувати бойовий порядок для здійснення маневру основними силами підрозділу.

Взвод, що обороняється в оточенні у складі роти, на напрямку зосередження основних зусиль роти може перебувати у бойовому порядку у дві лінії, на другорядних напрямках і під час дій самостійно – в одній лінії.

Танк (танки), доданий механізованому підрозділу зазвичай застосовують на танконебезпечному напрямку, але він може бути використаний і як резервний засіб.

Додане гранатометне (протитанкове) відділення використовують централізовано, воно має перебувати в готовності до маневру для відбиття атак противника з будь-якого напрямку.

Якщо у складі підрозділу є артилерійські засоби, то їх вогневі позиції вибирають на танконебезпечних напрямках, наближують до переднього краю та ретельно маскують. Для підвищення ефективності артилерійських засобів їх використовують для ведення вогню прямою наводкою.

Незначні щільності протитанкових засобів мають бути компенсовані широким маневром наявних сил і засобів, а також застосуванням мінно-вибухових загороджень.

У ході **організації бою** в оточенні при оцінюванні обстановки командир підрозділу має уточнити положення, склад сил і засобів противника, особливо артилерії, танкових підрозділів і резервів, установити засоби, за допомогою яких противник го-

тується завдати ударів, і своєчасно виявити можливий підхід до фронту оточення його сил і засобів з інших напрямків.

У способі дій при веденні бою в оточенні командир має визначити:

- напрямок, на якому необхідно зосередити основні зусилля;
- порядок ураження противника за дій одночасно з кількох напрямків;
- заходи введення противника в оману щодо побудови бойового порядку та розташування своїх вогневих засобів.

Під час **організації взаємодії** командир має узгодити дії підрозділів (особового складу), що обороняється, з діями групи бойових машин (танка) і вогневих засобів, що залишилися у його безпосередньому підпорядкуванні при відбитті атак противника одночасно з кількох напрямків і здійсненні маневру. Для організації взаємодії з підрозділами, які діють поза кільцем оточення, а також з артилерією та авіацією (на узбережжі – силами флоту) старшого командира, він доводить порядок і способи взаємного розпізнавання, позначення свого місцезнаходження та цілевказання.

При **організації управління**, крім звичайних питань, командир підрозділу, що діє в оточенні, доводить сигнали позначення свого місцезнаходження, площадок для посадки вертольотів (місць прийому вантажів), сигнали на дію підрозділу, що забезпечує прикриття площадок.

При **організації усебічного забезпечення** особливу увагу приділяють технічному й тиловому забезпеченню, тому командир підрозділу має віддати вказівки щодо обліку всіх наявних у районі оточення матеріально-технічних засобів і встановити жорстокий контроль за їх використанням, за необхідності – перерозподілити їх між підрозділами (вогневими засобами), передбачити порядок використання місцевих ресурсів, зокрема тих, що захоплені у противника; установити порядок отримання та розподілу матеріально-технічних засобів, що доставлені повітряним транспортом, порядок евакуації поранених.

Початком бою в оточенні вважають момент виходу противника на фланги та в тил підрозділів, що обороняються, і створення суцільного фронту оточення. Атаку противника відбивають вогнем усіх засобів. Підрозділи мають міцно утримувати свої позиції, не допускати вклинення противника в глибину

оборони та розчленування бойового порядку. Чим стрімкіше здійснюватиметься прорив, тим менших втрат зазнають війська.

При вклиненні противника в оборону командир уживає всіх заходів для припинення його подальшого просування, завдання максимальних втрат вогнем з усіх видів зброї, завершення його знищення активними діями резервів й поновлення положення. Якщо бойовий порядок розчленовано, командир організовує дії розрізнених груп підрозділу щодо знищення противника, який вклинився між ними, та об'єднання цих груп.

Якщо противник перейшов у наступ одночасно з кількох напрямків, то застосовують маневр силами, засобами та вогнем. Для посилення оборони на загрозливому напрямку використовують резерви (за наявності), підрозділи (особовий склад) та засоби з ділянок, що не були атаковані.

Командир має своєчасно визначити напрямок головного удару противника та провести приховане перегруповання своїх сил і засобів для посилення оборони.

Підрозділ веде бій в оточенні стільки часу, скільки необхідно або доцільно в умовах обстановки, що складається. Вихід з оточення може відбуватися з дозволу (за наказом) старшого командира. Кращий час для виходу з оточення – ніч або умови поганої видимості (туман, дождь, метель).

7.6. Блокпост

Рішенням старшого командира периметром зони відповідальності створюють блокпости та рубежі військових загороджень за рахунок механізованих і танкових підрозділів, що безпосередньо залучені до проведення операції. Блокпости мають перекрити шляхопроводи, дороги та магістралі, створивши зовнішню смугу блокування.

Блокпост – військовий наряд звичайно у складі посиленого взводу, що призначений для:

- несення служби на розгалуженнях важливих доріг, в'їздах (виїздах) до міст і населених пунктів, станцій;
- здійснення контролю за рухом транспорту, людей, їх перевірки та огляду;

- зовнішньої ізоляції району дій НЗФ, своєчасного виявлення їх пересування, шляхів можливого виходу противника із районів зосередження, його ізоляції і позбавленні доступу до джерел постачання;

- запобігання притоку поповнення, постачання боєприпасів і зброї противника, недопущення його прориву через блокпост.

Блокпости можуть бути посилені особовим складом внутрішніх військ, органів МВС, СБУ; на окремих ділянках блокпости можуть бути створені за рахунок підрозділів внутрішніх військ.

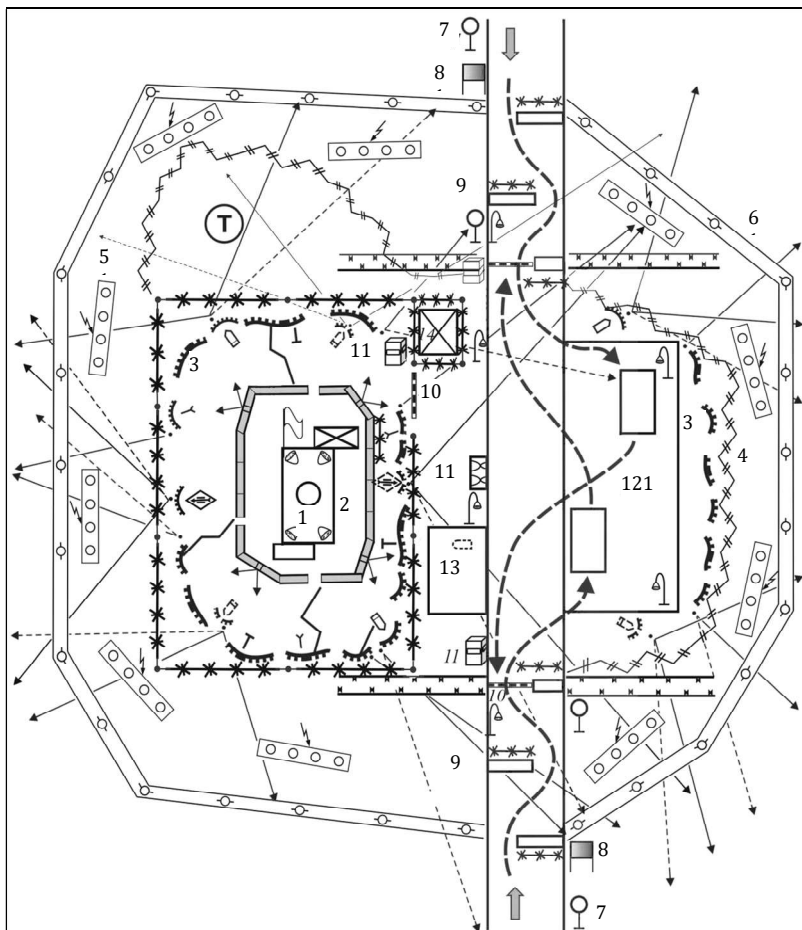
Місце несення служби обладнують за правилами підготовки взводного опорного пункту до кругової оборони з використанням табельного та допоміжного інженерного майна (мішки з піском, залізобетонні захисні конструкції), засобами зв'язку та електропостачання, місцем для перевірки документів, догляду транспорту, стоянкою для затриманого транспорту. Способи виконання завдань на блокпостах в основному притаманні виконанню завдань стабілізаційних дій, особливо при проведенні протидиверсійних операцій.

Місцевість навколо блокпосту має перебувати під постійним безперервним контролем, для чого призначають пости із приладами спостереження (у т. ч. й нічного бачення). Варіант розміщення елементів блокпосту наведено на рис. 7.5.

У нічних умовах необхідно суворо дотримувати світломаскування, правильно організовувати освітлення місцевості без позначення своїх позицій. Блокпости прикривають мінно-вибухові загородження в керованому варіанті, сигнальні міни (ракети). Для ускладнення непомітного підходу противника використовують консервні банки, шифер, покрівельне залізо, хмиз та інші предмети, що створюють гуркіт.

З отриманням даних про висунення противника спостереження підсилюють, весь особовий склад готується до бою, про що доповідають старшому командирі, оповіщають сусідні підрозділи.

При організації відпочинку особового складу – третина його відпочиває, решта – несе службу.

Рис. 7.5. Схема блокпосту

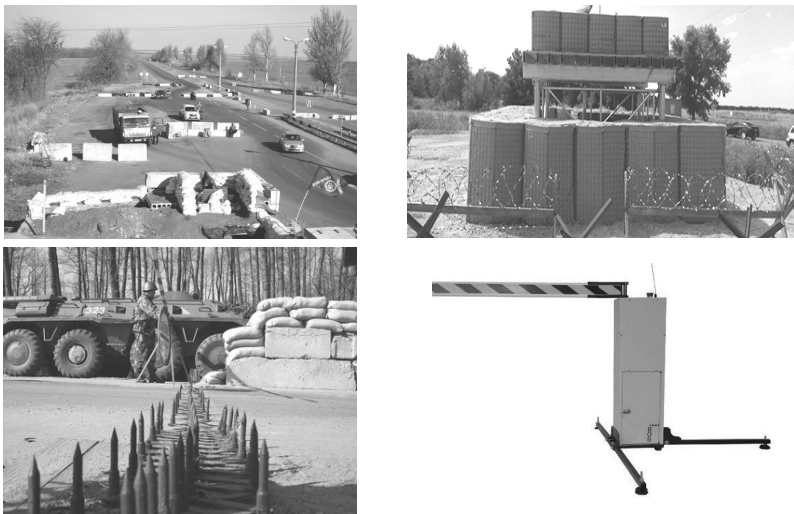
у складі посиленого механізованого взводу (варіант):

- 1 – житлові й технічні приміщення блок-посту;
- 2 – стінка типу "Аляска-бар'єр";
- 3 – вогневі позиції відділень і бойових машин;
- 4 – дров'яне загородження; 5 – керовані мінні поля;
- 6 – сигнальне мінне поле; 7 – знаки обмеження швидкості та зупинки;
- 8 – указівник блокпосту;
- 9 – бетонні загородження типу "Джерст-бастіон",
переносні дротяні загородження;
- 10 – шлагбаум; 11 – укриття; 12 – ділянка огляду техніки та людей;
- 13 – ділянка затриманої техніки; 14 – місце для затриманих осіб

Рубіж військового загородження розташовують звичайно вздовж основних комунікацій, рокад, на важливих водних рубежах з метою недопущення проникнення НЗФ, ДРГ й інших злочинних елементів у визначені смуги (райони) та прикриття найбільш важливих об'єктів. На рубежі виставляють засідки, пости спостереження, секрети, організують патрулювання та резерв для негайного реагування при виявленні НЗФ, ДРГ.

Завданням підрозділу, що створює рубіж військового загородження, є недопущення несанкціонованого руху поза межами дозволених маршрутів, організація патрулювання на маршрутах органами МВС, патрульної поліції, військовою службою правопорядку ЗС України та іншими підрозділами в межах своїх повноважень.

Кожний пост облаштовують і зміцнюють (рис. 7.6), відповідно до реальних умов, специфіки бойових дій, рельєфу місцевості та наявних будівельних матеріалів.

Рис. 7.6. Варіанти обладнання блокпосту, важкий шлагбаум**

Навколо блокпосту мають бути передбачені наступні перешкоди:

- загородження із колючого або звитого у спіраль дроту, що захищає блокпост з усіх боків навколо зовнішнього периметру

(висота не має перевищувати рівня спостереження), а також між лінією очікування машин і головною дорогою;

- великий важкий шлагбаум, який можна швидко опустити (рухомий бар'єр – БМП, БТР) для блокування руху;

- великі бетонні блоки на кожному напрямку руху дорогою у "шаховому" порядку;

- сигнальні ракети периметром блокпосту, що запускають з пристроїв натяжної дії, інші аналогічні засоби попередження (листи заліза, скло шифер тощо);

- загородження із шипами або виступами дорожнього покриття для зупинки транспорту.

Блокпост на автомобільній дорозі має бути обладнаний попереджувальними дорожніми знаками та червоним світлом уночі для уникнення дорожньо-транспортних подій. На прилеглий території до блокпосту для розчищення секторів ведення вогню має бути прибрана рослинність.

Для захисту БМП (БТР) від пошкодження моторно-трансмійного відділення вогневі позиції бажано обладнати із частковим перекриттям; для захисту від ураження реактивних протитанкових гранат – установити на відстані 15-20 м перед машинами дротові сітки з невеликими чарунками.

Особливості несення служби на блокпосту складом чергових вогневих засобів і дії резервів. Головне завдання блокпосту – контроль пропуску транспорту основними дорожніми напрямками, його огляд і припинення руху в разі потреби. Блокпост обладнують з метою попередження несанкціонованого перетинання забороненої межі всіма видами транспорту та людьми, недопущення завезення (перенесення) вибухових речовин і зброї.

У будь-якому випадку заборонено допускати на блокпост сторонніх осіб. Для перевірки документів має бути встановлено окреме місце, оснащене засобами зв'язку.

Особовий склад чергового наряду, що зупиняє транспорт і перевіряє документи, має перебувати у прямій видимості та візуально контролювати один одного.

Службове приміщення має бути максимально укріплено для уникнення раптового захоплення. За будь-якого варіанту блокпост має служити опорним пунктом.

При виборі місця для укріпленої кулеметної вогневої позиції на спостережній вежі керуються міркуваннями забезпечення кругового обстрілу та розраховують відстань до блокпосту (50-60 м) так, щоб з дороги до неї неможливо було докинути гранату. Позицію обладнують зв'язком і прожекторами, чергування відбувається цілодобово.

У нічний час на небезпечних напрямках виставляють секретні (спостережні пости), дислокацію яких постійно змінюють, для уникнення спроб мінування або захоплення військовослужбовців при їх висуванні до місць несення служби. Найкраще місце для розташування секретів – у межах свого мінного поля або під прикриттям протипіхотних (сигнальних) мін.

Особовий склад, що перевіряє транспорт, має бути надійно захищений. Прийнятним є перебування військовослужбовця за щільною огорожею з колючого дроту поруч з бетонним блоком, цегляною кладкою тощо.

Для уникнення враження снайпером блокпости освітлюють прожекторами за зовнішнім периметром, не припускаючи освітлених місць на території самого блокпосту.

При розташуванні блокпосту у населеному пункті на дахах прилеглих будівель розташовують групи прикриття.

Для укриття особового складу блокпосту на випадок оборони має бути обладнана крита щілина.

Варіант організації несення служби на блокпосту:

Група огляду:

- шлагбаум № 1 (лівий) – двоє військовослужбовців;
- шлагбаум № 2 (правий) – двоє військовослужбовців;
- зона огляду № 1 (ліва) – двоє військовослужбовців;
- зона огляду № 2 (права) – двоє військовослужбовців;
- разом: вісім військовослужбовців.

Група прикриття (вісім військовослужбовців):

▪ навідник-оператор (кулеметник), механік-водій, командир БМП (БТР) – троє військовослужбовців;

- стрільці – п'ятеро військовослужбовців.

Зміна, що відпочиває – вісім військовослужбовців.

Резерв – четверо військовослужбовців.

За такої організації служби блокпост здатний здійснювати огляд цілодобово. Зони огляду, шлагбаум, прилеглу територію контролюють чергові вогневі засоби.

Порядок огляду автотранспорту. Однією з основних функцій блокпосту є огляд та обшук транспортних засобів. Існує три типи огляду автомобіля: поверхневий, ретельний, огляд у майстерні із розбиранням за частинами. Причини проведення обшуку: злякати терориста, змусити його відкласти перевезення до "кращих" часів зброї і заборонених матеріалів; віднайти зброю, вибухові речовини, наркотики тощо.

Порядок проведення огляду автомашини. Військовослужбовці, що здійснюють перевірку машини, не мають припускати, щоб водій, якого вони перевіряють, їх квапив! Необхідно ретельно шукати свідчення недавньої активності та подумки уявляти: "Де можна сховати зброю?" Треба згадати, де в машині є пустотілі місця та визначити спосіб, у який до них можна дістатися. Сильний запах в машині може бути свідченням намагання замаскувати, приховати запах вибухівки чи наркотиків. Усі дії треба змусити здійснювати власника транспортного засобу. Військовослужбовці, що здійснюють перевірку, нічого не мають робити самі. Необхідно уважно спостерігати за реакцією водія (чи не нервує він). Для полегшення огляду, машину умовно "розбивають" на зони: зовнішня, під машиною, внутрішня, багажник, двигун.

Склад групи огляду, що перевіряє одну одиницю автотранспорту, – не менше трьох осіб: старший групи, військовослужбовець, що перевіряє документи та машину, військовослужбовець, що прикриває.

Старший групи перебуває збоку, у 4-5 м позаду машини, яка підлягає перевірці (страхує себе від різкого наїзду заднім ходом і контролює правий бік автомобіля). Він не втручається до процесу перевірки документів. Його завдання – за необхідності прикрити вогнем військовослужбовця, що перевіряє автомобіль. У момент перевірки зброя старшого групи має бути готова до застосування. Для перевірки документів військовослужбовець підходить до транспорту праворуч – з боку пасажира. Таким чином, особі, що перебуває у машині, укрив незручно в положенні сидячи правою рукою діставати пістолет з бічної чи нагрудної кишені та стріляти, розвертаючись праворуч. Із довгоствольної зброї (автомата, обріза) це буде ще важче зробити. Таким чином, раптовість застосування противником зброї різ-

ко зменшується. Приймати документи для контролю можна тільки при опущеному бічному склі.

Особа, що здійснює перевірку, голосно подає команду: "Залишатися на місцях. Не виходити. Двері не відкривати. Заглушити мотор". Особам, що перебувають у машині, заборонено без дозволу виходити з машини та наближатися до військовослужбовців. Якщо вони відкрили двері, повного її відкривання треба запобігти, притиснувши двері коліном. Це не дасть можливості скористатися пістолетом (автоматом), що може бути прикріплений у середині до дверей, або непомітно викотити в щілину між дверима та корпусом автомобіля гранату.

Усі дії військовослужбовці, що здійснюють перевірку, мають робити тільки за командою, нічого – з власної ініціативи.

За необхідності огляду багажного відділення водію пропонують вийти з машини та відкрити багажник. Військовослужбовець, що здійснює перевірку, має перебувати праворуч від водія на безпечній від фізичного нападу відстані – 1,0-1,5 м. Усі предмети в багажнику водій демонструє за командою військовослужбовця. Необхідно уважно спостерігати за руками водія та його реакцією: він має стояти строго за машиною позаду багажника, тоді пасажир, що залишився в машині, не зможе завести двигун і різко рушити з місця.

Якщо військовослужбовець, що здійснює перевірку, помітив у машині щось підозріле чи небезпечне, він діє залежно від обставин: стріляє або падає на землю. Падіння є сигналом на відкриття вогню для інших військовослужбовців зі складу групи.

Військовослужбовець, що прикриває (автоматник, кулеметник) перебуває попереду ходу автомобіля на безпечній відстані, готовий до застосування зброї при спробі противника прорвати заслон. Позиція автоматника (кулеметника) має бути замаскована та забезпечувати прийнятний огляд для ведення вогню на поразку. Автоматник на відстані від основної групи, яка дозволяє бачити (і бажано чути) все, що відбувається на посту, відкриває вогонь при ускладненні обстановки без наказу, самостійно. Він має контролювати бік автомобіля, протилежний тому, який контролює старший групи, для недопущення нападу на групу ззаду.

Розділ 8

ВІДДІЛЕННЯ НА МАРШІ ТА В ПОХІДНІЙ ОХОРОНІ

8.1. Відділення на марші

В умовах високоманеврених бойових дій зростає роль пересування військ, особливо здійснення маршу. Відділення завжди має бути готовим до маршу (пересування своїм ходом) та перевезення різними видами транспорту в умовах впливу факторів ураження ядерною, хімічною, високоточною зброєю, засобами дистанційного мінування противника, дій авіації, повітряних десантів, аеромобільних і диверсійно-розвідувальних груп, зруйнованих доріг і переправ. Це вимагає ретельної підготовки озброєння, техніки та особового складу до маршу або перевезення, високої маршової дисципліни особового складу.

Марш – організоване пересування підрозділів у колонах дорігами та колонними шляхами із метою виходу в призначений район або на зазначений рубіж у встановлений час, у повному складі й у готовності до виконання бойового завдання. Він може відбуватися в передбаченні вступу в бій або поза загрозою зустрічі з противником.

Зазвичай марш здійснюють уночі або за інших умов обмеженої видимості. У ході бойових дій і в тилу своїх військ марш може відбуватися й удень.

У складі роти відділення може пересуватися залізничним (водним) транспортом і колісними тягачами на трейлерах. Відділення може здійснювати марш у колоні взводу або отримати призначення до складу органів похідної охорони. В усіх випадках командир має забезпечити прибуття відділення до призначеного району або рубежу своєчасно й у готовності до виконання бойового завдання.

З метою організованого здійснення маршу та своєчасного виходу у зазначений район (рубіж) призначають район зосередження (рубіж), час виходу на зазначений рубіж, маршрут руху; вихідний пункт; пункти регулювання; привали й денний (нічний) відпочинок.

Привали, денний (нічний) відпочинок призначені для перевірки стану озброєння та військової техніки, їх технічного обслуговування й усунення несправностей, прийому їжі та відпочинку особового складу. Привали призначають за 3-4 год. руху тривалістю до 1 год., а в другій половині добового переходу – один привал тривалістю до 2 год. Наприкінці кожного добового переходу призначають денний (нічний) відпочинок.

Дистанції між машинами під час здійснення маршу за звичайних умов становлять 25-50 м. Під час здійснення маршу на відкритій місцевості в умовах загрози застосування противником високоточної зброї і систем дистанційного мінування дистанції можуть становити 300-400 м між взводами, 100-150 м – між бойовими машинами.

Під час здійснення підрозділом маршу на БМП (БТР) у складі загальної колони середня швидкість руху може становити 20-25 км/год., на автомобілях – 25-30 км/год., а під час виконання підрозділом самостійного завдання – значно вище. Під час руху у пішому порядку середня швидкість руху може становити 4-5 км/год., а на лижах – 5-7 км/год. У горах, пустелях, північних районах, лісисто-болотистій місцевості й за інших несприятливих умов середня швидкість руху може бути меншою.

Під час одержання завдання на здійснення маршу командир відділення має усвідомити та визначити:

- завдання взводу та відділення;
- маршрут руху;
- район зосередження (відпочинку) або рубіж і час прибуття або виходу на рубіж;
- систему побудови колони;
- дистанцію між машинами;
- швидкість руху;
- час готовності під час здійснення маршу у передбаченні вступу в бій з противником, порядок дій при зустрічі з противником.

У ході маршу командир відділення **зобов'язаний** суворо дотримувати встановленого порядку руху; не допускати затримок на переправах, перевалах, у тіснинах, тунелях і населених пунктах; вести безперервне кругове спостереження за наземним, повітряним противником, сигналами командира взводу;

своєчасно оповіщати особовий склад про противника, радіоактивне, хімічне, біологічне зараження.

Бойовий наказ на марш командир взводу віддає зазвичай усьому особовому складу взводу.

Командир відділення, після отримання завдання на марш у складі взводу, перевіряє розуміння особовим складом завдання, сигналів оповіщення, управління та взаємодії, порядку дій, призначає спостерігача за сигналами командира взводу, ставить завдання підлеглим з особистої підготовки, підготовки озброєння та військової техніки до маршу.

Під час підготовки до маршу командир відділення зобов'язаний перевірити справність озброєння та військової техніки, приладів нічного бачення, засобів захисту та пожежогасіння, зв'язку та світломаскування, заправку паливом, наявність і правильність укладання боєприпасів, засобів спеціальної обробки, шанцевого інструмента, комплекту з розмінування та засобів підвищення прохідності. Про готовність до маршу у встановлений час командир відділення доповідає командирі взводу. Управління на марші командир відділення здійснює встановленими сигналами, командами, зважаючи на сигнали командира взводу та дії механіка-водія (водія).

У ході маршу механік-водій (водій) веде БМП (БТР) тільки правою стороною дороги, дотримуючи встановленої швидкості руху, дистанції і заходів безпеки. Під час вимушеної зупинки через несправність він відводить БМП (БТР) на праве узбіччя дороги, доповідає командирі відділення й усуває несправність. Після цього відділення продовжує марш, приєднуючись до колони. Своє місце у похідному порядку взводу відділення займає під час привалу. Обгін колон під час руху заборонено.

Уночі механік-водій (водій) веде БМП (БТР) із використанням приладів нічного бачення або світломаскувальних пристроїв, а під час руху ділянками місцевості, яку проглядає противник, та у світлу ніч – із виключеним світлом і приладами нічного бачення.

Перевали, ущелини, гірські проходи і каньйони відділення долає безупинно на максимальній швидкості.

На привалах механік-водій (водій) зупиняє БМП (БТР) на правому узбіччі дороги не ближче 10 м від попередньої маши-

ни або на дистанції, що встановлена командиром взводу. За командою командира відділення особовий склад виходить із БМП (БТР) і розташовується для відпочинку праворуч від дороги. Спостерігач і черговий кулеметник залишаються в БМП (БТР). Механік-водій (водій) здійснює контрольний огляд машини, за необхідності разом із призначеними йому на допомогу солдатами усуває виявлені несправності.

На привалах під час розташування на відпочинок у гірській місцевості особовий склад і техніку розміщують у місцях, безпечних від обвалів, каменепадів, снігових лавин і затоплень.

Узимку перед маршем командир відділення зобов'язаний:

- ужити заходів щодо забезпечення особового складу засобами проти обмороження;
- упевнитись у наявності зимового дизельного пального та спеціальної рідини в машинах і вжити заходів для їх дозаправлення;
- перевірити справність засобів підігріву двигунів машин, готовність озброєння до застосування в умовах низьких температур, а якщо передбачено рух ділянками з глибоким сніговим покривом – і додаткове натягування гусениць, оснащення машин засобами підвищеної прохідності;
- дати вказівки механікам-водіям (водіям) про заходи щодо запобігання розморожуванню систем охолодження двигунів;
- організувати просушування обмундирування та взуття.

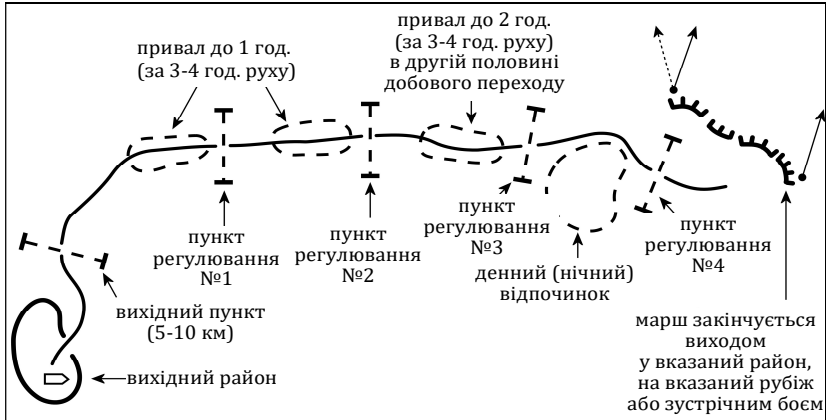
Дистанції 10 м цілком достатньо для шикуння відділення за машиною та для виїзду (в'їзду) окремих машин із колони.

З метою організованого здійснення маршу та своєчасного виходу у зазначений район (рубіж) визначають маршрут руху, вихідний пункт і час його проходження, пункти регулювання та час їх проходження, місця й час привалів, денного (нічного) відпочинку (рис. 8.1).

Маршрут руху – заздалегідь намічений шлях проходження підрозділів визначеними пунктами (об'єктами) місцевості.

Вихідний пункт – точка, яку визначає старший командир, за чітко видимими орієнтирами на місцевості чи за картою, з якого підрозділи починають виконання поставленого завдання.

Вихідний пункт призначають на відстані, яка забезпечує побудову похідної колони підрозділу з району розташування та досягнення встановленої швидкості руху.

Рис. 8.1. Схема пунктів (рубежів) і час їх проходження, місця та час привалів, денного (нічного) відпочинку (варіант)

Пункти регулювання (регулювальники) призначають з метою регулювання напрямку, швидкості колони та забезпечення проходження бар'єрних рубежів, віадуків, мостів, переправ тощо. Кількість їх на визначену відстань не є сталою.

Привали роблять кожні 3-4 год. для відпочинку особового складу, прийому їжі, перевірки стану озброєння, бойової техніки, їх технічного обслуговування. Тривалість привалу – до 1 год. за три-чотири-годинного руху та до 2 год. – за шестивосьми-годинного руху. У другій половині добового переходу призначають денний (нічний) відпочинок тривалістю до 4 год.

Бойові машини розміщують, за можливості, під кронами дерев, у радіолокаційній тіні місцевих предметів, а на відкритій місцевості оздоблюють штатним маскувальним покриттям та місцевими матеріалами. Висадку з машин здійснюють тільки за командою (сигналом) командира. Для відпочинку особовий склад розташовують праворуч від дороги. У машинах залишаються спостерігачі та чергові кулеметники (навідники гармат), а в командирських машинах – і чергові радіозасобів. Вогневі засоби, призначені для відбиття повітряного противника, мають перебувати напоготові до ведення вогню.

Екіпажі машин (водії) проводять контрольний огляд озброєння й техніки, технічне обслуговування та спільно з призна-

ченим для допомоги особовим складом ліквідують виявлені несправності. Під час вимушених зупинок на маршруті й ліквідації несправності на бойовій машині поворот башти вбік проїжджої частини дороги категорично заборонено.

Кожний добовий перехід має закінчитися денним (нічним) відпочинком: вибирають район зі сприятливими для маскування військ і захисту від ядерної зброї умовами, що також має достатню кількість джерел води. Відділення сходять із дороги, розташовується у призначеному командиром місці. Для техніки обладнують укриття, для особового складу відривають щілину, організують спостереження, безпосередню охорону, обслуговування й дозаявлення техніки; особовому складу видають гарячу їжу.

За сигналом оповіщення про повітряного противника відділення продовжує рух. Люки в БМП (БТР), крім люків, із яких вестиметься вогонь, закривають. Особовий склад тримає протигази наготові. Напад повітряного противника відбивають за командою командира відділення. Під час здійснення маршу в пішому порядку відділення за командою командира займає найближче укриття та зосередженням або загороджувальним вогнем в складі взводу знищує літаки, що низько летять, і вертольоти противника.

Дистанційно встановлене мінне поле відділення долає у взводній колоні слідом за позаштатною групою розмінування, танком із мінним тралом або головною машиною (проходом, що пророблений її екіпажем із використанням комплексу розмінування й інших засобів).

Отримавши сигнал оповіщення про радіоактивне, хімічне чи біологічне зараження, відділення продовжує рух. У бойових машинах перед подоланням зон зараження люки, двері, бійниці та жалюзі зачиняють, вмикають систему захисту від зброї масового ураження. Особовий склад, що пересувається в пішому порядку на відкритих машинах, надягає засоби індивідуального захисту. Зони з високим рівнем радіації, райони руйнувань, пожеж і затоплень на маршруті відділення має обійти, а якщо це неможливо, – подолати із максимальною швидкістю з використанням систем захисту від зброї масового ураження та індивідуального захисту.

Часткову спеціальну та санітарну обробку проводять після виходу із зони радіоактивного зараження за вказівкою старшого командира, а при зараженні особового складу отруйними речовинами – негайно. Повну спеціальну й санітарну обробку здійснюють зазвичай у районі денного (нічного) відпочинку або після прибуття у призначений район.

У випадку застосування противником запалювальної зброї, під час вимушеного подолання району пожеж зачинають люки, двері, бійниці та жалюзі бойових машин. Після виходу з району пожеж командир відділення організовує гасіння осередків вогню на машинах і надання першої медичної допомоги потерпілим. Відділення продовжує рух. Поранених і хворих після надання першої медичної допомоги на місці доставляють до медичного пункту батальйону.

У горах під час підготовки до маршу командир відділення перевіряє справність ходової частини та механізмів управління машин. На кожній машині має бути встановлений спеціальний пристрій для запобігання скочуванню під час зупинок на підйомах і спусках. У небезпечних місцях особовий склад механізованого відділення зазвичай спішується. Під час руху у пішому порядку скельні ділянки та перевали долають, дотримуючи заходів безпеки, з обов'язковою страховкою.

Під час маршу важливу роль відіграє висока дисципліна, дотримання порядку руху, швидкості, дистанцій і вимог щодо світло- та радіомаскування. Управління й оповіщення у ході маршу командир відділення здійснює встановленими сигналами за допомогою прапорців і ліхтарів. Радіозв'язок до початку бою працює тільки на прийом. Зв'язок під час руху між членами екіпажів бойових машин – через ТПУ.

8.2. Відділення у похідній охороні

Підрозділи на марші охороняє похідна охорона. Дозорне відділення може бути призначене для безпосередньої охорони, а також для огляду місцевості у напрямку руху – від головної (бокової) похідної застави (головного дозору), від головних сил батальйону (нерухомої бокової застави) – убік флангів, де існує загроза. Дозорне відділення діє на відстані, що дозволяє спо-

стерігати за підрозділом на марші та підтримувати його дії вогнем. Здебільшого, це 400-1200 м, що зумовлено дальністю дійсного вогню кулемета КПВТ на БТР – 2000 м, ПКТ – 1000 м, гармати БМП, – 1300 м. Такі відстані за умов нормальної видимості забезпечують візуальний зв'язок. Під час руху в лісі, на різко пересіченій місцевості відстань до дозорного відділення може бути меншою.

Завдання дозорного відділення, яке ставить командир взводу чи роти, що висилає підрозділ, – попередження підрозділу про напад противника. Під час постановки завдання командир указує дані про противника, місця ймовірної зустрічі з ним, завдання відділення, маршрут і швидкість руху, наявність попереду своїх військ, порядок дій при зустрічі з противником і сигнали оповіщення, управління та взаємодії.

Командир дозорного відділення, що призначене у похідну охорону, зобов'язаний вивчити за картою (схемою) маршрут руху, місця ймовірної зустрічі з противником і визначити порядок руху та дій відділення під час зустрічі з ним; установити порядок спостереження за місцевістю, наземним і повітряним противником, сигналами командира, що вислав дозорне відділення, і порядок доповіді; віддати бойовий наказ.

У бойовому наказі командир відділення вказує:

- дані про противника;
- завдання підрозділу, що перебуває під охороною, відділенню, маршрут і швидкість руху, порядок спостереження, доповідей і дії підлеглих під час зіткнення з противником;
- сигнали оповіщення, управління, взаємодії і порядок відповідних дій;
- час готовності до маршу;

У бойовому наказі командир відділення також призначає свого заступника.

Після віддання бойового наказу командир відділення перевіряє готовність відділення до виконання бойового завдання та доповідає командирі взводу.

Бойовий наказ командира механізованого відділення на дії у похідній охороні (варіант)

1. Противник, зазнавши поразки, відходить у східному напрямку. Одночасно розвідкою встановлено висунання резервів із глибини. Зустріч із противником можлива на рубежі _____ – _____.

У тилу наших військ діють диверсійно-розвідувальні групи, зустріч із якими можлива у будь-який час.

2. 1 мв – головна похідна застава, здійснює марш за маршрутом: _____ із завданням не допустити раптового нападу противника на батальйон, забезпечити батальйону вигідні умови для вступу в бій, запобігти проникненню наземної розвідки до колони, що охороняється.

3. ____ мвід – дозорне, висувається за маршрутом: _____ із завданням не допустити раптового нападу противника на колону ГПЗ і веде розвідку маршруту, місцевості та місцевих предметів.

Швидкість руху – 30 км/год. У ході маршу спостереження вести:

рядовому _____ (механіку-водію) – вперед;

рядовому _____ (навіднику-оператору) – вперед і за повітряним противником;

рядовому _____ (кулеметнику), рядовому _____ (стрільцю) – ліворуч;

рядовому _____ (гранатометнику), рядовому _____ (помічника гранатометника) – праворуч;

рядовому _____ (старшому стрільцю) – у тил і за сигналами командира взводу.

Усім стрільцям бути в готовності діяти дозорними для огляду місцевості та місцевих предметів. Під час зустрічі з дрібними групами противника навіднику-оператору знищувати його вогнем із кулемета та гармати, десанту – бути напоготові до знищення противника через бійниці.

Під час зустрічі з переважаючими силами противником відділенню зайняти вигідну позицію та вогнем з місця забезпечити розгортання та вступ у бій ГПЗ.

Про все помічене доповідати мені голосом і встановленими сигналами.

4. Сигнали:

оповіщення: про повітряного противника – голосом "ПОВІТРЯ", по радіо "555"; про радіоактивне зараження – голосом "РАДІАЦІЙНА НЕБЕЗПЕКА", по радіо "666"; про хімічне, біологічне зараження – голосом "ХІМІЧНА ТРИВОГА", по радіо "777";

управління та взаємодії: зустрів противника – по радіо "Град-222", дозорним – підняти автомат стволом догори; зустрів загородження – по радіо "Упор-333", дозорним – підняти автомат прикладом догори; у разі виявлення зараженої ділянки місцевості – по радіо "Туман-444", дозорним – підняти автомат горизонтально над головою; шлях вільний – по радіо "Зірка-555", дозорним – показати рукою у бік руху.

5. Готовність до маршу – _____. Заступник – рядовий _____.

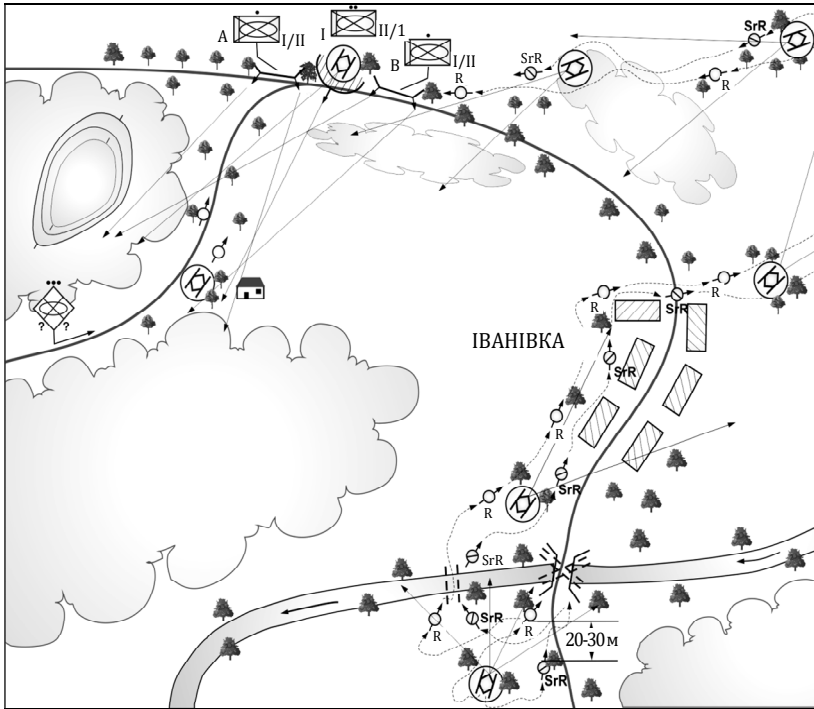
Віддавши бойовий наказ, командир відділення перевіряє готовність озброєння, БМП (БТР) та особового складу до виконання завдання й доповідає командирі роти (взводу).

Відділення починає рух за командою командира головної (бокової) похідної застави (головного дозору). Від колони, яка перебуває під охороною, відділення віддаляється на відстань, що забезпечує підтримку вогнем і зоровий зв'язок.

Дозорне відділення просувається у зазначеному напрямку стрибками від укриття до укриття, не затримуючи руху колони підрозділу, що перебуває під охороною. Закриті ділянки місцевості, окремі будівлі, узлісся, входи до ущелин і тунелів, де можливі приховане розташування противника та раптовий його напад із засідок, а також вузькі проходи, мости й інші об'єкти, дозорне відділення оглядає та за необхідності – виставляє попереджувальні знаки. Після виявлення противника командир відділення негайно подає відділенню команду на спішування, указує цілі навіднику-оператору (навіднику), кулеметнику та гранатометнику, механіку-водію (водію) – укрите місце для зупинки машини. Відділення знищує дрібні групи противника та продовжує виконання бойового завдання. Під час виходу переважаючих сил противника до зони дійсного вогню відділення негайно відкриває вогонь, забезпечуючи розгортання та вступ у бій підрозділу, що перебуває під охороною. Якщо дозорне відділення, здійснюючи марш на закритій місцевості вночі, раптово зазнало обстрілу противника, воно негайно спішується та вступає в бій.

Для безпосередньої охорони під час руху пішим порядком, а також для огляду окремих місцевих предметів під час маршу на БМП (БТР) командир дозорного відділення висилає дозорних. На шляху руху дозорні оглядають місцевість і місцеві предмети, звертаючи увагу на ознаки, за якими можна виявити противника. Не виявивши противника, дозорні подають сигнал: "ШЛЯХ ВІЛЬНИЙ". Командир дозорного відділення дублює цей сигнал командирі, який вислав дозорне відділення, і продовжує виконувати завдання.

Під час привалу колони дозорне відділення, що її охороняє, займає вигідну позицію та продовжує виконувати завдання, діючи як сторожова охорона, перебуваючи напоготові до відбиття нападу противника (рис. 8.2).

Рис. 8.2. Схема дії механізованого відділення на маршруті як дозорного (варіант)

Перед здійсненням маршруту командир підрозділу визначає райони найбільш імовірної зустрічі з противником, уживає заходів щодо її зниження. Колона підрозділу шикуюється, залежно від обстановки, з урахуванням швидкого розгортання в бойовий порядок і вступу в бій. В усіх випадках необхідно рухатися з максимально можливою за певних умов швидкістю. Дистанції між машинами, що мають забезпечувати зоровий зв'язок між машинами та підтримку вогнем, визначають відповідно до обстановки, стану дороги, умов видимості та швидкості руху. Машини на маршруті рухаються тільки правою стороною дороги, дотримуючи встановленої швидкості руху, дистанції і заходів безпеки.

Для захисту від ВТЗ противника максимально використовують поля радіолокаційної невидимості, утворені складками місцевості та місцевих предметів, а також пришляхову рослин-

ність. На відкритих ділянках маршруту не допускають відхилення від шляху та зупинення машин. Швидкість руху і дистанції між машинами збільшуються.

За рішенням старшого командира марш може відбуватися у похідному порядку: особовий склад розміщується зверху на броні. Стрілецька зброя перебуває в готовності до бойового застосування, але патрон у патронник не досилають, автомати (кулемети, снайперські гвинтівки) ставлять на запобіжник. Гранатомети ставлять на бойовий взвод тільки перед застосуванням. Сидіти потрібно, опустивши одну ногу вниз у відкритий люк, другу – тримаючи зверху на броні. Із цього положення легко виконати команду "ДО БОЮ" або опуститися у люк при обстрілі чи зістрибнути з машини на землю.

Під час руху має бути організоване кругове, безперервне спостереження за місцевістю для недопущення раптового нападу противника, забезпечення безпеки особового складу. Командир відділення визначає порядок спостереження за сигналами командира взводу. Весь особовий склад веде спостереження у заданих секторах. Для зручності спостереження й докладного огляду місцевості весь сектор спостереження "розбивають" на ближню (до 100-150 м) і дальню (до 300-350 м) зони. Зазвичай противник у засідці відкриває вогонь по невеликому підрозділу з відстані до 100 м. Про виявлення вогневих засобів особовий склад негайно доповідає командирі.

Механік-водій (водій) уважно спостерігає за дорогою, обстановкою на маршруті (до 50 м), станом дорожнього покриття, діями перед машиною, стежить за командами та сигналами. Решта особового складу веде спостереження у зазначених секторах: один – праворуч і вперед до 100-150 м, другий – у цьому самому напрямку до 300-350 м, третій – праворуч і назад до 100-150 м, четвертий – у тому самому напрямку до 300-350 м. Аналогічно відбувається спостереження й з лівого борту.

Навідник-оператор веде спостереження у зазначеному секторі та додатково, за вказівкою командира, – з використанням штатних приладів спостереження. Командир відділення веде спостереження в круговому секторі, стежить за сигналами командира взводу, приймаючи доповіді про обстановку, постійно уточнює завдання підлеглим. Особовий склад оглядає нашвид-

ку відкриті ділянки, закриті й підозрілі – більш старанно, пильну увагу звертаючи на кущі, дерева, окремі будівлі, глибокі канали, яри, околиці населених пунктів, дахи, горища, вікна.

Під час нападу противника із засідки екіпажі бойових машин відкривають вогонь, установлюють аерозольну завісу, забезпечуючи вихід із зони ураження озброєння, військової техніки, спішування особового складу та відбиття нападу. Командир відділення негайно доповідає командирі взводу про місце засідки. Особовий склад спішується, у складі бойових груп займає вогневі позиції, під прикриттям вогню БМ створює кругову оборону, відкриває щільний вогонь по виявлених цілях противника та найбільш імовірних місцях його розташування, сміливими, рішучими діями відбиває напад, за можливості – переходить в атаку.

Навідники-оператори (навідники) підтримують вогнем бій піхоти. Необхідно визначити вогневі точки противника, про наявність яких можуть свідчити гілки чагарнику, що хитаються, піднята пострілами пилюка, спалахи пострілів.

Під час ведення вогню в русі необхідно здійснювати поправки шляхом виносу точки прицілювання у протилежному напрямку руху цілі бік. Під час ведення вогню з правого борту точку прицілювання треба виносити праворуч від цілі, а з лівого – ліворуч від цілі. По рухомих цілях вогонь ведуть з невеличким (на 0,5 ширини мушки) упередженням, а на дальність 150-300 м – без упередження. **Під час стрільби в лісі, населеному пункті можливий сильний рикошет.**

Не потрібно розстрілювати весь боєкомплект одразу, вогонь варто вести короткими чергами лише по виявлених цілях. За командою старшого командира піхота переходить до переслідування, оточення та полонення (знищення) противника. Визначивши місце в бойовому порядку противника з найбільш інтенсивним вогнем, завдати удару. Вогонь усіх вогневих засобів зосереджують на цій ділянці. Навідники-оператори (навідники), кулеметники, гранатометники інтенсивним вогнем пробивають пролам у бойовому порядку противника. Автоматники з ГП-25 ведуть вогонь у цьому самому напрямку так, щоб гранати розривалися над головами противника, що забезпечує велику здатність ураження. За необхідності застосовують димові шашки або димові гранати.

На привалі бойові групи механізованих відділень висилають на відстань зорового зв'язку від колони, що перебуває під охороною, для можливості підтримки вогнем. Кругову оборону займають з метою недопущення проникнення противника до військової техніки. Після привалу, перед початком руху, бойові групи, ведучи спостереження, а за необхідності – і підтримуючи вогнем одна одну, послідовно відходять до колони та займають місця на техніці.

8.3. Порядок спостереження та ведення вогню під час розміщення десантом на броні**

В умовах, коли підрозділ здійснює марш поза загрозою зіткнення з противником, діє як дозор, переслідує противника в глибині його оборони та в деяких інших випадках особовий склад доцільно розташовувати зверху на броні. Таке розміщення створює оптимальні умови для спостереження, дозволяє в короткий термін вступити у бій і знижує втрати від впливу протипіхотних мін противника. Але разом із перевагами цього способу пересування збільшується ймовірність ураження особового складу вогнем артилерії та авіації, із засади (за неправильної організації спостереження), ускладнюється ведення вогню навідником-оператором танка (БМП), кулеметником КПВТ. Приймаючи рішення на здійснення маршу, командири підрозділів мають творчо підходити до питання вибору способу перевезення особового складу, зважаючи на реальну обстановку та прогнозування її змін.

При розташуванні військовослужбовців зверху на броні стрілецька зброя має перебувати в трисекундній готовності до бойового застосування, але патрон до патронника не досилають, а зброю ставлять на запобіжник. Гранатомети та реактивні вогнемети переводять на бойове взведення тільки перед стрільбою.

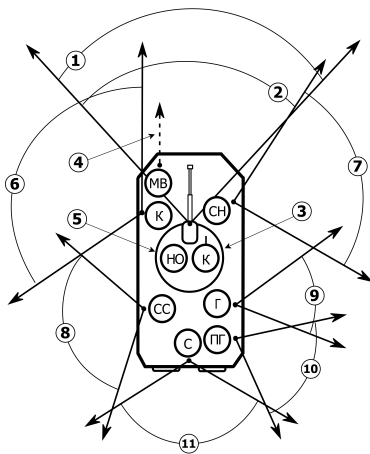
Особовий склад слід розташовувати так, щоб для його захисту могли бути використані кришки верхніх люків (зокрема, в БМП: кришки верхніх люків десантного відділення, люків командира машини, навідника-оператора та старшого стрільця).

Військовослужбовець має опустити одну ногу вниз у відкритий люк, а другу – тримати зверху на броні. Із такого поло-

ження легко "пірнути" вниз у люк, якщо почнеться обстріл, і швидко зістрибнути з машини на землю. Щоб зброя не заважала при "пірнанні" в люк і не загубилася під час різкого гальмування або вибуху, ремінь зброї послаблюють та одягають через голову, а зброю зручно розташовують на корпусі стволом догори. Це дозволяє швидко навести її на ціль і не завадить під час зістрибування з машини. Під час руху з метою запобігання раптового нападу противника організовують безперервне кругове спостереження за місцевістю (рис. 8.3, 8.4).

Для управління підрозділами доцільно встановити додаткові сигнали управління як з допомогою сигнальних прапорців, так і з використанням озброєння, свистків, сигнальних ракет чи жестів.

Рис. 8.3. Розміщення особового складу на броні БМП-2:

Сектори спостереження:

3 – командира відділення (на дальність 100-200 м),

4 – механіка-водія, виявлення фугасів чи мі, (25-50 м),

5 – навідника-оператора (500-700 м),

6 – кулеметника (300-500 м),

7 – снайпера (300-500 м),

8 – старшого стрільця (100 м),

9 – гранатометника (100 м),

10 – стрільця – помічника гранатометника (100 м),

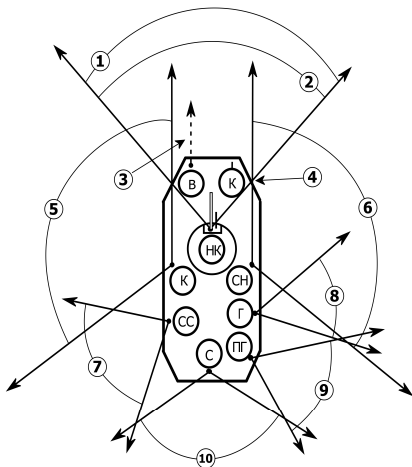
11 – стрільця (100 м)

Сектори обстрілу: 1 – гармати 1500 м, 2 – ПКТ 300-500 м

Командир відділення визначає порядок спостереження за місцевістю, сигналами командира взводу, машинами попереду та позаду. Він веде спостереження в круговому секторі, стежить за сигналами командира взводу, приймає доповіді про обстановку та, за необхідності, уточнює завдання підлеглим.

Для зручності сектор спостереження "розбивають" на ближню (до 150 м) й дальню (до 350 м) зони. Звичайно противник у

засідці відкриває вогонь з відстані до 100 метрів, тому спостереження у ближній зоні дозволяє ефективно його виявляти, а в дальній – виявити інші цілі на відстані ефективного вогню зі стрілецької зброї. Про виявлені вогневі засоби особовий склад негайно доповідає командиру.

Рис. 8.4. Розміщення особового складу на броні БТР-8:

Сектори спостереження:

- 2 – навідника КПВТ (на дальність 500-700 м),
- 3 – водія, виявлення фугасів чи мін (25-50 м),
- 4 – командира відділення (100-200 м),
- 5 – кулеметника (300-500 м),
- 6 – снайпера (300-500 м),
- 7 – старшого стрільця (100 м),
- 8 – гранатометника (100 м),
- 9 – стрільця-помічника гранатометника (100 м),
- 10 – стрільця (100 м).

Сектор обстрілу:

- 1 – КПВТ 500-800 м

Спостереження ведуть зі зброєю наготові до стрільби (куди дивляться очі – туди направлена зброя), палець – на спусковій скобі. Вогонь відкривають негайно після виявлення противника. Час на відкриття вогню: неприцільного – 1-3 с, прицільного – 3-5 с.

Механік-водій БМП (водій БТР) уважно спостерігає за обстановкою на маршруті (до 50 м), діями машини, що рухається попереду, а також за сигналами управління.

Решта особового складу веде спостереження у зазначених секторах: один військовослужбовець – праворуч і вперед до 150 м, другий – у цьому самому напрямку до 350 м, третій – праворуч і в тил до 150 м, четвертий – у тому самому напрямку до 350 м. Аналогічно ведуть спостереження й з лівого борту. Один зі стрільців спостерігає за машиною позаду та сигналами управління.

Навідник-оператор веде спостереження у зазначеному секторі, перебуваючи у постійній готовності до відкриття вогню, зважаючи те, що на броні розташований особовий склад. Відкриті ділянки місцевості особовий склад оглядає швидше, а закриті та підозрілі – більш старанно. Особливу увагу звертають на кущі, дерева, окремі будівлі, глибокі канали, яри, околиці населених пунктів, дахи, горища та вікна будинків.

Якщо на колону стався напад, десант спішується, у складі бойових груп займає кругову оборону та, прикриваючись бронею бойової техніки, відбиває його.

Перш за все необхідно визначити місце ведення вогню та виявити вогневі засоби противника. На вогневі точки можуть указувати хитання гілок чагарнику, пилюка та спалахи пострілів. Командир підрозділу (групи), визначивши місце інтенсивної стрільби, зосереджує по ньому вогонь з усіх засобів. Навідники-оператори (кулеметники КПВТ), кулеметники та гранатометники вогнем пробивають бойовий порядок противника.

З метою забезпечення найбільш ефективного вогневого ураження автоматники мають вести вогонь з ГП-25 так, щоб гранати розривалися в чагарниках (кущах) над головами противника. Атаку здійснюють після максимального зближення з противником (на відстань метання бойових ручних гранат); за необхідності – застосовують димові шашки або гранати.

За командою старшого командира особовий склад підрозділу переходить до переслідування противника, оточує його, бере у полон чи знищує.

Під час привалу для охорони колони висилають бойові групи на відстань візуального зв'язку та підтримки вогнем. Для запобігання раптового проникнення противника до колони займають кругову оборону. Після привалу бойові групи, продовжуючи спостереження, а за необхідності – підтримуючи одна одну вогнем, послідовно відходять до колони та займають місця на техніці.

Розділ 9

РОЗТАШУВАННЯ ВІДДІЛЕННЯ НА МІСЦІ ТА У СТОРОЖОВІЙ ОХОРОНІ

9.1. Розташування відділення на місці

Звичай відділення на місці розташовують у складі взводу вздовж маршруту висунування (рис. 9.1). БМП (БТР) має перебувати у зазначеному командиром взводу місці (під кронами дерев, у яру, радіолокаційній тіні від місцевих предметів). Відстань між БМП (БТР) має становити 25-50 м, а на відкритій місцевості в умовах загрози застосування противником високоточної зброї – 100-150 м. Особовий склад відділення, перебуваючи поблизу своїх машин, відриває окопи, а за наявності часу – влаштовує перекриту щілину або бліндаж. Для БМП (БТР) обладнують окоп або укриття з урахуванням захисту від високоточної і запальної зброї противника. Місце розміщення відділення ретельно маскують.

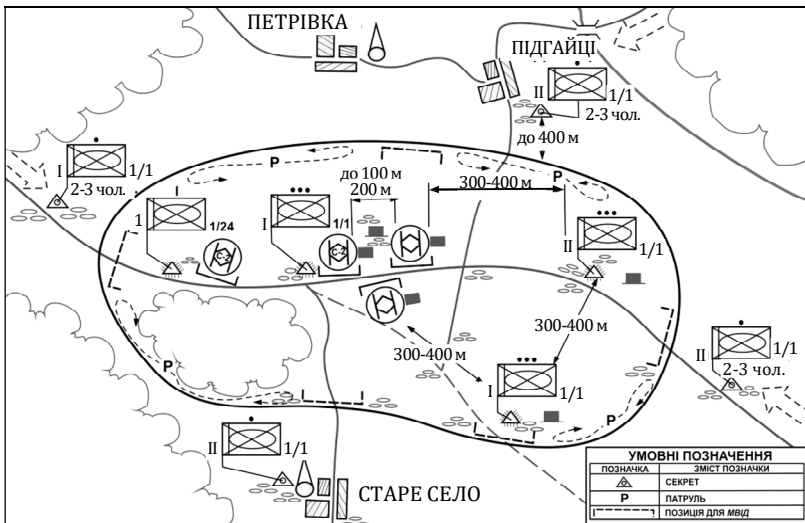

Рис. 9.1. Розташування механізованого відділення на місці у складі взводу (варіант)

Під час розташування на місці відділення має перебувати наготові до відбиття нападу наземного й повітряного противника, знищення його диверсійно-розвідувальних груп.

У **бойовому наказі** на розташування, який командир відділення отримує від командира взводу, указують:

- дані про противника;
- завдання роти, взводу та сусідніх підрозділів;
- завдання відділенням (танкам), місця розташування, обладнання бліндажів, окопів та укриттів для озброєння й техніки;
- час заняття району розташування, обсяг і терміни його інженерного обладнання;
- місце командира та його заступника.

Під час надання вказівок щодо взаємодії та управління командир взводу вказує сигнали оповіщення, управління, взаємодії і порядок відповідних дій; місця розташовуються сусідніх підрозділів, порядок підтримки зв'язку з ними, порядок користування радіо- і сигнальними засобами зв'язку. Командир взводу, що призначений черговим підрозділом, крім того, вказує порядок спільних дій із підрозділами охорони з відбиття нападу наземного противника.

Командир відділення, отримавши завдання на розташування:

- перевіряє розуміння особовим складом порядку відбиття нападу наземного та повітряного противника, сигналів оповіщення, управління та взаємодії і порядку відповідних дій;

- особисто керує обладнанням місця для розміщення особового складу, окопу або укриття для БМП (БТР), маскуванням і технічним обслуговуванням озброєння та бойової машини.

Під час технічного обслуговування в першу чергу додатково заправляють БМП (БТР), поповнюють боєприпаси, проводять перевірку озброєння, механізмів і приладів: вивірку, регулювання, змашування, усунення виявлених несправностей.

Про проведену роботу та готовність командир відділення доповідає командирі взводу.

9.2. Відділення у сторожовій охороні

Сторожову охорону організують під час розташування підрозділу на місці з метою недопущення проникнення розвідки противника до підрозділів, своєчасного виявлення наземного

противника, попередження підрозділів, що перебувають під охороною. За нападу противника сторожова охорона завзято обороняє позицію. Відділення може діяти як сторожовий пост від батальйону під час його розташування на місці або від роти, що перебуває в сторожовій охороні.

Під час дій у сторожовій охороні взводу вказують рубіж протяжністю до 2 км, де взвод обладнує опорний пункт, з якого вогнем має перекрити весь простір перед рубежем. Опорний пункт *ме* влаштовують на більш широкому фронті на основі бойових позицій відділень.

У кожному відділенні організовують спостереження (рис. 9.2). На найбільш імовірному напрямку дій противника може бути виставлений сторожовий пост.

Для огляду місцевості в просторі між позиціями відділень і на відкриті фланги висилають парні патрульні, а на приховані підступи, у тому числі й вдень, для своєчасного виявлення противника – виставляють секрети і встановлюють сигнальні міни, а також засоби радіолокаційного спостереження.

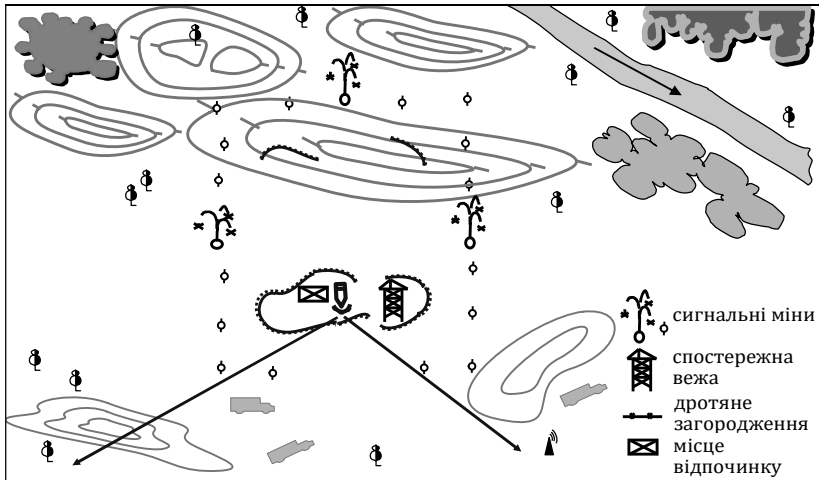
Патрульними призначають двох солдатів, одного з яких – старшим. Вони несуть службу вночі або у певний період часу безперервно: одна пара замінює – іншу.

Секрет виставляють від сторожової застави на відстані до 400 м у складі бойової групи. Сторожовому посту в складі відділення вказують позицію на відстані до 1500 м від підрозділу, що перебуває під охороною. Сторожовий пост у складі бойової групи виставляють на віддаленні підтримки вогнем БМП (БТР) сторожової застави.

Командир відділення (старший групи), отримавши завдання, усвідомлює його, займає позицію, виставляє одного-двох спостерігачів; визначає основні та запасні вогневі позиції БМП (БТР), вогневих засобів, місця для стрільців; віддає бойовий наказ; організовує систему вогню, інженерне обладнання, маскування позиції; визначає порядок несення служби.

У бойовому наказі командир відділення (старший групи) призначає свого заступника та вказує:

- орієнтири й дані про противника;
- завдання відділення (групи), за необхідності – взводу;
- завдання особовому складу та час готовності до виконання.

Рис. 9.2. Схема розташування механізованого відділення у складі спостережного посту (варіант)

Під час постановки завдань:

- *командир відділення* вказує навіднику-оператору (кулеметнику БТР), кулеметникам і гранатометнику – основні та запасні вогневі позиції; старшому стрільцю (стрільцям) – місця для стрільби, послідовність їхнього обладнання та зміни в ході бою; навіднику-оператору (кулеметнику БТР) та кулеметникам, крім того, – основний і додатковий сектори обстрілу з кожної позиції; механіку-водію (водію) – маршрут виходу на запасну вогневу позицію; порядок спостереження, коригування вогню; маршрут та порядок відходу;

- *старший бойової групи* вказує основні та запасні вогневі позиції (місця для стрільби); послідовність їхнього обладнання та зміни в ході бою; основний і додатковий сектори обстрілу з кожної позиції.

Сторожовий пост несе службу звичайно протягом доби. Поодиноких солдатів і дрібні групи противника сторожовий пост захоплює в полон або знищує вогнем і доповідає про це командир, що виставив пост. При підході до позиції сторожового посту переважаючих сил противника відділення сміливо вступає в бій і стійко утримує позицію до підходу підрозділу, що перебуває під охороною, або до одержання наказу на відхід.

На найбільш загрозові напрямки командир відділення виставляє піших патрульних або виставляє секрет у складі двох-трьох чоловік. Патрульним указують маршрут руху, завдання, порядок несення служби, дій у разі виявлення противника та перепустку. Поодиноких солдатів противника вони захоплюють у полон або знищують. У разі виявлення противника старший патрульний організує спостереження за його діями та негайно доповідає про це командирі відділення.

Секрету вказують склад, завдання, місце, порядок несення служби, підтримання зв'язку, зміни та перепустку. Секрет приховано займає, обладнує зазначене місце та веде безперервне спостереження за противником і місцевістю. Він нікого не затримує й не опитує. Про появу поодиноких солдатів (цивільних осіб) і груп противника старший секрету доповідає командирі, що виставив секрет. За нападу противника на секрет він відкриває вогонь і відходить, продовжуючи вести спостереження.

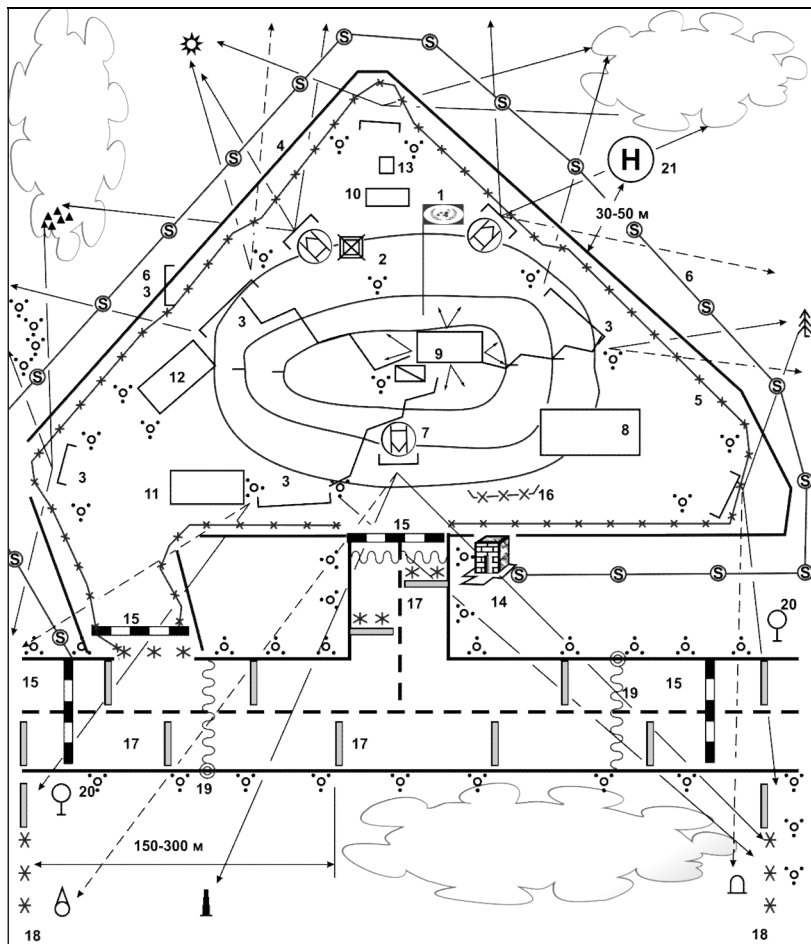
Рухомий спостережний пост (рис. 9.3) – це група військово-службовців на штатній техніці (БМП, БТР) чи автомобілі, яка виконує завдання зі спостереження за місцевістю, важливими об'єктами. РСП також здійснює затримання, огляд осіб, що порушують правила особливого режиму, і доставку їх до військової поліції (або місцевих органів влади), вилучення зброї і боєприпасів, охорону та прикриття підрозділів розмінування тощо. Рухомий спостережний пост входить до складу механізованого взводу зі штатним озброєнням.

Для контролю за пересуванням людей і транспортних засобів у зоні роз'єднання створюють систему контрольно-пропускних пунктів (КПП): стаціонарних і рухомих. Стаціонарні КПП, що функціонують цілодобово, розташовують на перехрестях доріг, поблизу мостів, у вузьких долинах, на виїздах до зони роз'єднання.

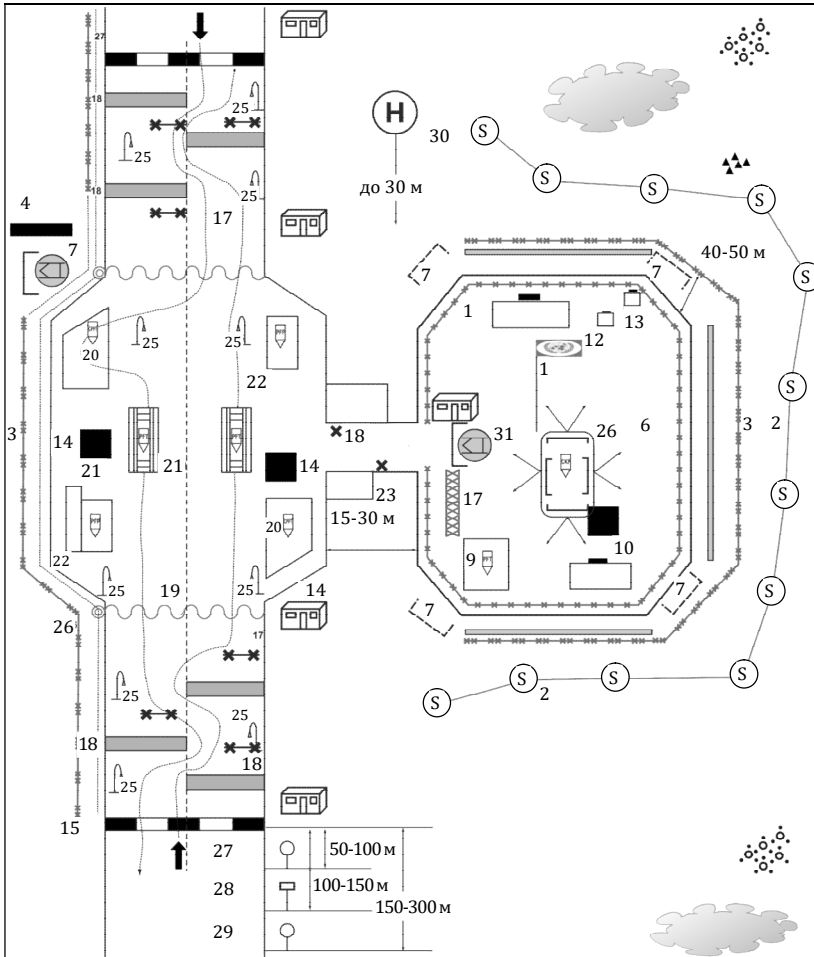
КПП обладнують засобами блокування руху транспортних засобів і людей: спеціальний майданчик для огляду автомобілів; укриття для особового складу; радіо- і проводові засоби зв'язку; огороження чи інші перешкоди, що виключають можливість їх обходу чи об'їзду (рис. 9.4).

При постановці завдань рухомому спостережному посту доводять відомості про:

- склад, засоби підсилення;
- способи виконання завдання;
- маршрут і швидкість руху;
- періодичність контролю (проїзду) маршрутом;
- час готовності до виконання поставленого завдання;
- порядок підтримання зв'язку та надання доповідей;
- час зміни чергування.

Рис. 9.3. Розташування спостережного поста у складі механізованого взводу (варіант)

Рис. 9.4. Схема розташування механізованого відділення на контрольно-пропускному пункті (варіант)

Приміщення КПП розташовують на відстані 15-30 м від дороги, що забезпечує вогневе прикриття при огляді транспортних засобів. Стіни приміщення мають бути куленепробивними, амбразури обладнані дротовим захистом від ручних гранат і забезпечувати кругову оборону. Навколо КПП (СП) установлюють дротові загородження. Для блокування руху передбачають

великий важкий шлагбаум, настили із шипами, а також бетонні блоки на кожному напрямку руху дорогою.

Для обмеження швидкості руху та унеможливлення об'їзду посту на дорожньому полотні та узбіччях установлюють різного роду перешкоди (їжаки, зваренні з обрізків рейки, залізобетонні вироби, каміння тощо). Для повного закриття проїзду використовують рухомі стрічки з набитими на них колючими предметами (цвяхами, шипами тощо), шлагбауми.

За периметром КПП установлюють сигнальні міни натяжної дії. Територія, що прилягає до КПП, має бути очищена від чагарників і сторонніх предметів. Прожектори не повинні освітлювати та засліплювати особовий склад. КПП має оточувати земляний вал чи кам'яна стіна, довкола нього – обладнані позиції для ведення кругової оборони. Для укриття особового складу на КПП обладнують сховище (бункер), місця для відпочинку, прийому їжі, проведення санітарно-гігієнічних заходів.

Стіни КПП (СП) мають бути пофарбовані у білий колір, обладнані номером і розпізнавальними знаками, які прийнятно видимі з повітря, а вночі – освітлюються.

Для техніки готують одне або чи кілька укриттів: кам'яні стіни чи окопи.

По обидва боки дороги при під'їзді до посту за 300-150 м установлюють інформаційно-вказівні знаки, знаки обмеження швидкості руху, а за 100-50 м – знак зупинки.

Поруч із постом обладнують майданчик з оглядовою ямою чи естакадою у такий спосіб, що цілком виключає можливість з'їзду з неї без дозволу старшого посту. Обладнують і місце для затриманих до прибуття представників військової поліції, органів державної влади та командира підрозділу, що виставив КПП.

Ділянка дороги, на якій несуть службу постові, у нічний час освітлюється. Постові мають бути екіпіровані засобами захисту, сталевими шоломами та бронезилетами. Для зупинки автотранспорту в нічний час постових забезпечують жезлами, що світяться (ліхтариками).

На відстані 100–150 м від межі КПП установлюють щити з написом: "Ви в'їжджаєте в зону (виїжджаєте із зони) _____, швидкість – до 5 км/год. Будь ласка, приготуйте Ваші документи. Вогнепальна та холодна зброя, вибухові речовини, боєприпаси, отруйні речовини для провозу в зону _____ не допускаються".

Розділ 10. ІНЖЕНЕРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Інженерне забезпечення організують і здійснюють з метою створення підрозділам сприятливих умов для виконання бойових завдань, підвищення захисту особового складу, ОВТ від усіх засобів ураження, а також для завдання противнику втрат застосуванням інженерних боєприпасів та ускладнення його дій.

Основними завданнями інженерного забезпечення бойових дій є інженерна розвідка противника, місцевості та об'єктів; фортифікаційне обладнання опорного пункту взводу (бойової позиції відділення, вогневої позиції танка), місця розташування підрозділу, розгортання КСП взводу; облаштування та утримання інженерних загороджень; пророблення проходів у загородженнях і переходів перешкодами; виконання інженерних заходів маскуванню та захисту від ВТЗ.

Інженерну розвідку противника, місцевості та об'єктів ведуть з метою визначення характеру та обсягу інженерного обладнання позицій, районів розташування противника, системи його інженерних загороджень, прохідності місцевості, стану доріг і мостів; місць і характеру руйнувань, пожеж, затоплень та інших перешкод, напрямків їх подолання або обходу; характеру водних перешкод та умов їх форсування; місць і стану джерел води; наявності місцевих будівельних матеріалів і засобів, що можна використати для завдань інженерного забезпечення; маскувальних і захисних властивостей місцевості.

Фортифікаційне обладнання здійснюють постійно при підготовці та в ході виконання бойових завдань з метою захисту особового складу, ОВТ від усіх засобів ураження противника. Його проводять силами самих підрозділів із максимальним використанням засобів механізації, застосуванням підривних зарядів, збірних споруд, місцевих матеріалів, конструкцій і споруд промислового виготовлення, а також з урахуванням захисних і маскувальних властивостей місцевості. Черговість і терміни фортифікаційного обладнання опорних пунктів (позицій) або місць розташування підрозділів визначають з урахуванням забезпечення їх постійної готовності до ведення бою (дій). Усі вогневі позиції обладнують з урахуванням кругової оборони.

Улаштування та утримання інженерних загороджень здійснюють в усіх видах бою з метою завдання втрат противнику, затримки його просування, сковування його маневру, змушення до пересування у невідгідному для нього напрямку та підвищення ефективності своїх вогневих засобів. Для цього встановлюють мінні поля, групи мін, окремі міни та невибухові загородження.

Інженерними загородженнями прикривають позиції підрозділів, стики та проміжки між ними, відкриті фланги, позиції вогневих засобів, місця розгортання КСП. Протипіхотні мінно-вибухові загородження встановлюють у керованому варіанті.

Інженерні загородження застосовують, згідно з планом старшого командира, за замислом командира роти (взводу), з урахуванням маневру своїх підрозділів, підрозділів старшого командира, системи вогню та природних перешкод. Інженерні загородження влаштовує особовий склад взводу (відділення, танка), а також додані підрозділи інженерних військ.

Пророблення проходів у загородженнях, руйнуваннях та обладнання переходів через перешкоди здійснюють підрозділи інженерних військ, нештатні групи розмінування роти з використанням навісного (вбудованого) обладнання бойової та інженерної техніки, підривних зарядів і місцевих матеріалів.

Дистанційно встановлені мінні поля обходять за розвіданими напрямками, за неможливості обходу – долають з використанням мінних тралів проходами, які проробляють групи розмінування рот.

Інженерні заходи маскувального та захисту від ВТЗ противника включають застосування табельних маскувальних засобів, використання місцевих матеріалів і маскувальних властивостей місцевості, маскувальне фарбування ОВТ під фон місцевості, обладнання хибних вогневих позицій, інших об'єктів, улаштування теплових цілей (пасток). Над тепловипромінювальними поверхнями ОВТ за потреби додатково встановлюють перекриття й тепловідбивні екрани.

Основні завдання інженерного забезпечення:

▪ *в обороні* – інженерна розвідка противника, місцевості та об'єктів перед переднім краєм оборони, на підступах до оборони, рубежах дій підрозділів; фортифікаційне обладнання позицій

цій відділень, вогневих позицій, місця розгортання КСП; улаштування та утримання інженерних загороджень, підготовка (проведення) руйнувань; охорона, позначення та прикриття проходів в інженерних загородженнях для підрозділів бойової охорони, їх закриття після виходу підрозділів; виконання інженерних заходів щодо маскуванню підрозділів, ОВТ; ліквідація наслідків впливу засобів ураження противника та небезпечних факторів природного й техногенного характеру.

Особливостями інженерного забезпечення оборони водної перешкоди є влаштування загороджень на підступах до неї та у воді, на переправах, бродах і ділянках, що є зручними для форсування. Гідротехнічні споруди, які можна використати для затоплення місцевості, беруть під охорону та готують до руйнування. За неможливості їх використання та загрози захоплення противником – за дозволом старшого командира їх руйнують. Узимку на доступних для форсування противником ділянках улаштовують великі ополонки.

Особливостями інженерного забезпечення оборони населеного пункту є пристосування окремих будівель до оборони з урахуванням захисту від усіх засобів ураження; улаштування завалів, загороджень і руйнувань на підступах до опорного пункту та в ньому. Для маневру використовують проходи та проїзди всередині кварталів, пристосовують підземні споруди. У підземних спорудах, що не використовують для маневру, улаштовують інженерні загородження, виходи з яких перебувають під прикриттям вогню. Підвали кам'яних будівель обладнують під сховища. Окремі будівлі, що не зайняті підрозділами, особливо в проміжках між опорними пунктами, мінують або готують до руйнування;

- *у наступі й зустрічному бою* – підготовка вихідного положення (позиції) для наступу, маршрутів висунання, розгортання та переходу в атаку; обладнання позицій для вогневих засобів, що призначені для ведення вогню прямою наводкою, позицій доданої артилерії та інших вогневих засобів, їх маскуванню; пророблення проходів в інженерних загородженнях противника на передньому краї й у глибині його оборони; установлення мінно-вибухових загороджень на ймовірних напрямках контратак противника; підготовка й утриманні переправ через водні перешкоди;

- *при форсуванні (подоланні) водної перешкоди* – ведення інженерної розвідки водної перешкоди, шляхів висування до неї; улаштування та маскування переправ на штатній плаваючій бойовій техніці, убрід, танків під водою; охорона переправ від плавучих мін і диверсійних дій противника; інженерне обладнання захоплених плацдармів;

- *під час бою в оточенні та виходу з нього* – інженерне обладнання позицій відділень і вогневих позицій бойової техніки; улаштування інженерних загороджень за периметром опорного пункту взводу; своєчасне відновлення пошкоджених або знищених противником загороджень; пророблення проходів у своїх інженерних загородженнях і загородженнях (мінних полях) противника, що встановлені у дистанційний спосіб; прикриття флангів ділянки прориву мінно-вибуховими та невибуховими загородженнями під час прориву та виходу підрозділів з оточення; підриг мостів й інших споруд для зниження темпів переслідування противником;

- *під час дій у складі ТакПД (ТакМД)* – маскування районів очікування та місць посадки (завантаження) десанту; обладнання та позначення маршрутів виходу до призначеного району (рубежу); подолання протидесантних загороджень; фортифікаційне обладнання захоплених рубежів (об'єктів), прикриття їх інженерними загородженнями; підриг визначеного об'єкта чи його елементів;

- *під час пересування (на марші)* – інженерна розвідка, розмінування (перевірка на наявність вибухонебезпечних предметів) та фортифікаційне обладнання районів очікування, завантаження, розвантаження, привалів, денного (нічного) відпочинку; виконання інженерних загороджень, заходів маскування;

- *під час розташування на місці* – інженерна розвідка та розмінування (перевірка на наявність вибухонебезпечних предметів) місцевості та об'єктів у призначеному місці; фортифікаційне обладнання місць розташування взводу (відділень), укриттів (окопів) для техніки, розгортання КСП; улаштування та утримання інженерних загороджень на доступних для противника напрямках; виконання інженерних заходів маскування.

10.1. Організаційно-штатна структура та завдання особового складу інженерно-саперного підрозділу

Призначення інженерно-саперного взводу *мб* – улаштування загороджень, пророблення проходів в них; мінування та руйнування об'єктів фортифікаційного обладнання районів зосередження, позицій підрозділів і районів розгортання пунктів управління батальйону.

До складу *ісв* (рис. 10.1) входять два інженерно-саперних та інженерно-позиційне відділення. Інженерно-саперне відділення на озброєнні має індукційний міношукач переносний (ІМП-2, рис. 10.2) – 6 комплектів, комплект розвідки та розмінування (КР-1) – 1 комплект, моторну пилу (МП) – 1 од, КрАЗ – 1 од.

Рис. 10.1. Схема організаційно-штатної структури інженерно-саперного взводу

Інженерно-позиційне відділення на озброєнні має полкову землерийну машину (ПЗМ-2, рис. 10.3).

Рис. 10.2. Переносний індукційний міношукач

Рис. 10.3. Полкова землерийна машина

Інженерно-саперний взвод за 10-12 год. спроможний:

- установити вручну протитанкове мінне поле (0,5-0,6 км); протипіхотне мінне поле (до 0,3 км);
- улаштувати проходи в мінних полях противника (до 2 шт.), мостові переходи через перешкоди (кожний – до 18 м за 5 хв.);
- відрити траншеї і ходи сполучення (до 3 км).

Дії особового складу інженерно-саперного підрозділу. Фортифікаційне обладнання вихідних районів, позицій підрозділів і районів розгортання пунктів управління здійснюють з використанням ПЗМ-2, місцевих матеріалів, для заготівлі яких застосовують моторні пили. Для обладнання району розгортання пунктів управління залучають інженерно-позиційне відділення, обслугову ПЗМ, застосовують маскувальні комплекти, місцеві матеріали та моторні пили. Завдання з улаштування загороджень як в обороні, так і в наступі виконують інженерно-саперні відділення вручну. Взвод за ніч влаштовує одне мінне поле перед одним із ротних опорних пунктів.

Пророблення проходів у загородженнях противника перед його переднім краєм здійснюють у вибуховий спосіб, танками з тралами з наступним їх розширенням зарядами або вручну. Інженерно-саперне відділення може отримати завдання на пророблення проходу (двох проходів – при піднесенні елементів установки розмінування особовим складом механізованих підрозділів і достатньому часі на їх збирання), їх перевірку після підривання зарядів і несення комендантської служби на них. У ніч перед наступом інженерне саперне відділення приховано знімає міни; кожен прохід позначають та організовують на ньому комендантську службу (одне відділення на два проходи). За сприятливої обстановки свої міни можна зняти повністю.

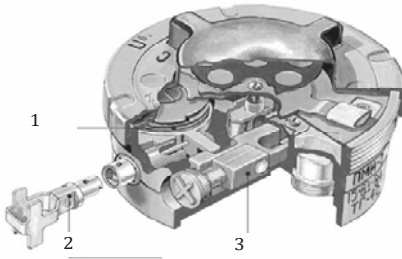
Інженерні загородження поділяють на мінно-вибухові, невибухові, комбіновані, протитанкові та протипіхотні.

Мінно-вибухові загородження є основою інженерних загороджень, їх улаштовують з поодиноких мін, груп мін, мінних полів, а також фугасів і вибухових зарядів. Загородження можуть бути керованими та некерованими.

Невибухові загородження поділяють на протитанкові (рови, ескарпи, контрескарпи, надовби, металеві їжаки, лісові завали, снігові вали, ополонки тощо) і протипіхотні (дротові загородження, рогатки, їжаки тощо).

10.2. Міни, їх стисла характеристика

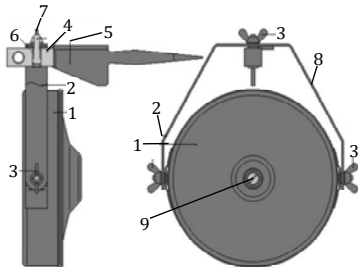
Міни натискної дії або фугасні міни, наприклад ПМН, ПМН-2 (3, 4), ПМД-6 (6М) тощо (рис. 10.4, додаток 10), установлюють у ґрунт і добре маскують. Виявити їх дуже важко, особливо за високої рослинності або снігового покриву. Унаслідок підриву міна може відірвати ступню ноги або кінцівку повністю.

Рис. 10.4. Схема фугасної міни ПМН-2:

- 1 – гумовий сильфон,
- 2 – запобіжна скоба;
- 3 – під пружинний двигунчик з детонатором

Осколкові міни направленої дії, наприклад МОН-50, МОН-90, МОН-100, ТМ-72 тощо (рис. 9.5, додаток 10), є найбільш ефективними для ураження противника, коли вони установлені в керованому варіанті.

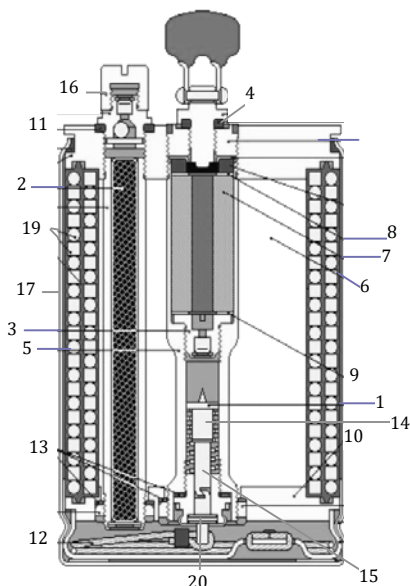

Рис. 10.5. Схема осколкової міни МОН-100:

- 1 – корпус, 2 – сталеві підвіски;
- 3 – сталеві баракові гайки;
- 4 – втулка; 5 – перо костіля;
- 6 – сталеві трубки; 7 – болт;
- 8 – підвіски;
- 9 – електродетонатор

Осколкові міни, що вистрибують, і кругового ураження, наприклад ОЗМ-3 (3Н, 4, 72, 160), ПОМЗ-2 (2М) тощо (рис. 10.6, додаток 10), призначені для ураження особового складу противника. При дії на розтяжку вишибний заряд спрацьовує та виштовхує міну вгору на 0,5-0,8 м із зовнішньої оболонки корпусу, спрацьовує детонатор і заряд вибухової речовини. Міна вибухає у повітрі, уражаючи людей у радіусі 360°. Ефективність мін цього типу – не менше від 80 %. Після ураження вижити людині практично неможливо.

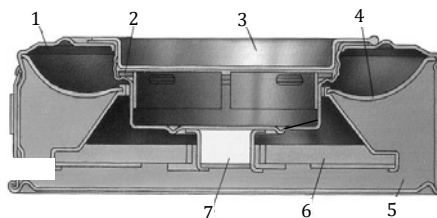

Рис. 10.6. Схема осколкової міни ОЗМ-72, що вистрибує:

- 1 – наколювальний механізм;
- 2 – вишибний заряд
- 3 – втулка з капсулем;
- 4 – ніпель з капсулем;
- 5 – алюмінієва втулка;
- 6 – оболонка обойми;
- 7 – додатковий детонатор;
- 8 – губчаста прокладка;
- 9 – картонна прокладка;
- 10 – дно; 11 – гумова прокладка;
- 12 – сталевий канат-розтяжка;
- 13 – прокладки; 14 – ударник;
- 15 – бойова пружина;
- 16 – алюмінієва пробка;
- 17 – напрямний стакан;
- 19 – сталевий циліндр (2400 шт.);
- 20 – п'ятка ударника

Найбільшого поширення отримали протитанкові міни (див.: додаток 10), наприклад, ТМ-62П (62П-2, 62П-3, ТМ-62Д, ТМ-72 тощо), що мають металевий корпус, усередині якого розташовані заряд вибухової речовини, пластинчаста пружина та підривник натискної дії (рис. 10.7). Сучасні протитанкові міни випускають й у безкорпусному варіанті з детонаторами з пластмаси. Індукційні міношукачі такі міни "не бачать", проте для розвідників вони зазвичай не являють небезпеки, оскільки спрацьовують при тиску на них ваги не менш ніж 180 кг.

Протитанкові міни (див. додаток 10) призначені для ураження великих об'єктів – знищення або виведення з ладу танків та інших броньованих машин противника.

Рис. 10.7. Схема осколкової міни ТМ-72 без детонатора:

- 1 – корпус, 2 – прокладка;
- 3 – кришка; 4 – облицювання;
- 5 – заряд; 6 – лінза;
- 7 – додатковий детонатор

За способом **приведення в дію** протитанкові міни поділяють на некеровані та керовані: *некеровані* – вибухають від дії танку (БМП, БТР), автомашини тощо на детонатор (датчик цілі детонатора), а також після закінчення заданого часу; *керовані* – переводять у бойове положення або спрацьовують за командою, що передана радіо або дротом.

За **термінами спрацьовування** протитанкові міни бувають *миттєвої і сповільненої дії*. Залежно від конструкції детонатора протитанкові міни поділяють на *контактні та безконтактні*: перші спрацьовують за безпосереднього наїзду танку на детонатор (датчик цілі детонатора), а другі – від дії фізичного поля цілі (магнітного, акустичного, вібраційного). За способами **встановлення** розрізняють *витягуванні та невитягуванні* протитанкові міни, що вибухають при спробі їх дістати; за способом **заподіяння шкоди** – *протигусеничні; протидніщеві; протибортові*. Основні характеристики деяких протитанкових мін подано у додатку 10.

Схема мінування передбачає встановлення мінного поля (протитанкового, протипіхотного, змішаного типу) з кількох (щонайменше трьох) смуг, що розташовані непаралельно. Кожна смуга має два ряди груп мін (осередків). Протипіхотні міни встановлюють звичайно у першому від противника ряду через два осередки. У кожному осередку може бути встановлена протитанкова (протипіхотна) та кілька протипіхотних (протитанкових) мін. Основну міну в осередку встановлюють за два-три кроки (близько 2 м) від центру смуги, решту – за два кроки (~1,5 м) ліворуч-праворуч у шаховому порядку від основної.

Установлені мінні поля за необхідності відгороджують і позначають. Огородження звичайне містить два ряди колючого дроту на відстані не менш ніж 20 кроків від найближчих мін. На дріт через кожні 15 кроків вивішують стандартні, у вигляді трикутників, указівники, у нічних умовах – обладнають кольоровими сигнальними вогнями, що повернені в бік своїх військ.

Мінно-вибухові загородження виявляють за їхніми демаскуючими ознаками, за допомогою міношукачів, щупів тощо. Характерними демаскуючими ознаками мінування є неприбрана після установки мін земля, забуте закупорювання, залишені ети-

кетки від мін і детонаторів, кинутий інструмент і приладдя для мінування, орієнтирні та кілочки, знаки, позначення й огороження мін і мінних полів, невеликі насипи ґрунту або навпаки – його просідання, розташовані у визначеній послідовності, натягнуті над поверхнею землі шнури чи дріт; скелети тварин; необроблена ділянка землі; старі фортифікаційні споруди; предмети військової амуніції; пошкоджена техніка або її залишки.

Категорично заборонено брати в руки й витягувати із землі будь-які вибухові прилади; намагатися розрізати або розібрати, перенести, перекотити; кидати у вогонь; збирати та здавати як брухт.

При пошуку мін необхідно просуватися чітко у заданому напрямку, плавно та безупинно переміщуючи пошуковий елемент праворуч і ліворуч на висоті 5-7 см над поверхнею ґрунту й вперед на 15-20 см. При зміні контрольного тону в головних телефонах треба зупинитися й уточнити місце розташування виявленого предмета. Міни у металевому корпусі можна виявити на глибині 35-40 см, міни з дерев'яними та пластмасовими корпусами, що мають металеві деталі, – на глибині 5-8 см. Ширина одночасно обстежуваної смуги при роботі стоячи становить 1,5 м, лежачи – 1,0 м.

10.3. Фортифікація та польові споруди

Фортифікаційне обладнання районів, позицій і рубежів підрозділів, спостережних пунктів, пунктів управління складається зі зведення різного типу споруд для підвищення ефективності застосування всіх видів зброї, захисту особового складу, озброєння та техніки від сучасних засобів ураження противника. Фортифікаційне обладнання здійснюють з максимальним використанням захисних маскувальних властивостей місцевості, місцевих будівельних матеріалів, інженерної техніки, вибухових речовин і збірно-розбірних споруд.

Польові фортифікаційні споруди поділяють за:

- *призначенням*: для ведення вогню, спостереження та управління вогнем, захисту особового складу, пунктів управління, медичних пунктів і польових шпиталів, захисту техніки та матеріальних засобів;

- *ступенем захисту* (класами);
- *конструкцією*: відкритого та закритого типу;
- *розташуванням* щодо поверхні землі та способом зведення: котловинні, наземні (обсипні) та підземні;
- *застосованими матеріалами*: земляні, дерево-земляні, кам'яні, залізобетонні, металеві, тканинні, пластикові тощо.

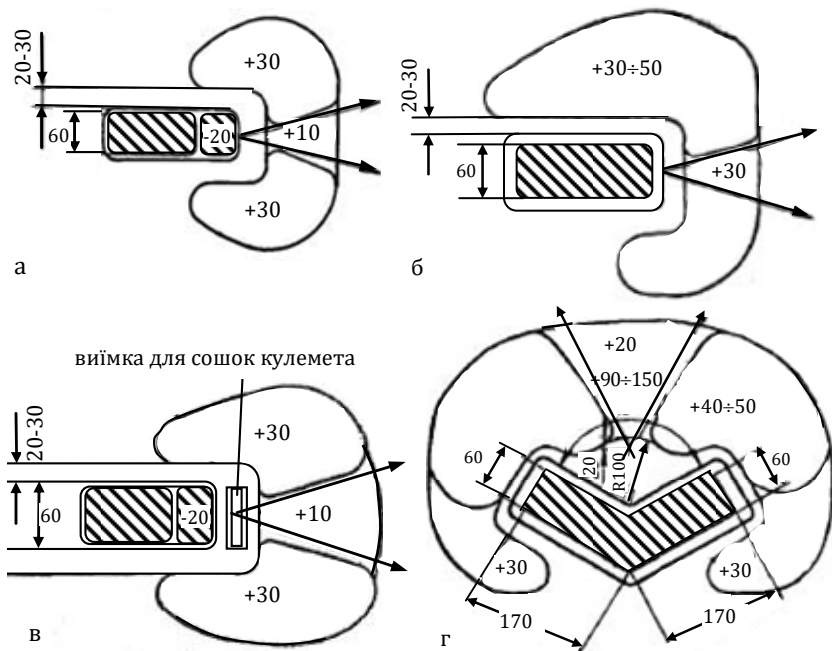
Зведення фортифікаційних споруд виконують у послідовності, що забезпечує постійну готовність військ до ведення бою.

Сержанти особисто організовують фортифікаційне обладнання та маскування в розташуванні відділення, обслуги, екіпажу та керують виконанням цього процесу.

Для ведення вогню, спостереження та захисту від різних засобів ураження особовий склад підрозділів, у першу чергу, влаштовує **поодинокі окопи** (рис. 10.8) для стрільби лежачи, з коліна та стоячи з автоматів, кулеметів, ручних протитанкових гранатометів. Місце для окопу необхідно вибирати ретельно, забезпечуючи прийнятний сектор огляду та обстрілу та прихованість від противника. Бруствер роблять пологим, аби він був якнайменш помітним для противника; його ущільнюють лопатою та маскують дерном, травою або гіллям. Бійницю для стрільби влаштовують із сектором обстрілу не більше 60°. У боковому схилі окопу обладнують нішу для боєприпасів. В окопі для двох стрільців мають бути два сектори обстрілу та дві ніші для боєприпасів.

Для захисту особового складу від проникаючої радіації в окопах обладнують ніші з перекриттям із місцевих матеріалів (жердин, дощок, фашин), які обсипають шаром ґрунту завтовшки не менше 60 см. Солдат піхотною лопатою в середньому ґрунті відриває окоп для стрільби з автомата: лежачи – 0,5 люд./год; стоячи – за 2,5 люд./год (саперною лопатою – 1,5 люд./год).

Поодинокі окопи з'єднують траншеєю в позицію відділення довжиною за фронтом до 100 м. На позиції обладнують чарунки, бійниці та площадки для стрілецької зброї, перекриті щілину (бліндаж) та ніші для боєприпасів, відривають окопи для БМП (БТР) на основній і запасній позиціях, а також облаштовують хід сполучення з тилом.

Рис. 10.8. Схеми поодиноких окопів для стрільби:

а – з автомата лежачи; б – з автомата з коліна;

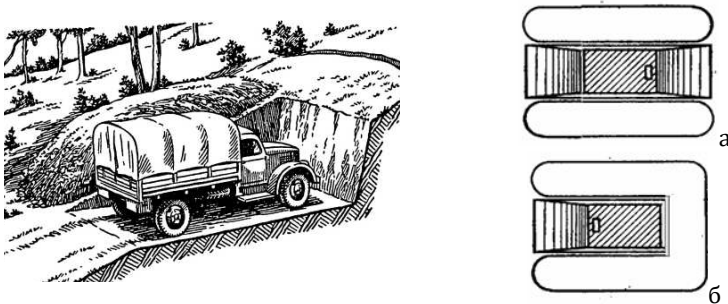
в – з кулемета лежачи; г – з кулемета з коліна

Траншеї, призначені для ведення вогню, спостереження, прихованого розташування підрозділу та маневру в ході бою, являють собою рів глибиною 110-150 см, шириною дна 40-50 см, обладнаний чарунками та площадками для ведення вогню з автоматів і кулеметів, укріпленнями для особового складу та нішами для боєприпасів.

Окоп для танка, БМП і БТР – це котлован з апарелю для в'їзду та бруствер. Розташування окопів залежить від бойового завдання, що поставлене підрозділу, та умов місцевості. Окопи можуть бути розташовані на передніх і зворотних схилах висот, найбільш зручним місцем для них є передні схили. Окопи на зворотних схилах мають бути розташовані не ближче, як за 200 м до топографічного гребеня.

Для транспортної техніки та інженерних машин влаштовують укриття (рис. 10.9), що являють собою котлован прямокут-

ної форми в плані з однією або двома апарелями для в'їзду та виїзду й бруствером. Найбільш зручними є тупикові укриття, які зводять для більшості бойової техніки та автотранспорту.

Рис. 10.9. Укриття та схема укриття для техніки:
а – наскрізне; б – тупикове

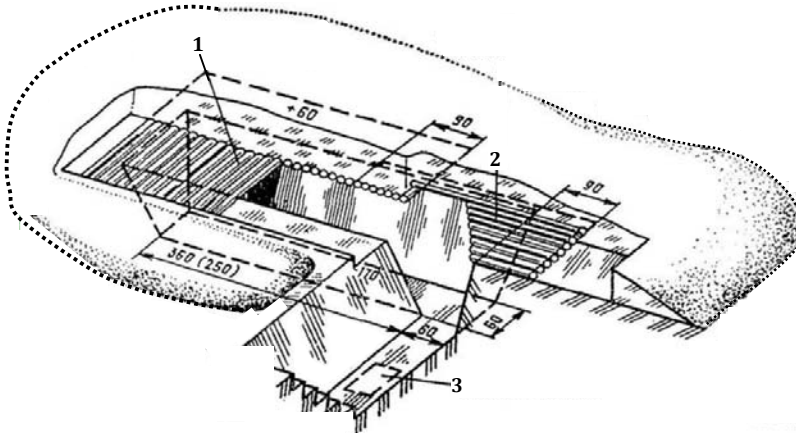
Прохідні укриття з двома апарелями влаштовують звичайно для машин з причепами, груп бойових машин або автомобілів. Довжина укриття дном приймається рівною довжині машини, а ширина – на 40-50 см більше від відповідних розмірів техніки, що перебуватиме в укритті. Глибина котловану та висота бруствера мають бути такими, щоб машина з вантажем було закрита повністю.

Споруди для захисту особового складу. Для захисту особового складу, збереження його боєздатності на позиціях та у районах розташування влаштовують споруди (укриття), що за ступенем захисту (за мірою зростання захисних властивостей) поділяють на відкриті та перекриті щілини, бліндажі й сховища.

Щілини влаштовують зазвичай місткістю на відділення, обслугу (екіпаж) з входом із траншеї або з поверхні землі. Відкриту щілину відривають довжиною 3-4 м, глибиною – 1,5 м, шириною дна – 60 см. За наявності часу та матеріалів над щілиною влаштовують покриття з колод діаметром 14 см, хмизу, фашин з очерету, а також із різних залізобетонних виробів, металопрокату та місцевих матеріалів, з ґрунтовою обсіпкою товщиною не менш ніж 60 см (рис. 10.10).

Облаштування перекритої щілини командир відділення організовує наступним чином: трьох-чотирьох солдатів (перший

розрахунок) виділяють для відривання рову, укладання пере-
криття, засипки та маскування; два-три солдати (другий роз-
рахунок) заготовляють і переносять матеріали для перекриття
щілини та обладнують вхід. Перед вкладанням ґрунту пустоти
між елементами перекриття закладають траву, гілками, дер-
нинами, а зверху, за можливістю, – водонепроникним матеріа-
лом. Вхід до щілини для захисту від попадання всередину спо-
руди радіоактивного пилу закривають полотнищем зі щільної
тканини (брезенту, плащової тканини).

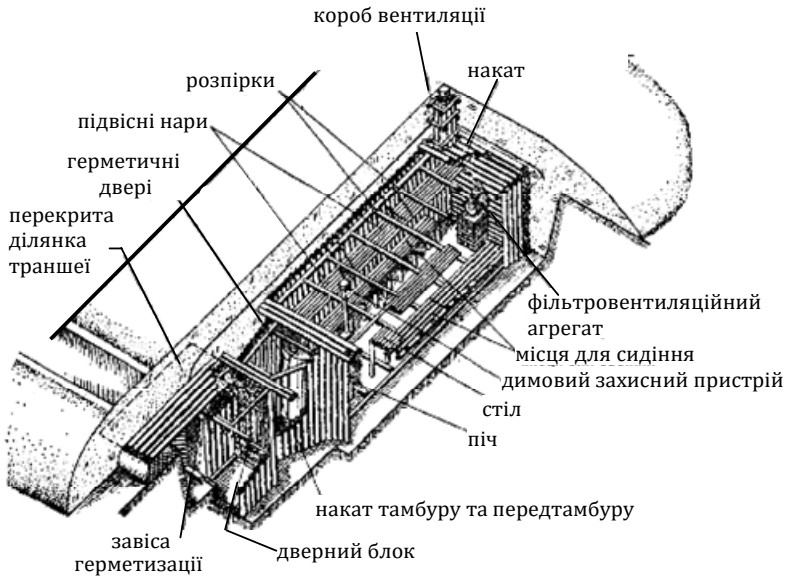
Рис. 10.10. Перекрита щілина на відділення (екіпаж, обслуґу):
1 – перекриття; 2 – перекрита ділянка входу; 3 – водозбірний колодязь

Більш надійним захистом для особового складу від засобів
ураження є *бліндаж*, призначений для захисту від впливу ядер-
ної зброї і звичайних засобів ураження та розрахований на ко-
роткочасне перебування особового складу, головним чином у
період вогневої підготовки або завдання противником ядерно-
го удару. В умовах хімічного нападу особовий склад у бліндажі
використовує засоби індивідуального захисту. Залежно від на-
явних матеріалів бліндаж зводять із тонкомірних колод і під-
товарника, мішків для землі та оболонки, елементів хвилястої
сталі. Місткість бліндажу – шість-вісім осіб.

Для обігріву особового складу в холодну пору року облад-
нують обігрівальні печі – табельні або виготовлені на місці з
відер, металевих банок тощо. Для вентиляції бліндажу виготов-

ляють вентиляційний короб з лісоматеріалу, отвір якого закривають найпростішими захисними пристроями.

Бліндаж безврубної конструкції на відділення або екіпаж (рис. 10.11) зводять з круглого лісу діаметром 8-16 см. Основне приміщення бліндажа має розміри: довжина для відділення – 3,6 м, для екіпажу – 2,5 м; ширина низом – 90 см, верхом – 130 см; висота – 150 см. Стіни бліндажа влаштовують з накатника діаметром 8 см, що встановлений вертикально на дно котловану з невеликим нахилом у бік глухого торця.

Рис. 10.11. Схема бліндажа безврубної конструкції з лісоматеріалу на відділення (екіпаж)

Елементи стін кінцями впирають у верхню та нижню розпірні рами, які складаються із поздовжніх колод діаметром 14 см, розпірок діаметром 14 см та опорних елементів діаметром 16 см на кінцях рам. Нижню розпірну раму вкладають на дно котловану, а верхню (завширшки 130 см) у зібраному вигляді підвішують до трьох елементів накату за допомогою д्रो-тяних скруток. Накат бліндажа виготовляють із колод діаметром 14 см, завдовжки 3 м, що кінцем опираються на поверхню ґрунту зі знятим шаром дерну.

Вхідний торець бліндажа з обох боків дверної пройми закривають опірними стійками діаметром 18-20 см, а дверну пройму шириною 50 см – дверним щитом із жердин і завісою герметизації з брезенту чи плащ-намету. Замість дверного щита можна встановити захисний герметичний вхід "Лаз" промислового виготовлення. Ділянку ходу сполучення, що примикає до входу в бліндаж, перекривають колодами діаметром 14 см, завдовжки 3 м. Довжина перекритої ділянки становить 2,5-3,0 м. На накат бліндажа та перекриту ділянку ходу сполучення насипають захисну товщу з ґрунту шаром 130 см.

Бліндаж безврубної конструкції зводять вручну силами розрахунок у складі відділення. Елементи й деталі бліндажа виготовляють завчасно, відповідно до специфікації. Для виготовлення окремих елементів використовують шаблони. Основні роботи зі зведення бліндажа містять відривання котловану, збірку остову бліндажу із заготовлених елементів, засипку котловану, обвалування всієї споруди ґрунтом і маскування. Крім такого укриття можна влаштовувати бліндажі податливої конструкції трикутного (шатрового), прямокутного, трапецієвидного типів, бліндаж з елементів хвилястої сталі з входом "Лаз", легку каркасно-тканинну споруду (ЛКТС).

Сховища влаштовують на позиціях і в районах розташування військ для забезпечення надійного захисту особового складу від засобів ураження. Сховища забезпечують довготривале перебування особового складу без засобів індивідуального захисту в умовах хімічного, біологічного (бактеріологічного) та радіаційного ураження місцевості. Вхід до сховища обладнують одним-двома тамбурами із захисними та герметичними дверима перед тамбуром, кожний з яких закривають завісою герметизації. Для забезпечення захисту входу застосовують дверний блок БД-50 або захисний герметичний вхід "Лаз-2". Внутрішні розміри сховища за двобічного розташування нар: довжина 6 м, ширина – 1,8 м; за однібічного: довжина – 10 м, ширина 1,2 м. Сховище оснащують фільтровентиляційним агрегатом ФВА 50/25 і польовою опалювальною піччю (табельними чи промислового виготовлення).

Залежно від конструкції і застосованих матеріалів сховища можна влаштовувати з лісоматеріалів (безврубної конструкції), паперових мішків для землі, криволінійних армованих оболо-

нок, елементів хвилястої сталі ФВС, каркасно-тканинної конструкції тощо.

Елементом побутового обладнання сховища є нари для відпочинку особового складу, що виготовляють з місцевих матеріалів. Місткість сховищ звичайно становить 8-10 чол. для відпочинку лежачи, або 20-25 чол. – для відпочинку сидячи.

Збирання сховищ проводять у такій послідовності: розбивають і відривають котлован; збирають остов сховища на дні котловану; установлюють герметичні перегородки та двері; систему вентилявання з противибуховим пристроєм; внутрішнє обладнання; засипають ґрунтом і маскують.

Для забезпечення виживання особового складу на позиціях і в районах розташування ґрунтова товща має відповідати певним параметрам (табл. 10.1).

Таблиця 10.1. Параметри ґрунтової товщі сховищ	
За дії	
ядерної зброї	нейтронної зброї
<i>у перекритій щілині</i>	
60 см	90 см
<i>у бліндажах</i>	
90 см	110-130
<i>у сховищах</i>	
130 см	150-160

Польові споруди (житлові, господарські, медичні) влаштовують під час нетривалого розташування військ поза населеними пунктами. Вони є елементом інженерного обладнання районів, що займають частини й підрозділи, і призначені для створення сприятливих умов для роботи штабів, відпочинку, захисту від холоду, спеки й негоди, побутового обслуговування, збереження та відновлення боєздатності особового складу, догляду за пораненими. Польові споруди зводять силами особового складу підрозділів поблизу доріг й джерел водопостачання з дотриманням вимог розосередження, маскування, пожежної безпеки, санітарної гігієни, охорони, оборони тощо. Збудовані споруди обкопують канавками для відведення води.

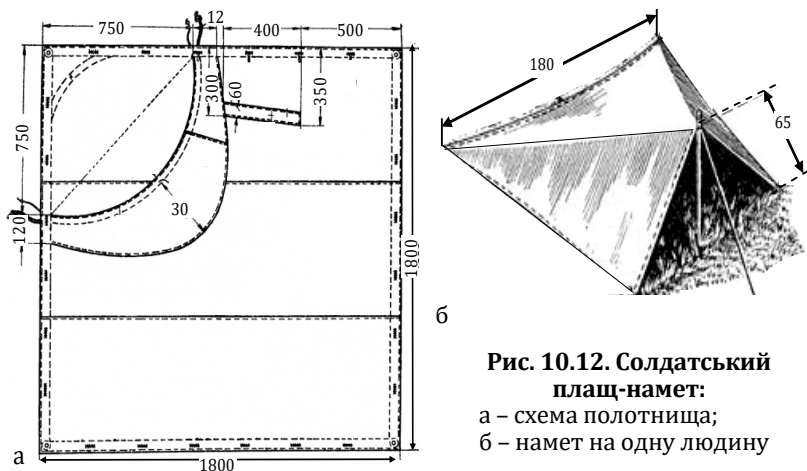
Особовий склад може бути розміщений у польових спорудах на підлозі (що утеплена лапником, соломою, очеретом, карематами тощо), нарах, у похідних ліжках, поранені та хворі – на санітарних ношах. Для розміщення однієї людини потрібно: у наметах на нарах або на підлозі – 1,2-1,5 м²; у землянках на нарах – 1,6-2,2 м²; у наметах на похідних ліжках – 2,5 м².

Польові споруди улаштовують з інвентарного майна (наметів) або місцевих матеріалів. Намети з інвентарного майна розрізняють за призначенням і конструкцією. За призначенням

вони можуть бути похідними, табірними, уніфікованими, для особливо холодних районів. За конструкцією розрізняють намети некаркасні (встановлюють й розтягують за допомогою стояків, кілків й відтяжок) й каркасні (натягують на дерев'яні або металеві каркаси).

Похідні намети можна влаштовувати з комплектів солдатських плащ-наметів або спеціальних комплектів. Комплект солдатського плащ-намету містить полотнище, розбірний напівстояк, шнуркову мотузку й два приколки – металевий і дерев'яний. З комплекту влаштовують похідні намети на одну та на шість осіб. Полотнища можна також використовувати для покриття заслонів і куренів, завішування входів, як матраці мішки.

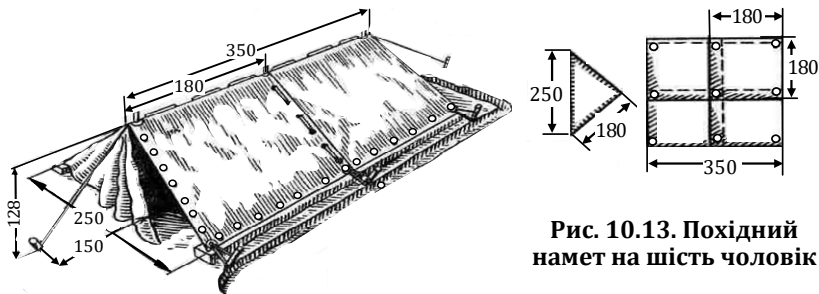
Похідний намет на одну людину (рис. 10.12) влаштовують з комплекту солдатського плащ-намету. Полотнище підпирають з одного боку стояком із відтяжкою та прикріплюють у всіх кутах приколками.

Рис. 10.12. Солдатський плащ-намет:

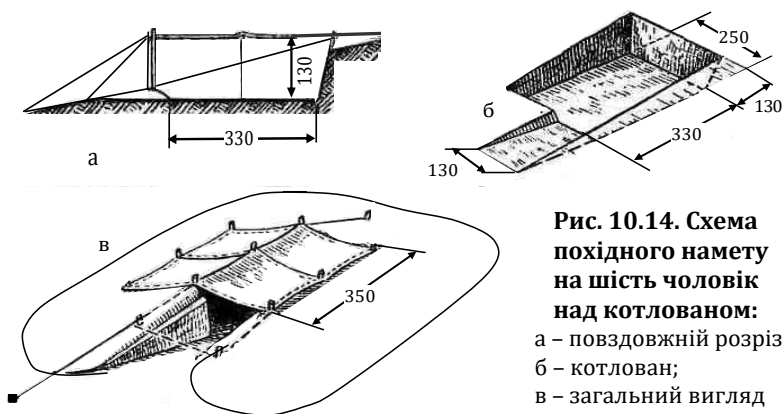
а – схема полотнища;
б – намет на одну людину

Похідний намет на шість чоловік (рис. 10.13) влаштовують із шести комплектів: двома мотузками зшивають чотири полотнища двоскатної частини намету, складені трикутником інші два полотнища прошнуровують до них торцями, утворюючи намет; крайнє полотнище з боку вхідного торця використовують для вхідного отвору; зшитий намет піднімають на три зібрані стояки й крайні з них закріплюють відтяжками; намет розтягують й прив'язують кінцями шнуркових мотузок до приколків.

Рис. 10.13. Похідний намет на шість чоловік

Похідний намет на шість чоловік над котлованом (рис. 10.14) влаштовують з п'яти комплектів солдатських плащ-наметів: відривають котлован прямокутної форми, розміром понизу – 2,5×3,3 м, глибиною – 1,3 м; із короткого боку виконують вхід; трьома мотузками зшивають п'ять полотнищ, одне крайнє – використовують для зачинення вхідного отвору; зшитий намет установлюють над котлованом на стояки, укріплені відтяжками; краї намету кріплять по кутах і всередині – кінцями шнуркових мотузок до приколків.

Рис. 10.14. Схема похідного намету на шість чоловік над котлованом:

- а – повздовжній розріз;
- б – котлован;
- в – загальний вигляд

До польових споруд із місцевих матеріалів належать заслони, курені, будівлі з льоду й снігу, землянки тощо. Заслони являють собою вертикальні або похилисті стінки, які облаштовують з підручних матеріалів. Як заслони можна використовувати плетені огорожі, паркани, снігові вали. Напівкруглий вертикальний плетений заслон із вогнищем усередині влаштовують забивкою колом через 1,0 м кілків висотою 1,2-1,5 м й

діаметром 6-8 см. Кілки з'єднують пов'язями у два ряди з прутів чи джгутів хмизу або очерету. Із зовнішнього боку роблять покриття з соломи, очерету. Заслони-нависи бувають одно- або двоскатними (рис. 10.15) на відділення чи взвод, із розрахунку 0,5 м на солдата. Їх облаштовують біля дерев чи на козлах і покривають гілками, очеретом, соломною, брезентом, наметними полотнищами. Усередині викладають підстилку із цього самого матеріалу.

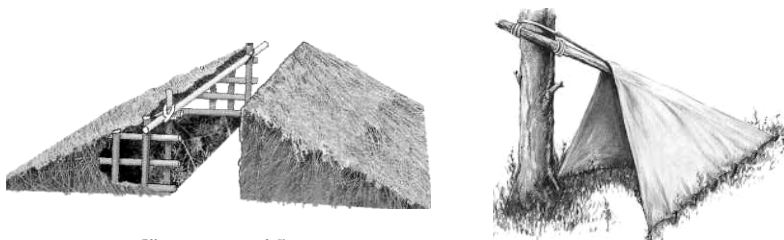
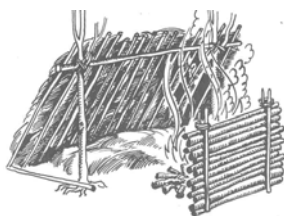

Рис. 10.15. Заслони-нависи

Курені улаштовують із жердин, гілок і хмизу. Вони бувають двоскатні й конусні (рис. 10.16).

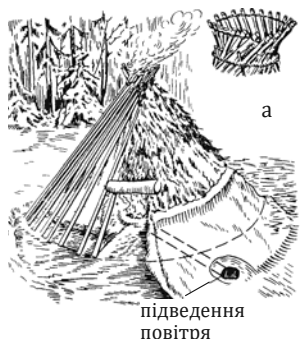
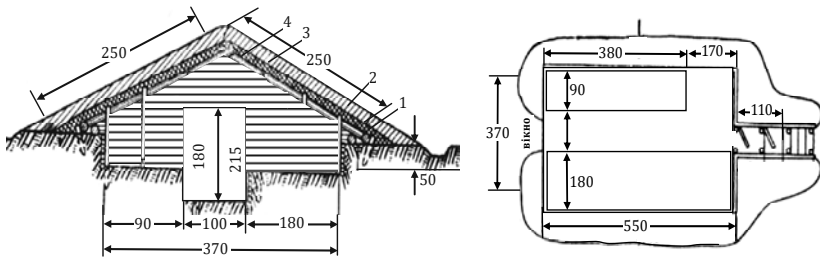

Рис. 10.16. Курені:
а – конусний; б – двоскатний

Землянки влаштовують на відділення та взвод: двоскатні – на рівнинній місцевості, односкатні – на косягорі. Для улаштування двоскатної землянки на відділення (рис. 10.17) відрива-

ють котлован і влаштовують його стінки. Боками котловану укладають опорні колоди та лежні, усередині – встановлюють стояки, на яких закріплюють прогін.

Рис. 10.17. Двоскатна землянка на відділення:
 1 – крокви; 2 – накатник;
 3 – шар гілок або соломи; 4 – м'ята глина

Прогоном і лежнями через 90 см укладають стропила, а поверх них – суцільний ряд жердин. Торці стін вище рівня землі закладають жердинами. Вхідний тамбур влаштовують із двома дверима. На боці, що протилежний тамбуру, влаштовують вікно. По покриттю із жердин настеляють гілки чи солому, а поверх настилу – шар м'ятої глини й ґрунту завтовшки 30-40 см. Усередині землянки обладнують нари завширшки 180 см, а довжину – із розрахунку 0,6 м на чоловіка.

Для опалення землянок застосовують табельні печі чи печі з підручних матеріалів. Для дотримання пожежної безпеки печі розміщують не ближче 25 см від частин землянки, що можуть зайнятися.

Польове відхоже місце (рис. 10.18) влаштовують в усіх випадках розміщення військ. Під час короткочасної стоянки відхоже місце виготовляють у вигляді індивідуальних рівчаків, під час довгострокової – у вигляді рову з розрахунку одне очко на 12-16 чол. Розміщують його не ближче 75 м до житла. Відхоже місце огорожують парканом.

Для розташування військ у холодну пору обладнують пункти обігріву, де використовують печі як промислового виготовлення, так і виготовлені силами особового складу із місцевих матеріалів. Печі у закритих спорудах установлюють біля входу із дотриманням заходів протипожежної безпеки. Димову трубу

виводять через отвір у стіні або покритті. Печі й димоходи розміщують не ближче 0,75 м до споруд, що можуть зайнятися. Разом із металевими пічками у наметах на димовій трубі встановлюють іскроуловлювач. Протипожежні розподілення у місцях проходження димових труб у полотні наметів улаштовують з використанням листового азбесту. Категорично заборонено встановлювати у наметах печі, що працюють на рідкому пальному.

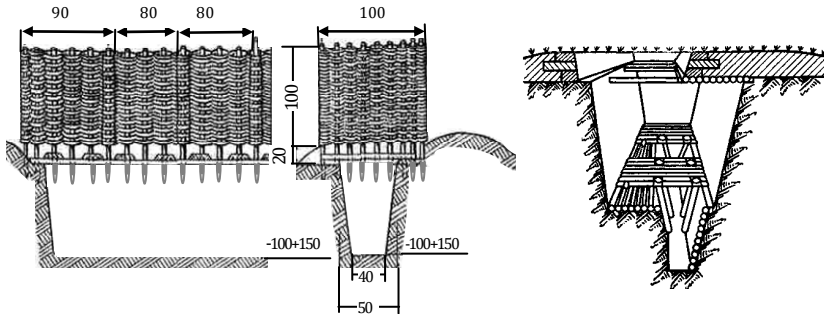

Рис. 10.18. Схема облаштування польового відхожого місця

Для обігріву особового складу на відкритій місцевості можна улаштувати багаття із колод (рис. 10.19). Багаття з трьох колод на кладці горить 6-8 год. Колоди за мірою згорання просувають уперед. Багаття із двох колод горить протягом 9-10 год. Його влаштовують з сухих колод діаметром, що обтесані на один кант з глибокими насічками. Колоди вкладають одна на одну обтесаними боками з прокладкою зі щіпок й розпалюють по всій довжині. Товстішу колоду вкладають знизу.

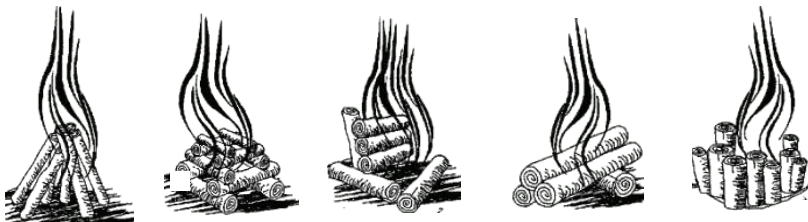

Рис. 19.19. Варіанти влаштування багаття із колод

10.4. Невибухові загородження

Невибухові загородження за призначенням поділяють на протитанкові та протипіхотні.

До *протитанкових* належать рови (рис. 10.20), ескарпи та контрескарпи (рис. 10.21), надовби (металеві, залізобетонні, кам'яні, дерев'яні – рис. 10.22), бар'єри в лісі з колод, загородження з металевих їжаків (рис. 10.23), барикади в населених пунктах, снігові вали, ожеледь на гірських крутосхилах, ополонки на водоймах, затоплення місцевості, лісові й кам'яні завали та завали в населених пунктах тощо.

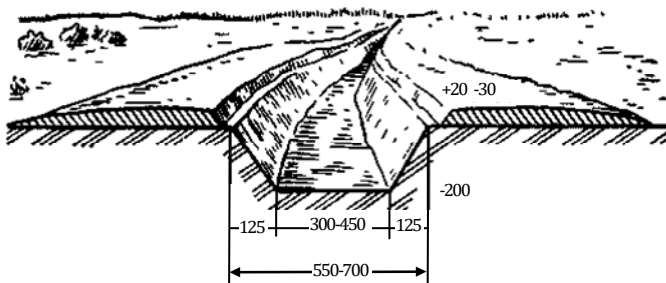

Рис. 10.20. Схема протитанкового рову

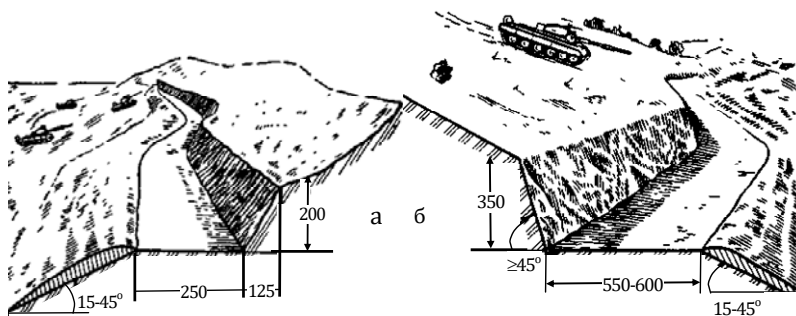

Рис. 10.21. Протитанкові загородження: а – ескарп; б – контрескарп

Протипіхотні загородження бувають переносні й стаціонарні. Переносні дротяні загородження застосовують найчастіше для швидкого закриття проходів, зруйнованих ділянок загороджень, а також у випадках, коли улаштування інших загород-

жень ускладнене. До *стаціонарних* загороджень належать дротяні сітки на високих і низьких кілках, дротяні паркани, дріт внакид, петлі, засіки в лісі, обплетення колючим дротом пеньків, кущів тощо.

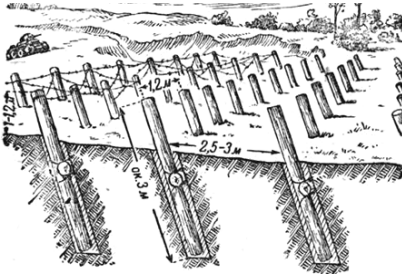

Рис. 10.22. Дерев'яні надовби

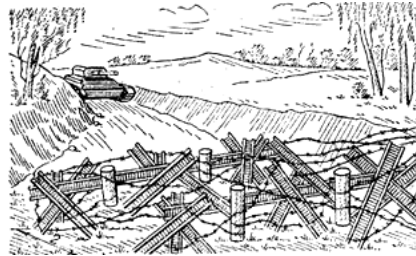

Рис. 10.23. Протитанкові "їжаки"

Дротяні сітки на високих кілках (рис. 10.24) улаштовують із трьох-п'яти рядів кілків, які забивають у шаховому порядку та обносять колючим дротом. У влаштування беруть участь три розрахунки: перший (три чоловіки) – розбиває сітку; другий (дев'ять груп по два військовослужбовці) – забиває кувалдами кілки в ґрунт на глибину 0,5-0,7 м; третій (15–20 груп по тричотири чоловіки) – обплітає кілки колючим дротом (зовнішні ряди п'ятьма нитками – дві за діагоналлю й три – горизонтально; внутрішні та проміжки між рядами трьома нитками – дві по діагоналі й одна зверху). Спочатку обплітають найближчий до противника перший ряд кілків, потім – проміжок, другий ряд тощо. Під час обплетення двоє військовослужбовців розмотують моток колючого дроту, а третій – прибиває його до кілків скобами (з протилежного від противника боку).

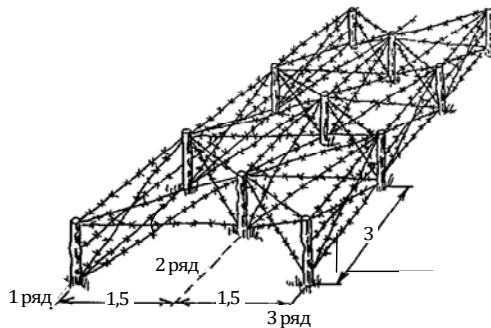
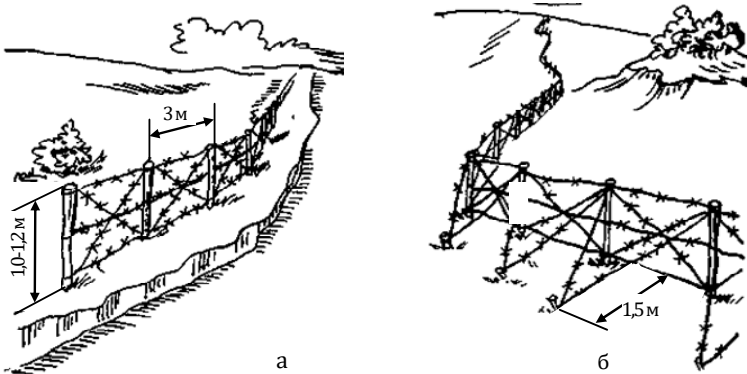

Рис. 10.24. Трирядна дротяна сітка на високих кілках

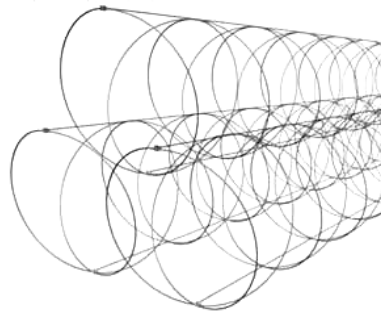
Дротяні загородження (рис. 10.25) улаштовують з одного ряду кілків, що обплетені п'ятьма нитками колючого дроту та посилені розтяжками із додатковими двома-трьома горизонтальними нитками на них.

Рис. 10.25. Дротяні паркани: а – звичайний; б – посилений

Для виготовлення **дротяної спіралі** (рис. 10.26) обладнують шаблон діаметром близько 1,0 м, заввишки 1,7 м із семи кілків, які скріплюють між собою у верхній частині обручем. До одного із кілків забивають скобу. Розрахунок (трое чоловіків), закріпивши кінець дроту до цієї скоби, обмотує кілки шаблона 50 нитками дроту з відстанню між ними 3-4 см. Потім дріт обрізають, і кінець його прикріплюють до другої скоби, що вбита у верхній частині кілка з внутрішнього боку.

Зв'язавши нижній кінець дроту з кінцем першого його витка, розрахунок скріплює нитки між собою через один кілок. Коли в'язання спіралі закінчено, витягують скоби з кілка, вибивають обруч, що утримує верхні кінці кілків, і знімають спіраль.

Рис. 10.26. Трирядна дротова спіраль

У складеному вигляді спіраль перев'язують гладким дротом у чотирьох місцях. Для зручності перемотування та розтягання

спіралі до її кінців прикріплюють дерев'яні ручки. При встановленні спіраль розтягують на довжину до 10 м, прикріплюють до вбитих з боку торця кілків. За довжиною й висотою спіралі перев'язують між собою скручуваннями з гладкого дроту. Дротяні спіралі встановлюють у два-три ряди за шириною та в один-два яруси – за висотою.

Дротяні рогатки. Три хрестовини із загострених на кінцях кілків скріпляють подовжньою жердиною та обплітають колючим дротом. Рогатки скріпляють між собою дротом і прикріплюють до землі кілками. Матеріали: колючий дріт – 7 кг, одна жердина завдовжки 3,5 м, шість жердин завдовжки 1,5 м.

Дріт внакид застосовують за обмеженого часу, відсутності кілків або неможливості їх забивання в ґрунт. Установлюють у траві, на болотистих ділянках, лісосіках, на місцях, покритих камінням і валунами. Для улаштування одночасно в смузі завширшки 46 м розмотують спіралями три чи більше мотки колючого дроту, який кріплять між собою та до землі кілками, рогульками, камінням. Моток розмотують двоє, третій – перегинає його, утворюючи петлі й обплітаючи каміння, пні, кущі тощо.

Малопомітні дротяні перешкоди (МДП) встановлюють силами розрахунку з восьми осіб. Нижні кінці розгорнутої мережі прикріплюють до землі кілочками-рогульками через 1-2 м за периметром. Між собою перешкоди з'єднують угорі та вниз через 1,0 м кільцями або дротом. МДП є одночасно й протитанковими загородженнями. Вага одного пакета МДП – 26 кг, розміри в згорнутому вигляді 120 × 60 × 12 см, у розгорнутому – 100 × 100 см.

Дротяні їжаки. Три загострені кілки скріпляють посередині дротом та обплітають по кінцях колючим дротом. Їжаки скріпляють між собою та прикріплюють до землі кілками. Матеріали: колючий дріт – 2,5 кг, три кілки завдовжки 1,5 м.

Їжаки для загородження траншей призначені для затримки руху піхоти противника в траншеях під час ведення бою за їх утримання; їх скидають до траншей перед противником. Три загострені кілки діаметром 5-6 см скріпляють посередині дротом та обплітають по кінцях колючим дротом. Їжаки скріпляють між собою для зручності скидання та викладають на бруствери траншеї. Матеріали: колючий дріт – 1 кг, три кілки завдовжки 60 см.

Розділ 11. ТАКТИЧНЕ МАСКУВАННЯ: СПОСОБИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Бойові дії часто відбуваються поблизу або в населених пунктах, доріг, лісів, річок тощо. Одні місцеві предмети можуть служити укриттям, полегшувати ведення бою, інші навпаки, – ускладнюють його. За вмілих дій, нерівності земної поверхні місцеві предмети стають надійними помічниками військовослужбовця в бою. Правильне їх використання для розміщення вогневої позиції, місця спостереження, маскування дозволяє підрозділам та окремим бійцям завдавати ударів противнику, одночасно маскуючись від його вогню.

Маскування є невід'ємною частиною бойової діяльності всіх родів військ, тому військова хитрість полягає в умілому прихованні справжнього стану справ і введенні противника в оману, аби змусити його прийняти завідомо неправильне, вигідне нашим військам рішення. Велику роль у цьому відіграє швидкість і спритність дій особового складу підрозділів.

Аби противник не помітив переміщення підрозділів, на передньому місці перебування слід створити видимість його присутності: палити багаття, зберігати сліди техніки, імітувати діяльність. У ході бою важливо маскувати абсолютно все, що може допомогти ворогу визначити справжню ситуацію: людей, озброєння та військову техніку, споруди, сліди дій військ тощо. Існує два основних види маскування: природне та штучне. *Природне* маскування (рис. 11.1) передбачає пристосування до місцевості: використання маскувальних властивостей, умов освітлення, природних явищ, що обмежують видимість і знижують можливість спостереження ворогом. *Штучне* маскування влаштовують за допомогою технічних засобів як промислового виготовлення, так і підручних матеріалів (рис. 11.2, 11.3).

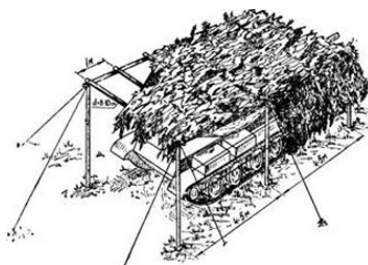
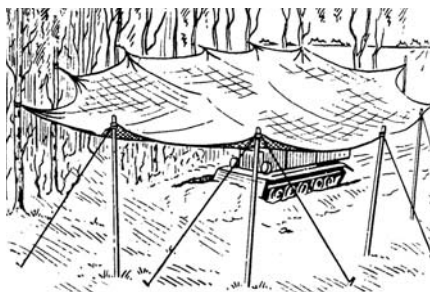
Особовий склад застосовує тактичне маскування для приховування від розвідки противника розташування позицій, вогневих засобів, районів зосередження військ і техніки, маневру на полі бою, командних і спостережних пунктів, бойових і похідних порядків. Із цією метою:

- використовують природні маски, умови поганої видимості, технічні прийоми маскування на основі табельних засобів, різних виробів і матеріалів;

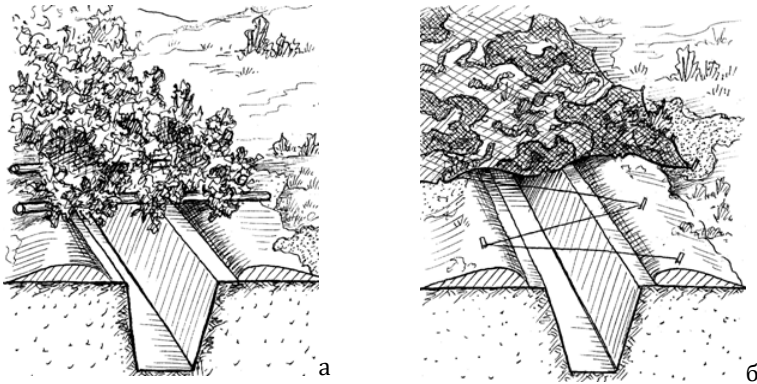
- улаштовують штучні маски для приховування об'єктів від оптичних засобів розвідки противника: маски-перекриття, макети бойової, спеціальної і транспортної техніки та озброєння (збрарядь, танків, літаків), хибні об'єкти (позиції і райони розташування військ, пункти управління тощо);
- дотримують заходів світломаскування;
- застосовують аерозольні маскувальні завіси за допомогою димових шашок, снарядів, мін, бомб, інших засобів задимлення;
- використовують піротехнічні засоби для демонстрування спалахів пострілів, інших ознак діяльності військ у хибних районах їх розташування;
- здійснюють звукомаскування (зменшення, заглушення або імітація звуків і шумів руху танків, стрільби артилерії, роботи інженерних машин тощо), радіо-, радіотехнічні та інші види маскування.

Рис. 11.1. Природне маскування техніки (варіанти)

Рис. 11.2. Маскування техніки за допомогою табельного маскувального покриття (варіанти)

Рис. 11.3. Маскування окопів, траншей, ходів сполучення за допомогою: а – маски перекриття із місцевих матеріалів;
б – табельного маскувального покриття

Способами маскування є прихованість, імітація, демонстративні дії, дезінформація.

Прихованість – недопущення або усунення демаскувальних ознак підрозділів та об'єктів.

Імітація передбачає створення фальшивих районів розташування та пересування підрозділів, об'єктів, інформації про стан об'єкта, відтворення демаскувальних ознак.

Демонстративні дії – передбачувані дії, що спрямовані на посилення прихованості дійсного розташування та введення противника в оману щодо справжніх намірів.

Дезінформація передбачає доведення до противника фальшивих новин за допомогою технічних засобів зв'язку, радіо, через неофіційні канали тощо.

Ефективність маскування забезпечує комплексне та якісне застосування *організаційних, інженерних і технічних* заходів.

Організаційні заходи:

- постійне керівництво та систематичний контроль за своєчасністю та якістю маскування;
- використання маскувальних властивостей місцевості, які допомагають зменшити помітність підрозділів і військових об'єктів;
- використання темного часу доби та інших умов обмеженої видимості (дощу, снігопаду, туману тощо) для прихованості дій підрозділів;

- розосередження підрозділів і періодична зміна районів розташування;
- демонстраційні дії підрозділів;
- збереження військової таємниці;
- виконання правил і вимог маскувальної дисципліни.

Інженерні заходи включають:

- маскувальне фарбування, обробку місцевості;
- використання фальшивих оптичних, теплових і радіолокаційних масок, макетів техніки, зрізаної рослинності;
  - прийоми прихованості та імітації світлових демаскувальних ознак, маскуванню від звукової розвідки противника;
  - надання спорудам та об'єктам маскувальних форм, влаштування фальшивих споруд.

При проведенні всіх цих заходів необхідно зважати на те, що для одержання розвідувальних даних противник може вести комплексну розвідку, яка включає повітряне та наземне візуальне спостереження з використанням оптичних приладів; космічне, повітряне та наземне фотографування; оптико-електронну, теплову, радіо- і радіотехнічну, космічну, повітряну та наземну розвідку; звукову та інші розвідки, агентурну розвідку та дії ДРГ.

Під час організації і проведення заходів щодо маскуванню військових об'єктів заборонено використовувати ОВТ: міжнародні розпізнавальні емблеми, знаки та сигнали, прапори, військові емблеми та форму одягу противника, військових нейтральних держав, розпізнавальну емблему ООН, медичних формувань, санітарного транспорту, військовополонених і цивільних осіб для приховання (захисту) визначених районів, військових об'єктів, озброєння і техніки розвідки противника.

Використовують наступні табельні засоби маскуванню:

- засоби індивідуального маскуванню особового складу;
- маскувальні комплекти та маски;
- радіолокаційні кутові відбивачі;
- каталітичні підігрівачі;
- світломаскувальні пристрої;
- покриття, що поглинають або відбивають радіохвилі;
- спеціальні машини та обладнання.

Заходи з маскуванню здійснюють підрозділи всіх родів військ і спеціальних військ зазвичай власними силами.

До *індивідуальних* засобів маскування особового складу належать маскувальні комбінезони або костюми.

Для маскування бойової та спеціальної техніки від повітряної, наземної візуально-оптичної і фоторозвідки противника використовують маскувальні комплекти та маски. Комплект МКТ із тканини має чотири різновиди: МКТ-Т – для маскування на рослинному фоні (вплетені стрічки ганчірного матеріалу); МКТ-П – для маскування на пустельно-пісчаному фоні; МКТ-Л – для маскування на рослинному фоні; МКТ-С – для маскування на сніжному фоні.

Маскувальний комплект складається з маскувального покриття 12×18 м; зшивних шнурів (18 шт.); металевих кілків (24 шт.; пакувального чохла.

Комплект МКС (синтетичний) має два різновиди: МКС-2 – для маскування на рослинному фоні; МКС-2П – для маскування на пустельно-пісчаному фоні.

У табл. 11.1 наведено необхідну кількість комплектів для маскування видів ОВТ, а в табл. 11.2 – їх основні характеристики.

Таблиця 11.1. Кількість комплектів для маскування озброєння

Назва озброєння	Кількість
Танк, САУ	1
БТР, БМП	0,5
Самохідна пускова установка	2
БМ реактивної артилерії	2
Гармати калібру до 122-мм	1
Гармати калібру до 152-мм	2
Міномети калібру до 120-мм	0,5
Автомобілі типу КраЗ	0,75
Автомобілі типу ГАЗ-66 (УАЗ-469)	0,5

Таблиця 11.2. Характеристики табельних маскувальних комплектів

Показник	МКТ-Л	МКТ-Т	МКТ-С	МКС-2
Розміри покриття, м	12×18	12×18	12×18	2 по 9×12
Площа покриття, м ²	216	216	216	216
Обслуга для установки, осіб	4-6	4-6	4-6	6-8
Час розгортання, хв.:				
удень	5-8	5-8	5-8	20
уночі	до 15	до 15	до 15	30
Вага, кг	62-70	40-45	55-60	110-120
Перевезення здійснюється на ЗІЛ-131, шт.	40	до 50	40	до 20

Маскувальне покриття складається з 12 стандартних елементів розміром 3 × 6 м кожний. Комплект МКС містить два покриття розміром 9 × 12 м, кожне покриття – 6 стандартних елементів розміром 3 × 6 м.

Маскування лише тоді не викликає підозру у противника, коли воно правдоподібне, природне. Будь-яку штучно замасковану споруду лише тоді важко розпізнати, коли вона за положенням, формою, розмірами та кольором відповідає оточуючим його предметам.

Правдоподібності маскування можна досягти надання всім предметам, які маскують, такого вигляду, який не викликає підозру у природності. Усе має відповідати навколишній місцевості, не вносити до неї чужорідного, що різко відрізняється від природних предметів. Але навіть і при дотриманні цього загального правила необхідно враховувати особливості кожної конкретної місцевості, виявляти обережність та обачність.

Снайпер у зеленій польовій формі на зеленій галявині невидимий (рис. 11.4). Але варто йому переповзти на ріллю або підійти до будинку – він відразу себе викаже. Зелений силует на чорноземі або на тлі цегляної стіни буде видний здалека. Тут снайпера рятує камуфльований халат. Зелені плями зливаються з травою та листям, коричневі – з глиною та стовбурами сосен, сірі – з піском, скелями, бетонними стінами, чорні – з чорноземом і балками, що обвуглилися, білі – зі снігом. Противник побачить лише плями неправильної форми, які злилися з фоном.

Рис. 11.4. Маскування снайпера (варіанти)

Снайпера може видати гілка, яка хитнулася в безвітряну погоду, зів'яле листя, коли все навкруги зелено, спалах пострілу, необережний крок, тріск сухих гілок під ногою.

Легше за все правдоподібності можна досягти за допомогою пристосування до місцевості, використання її маскувальних властивостей, додавання предметам, які маскують, обрисів, форми та кольору предметів, наявних саме на даній місцевості. Значною мірою цьому сприяє вміле використання рослинного покриву (трави, посівів, очерету, моху, кущів, гілок дерев).

Використовуючи рослинний покрив, кожен військовослужбовець спроможний власноруч виготовити різноманітні підручні маскувальні засоби, а прикріплення до одягу та спорядження гілок, пучків трави, соломи може створити маскувальний костюм, що зливатиметься з навколишнім фоном.

Таким чином, для дотримання правдоподібності в першу чергу необхідно правильно користуватися маскувальними властивостями місцевих предметів і рослинності, штучними засобами й не допускати застосування предметів, що відсутні на місцевості або нехарактерні для неї.

Ефективності маскуванню при виконанні принципу правдоподібності значною мірою сприяє різноманітність її прийомів і способів. Неодноразово повторювані навіть досконалі прийоми маскуванню легко можуть бути розгадані противником. Шаблон у цій справі не тільки неприпустимий, але й небезпечний.

Ефективність маскуванню залежить насамперед від того, наскільки вміло приховані від спостереження ворога демаскуючі предмети та ознаки. До ознак, за якими противник може виявити бійців, споруди та бойову техніку, належать колір, форма, тінь, рух, сліди, звуки. Демаскуюча дія цих ознак посилюється або послаблюється залежно від природних умов, за яких відбуваються військові дії; характеру навколишньої місцевості; пори року; погодних умов; освітлення та загальної бойової обстановки.

Маскуванню постійно вимагає різноманітності, використання щоразу нових прийомів, які ще не знайомі противнику та можуть дати найбільший ефект у конкретних умовах місцевості. Різноманітність – це уникнення повторів прийомів і способів маскуванню того чи іншого об'єкта або застосування одного й того самого способу до однакових об'єктів. Украй необхідно виявляти винахідливість, спритність, справжню творчість.

Похмура, погана погода – дощ, туман, снігопад сприяють прихованості, оскільки місцевість набуває тьмяного вигляду. У ясну сонячну погоду, навпаки, краще видно обриси предме-

тів; металеві частини зброї, спорядження, скло оптичних приладів, гладенькі поверхні, що відблискують на сонці.

Предмети розрізняють за кольором, що впливає на їх видимість. Однаково забарвлені, вони зливаються один з одним, по-різному забарвлені – різко відрізняються. Велике значення має характер поверхні. Один і той самий колір може виглядати по-різному, залежно від поверхні предмета – матово-бляклої або глянсувато-блискучої. Плоску глянсову поверхню, що дає відблиск, легко виявляє спостерігач. Тому не випадково військовий одяг має блідий колір хакі, бойову техніку фарбують у такий самий колір, що найчастіше зустрічається в природі та допомагає зливатися з навколишньою місцевістю.

Проте немає ще такої маски, яка б завжди та скрізь могла укрити бійця. Яку роль може відіграти колір у демаскуванні бійця? Наприклад, відрито окоп в повний профіль для стрільби стоячи на трав'янистій галявині, а викинутий ґрунт навколо – не прикрито дерном. Чорна пляма землі на зеленому тлі трави різко виділятиметься та видасть противнику місце окопу. Зів'яле листя серед зеленої рослинності може вказати на те, що за ними хтось або щось ховається.

У природі переважають м'які, невизначені форми. Якщо придивитися уважніше до кущів, крон дерев, каменів, скель, то не можна знайти поруч двох абсолютно однакових обрисів. Кожному з них властивий свій силует, але не такий, що різко відрізняється від іншого. У той самий час люди, бойова техніка та зброя виділяються характерною формою, яку підкреслює тінь, що падаючої від них, колір і блиск металу. Тому будь-який маскувальний одяг (крім зимового), бойову техніку та озброєння камуфлюють плямами, які не мають правильної геометричної форми; а всім оборонним спорудам надають обрисів, що схожі з місцевими предметами.

Найнебезпечнішою демаскуючою ознакою на полі бою є блиск. На сонці можуть блищати скло бінокля, оптичного та коліматорного прицілів; штик; фляга; алюмінієвий казанок. Навіть сталевий шолом, пофарбований у захисний колір, дає відблиск. На сталевий шолом можна одягати захисний чохол або обмазувати брудом.

Однією із найбільш характерних демаскуючих ознак є рух, що "притягує" очі спостерігача противника як магніт сталеву

шпильку. Найвища трава, густі гілки не сховають снайпера, якщо він рухатиметься необережно. Пересування має бути по-тайним, без різких або швидких рухів, переважно вночі чи за умов поганої видимості. Якщо необхідно пересуватися на місцевості, за якою спостерігає противник, то потрібно максимально використовувати різноманітні укриття, нерівності, складки рельєфу, а також рослинність, які дозволять уникнути виявлення наземної або повітряною розвідкою противника.

Земляні елементи (пагорби, вали тощо) поглинають значну частину інфрачервоної енергії, тому можуть приховати солдата від виявлення за допомогою інфрачервоних приладів нічного бачення. Пересуваючись в густих очеретах, траві, посівах, їх обережно розсовують руками, а пройшовши крізь них, повільно акуратно опускають на місце, щоб не видати себе. На відкритому просторі намагаються рухатися, маючи за собою предмет або який-небудь фон, за можливості, однакового кольору. Якщо є підозра, що противник стежить за вами, краще залишатися нерухомим. Якщо пересувається підрозділ, то його необхідно розділити на невеликі, рухомі групи, які мають пересуватися поетапно від одного природного укриття до іншого, намагаючись уникнути появи своїх силуетів на тлі неба або контрастного заднього фону.

Однак не тільки сам рух, але і його сліди можуть служити демаскуючою ознакою. Сліди від гусениць і коліс, залишені на траві, протоптані на галявині дозорами, допоможуть противнику розкрити розташування та задуми підрозділів.

Діяльності військ різко демаскують звуки – постріли, шум моторів, брязкіт гусениць, удари об землю лопат, розмови, кашель, дзвін металевих частин зброї тощо (особливо вночі та у періоди затишшя). У сонячний день додається ще одна демаскуюча ознака – тінь. Предмет краще видний, коли він яскраво освітлений і відкидає тінь, а фон, на який він проектується, становить за кольором з ним контраст.

Тому основа маскування – усунення демаскуючих ознак. Їх потрібно знати напам'ять. Маючи добре уявлення про вигляд об'єкта маскування зі сторони та способи його демаскування, можна правильно визначити, що потрібно приховати, а що – видозмінити.

Розділ 12. ОРІЕНТУВАННЯ НА МІСЦЕВОСТІ

12.1. Способи орієнтування карти на місцевості

Уміння орієнтуватися на незнайомій місцевості за картою, визначати своє місцезнаходження, передній край військ своїх і противника, а також напрямки руху чи дії з метою своєчасного досягнення вказаного рубежу підрозділом і впевнено керувати ним на незнайомій місцевості за допомогою карти – одне із найважливіших завдань бойової роботи командира підрозділу.

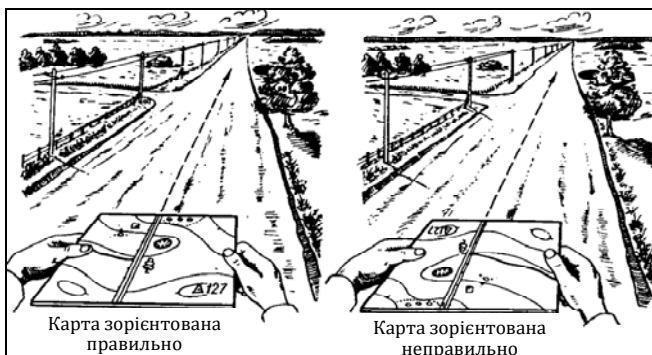
Значення карти як засобу орієнтування особливо зросло у сучасному динамічному бою, де підрозділи швидко пересуваються на великі відстані вдень і вночі, часто діють розрізнено та самостійно вирішують бойові завдання, особливо, спецпідрозділи, підрозділи швидкого реагування тощо.

Орієнтування за картою шляхом звірення її з місцевістю на теперішній час є основним способом орієнтування. Обладнання бойових машин навігаційною апаратурою та використання GPS-приймачів аж ніяк не применшує значення карти: апаратура лише частково автоматизує процес орієнтування на місцевості.

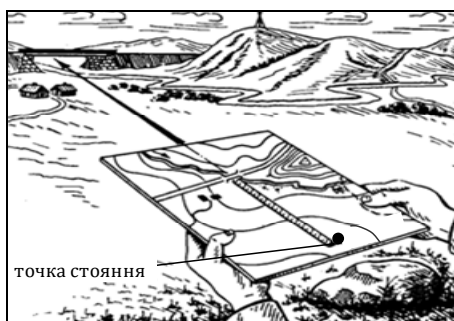
Орієнтувати карту – означає розвернути її так, щоб лінії місцевості збіглися з лініями карти або були паралельні до них. Способи орієнтування карти: за лінією місцевості; за напрямком на орієнтир; за компасом; за небесними світилами.

Орієнтування за лінією місцевості. Карту повертають у горизонтальній площині так, щоб лінія умовного знака місцевого предмета на карті, наприклад, дороги, збігалася з напрямком самого предмета на місцевості, а зображення всіх об'єктів, що розташовані праворуч і ліворуч від неї, перебували з того самого боку, що й на місцевості (рис. 12.1).

Спосіб за напрямком на орієнтир застосовують у випадку, коли точка стояння вже відома, і з неї видно віддалений орієнтир, що позначено на карті. Карту повертають у горизонтальній площині так, щоб напрямок з точки стояння на орієнтир збігався з відповідним напрямком на місцевості. Для точнішого орієнтування карти до цих точок прикладають лінійку та за нею візують на віддалений орієнтир (рис. 12.2).

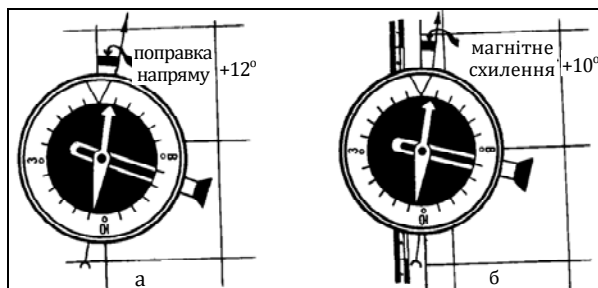
Рис. 12.1. Орієнтування карти за лінією місцевості

Рис. 12.2. Орієнтування карти за напрямком на орієнтир

Спосіб **за компасом** застосовують звичайно на місцевості, що є складною для орієнтування (ліс, хуртовина, туман, невідповідність карти місцевості тощо). Для наближеного орієнтування за компасом визначають напрям на північ, потім карту повертають так, щоб верхня сторона рамки також була спрямована на північ. Точніше карту орієнтують за величиною магнітного схилення або величиною поправки напрямку. Компас знімають з гальма та встановлюють на істинний меридіан (східну чи західну рамку карти) лінією, що проходить через поділки 0° і 180° (Пн-Пд) так, щоб нуль компаса було направлено на північ (рис. 12.3 б). Далі компас разом із картою повертають у горизонтальній площині, доки стрілка не вкаже величину магнітного схилення для цього аркушу карти. Зручніше компас ставити не на істинний меридіан, а на вертикальну лінію координатної

сітки. Тоді стрілка компаса має показати величину поправки напрямку для цього аркуша карти (рис. 12.3 а). Якщо поправка напрямку, або схилення магнітної стрілки менше 3° , що дорівнює одній поділці шкали компаса, то її під час орієнтування не враховують.

Рис. 12.3. Орієнтування карти за компасом за величиною:
а – поправки напрямку; б – магнітного схилення

Орієнтування за небесними світилами (Сонцем, Полярною зіркою, Місяцем) відбувається наближено. Спочатку визначають за небесними світилами напрям на північ і намічають у цьому напрямку який-небудь орієнтир. Далі повертають карту так, щоб її верхня (північна) рамка була спрямована на цей орієнтир. Після орієнтування розпізнають орієнтири. Це – найбільш відповідальний етап орієнтування за картою, оскільки точку стояння можна визначити тільки за орієнтирами, загальними для карти та місцевості. Розпізнавання орієнтирів необхідно починати з найбільш помітних об'єктів місцевості й таких, які на місцевості зустрічаються не часто. Під час пошуку на карті об'єктів місцевості враховують їх взаємне розташування щодо сторін горизонту. Правильність розпізнавання орієнтирів перевіряють за навколишніми елементами місцевості. Слід пам'ятати, що найбільш стабільними та надійними для орієнтування є елементи рельєфу та гідрографії. У випадках, за яких неможливо встановити загальні для карти та місцевості орієнтири, необхідно переміститися так, щоб відкрився вид на інші орієнтири та спробувати розпізнати їх на карті.

12.2. Способи визначення точки стояння

Спосіб визначення точки стояння обирають залежно від характеру місцевості, умов видимості, наявності часу, а також точності, з якою її необхідно визначити. Точку стояння можна визначити окомірно за найближчими орієнтирами; за відстанню, яку виміряно; способом перпендикуляра; способом створів; оберненою зарубкою; способом Болотова; за прямокутними координатами (при використанні координатора та курсоркладника).

Окомірно за найближчими орієнтирами точку стояння визначають на середньопересіченій місцевості, коли точка стояння розташована поблизу об'єкта місцевості, що зображений на карті. Орієнтують карту, намічають два-три найближчі орієнтири та окомірно визначають відстань до них. За визначеними відстанями, урахувуючи напрямки, наносять на карту точку стояння (рис. 12.4). Точність визначення точки стояння у такий спосіб залежить від відстані до орієнтиру та окоміру спостерігача. Важливо дотримувати правила – орієнтуватися за віддаленими орієнтирами, а визначатися – за найближчими.

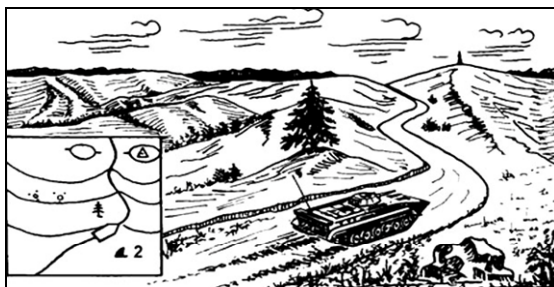
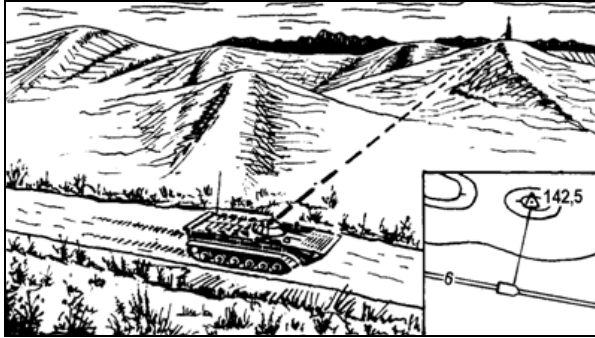

Рис. 12.4. Визначення точки стояння окомірно за найближчими орієнтирами

Спосіб за відстанню, яку виміряно, застосовують під час руху уздовж лінійних орієнтирів (доріг, ліній електропередач, зв'язку тощо), переважно на закритій місцевості або за умов обмеженої видимості. Відстань на місцевості вимірюють за спідометром або парами кроків. Потім цю відстань відкладають у масштабі карти. Точність визначення точки стояння залежить, головним чином, від величини похибки виміряної відстані.

Спосіб перпендикуляра застосовують при перебуванні на будь-якому лінійному орієнтирі. На карті позначають віддалений орієнтир, видимий з точки стояння під прямим кутом до лінійного орієнтира, та опускають від зображення цього предмета на лінійний орієнтир перпендикуляр (рис. 12.5).

Рис. 12.5. Визначення точки стояння способом перпендикуляра

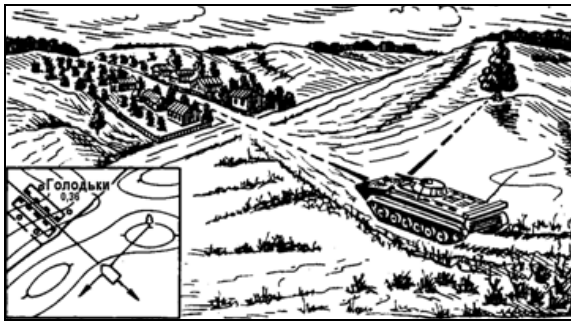
Спосіб створів застосовують на місцевості із достатньою кількістю орієнтирів. *Створом* називають пряму лінію, яка проходить через точку стояння, і два орієнтири. Спосіб має три різновиди визначення точки стояння: за створом і лінійним орієнтиром; за створом і боковим орієнтиром; за створом і відстанню, яку виміряно.

Спосіб визначення за створом і лінійним орієнтиром. Перебуваючи на лінійному орієнтирі та в створі з двома іншими точковими орієнтирами, проводять на карті пряму через умовні знаки цих орієнтирів до перетину з лінійним орієнтиром. Точка перетину лінії створу та лінійного орієнтира й буде точкою стояння (рис. 12.6).

Рис. 12.6. Визначення точки стояння за створом і лінійним орієнтиром

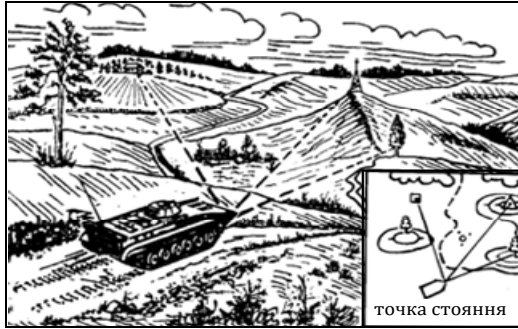
За створом і боковим орієнтиром карту орієнтують за лінією створу та прикладають візирну лінійку до умовного знака бокового орієнтира (окремого дерева), візують на нього та проводять за допомогою лінійки пряму до перетину з лінією створу. На перетині цієї прямої з лінією створу й буде точка стояння (рис. 12.7).

Рис. 12.7. Визначення точки стояння за створом і боковим орієнтиром

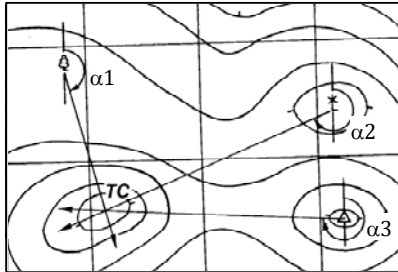
Спосіб визначення за створом і відстанню, яку виміряно. На карті проводять лінію створу. Далі визначають відстань одним із найпростіших способів до найближчого орієнтира, що розташований на лінії створу, і відкладають цю відстань на щойно накресленій прямій. Отримана на прямій точка й буде точкою стояння.

Обернену зарубку за двома-трьома орієнтирами застосовують переважно на відкритій місцевості, де орієнтирів мало, наприклад, коли визначено два-три надійних орієнтири. За можливості варто використовувати орієнтири, найближчі до точки стояння. Карту закріплюють на твердій основі (планшеті, картоні, польовій сумці) та ретельно орієнтують за компасом. Потім прикладають візирну лінійку до умовного знака одного з орієнтирів на карті та направляють її у бік того самого орієнтира на місцевості, далі проводять лінію від орієнтира на себе (рис. 12.8). Не порушуючи орієнтування карти, так само проводять напрями від другого й третього орієнтирів. Перетин напрямів трьох орієнтирів інколи утворює трикутник похибок, центр якого й буде точкою стояння. Якщо сторона трикутника похибок більше 2 мм, то зарубку повторюють.

Рис. 12.8. Визначення точки стояння оберненою зарубкою

Спосіб **оберненої компасної зарубки** застосовують у випадках, коли роботу з картою значно ускладнено, наприклад, під час дощу, у межах видимості противника тощо. На три орієнтири компасом визначають магнітні азимути напрямів, за якими обчислюють дирекційні кути, які, у свою чергу, переводять на зворотні, після чого їх відкладають від кожного орієнтира на карті. Точка перетину цих напрямів і буде точкою стояння (рис. 12.9).

Рис. 12.9. Визначення точки стояння оберненою компасною зарубкою

У всіх випадках при визначенні точки стояння розглянутими способами оберненої зарубки вибирають напрями під кутами від 30° до 150° .

Спосіб Болотова, що є різновидом оберненої зарубки, застосовують за відсутності компаса, неможливості орієнтувати карту за компасом (у танку, бойовій машині, районах магнітних аномалій тощо). Аркуш прозорого паперу (кальку, пластик) кладуть на тверду основу (планшет, польову сумку, картон) та закріплюють. У центрі аркуша намічають точку, від якої за допомогою візирної лінійки прокреслюють напрямки на тричотири віддалених орієнтири. Після цього кальку накладають на карту так, щоб кожний накреслений на ній напрямок проходив через умовний знак того орієнтира, на який він проведе-

ний. Сполучаючи проведені на кальці напрямки з відповідними умовними знаками орієнтирів на карті, наносять на ній точку стояння (рис. 12.10). Точність визначення точки стояння така сама, як і за попереднього способу. Цей спосіб доцільно використовувати на відкритій місцевості, де орієнтирів небагато, проте їх видно здалека.

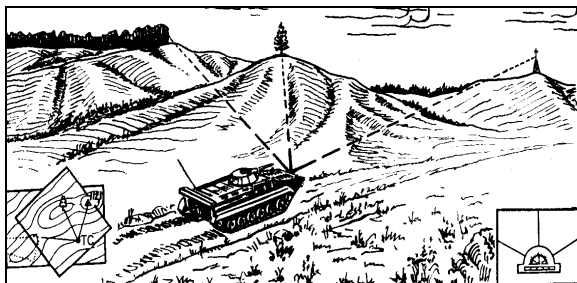

Рис. 12.10. Визначення точки стояння у спосіб Болотова

Звірення карти з місцевістю – завершальний етап топографічного орієнтування: вивчають місцевість, виявляють відповідність карти дійсному стану місцевості та уточнюють розташування об'єктів, які показані на карті.

Щоб знайти на карті об'єкт, видимий на місцевості, уявно або за допомогою візирної лінійки проводять лінію з точки стояння на цей об'єкт і за напрямком цієї лінії знаходять умовний знак об'єкта, який шукають, або переконуються, що об'єкт на карті не показаний. Для точнішого віднайдення напрямів можна визначити магнітний азимут, обчислити дирекційний кут і за його значенням провести напрямок на карті.

Для розв'язання оберненої задачі, тобто визначення на місцевості об'єкта, що указаний на карті, уявно або за допомогою лінійки візують за лінією, що з'єднує точку стояння та умовний знак об'єкта. Далі в цьому напрямку, урахувавши відстань, знаходять об'єкт на місцевості.

12.3. Відновлення втраченого орієнтування

Ведення бойових дій вночі являє собою значні складнощі, тому на складній для орієнтування місцевості у деяких випадках може статися так, що під час орієнтування вночі назначе-

ний завчасно на карті орієнтир дійсно відсутній на місцевості (унаслідок ведення бойових дій або застарілості карти). Якщо відновити орієнтування не вдалося (з'ясувалась невідповідність дійсної місцевості тій, що зображена на карті) – це ознака втрата підрозділом орієнтування. У такому випадку подальше виконання бойового завдання залежить від навичок та уміння командира підрозділу якомога швидше відновити орієнтування.

Складність відновлення втраченого орієнтування вночі значно зростає на закритій, сильно пересіченій місцевості, місцевості з незначною кількістю орієнтирів або місцевості, що зазнала значних змін унаслідок бойових дій. У таких випадках використовують наступні способи відновлення орієнтування: вихід на орієнтир; графічний спосіб; обернена зарубка за світловими (звуковими) сигналами; за небесними світилами.

Вихід на орієнтир. Відновлення втраченого орієнтування підрозділом, що діє поблизу значного за розмірами або характерного місцевого предмета (населеного пункту, дороги, річки, узлісся, яру) складнощів майже не являє. Достатньо підійти якомога ближче до лінійного орієнтира (дороги, річки, лінії електропередачі, яру) і, рухаючись поздовж нього, відшукати характерні точки місцевих предметів (роздоріжжя, характерний поворот річки, різкий згин лісу, початок яру), або знайти характерні пересічення таких об'єктів.

Для відновлення орієнтування у **графічний спосіб** визначають і намічають на карті дальню межу пошуку, яку підрозділ однозначно не міг пройти, а потім ближню межу, яку впевнено пройшов (рис. 12.11). Обидві межі накреслюють на карті радіусами від попереднього орієнтира. Радіус дальньої межі пошуку дорівнює відстані, що пройдена від попереднього орієнтира, а радіус ближньої межі – на чверть менше. Таким чином позначають на карті смугу пошуку свого місцезнаходження. Після цього за компасом визначають азимут напрямку руху підрозділу від попереднього орієнтира, накреслюють його на карті. Із цього місця починають пошук орієнтира у межах накресленої смуги.

Після ретельного звірення карти з місцевістю та обстеження пошукової смуги у більшості випадків точку стояння визначають упевнено. Якщо точка стояння не визначена, пошуки необхідно розширити назад і в сторони.

Рис. 12.11. Відновлення орієнтування у графічний спосіб

Обернена зарубка за світловими (звуковими) сигналами. Цей спосіб використовують тоді, коли є можливість отримати такі сигнали від командирів сусідніх підрозділів, які не втратили орієнтування. За компасом ретельно орієнтують карту, на якій завчасно позначено відому точку стояння командира сусіднього підрозділу (точку подавання сигналу), і засобами зв'язку запрошують вертикальний світловий сигнал (прожекторами, трасуючими кулями, сигнальними ракетами тощо), а за умов обмеженої видимості (дощ, туман, хуртовин, задимлена місцевість) – звуковий (вибуховий) сигнал.

Після сигналу за допомогою візирної лінійки на карті якомога швидше прокреслюють напрямок на себе. Так само наносять напрямок після відповідного сигналу від іншого сусіда. Накреслені лінії дозволяють доволі точно визначити точку стояння. Далі необхідно переконатися у правильності її визначення за навколишніми предметами й продовжити виконання поставленого завдання.

Відновлення орієнтування у спосіб **за небесними світилами** – це визначені положення будь-якого небесного світила (Місяця, відомої яскравої зірки) перед початком руху та на кінцевій точці складного для орієнтування маршруту руху. На вихідній точці орієнтують карту за компасом і прокреслюють на ній вісь руху *AB* (рис.12.12). На ретельно зорієнтовану за допомогою компаса та закріплену в точці *A* прикладають компас на

прокреслену лінію так, щоб нуль компаса (північ) було спрямовано у напрямку руху. Компасом визначають магнітний азимут на небесне світило, проектуючи його положення прямою лінією на віддалений орієнтир, і записують на карті час визначення, а також показання спідометра машини.

Рис. 12.12. Відновлення втраченого орієнтування за небесним світилом

Після подолання маршруту на кінцевій точці *B* роботу повторюють, як і на точці *A*, тобто знову на зорієнтованій і закріпленій карті визначають магнітний азимут на те саме світило та записують час визначення й показання спідометра. До різниці визначених магнітних азимутів на обох точках додають поправку за переміщення світила небосхилом за час (період) руху від точки *A* до *B*, яка дає шуканий кут відхилення.

Величину поправки визначають, виходячи з того, що світила (крім Полярної зірки) переміщуються небосхилом на 15° за годину. Визначений кут поправки прокреслюють на карті праворуч від осі руху, якщо отриманий результат зі знаком "плюс" і ліворуч, – якщо результат зі знаком "мінус", після чого на карті відкладають пройдений шлях за показаннями спідометра. Таким чином визначають на карті район свого місцезнаходження, а пошуки точки стояння в районі визначають шляхом ретельного звірення карти з місцевістю.

12.4. Особливості орієнтування за різноманітних умов місцевості

Умови обмеженої видимості (дим, дощ, туман, хуртовина тощо) часто ототожнюють з нічною темрявою, хоча насправді між ними існує значна різниця. Уночі для орієнтування за таких умов можна застосувати прилади нічного бачення, радіозв'язок. Проте сніг, дощ, курява, дим із жевріючих згарищ різко знижують ефективність застосування цих приладів.

Прогнозуючи виникнення обмеженої видимості, маршрут готують подібно до нічного, якщо марш здійснюватиметься дорогами із твердим покриттям. Маршрут поза дорогами здійснюють за азимутами, що заздалегідь визначені за великомасштабною картою. Маршрут уважно вивчають і запам'ятовують. Під час руху карту орієнтують у напрямку просування та постійно графічно поперечними штрихами або крапками фіксують своє місцезнаходження.

У горах орієнтування ускладнене через незначну кількість орієнтирів, розчленованість рельєфу. Вершини, що визначені як орієнтири, різко змінюють обриси при їх спостереженні під час руху гірськими звивистими дорогами з різних сторін. Маршрут руху в горах прокладають лощинами, уздовж річок і струмків у глибоких низинах, дорогами й стежками у гірських проходах. Перед початком руху обирають орієнтири вздовж запланованого маршруту (піки, обриви, скелі, населені пункти, окремі будівлі, залишки стародавніх фортець, пам'ятники, могили тощо). Крім основних, на маршруті позначають допоміжні орієнтири, які помітні з багатьох точок маршруту (найвищий

пiк, виступ хребта, небесне свiтило). На визначеному на картi маршрутi руху слiд указати стрiлками пiдйоми та спуски на кожному промiжку iз зазначенням iх похилу. Це допоможе витримати намiчений маршрут, адже пiдйоми та спуски добре вiдчуваються пiд час руху машини.

Напрями на сторони горизонту, визначенi в горах компасом, потрiбно контролювати за небесними свiтилами та прикметами мiсцевих предметiв, оскiльки в горах трапляються локальнi магнiтнi аномалiї, якi на картi можуть бути не позначенi.

У лiсi орієнтування ускладнене через обмежену видимiсть i незначну кiлькiсть орієнтирiв. Маршрути прокладають просiнками та ґрунтовими дорогами. Найчастiше такi дороги мало наiждженi, а деякi з них не вказанi на картi, оскiльки є тимчасовими. Саме тому пiд час пiдготовки маршруту потрiбно виписати азимути кожної дiлянки дороги, що дозволить перевiрити за компасом напрям руху на будь-якiй дiлянцi маршруту.

У лiсi як орієнтири використовують зазвичай дороги, просiки, лiсовi галявини, вирубки, рiки, струмки та характернi форми рельєфу (яри, обриви, канали тощо). Для покращення орієнтування пiдроздiлiв на маршрутах руху лiсовими масивами встановлюють штучнi орієнтири. Рух контролюють за пройденою вiдстанню, яку зчитують зi спiдометра машини. Необхiдно також завчасно вивчити характер рельєфу та гiдрографiї на маршрутi руху. Взаємне розташування висот, рiчок, струмкiв, озер, позначених розтушуванням на картi, полегшить визначення свого мiсцезнаходження. Допомiжними орієнтирами для дотримання загального напрямку руху лiсом удень служить Сонце, а вночi – Мiсяць або будь-яка вiдома зiрка чи сузiр'я.

У великому населеному пунктi орієнтування ускладнюється через обмежену видимiсть, перенасичення дрiбними орієнтирами, якi не вказанi на картi. Маршрути накреслюють уздовж рiчок, каналiв, головними проїздами або вулицями з мiнiмальною кiлькiстю поворотiв, якi вибирають бiля мостiв, шляхопроводiв, залiзничних станцiй, площ, пам'ятникiв тощо.

Перед в'їздом до населеного пункту точно визначають своє мiсцезнаходження, а, пересуваючись мiстом, графiчно фiксують на картi просування за маршрутом (карту при цьому орієнтують у напрямку вулицi, якою пролягає маршрут).

При виїзді з населеного пункту, у випадку виявлення розбіжності у кількості доріг на карті та місцевості, напрямок подальшого руху визначають компасом за магнітним азимутом, який з'ясовують за картою. Для надійного орієнтування у великих містах варто використовувати їх плани з детально нанесеними назвами площ, вулиць і провулків.

Узимку багато ґрунтових доріг майже не використовують, тому форми їхнього рельєфу під снігом зрівнюються, орієнтири (яри, лощини, ями, озера, струмки) майже не проглядаються. Узимку часто прокладають нові дороги за найкоротшими відстанями (які на картах не вказують). Тому маршрути взимку прокладають накатаними дорогами або колонними шляхами. Надійними орієнтирами взимку, особливо вночі, є населені пункти, залізниці, дороги із твердим покриттям, узлісся, окремі лісосмуги, мости, інші лінійні та площинні орієнтири. Як допоміжні для надійного орієнтування взимку на місцевості з незначною кількістю орієнтирів використовують небесні світила: удень – Сонце, уночі – Місяць або яскраві зірки чи сузір'я.

Серед руїн орієнтування за картою різко погіршується через її незбіг з місцевістю. За таких умов найбільш стійкими орієнтирами є елементи рельєфу (горби, лощини), гідрографії, площі, парки, сквери, залізниці, автомобільні дороги із твердим покриттям тощо. Під час орієнтування доцільно використовувати аерофотознімки зі змінами місцевості, порівнюючи їх із картою. Дуже важливо вміти читати карту, і, володіючи спостережливістю, розпізнавати за залишками зруйнованих об'єктів своє місцезнаходження на карті.

Таким чином, топографічна карта була й буде надійним дороговказом для командира підрозділу на незнайомій, складній для орієнтування місцевості за будь-яких обставин. Закріплені досвідом знання та навички орієнтування за картою допоможуть успішно та впевнено виконувати бойові завдання за різноманітних умов бойової обстановки. Уміння командирів впевнено орієнтуватися за різноманітних умов місцевості під час здійснення маршу та надійно керувати підрозділом при веденні бойових дій уночі, а також швидко й впевнено відновити орієнтування у випадку його втрати на складній для орієнтування місцевості є важливою вимогою ведення сучасного бою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Бойовий статут механізованих та танкових військ Сухопутних військ, частина III (взвод, відділення, танк) : Наказ Командувача СВ ЗС України № 238 від 25.05.16.

Механізований взвод у бою. – Одеса : КВП ОНЮА, 2011.

Рекомендації механізованим підрозділам щодо дій на полі бою в сучасних умовах. – К. : Головне управління бойової підготовки Головного командування Сухопутних військ Збройних Сил України, 2002.

Вішняков В.В. Тактика : навч. посіб. / В.В. Вішняков. – К. : ВІКНУ, 2008.

Зайцев Д.В. Тактична підготовка : навч.-метод. посіб. / Д.В. Зайцев. – К. : НУОУ, 2011.

Зайцев Д.В. Робота командира взводу в основних видах бою : навч.-метод. посіб. / Д.В. Зайцев, С.О. Пахарев, І.О. Луценко. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2016.

Шевчук В.А. Основи військової розвідки : навч.-метод. посіб. / В.А. Шевчук, Д.В. Зайцев. – Ірпінь : УДФСУ, 2017.

Корнієнко В.В. Загальна тактика. Солдат, відділення в бою : навч. посіб. / В.В. Корнієнко, І.Г. Снігир, О.О. Давидов. – К. : НУ-БІП України, 2010.

Методичний матеріал по вогневій підготовці для навчання військовослужбовців, призваних за мобілізацією (загальновійськова підготовка у навчальних центрах, військових частинах, навчальних підрозділах). – Житомир, 2015.

Довідник командира механізованого відділення (на БТР, БМП). – К, 2015.

Пам'ятка стрільцю : метод. матеріал за досвідом учасників бойових дій різних категорій (спеціальностей). – Житомир, 2015.

Посібник по управлінню механізованим взводом в бою. – Львів, 2016.

Факадей Р.М. Призначення, організаційно-штатна структура, порядок бойового застосування підрозділів та частин інженерних військ : навч. посіб. / Р.М. Факадей, О.Й. Мацько. – К. : НАОУ, 2002.

Шмаль С.Г. Військова топографія / С.Г. Шмаль, О.Г. Міхно, П.А. Савков, А.М. Гудзь, В.Б. Бахвалов, Р.В. Писаренко. – 4 вид., перероб. і доп. – К. : ЦУВ та Н ГУОЗ ЗС України, 2012.

Мінна небезпека. Основні правила поводження на місцевості, забрудненій вибухонебезпечними предметами. Військова частина А2641 (Центр розмінування). – Кам.-Подільський, 2014.

Довідник солдата. Перші 100 днів. Режим доступу: <http://call.army.mil>

Збірник нормативів бойової підготовки Сухопутних військ Збройних Сил України. – К. : ГК СВ ЗС України, 2002.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Пам'ятка військовослужбовця Збройних Сил України щодо застосування норм міжнародного гуманітарного права

I. Загальні положення

Міжнародне гуманітарне право (МГП) являє собою систему правових принципів і норм, що містяться у міжнародних договорах (угодах, конвенціях, протоколах) і регулюють відносини між державами у період збройного конфлікту.

II. Заборонені методи ведення війни

Забороненими методами ведення війни є:

- а) зрадницьке вбивство або поранення осіб, які належать військам противника;
- б) застосування катувань з метою одержання відомостей;
- в) використання не за призначенням розпізнавальних національних і міжнародних емблем, сигналів, прапорів;
- г) убивство парламентаря та осіб, що його супроводжують (сурмача, барабанщика);
- д) віроломство;
- е) віддання на пограбування міста або місцевості;
- є) атака, бомбардування або знищення санітарних закладів, госпітальних суден (санітарних транспортів), санітарних літаків, які мають належні розпізнавальні знаки, санітарного персоналу;
- ж) убивство або поранення осіб противника, які, поклавши зброю або не маючи засобів захисту, здалися у полон;
- з) напад на осіб, що виведені зі строю, а також осіб, що покинули літальний апарат, який зазнав стихійного лиха (за винятком осіб, які належать до повітрянодесантних військ);
- й) знищення або захоплення власності противника, крім випадків, коли такі дії спричинені військовою необхідністю;

і) захоплення суден, що призначені для берегового риболовства або потреб місцевого мореплавства, госпітальних суден, а також суден, що виконують наукові та релігійні функції;

і) здійснення геноциду, апартеїду;

к) взяття заручників;

л) бомбардування військовими літаками, морськими кораблями незахищених міст, портів, селищ, житла, історичних пам'ятників, храмів, госпіталів, за умови, що їх не використовують з воєнною метою;

м) терор щодо місцевого населення;

н) віддання наказу нікого не залишати в живих, погрожувати цим або вести воєнні дії на цій основі;

о) змушення осіб протилежної сторони брати участь у воєнних діях, що спрямовані проти їх країни;

п) застосування голоду серед цивільного населення;

р) знищення культурних цінностей, історичних пам'ятників, місць виконання культу тощо, що складають культурну або духовну спадщину народу, а також їх застосування для забезпечення успіху у воєнних діях.

III. Заборонені дії щодо жертв війни

Норми МГП щодо жертв війни забороняють:

а) посягання на життя та фізичну недоторканність, зокрема різні види вбивства, каліцтва, жорстокого поводження, катування, мук;

б) колективні покарання;

в) посягання на людську гідність, зокрема зневажливе та принижуюче поводження;

г) проведення медичних і наукових експериментів;

д) застосування покарання без попереднього судового рішення, що винесено належним чином та установлено судом за наявності судових гарантій, які визнані необхідними, цивілізованими націями;

е) перетворення цивільного населення або окремих цивільних осіб на об'єкти нападу;

є) здійснення нападу невикорочого характеру щодо цивільного населення або цивільних об'єктів, коли відомо, що такий

напад може спричинити надмірні людські втрати, поранення цивільних осіб або завдати збитків цивільним об'єктам;

ж) здійснення нападу на установки або спорудження, які мають *небезпечні сили****, коли відомо, що такий напад може спричинити надмірні людські втрати, поранення цивільних осіб або завдати збитків цивільним об'єктам.

IV. Поняття збройних сил держав

1. Збройні сили сторони, яка перебуває у конфлікті, складаються із усіх організованих збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, яка відповідальна перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих. Такі збройні сили підпорядковані внутрішній дисциплінарній системі, що забезпечує дотримання норм МГП.

2. Особи, які входять до складу збройних сил сторони, що перебуває у конфлікті (крім медичного й духовного персоналу), є комбатантами, тобто мають право брати безпосередню участь у воєнних діях.

Будь-який комбатант, що потрапляє під владу супротивної сторони, є військовополоненим.

Режим воєнного полону розповсюджується також на осіб, що потрапили під владу противника: особовий склад ополчень і добровольчих загонів, які входять до їх складу; особовий склад добровольчих загонів та організованих рухів опору, якщо вони відповідають певним умовам; осіб, які прямують за збройними силами, але не входять до їх складу безпосередньо (цивільні особи, що входять до екіпажів військових літаків, військові кореспонденти, постачальники, особовий склад робочих команд і служб тощо); членів екіпажів суден торгового флоту та цивільної авіації; населення неокупованої території, яке при наближенні ворога (противника) стихійно, за особистим почином береться за зброю для боротьби з військами, що вторглися, але не встигли сформуватися у регулярні війська, якщо воно носить зброю та дотримує норм МГП.

***об'єкти, унаслідок пошкодження або руйнування яких виникають додаткові **небезпечні** чинники для населення і територій (дамби, АЕС, об'єкти, що використовують, виробляють та зберігають небезпечні хімічні речовини тощо).

Нормативи бойової підготовки Сухопутних військ Збройних Сил України (для механізованих підрозділів)

Категорія тих, хто навчається	Оцінка за часом		
	відмінно	добре	задовільно
Норматив і порядок його виконання	10 хв	12 хв	16 хв
	1 хв 20 с	1 хв 30 с	1 хв 50 с
Норматив: Заняття окопу, траншеї, позиції (вогневої позиції), опорного пункту, району оборони або вказаного місця:			
Військовослужбовець перебуває на відстані не менше 50 м від вказаної вогневої позиції. Завдання на її заняття поставлене. Командир відділення подає команду (сигнал) "До бою". Військовослужбовець, одержавши команду (сигнал), потай висувається двома перебіжками по 15 м, переповзанням по-пластунськи – 20 м до укриття, займає його, готується до бою й доповідає: "До бою готовий". Час відрховують від команди (сигналу) "До бою" до відповіді військовослужбовця про готовність			
Відділення у бойовому (похідному) порядку перебуває на відстані не менше 500 м під час дій у пішому порядку й не менше 1500 м – під час дій на машинах від позиції, що призначена для оборони траншеї. Командир відділення одержує бойове завдання по радіо (особисто). За командою командира відділення особовий склад висувається до призначеної траншеї, позиції (під час дій на машинах із виходом на рубіж спішування – спішується), вибирає вогневі позиції, займає їх і готується до бою. Командир відділення особисто ставить завдання кожному військовослужбовцю, перевіряє готовність і доповідає командирів взводу по радіо: "До бою готовий". Час відрховують від доповіді командира відділення "Завдання зрозумів" до його доповіді "До бою готовий".			

Продовження табл.

<p>Взвод у бойовому (передбойовому) порядку перебуває на відстані не менше 500 м під час дій у пішому порядку та не менше 1500 м – під час дій на машинах від переднього краю, що призначений для оборони опорного пункту. Одержавши завдання, командир взводу усвідомлює його, приймає рішення, ставить завдання командирам відділень і, подавши команду "На вказаний рубіж – до бою", висувається на КСП. Одержавши завдання, відділення виконують усі дії, згідно з нормативом 16. Одержавши доповіді про готовність від командирів відділень, командир взводу по радіо доповідає командирі роти</p>	ВЗВОД	15 хв	17 хв	20 хв	
	<p>Норматив: складання картки вогню</p> <p>Відділення в одношереножному строю перебуває в 10 м від позиції. Завдання поставлене, орієнтири призначені (не менше чотирьох), позиція на відділення обладнана. За командою (сигналом) "До бою" відділення займає позицію, військовослужбовці розчищають сектори для стрільби, приводять зброю у готовність до бойового застосування. Командир відділення складає картку вогню. Час відраховують від команди (сигналу) "До бою" до представлення командиром відділення картки вогню</p>	командир відділення	10 хв	12 хв	15 хв
		<p>Норматив: складання схеми опорного пункту взводу, роти</p> <p>Взвод (рота) перебуває в опорному пункті. Вогневі засоби зайняти вказані позиції. Завдання поставлене, орієнтири взводу призначені. За командою "До складання схеми опорного пункту приступити" командири відділень (взводів) подають складені картки вогню (схеми опорних пунктів взводів) командирі взводу (роті), який складає схему роти опорного пункту взводу (роті). Військовослужбовці вдосконалюють позиції в інженерному плані. Час відраховують від команди "До складання схеми опорного пункту приступити" до подання його командирі роти (батальйону)</p>			

Продовження табл.

Норматив: дії підрозділу в обороні із заняття укриттів			
Особовий склад перебуває на позиції (у траншеях, окопах). За командою (сигналом) "Відділення (взвод, рота) в укриття", особовий склад укривається у щілині (бліндажі) або в бойовій машині піхоти (бронетранспортері) в готовності до швидкого зайняття своїх місць на позиції. Командири та спостерігачі залишаються на позиції і ведуть спостереження. Час відряховують від команди (сигналу) "На зайняття укриттів" до розміщення в ньому останнього військовослужбовця	відділення; взвод; рота	16 с; 20 с; 25 с	17 с; 22 с; 30 с
		16 с; 20 с; 25 с	17 с; 22 с; 30 с
		16 с; 20 с; 25 с	17 с; 22 с; 30 с
Норматив: дії підрозділу в обороні під час виходу із укриттів			
Особовий склад перебуває в укриттях (щілинах, бліндажах, БТР, БМП). За командою (сигналом) "До бою" виходить із укриття, займає свої місця на позиції, готується до стрільби. Час відряховують від команди (сигналу) "До бою" до підготовки до стрільби останнього військовослужбовця	відділення; взвод; рота	16 с; 20 с; 25 с	17 с; 22 с; 30 с
		16 с; 20 с; 25 с	17 с; 22 с; 30 с
		16 с; 20 с; 25 с	17 с; 22 с; 30 с
Норматив: посадка особового складу в БТР (БМП, МТ-ЛБВ), що перебуває в окопі <small>у чисельнику – час для БТР, у знаменнику – для БМП (МТ-ЛБВ)</small>			
Підрозділ веде бій на позиції в опорному пункті БТР (БМП, МТ-ЛБВ) в окопі на фланзі або позаду позиції відділення на відстані 50 м. За командою (сигналом) "Відділення (взвод), до машини, по місцях" особовий склад залишає вогневі позиції ходами сполучення в окопі, висувається до машини (машин) та займає свої місця. Після посадки особового складу в БТР (БМП, МТ-ЛБВ) виходить з окопу (окопів). Час відряховують від команди (сигналу) на посадку до виходу БТР (БМП, МТ-ЛБВ) із окопу	відділення; взвод	1 хв 5 с / 1 хв; 1 хв 10 с / 1 хв 5 с	1 хв 10 с / 1 хв 5 с; 1 хв 15 с / 1 хв 10 с
		1 хв 5 с / 1 хв; 1 хв 10 с / 1 хв 5 с	1 хв 10 с / 1 хв 5 с; 1 хв 15 с / 1 хв 10 с
		1 хв 5 с / 1 хв; 1 хв 10 с / 1 хв 5 с	1 хв 10 с / 1 хв 5 с; 1 хв 15 с / 1 хв 10 с

Продовження табл.

Норматив: зміна вогневої позиції (позиції опорного пункту) в обороні (відхід бойової охорони) вогневої засади на нову (основну або запасну) позицію					
<p>Військовослужбовець (обслуга) перебуває на вогневій позиції. Зброя приведена в боєдатний стан, боекомплект розкладений у готовності до бойового застосування. Нова (запасна) вогнева позиція вказана та розташована в траншеї або ході сполучення на відстані 20 м. За командою (сигналом) "На вказану (запасну) вогневу позицію – до бою" військовослужбовець (обслуга) ставить зброю на запобіжник, переводить у похідний стан, укладає боекомплект і пересувається на вказану позицію. Після заняття нової вогневої позиції, військовослужбовець (обслуга) переводить зброю у бойове положення, розкладає боекомплект і доповідає: "До бою готовий". Час відраховують від команди на заміну вогневої позиції до доповіді про готовність до бою</p>	<p>автоматник; кулеметник; снайпер; позарядник РПП-7; КПМ; КПМ-9м, АГС-17</p>	<p>19 с; 27 с; 33 с; 55 с; 40 с; 2 хв; 1 хв</p>	<p>21 с; 29 с; 35 с; 1 хв 5 с; 45 с; 2 хв 30 с; 1 хв 10 с</p>	<p>24 с; 30 с; 37 с; 1 хв 15 с; 50 с; 3 хв; 1 хв 20 с</p>	
	<p>Відділення на позиції веде бій. Запасна позиція відділення в ході сполучення (траншеї) на відстані: перший окоп – 100 м, останній – 200 м. Запасна вогнева позиція БМП (БТР, МТ-ЛБР) в 100 м від основної. За командою "Відділення, на запасну позицію – до бою" відділення у порядку, визначеному командиром, займає основну (запасну) позицію та готується до бою. Час відраховують від команди на зміну позиції до заняття запасної вогневої позиції останнім військовослужбовцем і БМП (БТР, МТ-ЛБР) та доповіді про готовність до бою. Оцінка знижується на один бал: за зміну позиції без вогневого прикриття не менш як двома військовослужбовцями або БМП (БТР, МТ-ЛБР); за порушення послідовності зміни, встановленої командиром відділення</p>	<p>вдiлення у порядку</p>	<p>2 хв</p>	<p>2 хв 20 с</p>	<p>2 хв 30 с</p>
	<p>Взвод в опорному пункті веде бій. Новий опорний пункт розташований за 300 м, позаду (попереду, ліворуч, праворуч). Завдання на здійснення маневру поставлено. За командою (сигналом) "На вказаний рубіж – до бою" взвод в установленому командиром порядку особовий склад ходами сполучення, машини, прикриваючись за складками місцевості – займає новий опорний пункт і готується до бою. Час відраховують від команди на здійснення маневру до заняття вогневої позиції останнім військовослужбовцем і БМП та доповіді про готовність</p>	<p>взвод у тому порядку</p>	<p>6 хв</p>	<p>7 хв</p>	<p>8 хв</p>

Продовження табл.

<p>За командою (сигналом) "На вказаний рубіж – до бою" особовий склад ходами сполучення висувається до машин, здійснює посадку, на машинах в установленому командиром порядку висувається в новий опорний пункт, спішується, займає вогневі позиції і готується до бою. Час відраховують від команди (сигналу) на зміну опорного пункту до заняття вогневої позиції останнім військовослужбовцем і БМП (БТР, МТ-ЛБВ) та доповіді про готовність до бою. Оцінку знижують на один бал: за зміну опорного пункту без вогневого прикриття (не менш як відділенням); за порушення послідовності зміни, встановленої командиром взводу</p>	<p>взвод на машинах</p>	<p>5 хв</p>	<p>5 хв 30 с</p>	<p>6 хв</p>
<p>Норматив: висування на вогневий рубіж для запобігання уклинення протигниака (відбиття атаки, контратаки)</p>				
<p>Підрозділ на БТР (БМП, МТ-ЛБВ) у колоні. За командою (сигналом) "На рубіж № _____ - до бою" висувається, розгортається у бойовий порядок, за необхідності спішується і з ходу займає вказаний рубіж. Відстань вогневих рубежів не менше: для взводу – 500 м, для роти – 1000 м, для батальйону – 3000 м. Рубіж спішування за 100 м від указаного рубежу. Час відраховують від команди (сигналу) на заняття рубежу до виходу особового складу (бойових машин) на вказаний рубіж і доповіді про готовність</p>	<p>взвод (пронетрупа роти); батальйон (пронетрупа роти); батальйон без спішування</p>	<p>2 хв 10 с; 4 хв; 12 хв</p>	<p>2 хв 20 с; 4 хв 20 с; 13 хв</p>	<p>2 хв 30 с; 4 хв 30 с; 15 хв</p>
<p>Оцінку знижують на один бал за порушення встановлених інтервалів між підрозділами та вогневими засобами, якщо це не зумовлено необхідністю використання маскувальних і захисних властивостей місцевості; неуміле використання місцевості, істотного й штучного покриття; неправильний вибір місць для вогневих засобів і позицій підрозділів (не більше 25 % вогневих засобів розташовані на позиціях, з яких не забезпечено стрільбу на дальність прямого пострілу та маневр вогнем у фланг)</p>	<p>взвод; рота; батальйон зі спішуванням</p>	<p>2 хв 40 с; 4 хв 30 с; 12 хв 30 с</p>	<p>2 хв 50 с; 4 хв 50 с; 13 хв 30 с</p>	<p>3 хв; 5 хв; 15 хв 30 с</p>

Продовження табл.

Норматив: проведення контратаки другим ешелonom (резервом)				
Підрозділ займає опорний пункт (район оборони, вогневий рубіж) особовий склад на вогневих позиціях, екіпажі в машинах БТР (БМП) перебуває в окопах, двигуни прогріті, маскувальні сітки прибрані. Завдання поставлене. Віддалення рубежу контратаки: для роти – 1500 м, для батальйону – 3000 м. За командою (сигналом) особовий склад проводить посадку у БТР (БМП), підрозділ, згідно з рішенням командира, висувається на рубіж контратаки. Після виходу на рубіж особовий склад спішується та агакує на глибину 300 м. Відлік часу – від команди (сигналу) "До машин" до досягнення визначеного рубежу	Рота; батальйон	9 хв 50 с; 16 хв	10 хв 30 с; 16 хв 30 с 11 хв; 17 хв 30 с	
	Норматив: пересування на полі бою (потайне висування до об'єкту противника)	Військовослужбовець; відділення; взвод; рота	<i>перевозанням</i>	1 хв 50 с; 2 хв; 2 хв 10 с; 2 хв 20 с
				2 хв 20 с; 2 хв 45 с; 3 хв; 3 хв 10 с 2 хв 30 с; 3 хв; 3 хв 15 с; 3 хв 30 с
Військовослужбовець (підрозділ) долає ділянку місцевості глибиною 300 м короткими перебіжками (у відділеннях – по одному)	Військовослужбовець; долає ділянку місцевості глибиною 50 м перевозанням по-пластунськи	<i>перебіжками</i>	2 хв 25 с; 2 хв 35 с; 2 хв 50 с; 3 хв	
			3 хв; 3 хв 30 с; 3 хв 45 с; 4 хв 5 с; 4 хв 10 с	

Продовження табл.

<p>Військовослужбовець (відділення) долає 50 м: перебіжкою – 15 м, переповзанням по-пластунськи – 20 м. Час відрховують від команди на пересування (згідно з вимогами Бойового Статуту СВ, ч. III) до досягнення вказаного рубежу та приготування до стрільби (у підрозділі – останнім військовослужбовцем). Оцінку знижують на один бал: коли голова й тіло при пересуванні піднімаються від землі, якщо довжина перебіжки між зупинками більше від установленої; якщо військовослужбовці під час зупинки після перебіжки не відповз у бік, не приготувалися для ведення вогню; якщо для зупинок при перебіжці не використані укриті місця (укриття)</p>	<p>Військовослужбовець; відділення перебіжками та переповзанням</p>	<p>40 с; 45 с</p>	<p>45 с; 50 с</p>	<p>55 с; 1 хв</p>
<p>Норматив: доставка боеприпасів під вогнем протигника</p>				
<p>Військовослужбовці в положенні для стрільби лежачи. Патронний ящик лежить поруч із ними (вага патронного ящика – 30 кг). За командою "Вперед" військовослужбовець бере патронний ящик і переповзає на боці ділянку 20 м. За командою "Вперед" військовослужбовець бере патронний ящик і долає ділянку 40 м двома перебіжками по 20 м. Час відрховують від команди "Вперед" до досягнення військовослужбовцем вказаного рубежу.</p>	<p>Військовослужбовець переповзанням; перебіжками</p>	<p>35 с; 25 с</p>	<p>40 с; 30 с</p>	<p>50 с; 35 с</p>

Норматив: подолання водної перешкоди вплав	
<p>Відділення з повною екіпіровкою та зброєю перебуває в укритті на відстані 50 м від водної перешкоди. За командою "До виконання нормативу приступити" відділення готує та припасовує спорядження для подолання водної перешкоди вплав, долає водну перешкоду шириною 50 м і займає рубіж в 25 м від урізу води. Відділення у повній екіпіровці зі зброєю перебуває в укритті на відстані 50 м від урізу води. За командою "До виконання нормативу приступити" особовий склад готує та припасовує спорядження та підручні засоби (колода, ящик для набоїв, рятувальний жилет тощо) долає водну перешкоду шириною 50 м і займає рубіж в 25 м від урізу води. Відлік часу – від команди "До виконання нормативу приступити" до досягнення вказаного рубежу останнім військовослужбовцем</p>	4 хв, 5 хв
	5 хв, 6 хв
	6 хв, 7 хв
	із предметів екіпірки, підручних засобів
Норматив: посадка особового складу в БТР (БМП, МТ-ЛБВ) на місці	
<p>Підрозділ перебуває біля машини. Кришки люків (двері) машини зняті зі столонів. Посадка здійснюється згідно з вимогами Стрйового статуту ЗС. Час відраховують від команди (сигналу) "По місцях" до закриття кришок люків (дверей) на замок. При виконанні нормативу особовим складом, що екіпірований у зимову форму та взуття (валянки), час збільшується на 3 с</p>	12 с, 10 с
	13 с, 11 с
	14 с, 12 с
	15 с, 13 с
відділення; взвод	16 с, 14 с

Продовження табл.

Норматив: висадка особового складу з БТР (БМП, МТ-ЛБВ) на місці у чисельнику – час для БТР, у знаменнику – для БМП (МТ-ЛБВ)		вхід/лінійня; взвод; рота	10 с/9 с; 11 с/10 с; 14 с/12 с	11 с/10 с; 12 с/11 с; 15 с/13 с	13 с/12 с; 14 с/13 с; 17 с/15 с
Особовий склад перебуває у машинах на своїх місцях. Кришки люків (двері) машин зачинені на замки. Висадка здійснюється згідно з вимогами Стройового статуту ЗС. Час відрховують від команди (сигналу) "До машин" до вишикування підрозділу у машин. При виконанні нормативу особовим складом, що екіпірований у теплий (зимовий) одяг та взуття (валянки), час збільшується на 2 с					
Норматив: посадка механізованого підрозділу десантом на танк (танки)		вхід/лінійня; взвод; рота	18 с; 20 с; 25 с	20 с; 22 с; 28 с	22 с; 25 с; 32 с
Завдання поставлені. Екіпаж і десант вишикуваний біля танку (танків). Танковий шолом з гарнітурою для командира десанту – на башті танку. Командир доповідає: "Вивід ППУ зачинений кришкою". Посадка здійснюється згідно з вимогами Стройового статуту ЗС України. Командир десанту виходить на зв'язок із командиром танка, доповідає про готовність десанту до руху. Відлік часу починають від команди "По місцях" до початку руху танка (танків)					
Норматив: спішування підрозділу з БТР (БМП, МТ-ЛБВ) і розгортання у ланцюг у чисельнику – час для БТР, у знаменнику – для БМП (МТ-ЛБВ)		вхід/лінійня; взвод; рота	45 с/40 с; 50 с/45 с; 55 с/50 с	50 с/45 с; 55 с/50 с; 1 хв/55 с	1 хв/55 с; 1 хв 5 с/1 хв; 1 хв 10 с/1 хв 5 с
Підрозділ вступає на машинах у бойовому порядку (у бойовій лінії). Особовий склад спішується у ході руху, розгортається у ланцюг і продовжує рух. Швидкість руху машин при спішуванні 5-7 км/год. Час відрховують від команди (сигналу) "До машин" до розгортання підрозділу у ланцюг на встановлених інтервалах					

Продовження табл.

Норматив: посадка підрозділу в БТР (БМП, МТ-ЛБВ) у ході наступу (руху) у чисельнику – час для БТР, у знаменнику – для БМП (МТ-ЛБВ)		Відділення; взвод; рота		1 хв 10 с / 1 хв 5 с	
Підрозділ наступає (рухається) у ланцюгу, БТР (БМП) – у ланцюгу чи позаду підрозділу. За командою командира підрозділу "До машин", "По місцям" підрозділ згортається в лінійно відділення (відділення – у колону), машини висуваються до підрозділу, здійснюється посадка на ходу. Швидкість руху машин при посадці 5-7 км/год. Час відраховують від команди (сигналу) "До машин" до закриття люків (дверей) після посадки особового складу. При виконанні нормативу особовим складом у зимовому екіпуванні час збільшується на 3 с		50 с / 45 с; 55 с / 50 с; 1 хв / 55 с		55 с / 50 с; 57 с / 52 с; 1 хв 5 с / 57 с	
Норматив: атака переднього краю оборони противника під час дій у пішому порядку		Відділення; взвод; рота		3 хв 25 с; 4 хв 10 с; 5 хв	
Підрозділ наступає ланцюгом або перебуває у вихідному положенні для наступу (у траншеї, окоп) у 500 м від переднього краю оборони противника; за командою (сигналом) – переходить в атаку. Під час підходу до мінно-вибухових (невибухових) загорожень підрозділ згортається у взводні колони (колону) по 2 (по 3), долає загороження проходами (іншими способами), знову розгортається ланцюгом і продовжує атаку з відстані 25-40 м на передній край. Відлік часу – від команди (сигналу) "В атаку, вперед" до виходу всього ланцюга на передній край оборони противника. Оцінка знижується на один бал за неполадання гранат (попадання менше 50 % гранат у траншею), за відставання не менше ніж на 10 %, але не більше 30 % особового складу під час виходу на передній край противника		3 хв 50 с; 4 хв 30 с; 5 хв 20 с		4 хв 35 с; 5 хв 25 с; 5 хв 30 с	
Норматив: перехід в атаку з траншеї з подоланням свого мінного поля		Відділення; взвод; рота		1 хв 30 с; 2 хв; 2 хв 50 с	
Підрозділ у траншеї готовий до атаки. Прохід (проходи) у мінному полі (шириною 6-8 м, глибиною 60 м) за 100 м перед траншеєю. За командою (сигналом) "В атаку, вперед" підрозділ переходить в атаку, веде вогонь на ходу, долає мінне поле проходом (проходами), розгортається ланцюгом і продовжує наступати 50 м. Час відраховують від подачі команди (сигналу) "В атаку, вперед" до виходу на рубіж 50 м за мінним полем. Проходи в мінному полі обладнують із розрахунку 1 на взвод, що атакує		1 хв 40 с; 2 хв 20 с; 3 хв		2 хв; 3 хв 30 с; 3 хв 40 с	

Норматив: подолання зараженої ділянки місцевості з веденням вогню на ходу			
Особовий склад у засобах захисту (протигази, панчохи, рукавиці, плащі) у розгортуючому бойовому порядку (ланцюгу) перебуває за 10 м перед зараженою ділянкою місцевості глибиною 200 м; за командою (сигналом) – переходить в атаку. Ділянку долають бігом із переходом в атаку на прискорений крок і веденням вогню на ходу. Вогонь ведуть (позначають) не менше трьох разів по мішенях (цілях), що установлені за 100-150 м за ділянку зараження. Час відраховують від команди (сигналу) "В атаку, вперед" до виходу всього ланцюга із зараженої ділянки. Оцінку знижують на один бал за: падіння під час виконання нормативу; невірні дії, які можуть призвести до пілестворення або заризування тих, хто навчається; неправильність або вихід з ладу засобів захисту не менш як на 20 %, але не більш ніж на 30 % особового складу	вд/Лішня; взвод; рота	1 хв 15 с; 1 хв 20 с; 1 хв 40 с	1 хв 15 с; 1 хв 20 с; 1 хв 30 с
	вд/Лішня; взвод; рота; батальйон	7 хв 40 с; 23 хв	8 хв 30 с; 24 хв
Норматив: введення у бій другого ешелону			
Підрозділ на БМП (БТР) у передбойовому порядку. Завдання поставлене. Відстань рубежу введення в бій: для роти – 1500 м, для батальйону – 5000 м. Введення в бій здійснюють згідно з рішенням командира підрозділу. За командою (сигналом) "Вперед" підрозділ висовується, при підході до рубежу введення в бій – розгортається у бойовий порядок, спішується та з вказаного рубежу атакує на глибину 300 м. Час відраховують від команди (сигналу) "Вперед" до завершення атаки. Оцінку знижують на один бал, якщо не витримано часові показники проходження рубежів, визначені в рішенні командира	вд/Лішня; взвод; рота; батальйон	4 хв 30 с; 5 хв	4 хв 50 с; 5 хв 30 с
	вд/Лішня; взвод; рота; батальйон	4 хв 30 с; 5 хв	4 хв 50 с; 5 хв 30 с
Норматив: знищення противника на глибині оборони зі здійсненням маневру			
Підрозділ веде бій за 200 м від позицій противника. Завдання на здійснення маневру поставлене. За командою (сигналом) "Вперед" 1-2 військовослужбовця відділення (відділення у взводі) здійснюють маневр перебіжками та переповзанням у фланг противника, використовуючи складки місцевості, за 25-40 м закладають його гранатами та одночасно з головними силами, що надійшли, вриваються на позицію противника. Головні сили ведуть вогневий бій із противником, з виходом групи, що обходить з флангу, відділення (взвод) переходить в атаку та завершує знищення противника. Довжина маневру – не менше 300 м. Час відраховують від команди (сигналу) до завершення маневру до виходу всього відділення (взводу) на позицію противника	вд/Лішня; взвод; рота; батальйон	4 хв 30 с; 5 хв	4 хв 50 с; 5 хв 30 с
	вд/Лішня; взвод; рота; батальйон	4 хв 30 с; 5 хв	4 хв 50 с; 5 хв 30 с

**Порядок і зміст роботи командира
механізованого відділення
з організації оборонного бою
за безпосереднього зіткнення з противником
(варіант)**

Тактична обстановка (на закріплення рубежу):

1. Противник перейшов до оборони заздалегідь підготовленого рубежу резервами, які надійшли з глибини, і підрозділами, що відступають. Підрозділи прикриття противника обороняються на вигідних рубежах.

2. *2 мв* о 15:00, долаючи опір противника, повільно просувається вперед, його завдання – опанувати висотою "Кругла". У попередніх боях взвод зазнав втрат.

3. *1 мвід* перебіжками просувається у центрі бойового порядку взводу. Командир відділення виявив попереду на висоті кулемет і групу противника в окопі.

4. Праворуч *2 мвід* під вогнем противника залягло, веде вогонь із місця. Ліворуч *3 мвід* лощиною успішно просувається вперед.

5. Зв'язковий від командира взводу передав: "Атака за 10 хв. із рубежу яма, куц за сигналом – сигнальний патрон червоного вогню. Захопивши висоту *1 мвід*, закріплюється на її північних схилах".

Команди й розпорядження

Висування на рубіж атаки, придушення вогневих засобів та атака опорного пункту противника:

Відділення, стій!

Кулеметнику – прямо на висоті кулемет, три під ціль, короткими – вогонь!

Автоматникам, по піхоті в окопі, постійний, довгими – вогонь!

Відділення, приготуватися до атаки.

Відділення, в атаку – вперед!

Відділення, підготувати гранати.

Відділення, гранатами вогонь.

Автоматникам, по противнику, що відступає, три у ціль, короткими – вогонь!

Закріплення відділення на захопленому рубежі:

Відділення, на окреме дерево, на рубіж камінь, канава кидком – вперед!

Відділення, стій, окопатися.

Рядовий Сівоздрав – спостерігач. Орієнтири: перший – курган, другий – група каменів, третій – розвилка доріг.

Противник обороняється на південних схилах висоти "Довга".

Місце для спостереження – у канаві. Сектор спостереження – курган, розвилка доріг. Особлива увага – на виявлення вогневих точок і дії противника на висоті "Довга". Про все помічене доповідати мені негайно, голосом.

Відділення, закріпитися та обороняти рубіж камінь, канава. Завдання: не допустити прориву піхоти й танків противника в напрямку висоти "Довга", висоти "Кругла".

Кулеметнику, вогнева позиція поблизу каменя. Сектор обстрілу: курган, каміння; додатковий – праворуч у напрямку чагарнику. Гранатометнику, вогнева позиція ліворуч від мене 10 м. Приготуватися до знищення танків перед переднім краєм оборони відділення.

Рядовий Шпак, місце для стрільби ліворуч від кулеметника 10 м, приготуватися вести вогонь у секторі курган, купа каміння; додатково підготуватися вести вогонь у напрямку чагарнику.

Рядовий Зінчик, місце для стрільби ліворуч від гранатометника у воронці, приготуватися вести вогонь у секторі пеньок, стовп із підпіркою; додатково підготуватися вести вогонь у секторі пеньок, лощина.

Відділення, до відкопування одиночних окопів для стрільби з коліна – приступити.

Рядовий Шпак, залишаєтеся за мене, я йду до командира взводу для отримання бойового завдання.

Тактична обстановка (на організацію оборони)

I. О 16:30 5.6 командир 1 мвід одержав від командира 2 мв бойовий наказ, із якого йому стало відомо:

1. Орієнтири:

перший – сухе дерево; *другий* – курган; *третій* – каміння; *четвертий* – розвилка доріг; *п'ятий* – церква; *шостий* – пам'ятник; *сьомий* – чагарник "Рідкий"; *восьмий* – жовтий горб.

2. Противник обороняється на рубежі курган, розвилка доріг. Підтягує резерви для переходу в наступ. Перехід його в наступ можливий ранком 7.6. Атака його танків і піхоти очікується в напрямку – Хотів, Чабани.

3. 2 мв обороняє опорний пункт повалений стовп, купа каміння, горб. Його завдання – не допустити прориву танків і піхоти противника в напрямку Хотів, Чабани.

Смуга вогню: праворуч – повалений стовп, орієнтир 1; ліворуч – купа каміння, церква; додатковий сектор обстрілу – праворуч, у напрямку кущів. *Ділянка зосередженого вогню взводу:* яма, чагарник на південних схилах висота "Довга".

4. Піхота противника на рубежі розгортання до атаки, перед переднім краєм оборони взводу, придушується зосередженим вогнем *мінбату* батальйону.

5. *1 мвід* – обороняти висоту "Кругла" й утримувати позицію камінь, канава із завданням не допустити прориву танків і піхоти противника на позицію.

Смуга вогню: праворуч – камінь, курган; ліворуч – канава, розвилка доріг. *Додатковий сектор обстрілу* – праворуч, у напрямку чагарників. *Запасну позицію* обладнати на південних схилах висоти "Кругла". *Вогнева позиція БМП* поблизу ями 50 м ліворуч КСП командира взводу. *Сектор обстрілу:* основний – орієнтир 7, орієнтир 8; додатковий – у напрямку орієнтиру 4. *Запасна вогнева позиція* поблизу каменя.

Сектор обстрілу: основний – чагарник, орієнтир 2, додатковий – у напрямку Чабани. *Ділянка зосередженого вогню відділення* – орієнтир 3, темна пляма.

6. Праворуч обороняється *2 мвід*. Ліва межа смуги вогню – західні схили висоти "Груша", орієнтир 3. Проміжок із *1 мвід* прикриває вогонь ручного кулемета. Ліворуч обороняється *3 мвід*. Його права межа смуги вогню – чагарник, орієнтир 3.

За позицією *1 мвід* у 100 м вогнева позиція танка № 112 із *сектором обстрілу основним:* орієнтир 2, орієнтир 3; *додатковий* – у напрямку північної околиці Чабанів.

Готовність системи вогню – до 18:00 сьогодні, інженерних робіт першої черги до 6:00 завтра.

Заступник – командир *1 мвід*.

II. Із вказівок щодо взаємодії відомо наступне.

Розвідку противника та його дрібні групи, які намагаються зробити проходи у загородженнях, знищувати вогнем чергових вогневих засобів із запасних позицій. Черговий вогневий засіб *1 мвід* – ручний кулемет.

Із початком вогневої підготовки противника особовому складу укритися в щілинах, бути готовими швидко зайняти свої місця для відбиття атаки. Спостерігачам і черговим вогне-

вим засобам вести спостереження для вчасного виявлення переходу противника в атаку.

Атаку танків і піхоти противника відбивати вогнем усіх засобів взводу.

З виходом противника на південно-східні схили висоти "Довга" вогонь відкривати кулеметникам, а при досягненні рубежу орієнтира 2, орієнтира 4 – автоматникам і гранатометникам.

У разі вклинення противника у проміжок із 3 мвід частині сил 1 мвід зайняти запасну позицію та знищити противника.

У випадку обходу противником опорного пункту взводу перейти до кругової оборони.

БМП керую особисто через заступника командира взводу.

Для своєчасного виявлення радіоактивних опадів прилади ДП-3Б включати через 20 хв.

Індивідуальні засоби захисту шкіри мати при собі. Для гасіння пожежі підготувати ящики з піском.

Переміщення вогневих засобів на позиціях здійснити з настанням темряви. До інженерного обладнання приступити негайно, дотримувати маскування. На кожне відділення одержати в заступника командира взводу по 5 саперних лопат. Для обладнання КСП взводу виділити по одній людині.

БМП заправляти з 22.00 до 22.30 почергово: 1, 2, 3 відділення.

У відділеннях поповнити боєприпаси до норми носимих запасів.

Сигнали оповіщення:

- про радіаційну небезпеку – голосом "Радіаційна небезпека", по радіо – 666;

- про хімічне (біологічне) зараження – сигнальний патрон СХТ; голосом – "Хімічна тривога"; по радіо – 888;

- про повітряного противника – голосом "Повітря", сигнальний патрон зеленого вогню, по радіо – 555.

Сигнали управління і взаємодії:

- "Бойова тривога" – сигнальний патрон червоного вогню; голосом – "До бою";

- "Відкрити зосереджений вогонь взводу по ділянці №___" – освітлювальний патрон у напрямку ділянки; голосом – "Ураган"; по радіо – 222;

- перехід на запасну вогневу позицію – голосом "Перевал"; по радіо – 333;

- цілевказання – трасерні кулі (снаряди) у напрямку цілі.

III. 1 мвід укомплектоване особовим складом та озброєнням, згідно зі штатом. У наявності: боєприпасів до стрілецької зброї та озброєння БМП – 0,7 бк, пальне – 0,5 заправки. У відділенні не вистачає двох піхотних лопат, одного протигаза.

З'ясування завдання (варіант)

1. Противник обороняється на заздалегідь підготовленому рубежі на південних схилах висоти "Довга", одночасно підтягує резерви, готується перейти до наступу, що можливий зранку 7.6. Атака його танків і піхоти очікується в напрямку Хотів, Чабани.

2. 2 мв обороняє опорний пункт повалений стовп, купа каміння, горб. Має завдання не допустити прориву танків і піхоти противника в напрямку Хотів, Чабани.

Смуга вогню: праворуч – повалений стовп, орієнтир 1; ліворуч – купа каміння, церква; *додатковий сектор обстрілу* – праворуч у напрямку кущів.

Ділянка зосередженого вогню взводу: яма, чагарник на північних схилах висоти "Довга". Сигнал виклику зосередженого вогню – освітлювальний патрон у напрямку ділянки.

3. 1 мвід обороняє висоту "Кругла" й утримує позицію камінь, канава із завданням не допустити прориву танків і піхоти противника на позицію. *Смуга вогню:* праворуч – камінь, курган; ліворуч – канава, розвилка доріг. *Додатковий сектор обстрілу* – праворуч, у напрямку чагарнику. *Запасну позицію* обладнати на південних схилах висоти "Кругла".

Вогнева позиція БМП у ямі – 50 м ліворуч КСП командира взводу. *Сектор обстрілу:* основний – орієнтир 7, орієнтир 8; додатковий – у напрямку орієнтиру 4.

Запасна вогнева позиція поблизу каменя. *Сектор обстрілу:* основний – чагарник, орієнтир 2; додатковий – у напрямку Чабани.

Ділянка зосередженого вогню відділення – орієнтир 3, темна пляма.

Вивчення місцевості (варіант)

1. Місцевість на далеких підступах і перед переднім краєм оборони напівзакрита, середньо пересічена, проглядається на

глибину до 1000 м. Висування противника варто очікувати дорогою через населений пункт Хотів та висоту "Довга", на південних схилах якої можливе його розгортання у передбойовий порядок. Передній край оборони в цьому випадку стане рубежем переходу в атаку, з якого противник у бойовому порядку почне наступ. Ближче місцевість відкрита, добре проглядається й прострілюється з нашої сторони, доступна для дій танків, БМП і БТР. Необхідно дотримувати маскуванню при виконанні інженерних робіт удень і вночі. Зважаючи на рельєф місцевості, доцільно рубежі відкриття вогню визначити:

- для кулеметів: сухе дерево, розвилка дороги;
- для автоматників і ручного гранатомета – курган, лощина.

Місцевість забезпечує спостереження за переднім краєм оборони противника та ведення прицільного вогню з усіх видів зброї. Спостереження вести цілодобово.

2. Місцевість на позиції відділення добре проглядається з боку противника, оскільки позиція відділення розташована на схилах висоти, які звернені до противника. Це вимагає від особового складу дотримання правил маскуванню. У центрі позиції зарості густої високої трави. Траву необхідно розчистити (без завдання шкоди маскуванню). Природних укриттів на позиції відділення та поблизу її немає. Тому для захисту від зброї масового ураження необхідно якнайшвидше закінчити відкопування окопів: інженерні роботи проводити вдень і вночі з повним напруженням сил.

Зважаючи на рельєф місцевості, вогневі позиції для кулеметника й гранатометника, а також сектори їх обстрілу доцільно визначити:

- кулеметнику РПК – *вогнева позиція* поблизу каміння; *сектор обстрілу* – орієнтир 2, орієнтир 3; *додатковий* – праворуч у напрямку чагарнику. *Запасна вогнева позиція* – поблизу куща; сектор обстрілу – орієнтир 1, орієнтир 2; *додатковий* – у напрямку сухого дерева;
- гранатометнику – *вогнева позиція* – поблизу воронки; *запасна вогнева позиція* – на лівому фланзі біля канави;
- місця для стрільби: рядовим Хаброван, Коржову – лівіше кулеметника; рядовим Сівоздрав, Зінчик – лівіше гранатометника; командиром відділення – у центрі позиції відділення.

3. Місцевість на флангах позиції відділення відкрита, добре проглядається, що забезпечує умови для спостереження та ведення флангового вогню. На правому фланзі відділення є лощина, що сприяє прихованому маневру. Правий фланг – прикрити вогнем ручного кулемета.

4. Місцевість за позицією відділення напіввідкрита. Наявність чагарнику й високої трави за позицією в 60-100 м утруднює спостереження та ведення прицільного вогню. Необхідно розрізати чагарник (без завдання шкоди маскуванню). Для сполучення з тилом, доставки боєприпасів, їжі для особового складу обладнати на зворотних схилах висоти короткий хід сполучення, що може бути використаний для ведення вогню в тил й убік правого та лівого флангів.

Бойовий наказ (варіант)

1. Орієнтири: *другий* – курган;
третій – камінь біля дороги;
четвертий – розвилка доріг;
сьомий – чагарник "Рідкий";
восьмий – жовтий горб.

2. Противник обороняється на рубежі курган, розвилка доріг і підтягує резерви для переходу у наступ, ймовірний час – зранку 7.6. Атака ворожих танків і піхоти очікується в напрямку Хотів, Чабани.

3. 2 мв обороняє опорний пункт повалений стовп, купа каміння, горб із завданням не допустити прориву танків і піхоти противника в напрямку Хотів, Чабани.

Смуга вогню: праворуч – повалений стовп, орієнтир 1; ліворуч – купа каміння, церква; *додатковий сектор обстрілу* – праворуч у напрямку кущів. *Ділянка зосередженого вогню взводу* – яма, чагарник на південних схилах висоти "Довга".

4. 1 мвід обороняти висоту "Кругла" й утримувати позицію камінь, канава із завданням не допустити прориву танків і піхоти противника на позицію.

Смуга вогню: праворуч – камінь, курган; ліворуч – канава, розвилка доріг; *додатковий сектор обстрілу* – праворуч у напрямку чагарнику. *Ділянка зосередженого вогню відділення* – орієнтир 3, темна пляма.

Особовому складу спостерігати за наземним і повітряним противником. Повітряні цілі противника, які летять низько,

знищувати зосередженим вогнем за моєю командою. Вогонь БМП по противнику, що атакує, відкривати з виходом його на рубіж орієнтир 2, орієнтир 4. Із виходом танків і піхоти противника на рубіж каміння, болото знищувати їх вогнем усіх засобів.

Якщо противник зайшов у фланг чи тил позиції відділення, знищувати його вогнем БМП, кулемета, гранатомета із запасних вогневих позицій.

5. Праворуч обороняється 2 мвід. Ліва межа смуги вогню – західні схили висоти "Груша", орієнтир 3. Проміжок із 1 мвід прикриває вогнем ручного кулемета.

Ліворуч обороняється 3 мвід. Його права межа смуги вогню – чагарник, орієнтир 3.

За позицією відділення вогнева позиція танка. Його *сектор обстрілу* – орієнтир 2, орієнтир 3; додатковий – у напрямку північної окраїни Чабанів.

6. Рядовому Карпову (навіднику-оператору БМП) *основна вогнева позиція* поблизу ями 50 м ліворуч КСП командира взводу. *Сектори обстрілу*: основний – орієнтир 7, орієнтир 8; додатковий – у напрямку орієнтиру 4. *Запасна вогнева позиція* – поблизу каменя. *Сектор обстрілу*: основний – чагарник, орієнтир 2; додатковий – у напрямку Чабани.

Рядовому Панченко (кулеметнику) *основна вогнева позиція* поблизу каменя. *Сектор обстрілу* – орієнтир 2, орієнтир 3, додатковий – праворуч у напрямку чагарників. *Запасна вогнева позиція* – поблизу куща; *сектор обстрілу* – орієнтир 1, орієнтир 2; додатковий – у напрямку сухого дерева.

Рядовому Зайцеву (механіку-водію) вести спостереження в додаткових секторах обстрілу й корегувати вогонь.

Рядовому Наконечному (гранатометнику) *основна вогнева позиція* поблизу воронки; *запасна вогнева позиція* – на лівому фланзі відділення біля канави, приготуватись до знищення танків, БМП і БТР противника перед фронтом оборони відділення.

Рядовому Зінчику (помічнику гранатометника) місце для стрільби – лівіше жовтого куща, вогонь підготувати в напрямку чагарнику, орієнтир 3.

Рядовому Шпаку (старшому стрільцю) місце для стрільби поблизу воронки, вогонь підготувати в напрямку воронки, орієнтир 3.

Рядовому Сівоздраву (стрільцю) місце для стрільби праворуч від дороги, вогонь підготувати в напрямку дороги, орієнтир 3.

7. Сигнали оповіщення:

- про радіаційну небезпеку: голосом "Радіаційна небезпека"; по радіо – 666;

- про хімічне (біологічне) зараження: сигнальний патрон СХТ; голосом – "Хімічна тривога", по радіо – 888;

- про повітряного противника – сигнальний патрон зеленого вогню; голосом – "Повітря"; по радіо – 555.

8. Сигнали управління та взаємодії:

- "Бойова тривога" – сигнальний патрон червоного вогню, голосом – "До бою";

- "відкрити зосереджений вогонь взводу по ділянці" – сигнальний освітлювальний патрон у напрямку ділянки; голосом – "Ураган"; по радіо – 222;

- перехід на запасну вогневу позицію – голосом "Перевал"; по радіо – 333;

- цілевказання – трасерні кулі (снаряди) у напрямку цілі.

9. Готовність системи вогню – до 18:00 сьогодні, інженерних робіт першої черги – до 6:00 завтра. Заступник – рядовий Шпак.

Управління відділенням в обороні (варіант)

Відна 1. Знищення групи противника, яка прокладає проходи у загородженнях

Обстановка. Спостерігач: "Товаришу сержант, прямо в лощині група у складі 5 осіб робить прохід у загородженнях. Орієнтир 2, праворуч 20, далі 50".

Команди й розпорядження:

Відділення: інженерні роботи припинити. Замаскуватися.

Кулеметнику: прямо в лощині група піхоти, із запасної вогневої позиції три, під ціль, довгими – вогонь.

Спостерігачу: чергу трасуючих куль у напрямку орієнтиру 2 – вогонь.

Старшому стрільцю: орієнтир 2, праворуч 20, далі 50 – спостерігач – знищити.

Відна 2. Дії відділення за спалахом ядерного вибуху

Обстановка. Спостерігач: "Товаришу сержант, спалах із тилу".

Команди й розпорядження:

Спалах із тилу (особовий склад відділення швидко лягає на дно окопу).

З проходженням ударної хвилі:

Відділення: до бою, посилити спостереження.

Рядовий Шпак: виміряти рівень радіації, доповісти.

Береза, я Юнга-1, противник завдав ядерного удару в східному напрямку, віддалення 10 км, вибух повітряний. Зараження місцевості на позиції відділення не виявлено. Виконую поставлене завдання. Я Юнга-1. Прийом.

Відна 3. Дії відділення під час вогневої підготовки

Обстановка. Спостерігач: "Товаришу сержант, на опорному пункті розриви снарядів. У напрямку висоти "Кругла" подано сигнал хімічної тривоги".

Команди й розпорядження:

– Відділення: "Хімічна тривога", в укриття".

Спостерігачу: плащ у рукави, панчохи, рукавички надягнути.

Спостерігачу: взяти пробу повітря, визначити тип ОР, концентрацію, доповісти.

Доповідь командирів взводу про обстановку.

Відна 4. Знищення противника на дальніх підступах до оборони.

Обстановка. Спостерігач: "Товаришу сержант, розриви снарядів у глибині оборони. У напрямку дороги танки, піхота спішується з бойових машин. ОР не виявлено".

Команди й розпорядження.

Відділення: до бою, приготуватися до відбиття атаки.

Спостерігачу: подати сигнал – сигнальний патрон червоного вогню.

Відділення: протигази зняти.

Кулеметнику: прямо – піхота, яка спішується, три в пояс, довгими – вогонь.

Спостерігачу: у напрямку танків черга трасерних куль – вогонь.

Доповідь командирів взводу.

Відна 5. Знищення противника перед переднім краєм оборони.

Обстановка. Спостерігач: "Товаришу сержант, танки противника рухаються у напрямку проходу. Піхота згортається в колону. З гребеня висоти "Довга" дві бойові машини піхоти ведуть вогонь із місця".

Команди й розпорядження:

Гранатометнику: по головному танку в проході, чотири під башту – вогонь.

Відділення: по піхоті на ділянці зосередженого вогню, чотири в пояс, короткими – вогонь.

Спостерігачу: у напрямку гребеня висоти черга трасерних куль – вогонь.

Обстановка. Спостерігач: "Товаришу сержант, противник пройшов прохід і двома групами 7-10 осіб, підтримуючи один одного вогнем, просувається на позицію відділення. Ліворуч два танки та група піхоти прорвалися на позицію 3 відділення, праворуч у лощині ПТРК".

Команди й розпорядження:

Автоматникам: по групі піхоти, що атакує, постійний, довгими – вогонь.

Кулеметнику: праворуч у лощині ПТКРК, три, під ціль, довгими – вогонь.

Гранатометнику: висунутися на запасну позицію, танки противника, що прорвалися, знищити.

Автоматникам: стій. По піхоті противника, яка прорвалася ліворуч, постійний, довгими – вогонь.

Відна 6. Знищення противника, що вклинився на фланзі опорного пункту взводу.

Обстановка. Спостерігач: "Товаришу сержант, противник перед фронтом відділення заліг і веде вогонь по брустверу окопу. Велика група піхоти з танками наступає лощиною ліворуч".

Команди й розпорядження:

Рядовому Пахареву: із двома автоматниками залишатися на місці, вести вогонь, не допускаючи наближення противника до позиції з фронту.

Кулеметнику: на запасну позицію за мною бігом – уперед.

Кулеметнику: вогнева позиція біля каменя – до бою. Прямо – піхота противника, за танками, відсікти піхоту від танків.

Гранатометнику: по танку в лощині, три, у ходову частину – вогонь.

Відна 7. Відновлення системи вогню та зруйнованих оборонних споруд. Поповнення боєприпасів.

Обстановка. Спостерігач: "Товаришу сержант, противник, який вклинився ліворуч, знищений. Перед фронтом відділення противник група-

ми 2–3 особи перебіжками відходить у вихідне положення. Убито кулеметника, легко поранено гранатометника. 1/3 окопу відділення зруйновано. Витрачено половину боєприпасів".

Команди й розпорядження:

Відділення: на основну позиції до бою.

Відділення: по піхоті, що відходить, три в пояс, довгими – вогонь.

Рядовий Шпак: кулеметник, вогнева позиція поблизу куща, сектор обстрілу орієнтир 2, орієнтир 3; додатковий – ліворуч у напрямку орієнтиру 4.

Рядовий Зінчик: убитого кулеметника винести в лощину. На зворотному маршруті доставити у відділення боєприпаси.

Відділення: до відновлення інженерних споруд приступити. Бути готовими до відбиття повторних атак противника.

Доповідь командирів взводу про обстановку.

Правила ведення війни у населених пунктах [за матеріалами "Довідника фахівця ЗСУ-23-2"]

Завжди пам'ятайте: виживає спритніший – той, хто швидше пересуватися, ховатися, діяти.

Кожний має виконувати свою задачу! Стріляти з гранатометів мають лише досвідчені військовослужбовці. "Вирахувати снайперів" – справа для навчених фахівців. Ніхто, навіть сапери, не займаються зняттям мін і вибухових пристроїв – їх просто підривають тротиловою шашкою. Зняти розтяжки – доволі складна задача, адже часто на них установлюють секрети. Просто "перерізувати нитку" – дуже погана ідея. Ця справа – винятково для навчених фахівців.

У жодному разі не можна стріляти з РПГ по людях (він розрахований винятково на бронетехніку).

Сучасні гранати РГО і РГН вибухають, у першу чергу, від удару. Вони мають ударний детонатор, а вибух через проміжок означає спрацювання механізму самоликвідації (напр., якщо граната впала у рихлий сніг).

Ріжки автомата ніколи не можна перемотувати ізоляційною стрічкою, адже у бою може трапитися перекошування патрону.

На АК-74 запобіжник має три положення: блокування, автоматичний і поодинокий вогонь. Якщо за непередбаченої ситуації різко зняти автомат із запобіжника, то, напевно, він буде опущений до упору. У результаті автомат буде встановлено на режим поодинокого вогню (отже, боєць не вистрелить миттєво весь магазин за секунди й не залишиться без патронів).

До АК-74 можна прикрутити снайперський оптичний приціл від СВД. На дистанціях 500-600 м у АК-74 і СВД траєкторії дуже подібні, приціл встане ідеально.

Запобіжник на АК брязкає. За необхідності зняти його тихо треба відтягнути й плавно перевести запобіжник у потрібний режим вогню (зазвичай поодинокого вогню). Перед виходом не завадить пострібати на місці: перевірити, чи нічого не брязкає. Антабки на зброї краще заздалегідь перемотати ізоляційною

стрічкою або бинтом, патрон – дослати у патронник, зброю – поставити на запобіжник.

Необхідно чітко знати таблиці стрільби зі своєї зброї, ураховувати вплив вітру на траєкторію польоту кулі та пам'ятати, що куля летить не прямо, її балістична траєкторія може мати перевищення чи пониження. Навички грамотного визначення відстані до цілі сприяють швидкому влученню, отже, мінімізують вогонь у відповідь.

Якщо є можливість вибору зброї – брати треба таку саму (такий самий калібр), як у більшості військовослужбовців групи: по-перше, якщо патрони закінчуються в одного, другий – може поділитися; по-друге, якщо загинув товариш, можна поповнити свій боєкомплект (отримавши дозвіл командира).

Не треба тримати палець на спусковому гачку, навіть якщо зброя – на запобіжнику. На маршах зручніше класти автомат на схрещені на грудях руки. При цьому великий палець правої руки завжди наготові зняти зброю із запобіжника, а підкинути зброю – не потребує багато часу.

Зброю треба чистити щодня, особливо ретельно дульне гальмо. Якщо там буде канавка або ямка, то щільність вогню значно зменшиться.

Існує таке поняття, як "пригнічення вогнем". Активно "поливаючи" ворога вогнем, можна скути його дії, навіть не завдаючи уражень. Особливо в цьому допоможуть трасерні кулі. Але треба пам'ятати, що "трасери" не тільки значно забруднюють зброю, вони ще й викривають позицію стрілка, отже, не варто ними зловживати.

Останні три патрони в магазині мають бути звичайними, четвертий-шостий – трасерними, щоб порожній магазин не став несподіванкою. Більш того, якщо у стволі залишається один патрон, то необхідно лише підстебнути новий магазин (тобто швидкість перезарядження зросте).

Досилаючи патрон у патронник, затвор треба відпускати різко – до брязку, інакше затвор "зажує" набої.

Автоматний ремінь має перебувати завжди на шиї, інакше при потраплянні у засідку (напр., при підриві міни) людину відкине в один бік, а її зброю – в інший.

У бою противник прагнучиме уразити передусім солдатів, що оснащені найефективнішою зброєю (кулемет, гранатомет

тощо), які займають найнебезпечніші для нього позиції, а також зв'язківців та офіцерів.

Видима ціль для стрільби ще не є приводом стріляти (якщо стрілка не помічено, треба спочатку дізнатися у командира, чи можна вступати у бій). Якщо військовослужбовець помітив противника, а той його ще не побачив, не варто різко стрибати вбік, бо противним периферичним зором миттєво "засіче" його. Потрібно м'яко й плавно, не кваплячись сісти та спокійно зайняти позицію (це буде менш помітно).

При поході в "автономку" необхідно нести із собою 360 патронів (це 12 магазинів і ще стільки саме у пачках). Розташування їх у рюкзаку значно полегшить навантаження.

За руху групою необхідно вкрай уважно прислухатися. Якщо щось почулося – треба негайно зупинити групу й подати сигнал "Тиша", навіть якщо доведеться гальмувати групу кожні п'ять хвилин. Зупинившись, не стояти: одразу стати на коліно або лягти. Звісно, це дуже вимотує, але на кону життя виживання всієї групи. Того, хто лінується ставати на коліно або лягати, необхідно змусити це зробити.

Рух від місця до місця під вогнем противника вимагає величезної майстерності. Слід рухатися уздовж вулиць або крізь будівлі, використовуючи отвори в стінах.

Бажано на перетинати відкритий простір напрому, краще шукати обхідний шлях, навіть якщо він довгий. За руху групою не варто перебігати відкриту ділянку по одному – тільки групою, використовуючи дими та вогонь прикриття, що зведе ризик до мінімуму.

Якщо вкрай необхідно рухатися відкритою місцевістю, це треба робити дуже швидко, тримаючись якомога ближче до стін. За необхідності перетинати алеї потрібно розосередитися на відстань 3-5 м один від одного та за сигналом командира перебігати одночасно. Перш ніж бігти, варто вибрати наступну позицію. Бажано не покидати свою позицію без прикриття товаришів. Після зайняття позиції треба буди готовим прикривати вогнем товаришів.

Короткі перебігання під час руху необхідно здійснювати по чергово, урахувавши, що противнику для прицільного вистрілу по рухомій цілі потрібно не менше двох секунд. Тому, якщо кожне перебігання триває лише кілька секунд, противник не

встигне точно прицілитися. Тільки-но одна людина після перебігання залягає – починає рух наступна. Керуватися треба правилом: ліг – негайно відповзи, оскільки противник помічає місце зникнення видимої цілі та обстрілює його в першу чергу.

Долати стіну треба переповзанням. Якщо немає впевненості в тому, що на іншій стороні безпечно, необхідно кинути туди гранату.

Завжди потрібно виділяти частину сил для охорони та підтримки зорового зв'язку з підрозділами, що слідують попереду або позаду; шукати позицію, яка відповідає вимогам маскуванню та забезпечує широкий сектор для стрільби.

Після оволодіння населеним пунктом основна частина військ має негайно його покинути, оскільки він стає зручною ціллю для авіації та артилерії противника.

Будівлі з тонкими внутрішніми стінами можна зачищати за допомогою вогню кулемета ПКМ, прошиваючи стіни наскрізь, використовувати всі можливості реактивних гранат, що здатні проробляти отвори, а також уражати противника за стіною. Але важливо пам'ятайте, що стріляти крізь тонкі стіни може й противник.

Необхідно уважно спостерігати за тим, щоб не опинитися перед стволом товариша: не перекривати йому можливість стріляти.

Перш, ніж заходити до приміщення, треба закотити туди підлогою гранату (не кидати!). Не "економити" гранати. Чеку виривати – тільки пальцями (не зубами!). Однак, не варто переоцінювати ефективність гранат: траплялися випадки, за яких гранати вибухали у невеликому приміщенні, а люди у середині діставали лише легких контузій.

Будь-які закриті двері можуть бути заміновані. Якщо двері приміщення відкрито – не входити! Спочатку потрібно висмикнути чеку та закотити першу гранату. Після вибуху, за 5 с, не висмикуючи чеки, – закотити у приміщення другу гранату та з ходу – за нею. Противник, що вціліє від вибуху першої гранати, побачивши другу, упаде на підлогу та прикриє голову руками (той випадок, коли ворога можна взяти живим).

Очікуючи перед дверима на своїх товаришів, що готуються до штурму, двері необхідно притримувати так, щоб їх не можна

було відкрито з протилежного боку (противник може закотити до коридору гранату).

При проникненні до приміщення групою необхідно дотримувати попередньої домовленості щодо зон відповідальності, або звичайних правил, що заздалегідь відпрацьовані на навчаннях: перший, хто увірвався до приміщення прямує прямо, другий – праворуч, третій – ліворуч, останній прикриває тил.

Усередині будівлі можна опинитися під вогнем противника як зовні, так і зсередини. Не можна стояти навпроти вікон, у дверних отворах або навпроти дір у стінах (тільки проповзати під ними). Особливо небезпечними всередині будівлі є хол і коридори. За необхідності їх долати триматися потрібно біля стін.

Бережіть очі від уламків цегли або бетону, що вибиті вогнем.

Обережності потребує перехід під вікнами першого поверху – голову треба нахилити нижче від підвіконня. Вікна підвалів також небезпечні – їх треба перестрибувати.

У стінах будівлі можуть бути пролами, завішані ганчірками або килимами, через які противник може швидко пересуватися з кімнати до кімнати.

Під час затишшя після завершення зачищення перш за все необхідно позначити будівлю як "відпрацьовану"; забезпечити вогонь прикриття для сил, що здійснюють зачищення інших будівель; евакуювати поранених, поповнити боеприпаси; підготуватися до оборони будівлі, зважаючи на те, що противник намагатиметься повернути втрачені позиції.

Діри у стінах і вікна мають бути посилені мішками з піском. Шибки з вікон мають бути прибрані, залишити можна тільки фіранки, якщо вони є. Коли ведеться вогонь з верхнього поверху, можна використати стіл із мішками, що укладені на ньому, або побудувати індивідуальний дах, використовуючи стіл з мішками, що складені на ньому.

За необхідності стріляти з приміщення на вулицю не треба підповзати до підвіконня чи стояти збоку від вікна. Найпоширенішою помилкою є стрільба з вікна близько до підвіконня через бажання розширити сектор стрільби. Краще стояти вглибині приміщення чи стати на табурет під прикриттям стіни. Відстань від підвіконня до краю ствола має становити 1-2 м.

На вікна для захисту можна вішати панцирні сітки від старих ліжок, які добре зупиняють ВОГ-25. Підлогу, як і вікна, укріплюють мішками з піском (достатньо одного шару).

Необхідно дотримувати правил маскування, установлювати хибні позиції для введення противника в оману.

Україн важливими є позиції на дахах, що дозволяють проти-танковим засобам уражати танки (танкам, навпаки, важко уражити ціль на даху через обмеження в підйомі гармати). Позиції на даху є зручними, адже вони забезпечують майже круговий сектор для стрільби та обмежують противника у стрільбі знизу вгору.

ПТКР потрібно розміщувати так, щоб реактивний струмінь мав можливість виходу через вікна позаду.

Стріляти з-за рогу треба з коліна, а краще – лежачи (**не стоячи**, інакше все тіло опиниться під вогнем противника). Тренуйтеся стріляти з будь-якого плеча. Стріляти необхідно не через верх укриття, а збоку, інакше обриси тіла стрільця проєктуватимуться. Довго стріляти, не змінюючи позицію – приректи себе на загибель.

Противник, що відступає, може на ходу встановлювати міні-сюрпризи, наприклад, мінувати спеціально залишені "трофеї". Потрапивши до приміщення, нічого не можна чіпати: ящики не відкривати, електроніку не включати, холодильник не відкривати, кришку унітазу не піднімати, не торкатися трупів (усе може бути заміновано!) У жодному разі не брати патронів з відкритих упаковок, що захоплені у противника: ворог може замість пороху зарядити патрони тротилом. Не реагувати, наприклад, на нявкання із-за дверей шафи. Швидше за все, тварину там замкнено разом із гранатою.

Будьте готові морально "відпрацювати" цивільних, які вас виказали.

Більшість смертей і поранень трапляються від осколків. Бронезилет, навіть уживаний, – добрий захист. Але, якщо у бронезилет потрапила куля – це не означає, що він урятував. Енергія кулі, зупинена елементом броні, здатна завдати заброньованої травми (поламати ребра, розірвати органи). Звичайний ватник цілком здатний захистити від дрібних осколків, якщо

повісити його поверх розгрузки із магазинами. Магазины, розташовані на грудях і животі, – також додатковий захист.

При пораненнях трапляються венозні та артеріальні кровотечі. Їх потрібно чітко розрізняти. За венозної кровотечі людина помиратиме кілька годин, за артеріальної – буквально 10-20 с. Тому за артеріальної кровотечі необхідно якомога швидше накласти артеріальний джгут поверх рани, тоді у пораненого буде час на отримання допомоги. Джгут (краще – два джути: один – для себе, інший – для пораненого товариша) має бути завжди під рукою (не у сумці, не у рюкзаку), намотаний на приклад або в розвантаженні під рукою.

На посту – не спати! Треба пам'ятати, що від цього залежить життя ваших товаришів!

Звісно, потрібно дотримувати власної гігієни, особливо ретельно стежити за ногами – мити їх за будь-якої можливості. Натерті ноги роблять воїна безпорадним.

Помочитися (за умов перебування у безпосередньому зіткненні з противником) можна, стоячи на колінах (аби не перетворитися на стоячу мішень). На марші або в лісопосадці "до вітру" ходять утрюх: один сидить, двоє – спостерігають навкруги на 180 градусів.

Чхати можна тільки "в себе".

**Деякі зразки зброї українського виробництва,
що офіційно прийняті на озброєння
ЗС України, ІВФ і Про**

Пістолет
Макарова

Пістолет Форт-12
(Україна)

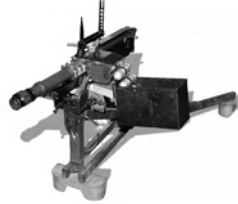
Штурмова гвинтівка
Форт-221 (Україна)

Снайперська гвинтівка Форт-301 (Україна)

Автомат АК-74
з підствольним гранатометом ГП-25

Автоматичний гранатомет
УАГ-40 (Україна)

Кулемет Форт-401 (Україна)

Автоматичний гранатомет
станковий АГС-17

Кулемет ПКМ

Снайперський комплекс
ALLIGATOR (Україна)

5,45-міліметровий автомата Калашникова

5,45-міліметровий автомат Калашникова є індивідуальною зброєю, що призначена для знищення живої сили та ураження вогневих засобів противника. Для ураження противника у рукопашному бою до автомата приєднують багнет. Із автомата ведуть автоматичний або поодинокий вогонь.

Вага автомата без багнета зі спорядженим набоями пластмасовим магазином: АК-74 – 3,6 кг; АК 74Н – 5,9 кг; АКС74 – 3,5 кг; АКС74Н – 5,8 кг. Вага багнета з піхвами – 0,49 кг.

Загальна будова автомата:

- 1 – ствол зі ствольною коробкою, прицільним пристроєм, прикладом і пістолетною рукояткою; 2 – дульне гальмо-компенсатор;
- 3 – кришка ствольної коробки; 4 – затворна рама з газовим поршнем;
- 5 – ударно-спусковий механізм; 6 – зворотній механізм;
- 7 – газова трубка зі ствольною накладкою; 8 – цівка;
- 9 – магазин; 10 – шомпол; 11 – пенал з приладдям

До комплекту автомата входять ремінь і сумка для магазинів; чохол із кишенею для магазину (для автомата із складним прикладом); універсальний нічний приціл – НСПУ (для автомата з нічним прицілом для стрільби та спостереження в умовах природної нічної освітленості). Крім того, автомат має дульний гальмо-компенсатор і багнет.

До комплекту також входять чотири магазини у сумці – 120 патронів у магазинах і 330 – у пачках у речовому мішку. Разом боєкомплект налічує 450 набойів, з яких 270 – 5,45 ПС

(5,45-міліметровий патрон з кулею для ураження живих цілей, вогневих засобів і неброньованої техніки) і 180 – 5,45 Т (ТМ) (5,45-міліметровий патрон із трасерною кулею для цілевказання та коригування вогню при стрільбі на дальність до 800 м, а також для ураження живої сили). Патрони при стрільбі подаються з коробчастого магазину, в якому 30 патронів.

5,45-міліметровий патрон зі звичайною кулею (5,45 ПС), призначений для ураження живих цілей, що розташовані відкрито або за перешкодами

5,45-міліметровий патрон з кулею підвищеної потужності (5,45 ПП), забезпечує пробивання засобів індивідуального бронезахисту

5,45-міліметровий патрони з бронебійними кулями (5,45 БП, 5,45 БС), забезпечує підвищене пробивання засобів індивідуального бронезахисту

5,45-міліметровий патрон з трасерною кулею (5,45 Т), трасер кулі на дальності до 800 м залишає яскравий червоний слід; при влученні в легкозаймисті предмети куля здатна запалити їх

5,45-міліметровий патрон з бронебійно-трасерною кулею (5,45 БТ), забезпечує підвищене пробивання засобів індивідуального бронезахисту

5,45-міліметровий патрон з кулею зі зниженою швидкістю (5,45 УС), застосовують із приладом для беззвучної і безполуменевої стрільби ПБС-4

5,45-міліметровий патрон із кулею зі зниженою рикошетною здатністю (5,45 ПРС), завдяки рівномірній деформації кулі при зустрічі з твердою перешкодою забезпечує високу настільність траєкторії

5,45-міліметровий патрон холодистий, що використовують для імітації стрільби з автоматів АК-74 у ході навчань, для здійснення салютів

5,45-міліметровий патрон навчальний (5,45 УЧ), призначений для навчання прийомам заряджання автоматів калібру 5,45 мм і спорядження магазинів

Призначення 5,45-міліметрових патронів

Заходи безпеки під час поводження зі зброєю та боєприпасами

1. Після отримання зброї необхідно перевірити – чи не заряджена вона.

2. При поводженні зі зброєю заборонено направляти ствол у бік людей, цілитися в них чи допускати прицілювання у свій бік.

3. Будь-яку зброю необхідно вважати зарядженою, доки її не перевірено й не розряджено.

4. Після розрядження зброї треба поводитися з нею як із зарядженою.

5. При взведенні курка (відведенні затвора назад) ствол зброї можна направляти тільки на ціль або вгору під кутом 45-60° у безпечному напрямку (не направляти у бік поверхонь, від яких можливий рикошет: бетонна підлога, стеля, цегляні стіни тощо).

6. У всіх випадках не треба тримати палець на спусковому гачку, доки немає необхідності у відкритті вогню.

7. Перед навчальною стрільбою чи виходом на завдання необхідно насухо протерти канал ствола, перевірити його на відсутність сторонніх предметів, переконатися у справності зброї і спорядження до неї.

Після отримання зброї і боєприпасів військовослужбовець зобов'язаний:

- перевірити, чи поставлена зброя на запобіжник;
- переконатися, що зброя не заряджена: від'єднати магазин, зняти із запобіжника, відвести затвор у крайнє заднє положення та оглянувши патронник, переконатися, що в ньому немає набоїв, зробити контрольний спуск курка, поставити на запобіжник;
- перевірити кількість отриманих боєприпасів та оглянути кожен патрон. Оглянути кулю, гільзу та капсуль (на поверхні патрона не має бути механічних пошкоджень, що утруднюють його досилання в патронник, корозії, особливо на стику кулі з гільзою, і на капсулі).

Патрони, в яких виявлено випадання кулі, її рухливість у гільзі, ум'ятини, забоїни на кулі чи гільзі, ураження корозією фланця гільзи, капсуля або кільцевої канавки під викидач, до застосування не придатні. Заборонено використовувати пат-

рони з тріщинами на дульці, корпусі або фланці гільз (при заряджанні не виключено випадковий постріл).

За щоденного огляду необхідно переконатися в наявності всіх частин автомата та перевірити:

- відсутність на зовнішніх частинах іржі, бруду, ум'ятин, подряпин, сколів тощо, які можуть спричинити порушення нормальної роботи механізмів; на дерев'яних (пластмасових) частинах – тріщин, сколів тощо;

- надійність кріплення шомпола;

- стан змащення на видимих без розбирання автомата по частинах, наявність ремня (у автомата зі складним прикладом – чохла).

При огляді автомата перед заступанням у наряд, виходом на заняття та в бойовій обстановці необхідно здійснити таку саму перевірку, як і за щоденного огляду, а також впевнитися у справності прицілу та мушки, переконатися у відсутності в каналі ствола сторонніх предметів, правильності роботи частин і механізмів.

При перевірці справності прицілу та мушки необхідно переконатися, що проріз на прицільній планці (на цілику) не має сколів, хомутик плавно переміщується прицільною планкою й надійно закріплений у встановленому положенні засувкою, пружина надійно утримує прицільну планку, мушка рівна, риска на полозку збігається з рискою на основі мушки, полозок міцно тримається в основі мушки, а цілик вільно переміщується при обертанні маховика та надійно фіксується.

Порядок перевірки роботи частин і механізмів:

- установити перемикач на автоматичний вогонь (АВ), відвести затворну раму за рукоятку назад до упору й відпустити її. При цьому затворна рама енергійно повернеться у передне положення. Далі необхідно знов відвести затворну раму за рукоятку назад, натиснути спусковий гачок і, притримуючи затворну раму за рукоятку, повільно відпустити її. При підході затворної рами в крайнє переднє положення має бути чутний удар курка по ударнику ("кляц");

- установити перемикач на поодинокий вогонь, натиснути спусковий гачок, відтягнути затворну раму назад до упору й, тримаючи спусковий гачок, відпустити затворну раму, потім

відпустити спусковий гачок. При цьому має бути чутний характерний звук "кляц" – курок, що вийшов із зачеплення з шепталом поодинокого вогню, став на бойове взведення. Далі необхідно поставити автомат на запобіжник і натиснути спусковий гачок, хвіст якого не має відходити назад, курок же має залишатися на бойовому взводі. Після цього необхідно зняти автомат із запобіжника й натиснути спусковий гачок (має бути чутний удар курка по ударнику). При перестановці перемикача необхідно перевірити надійність його утримання у встановлених положеннях.

В автомата зі складним прикладом необхідно перевірити енергійність дії фіксатора та засувки прикладу, надійність його стопоріння у відкинутому та складеному положеннях, а також його нерухливість.

При огляді автомата під час чищення необхідно перевірити кожну частину й механізм окремо, прицільні частини, упевнитися у відсутності сколів, пошкоджень, іржі та бруду, а на дерев'яних (пластмасових) частинах – тріщин і сколів. Особливу увагу слід звернути на стан каналу ствола, газової камери та газового поршня.

При огляді приладдя необхідно перевірити його комплектність і справність. Для перевірки шомпола, протирки та йоржика слід почергово нагвинтити їх на шомпол і перевірити, чи не погнуті вони. Протирка та йоржик мають міцно утримуватися на шомполі, верхня частина протирки – вільно обертається; йоржик має бути чистим з неушкодженою щетиною.

У пеналі не має бути тріщин, зім'ятостей і вигинів. Головка шомпола не має проходити меншим бічним отвором пеналу. Маслянка має бути без тріщин і сколів, а її кришка – оздоблена прокладкою й щільно наворачтатися на горловину маслянки (для унеможливлення протікання масла).

Викрутка має бути без скошеності та сколів на лезі й стінках вирізів. Виколютка має бути рівною, планка та перехідник – без тріщин, пошкоджень і вм'ятин. Патрони мають легко переміщуватися пазами планки та утримуватися загинами пластинчастої пружини від випадання. Планка має будь-яким кінцем вільно входити у перехідник та утримуватися в ньому пластинчастою пружиною.

Порядок розбирання та збирання автомата

Перехідник має вільно накручуватись на верхню частину магазина, загини перехідника – входити до пазів на горловині магазина.

Порядок неповного розбирання автомата

1. Від'єднати магазин. Утримуючи автомат лівою рукою за шийку приклада або цівку, правою рукою охопити магазин; натискаючи великим пальцем на защіпку, подати нижню частину магазина вперед і від'єднати його.

2. Перевірити, чи немає патрона у патроннику: опустити перевідник донизу, поставити його в положення (АВ) чи (ОД); відвести ручку затворної рами назад, оглянути патронник, відпустити ручку затворної рами та спустити курок із бойового взведення.

3. Витягнути пенал приладдя із гнізда приклада. Утопити пальцем правої руки кришку гнізда так, щоб пенал під дією пружини вийшов із гнізда; відкрити пенал і вийняти з нього протирку, йоржик, викрутку та виколотку. В автомата із при-

кладом, що складається, пенал носять у кишені сумки для магазинів.

4. Від'єднати шомпол. Відтягти кінець шомпола від ствола так, щоб його головка вийшла з під упору на основі мушки та вийняти його. Якщо шомпол туго виходить, можна скористатися виколоткою: вставити її в отвір головки шомпола, відтягнути від ствола кінець шомпола та вийняти його.

5. Від'єднати від автомата дулове гальмо. Утопити викруткою або пальцем фіксатор дульного гальма-компенсатора. Звернути дульний гальмо-компенсатор із різьбового виступу основи мушки, обертаючи його проти годинникової стрілки

6. Від'єднати кришку ствольної коробки. Лівою рукою обхопити шийку приклада, великим пальцем цієї руки натиснути на виступ напрямного стержня зворотного механізму, правою рукою трохи підняти вгору задню частину кришки ствольної коробки та від'єднати кришку.

7. Від'єднати зворотній механізм. Утримуючи автомат лівою рукою за шийку приклада, правою – подати вперед напрямний стержень зворотного механізму до виходу його п'ятки із повздожнього пазу ствольної коробки; трохи підняти задній кінець напрямного стержня та вийняти зворотний механізм із каналу затворної рами.

8. Від'єднати затворну раму разом із затвором. Продовжуючи утримувати автомат лівою рукою, правою – відвести затворну раму назад до кінця, трохи підняти її разом із затвором і від'єднати від ствольної коробки.

9. Від'єднати затвор від затворної рами. Взяти затворну раму лівою рукою затвором догори, правою рукою відвести затвор назад. Повернути його так, щоб ведучий виступ затвору вийшов із фігурного вирізу затворної рами, вивести затвор уперед.

10. Від'єднати газову трубку зі ствольною накладкою. Утримуючи автомат лівою рукою, правою – надіти пенал приладдя прямокутним отвором на виступ замкача газової трубки, повернути замкач від себе до вертикального положення та зняти газову трубку з патрубка газової камери.

Порядок збирання автомата після неповного розбирання

1. Приєднати газову трубку зі ствольною накладкою. Утримуючи автомат лівою рукою, правою – насунути газову трубку переднім кінцем на патрубок газової камери, щільно притиснути задній кінець ствольної накладки до ствола та повернути за допомогою пенала приладдя замикач на себе до входження його фіксатора у виїмку на колодці прицілу.

2. Приєднати затвор до затворної рами. Взяти затворну раму лівою рукою, а затвор – правою та вставити його циліндричною частиною до каналу рами, повернути затвор так, щоб його ведучий виступ увійшов до фігурного вирізу затворної рами, просунути затвор уперед.

3. Приєднати затворну раму із затвором до ствольної коробки. Взяти затворну раму правою рукою так, щоб затвор утримувався великим пальцем у передньому положенні. Лівою рукою охопити шийку приклада, правою – ввести газовий поршень до порожнини колодки прицілу та просунути затворну раму вперед таким чином, щоб відгини ствольної

коробки увійшли до пазів затворної рами, легким зусиллям притиснути її до ствольної коробки та просунути вперед.

4. Приєднати зворотний механізм. Правою рукою ввести зворотний механізм до каналу затворної рами; стискаючи зворотну пружину, подати напрямний стержень вперед і, опустивши трохи донизу, ввести його п'яту до повздовжнього паза ствольної коробки.

5. Приєднати кришку ствольної коробки. Вставити кришку ствольної коробки переднім кінцем до напівкруглого вирізу на колодці прицілу; натиснути на задній кінець кришки долонею правої руки вперед і донизу так, щоб виступ напрямного стержня зворотного механізму ввійшов до отвору кришки ствольної коробки.

6. Спустити курок з бойового взводу та поставити на запобіжник. Натиснути на спусковий гачок і підняти перевідник угору до кінця.

7. Приєднати до автомата дульне гальмо-компенсатор. Навернути дульне гальмо-компенсатор на різьбовий виступ основи мушки до упора. Якщо паз дульного гальма-компенсатора не збігся із фіксатором, то необхідно відвернути дульне гальмо-компенсатор (не більше одного оберту) до збігу паза із фіксатором.

8. Приєднати шомпол. Вставити шомпол різьбовим кінцем до проточки на нижньому краї ствола та подати вперед до упору.

9. Вкласти пенал до гнізда приклада. Скласти у пенал протирку, йоржик, викрутку та виколотку, закрити його кришкою, вкласти пенал дном у гніздо приклада та "втопити" його так, щоб кришка закрила гніздо. В автоматах із складним прикладом пенал вкладають у кишеню сумки для магазинів.

10. Приєднати магазин до автомата. Утримуючи автомат лівою рукою за шийку приклада чи цівки, правою – ввести до вікна ствольної коробки зачіп магазину та повернути магазин на себе так, щоб зачіпка зайшла за опорний виступ магазину.

Можливі несправності та способи їх усунення

Неподавання патрону. Затвор – у передньому положенні, але пострілу не відбулося – у патроннику немає патрону. *Причини затримок:* забруднення або несправність магазина; несправність засувки магазина. *Способи усунення:* перезарядити автомат і продовжувати стрільбу; замінити магазин.

Уतिकання патрону. Патрон кулею впирається в казенний зріз ствола, рухомі частини зупинилися в середньому положенні. *Причина затримок:* погнутість загинів бокових стінок магазина. *Способи усунення:* утримуючи рукоятку затворної рами, видалити патрон і продовжувати стрільбу; за повторної затримки – замінити магазин.

Осічка. Затвор у передньому положенні, патрон – у патроннику, курок спущений – пострілу не відбулося. *Причини затримок:* несправність патрону, ударника або ударно-спускового механізму, забруднення або застигання мастила. *Способи усунення:* перезарядити автомат і продовжувати стрільбу; за повторної затримки оглянути та прочистити ударник й ударно-спусковий механізм.

Затримка гільзи. Гільза – у патроннику, черговий патрон уперся в неї кулею, рухомі частини зупинилися в середньому положенні. *Причини затримок:* брудний патрон або забруднення патронника; забруднення або несправність викидача чи його пружини. *Способи усунення:* відвести рукоятку затворної рами назад і, утримуючи її у задньому положенні, відокремити магазин і витягти патрон; витягти затвором або шомполом гільзу з патронника, продовжувати стрільбу; за повторної затримки прочистити патронник і патрони, оглянути та очистити від бруду викидач і продовжувати стрільбу.

Невихід гільзи. Гільзу не викинуло зі ствольної коробки, вона залишилася попереду затвора або дослана затвором назад, до патронника. *Причини затримок:* забруднення третьових частин, газових шляхів або патронника; забруднення або несправність викидача. *Способи усунення:* відвести рукоятку затворної рами назад, викинути гільзу та продовжувати стрільбу; за повторної затримки прочистити газові шляхи, частини, що труться та патронник; частини, що труться, змастити.

Догляд за автоматом

Зброю необхідно утримувати в повній справності та готовності до застосування, чого можна досягти своєчасним її доглядом і правильним зберіганням. *Чистку автомата* в підрозділі здійснюють:

- при підготовці до стрільби;
- після стрільби бойовими та холостими набоями – негайно по закінченні стрільби на стрільбищі (ствольна коробка, канал ствола, газова камера, газовий поршень, затворна рама та затвор). Остаточну чистку автомата (кулемета) проводять після повернення зі стрільби та протягом наступних 3-4 днів щодня;
- після наряду й занять у полі без стрільби – після повернення з наряду або занять;
- у бойовій обстановці, на тривалих навчаннях – щодня у періоди затишшя та під час перерв у навчаннях;
- якщо автомат не був застосований – не рідше одного разу на тиждень.

Після чищення автомат необхідно змастити. **Для чищення та змащування автомата застосовують:**

- рідке збройове мастило – для чищення автомата, змащування його частин і механізмів за температури повітря від +50 С до -50 С ;
- збройове мастило – для змащування каналу ствола, частин і механізмів автомата після чищення за температури повітря вище від 50 С;
- спеціальний розчин (РЧС) – для чищення каналів стволів, інших частин автомата, які зазнали впливу порохових газів.

Мастило необхідно наносити тільки на добре очищену й суху поверхню одразу після чищення для запобігання впливу вологи.

За казарменого або табірною розташування чистку автомата необхідно проводити у спеціально відведених місцях на обладнаних для цієї мети столах, у бойовій обстановці та на навчаннях – на чистих підстилках, дошках, фанері тощо.

На стрільбищі автомат після стрільби необхідно чистити у відведених для цього місцях розчином РЧС або рідким збройовим мастилом. Частку автоматів розчином РЧС проводять тільки під керівництвом офіцерів або старшини підрозділу.

Автомат, вичищений на стрільбищі рідким збройовим мастилом, після повернення до казарми необхідно вичистити розчином РЧС.

У польових умовах чищення й змащення автомата проводять тільки рідким збройовим мастилом.

Порядок чищення автомата:

1. Підготувати матеріали для чищення та змащування.
2. Розібрати автомат.
3. Оглянути приладдя й підготувати їх для використання при чищенні.
4. Прочистити канал ствола.
5. Покласти автомат у вирізи стола для чищення зброї або на звичайний стіл, за відсутності столу автомат уперти прикладом у землю або в підлогу.

Приладдя для чищення автомата:

а – деталі та приладдя;

б – приладдя, готове до застосування:

1 – шомпол, 2 – протирка; 3 – йоржик, 4 – викрутка,

5 – виколотка, 6 – шпилька, 7 – пенал,

8 – кришка пенала, 9 – маслянка, 10 – головка шомпола

Для чищення каналу ствола рідким збройовим мастилом необхідно:

- протягнути скрізь проріз протирки ганчірку, кінці якої мають бути коротшими від стрижня протирки;
- нанести на ганчірку небагато рідкого збройового мастила й пальцями пом'якшити ганчірку;
- увести шомпол із протиркою й ганчіркою до каналу ствола;
- однією рукою утримуючи за дулову частину автомат, а іншою – взявшись за пенал, плавно, не згинаючи шомпол, просунути його всією довжиною каналу ствола кілька разів;

- вийняти шомпол, змінити ганчірку, просочити її рідким збройовим мастилом і в тому самому порядку прочистити канал ствола кілька разів;

- після цього ретельно обтерти шомпол і протерти канал ствола чистою сухою ганчіркою;

- оглянути ганчірку. Якщо на ній помітні сліди нагару, іржі або забруднення, продовжити чистку каналу ствола, а потім знову протерти сухою ганчіркою;

- якщо ганчірка після протирання вийшла з каналу ствола чистою, без залишків порохового нагару або іржі, ретельно оглянути канал ствола на світло з дулової частини та з боку патронника, повільно повертаючи ствол у руках, особливо зважаючи на кути нарізів, перевіряючи, чи не залишилося в них нагару.

Чищення каналу ствола розчином РЧС необхідно проводити йоржиком, що змочений у розчині, після чого канал ствола протерти ганчіркою. Чищення розчином РЧС продовжувати до повного видалення нагару (змочений розчином йоржик або ганчірка мають вийти з каналу ствола без нагару й забруднення). Протерти канал ствола сухою ганчіркою та ще раз – чистою ганчіркою. Наступного дня необхідно перевірити якість чищення: якщо при протиранні каналу ствола чистою ганчіркою буде виявлено нагар, провести чистку у такому самому порядку. По закінченні чищення нарізної частини каналу ствола у такому самому порядку – вичистити патронник з боку ствольної коробки.

6. Газову камеру, газову трубку та дульне гальмо-компенсатор промити рідким збройовим мастилом або розчином РЧС і прочистити ганчіркою за допомогою шомпола або дерев'яної палички. Газову камеру після чищення розчином РЧС насухо протерти ганчіркою, оглянути канал ствола (тут не має залишатися сторонніх предметів), обтерти ствол зовні. Газову трубку й дульний гальмо-компенсатор після чищення насухо протерти.

7. Ствольну трубку, затворну раму, затвор, газовий поршень чистити ганчіркою, що просочена рідким збройовим мастилом або розчином РЧС, після чого насухо протерти. Якщо для чищення після стрільби застосовують рідке збройове мастило, то газовий поршень і циліндричний виріз затвора необхідно покрити мастилом або обгорнути їх на 3-5 хв ганчіркою, що змочена мастилом. Далі за допомогою палички – видалити затверділий пороховий нагар і насухо їх протерти. Те саме стосується й внутрішньої поверхні дульного гальма-компенсатора.

8. Інші частини насухо протерти ганчіркою, за значного забруднення частин прочистити їх рідким збройовим мастилом, а потім – насухо протерти.

9. Дерев'яні частини протерти сухою ганчіркою.

10. Світлові насадки протерти чистою ганчіркою, що змочена у воді або гасі, і після видалення бруду протерти цілик і мушку сухою ганчіркою.

11. Про закінчення чищення автомата солдат доповідає командирі відділення, за дозволом якого здійснює змащення й складання автомата.

Порядок змащування автомата:

1. Змастити канал ствола. Нагвинтити на шомпол протирку та протягнути скрізь проріз намочену мастилом протирку ганчірку. Ввести протирку до каналу ствола з дулової частини та плавно просунути її два-три рази всією довжиною ствола для рівномірного покриття каналу тонким шаром мастила. Змастити патронник і дульне гальмо-компенсатор.

2. Усі інші частини та механізми автомата за допомогою промасленої ганчірки покрити тонким шаром мастила (зайве мастило сприяє забрудненню частин і може спричинити застримки при стрільбі). **Дерев'яні частини не змащують!**

3. По закінченні змащення зібрати автомат, перевірити роботу його частин і механізмів, вичистити й змазати магазини та приладдя.

4. У холодну пору року за температури -50°C і нижче автомат змащують тільки рідким збройовим мастилом. При переході з одного мастила на інше треба ретельно видалити старе зі всіх частин автомата (провести повне розбирання автомата, промити всі частини в рідкому збройовому мастилі та обтерти їх чистою ганчіркою).

5. Чистку автомата, що внесли з морозу до теплого приміщення, необхідно починати за 10-20 хв. Перед входом до теплового приміщення зовнішні поверхні автомата треба обтерти ганчіркою, що просочена рідким збройовим мастилом.

6. Автомат, що здають на склад на тривале зберігання, змащують рідким збройовим мастилом, загортають у шар пакувального, а потім – у шар парафінованого паперу.

7. Дегазацію, дезактивацію та дезінфекцію автомата здійснюють згідно із вказівками командира підрозділу.

Перезарядження зброї

1

2

3

4

5

Порядок перезарядження зброї на місці:

1. Лівою рукою дістати повний магазин з підсумка (сумки для магазинів). 2. Піднести руку з повним магазином до пристебнутого магазина. 3. Великим пальцем лівої руки від'єднати пустий магазин від автомата. 4. Приєднати повний магазин.

5. Пустий магазин покласти в сумку для магазинів.

1

2

3

4

5

Порядок перезарядження зброї під час бою:

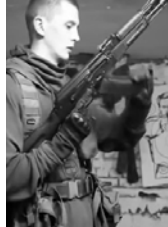
1. Великим пальцем лівої руки від'єднати магазин. 2. Різким рухом руки вперед відкинути магазин. 3. Лівою рукою дістати повний магазин з підсумка. 4. Приєднати повний магазин. 5. Перезарядити зброю лівою рукою.

1

2

3

4

Порядок перезарядження зброї у русі:

1. Великим пальцем лівої руки від'єднати магазин від автомата. 2. Пустий магазин покласти у підсумок. 3. Дістати повний магазин із підсумка та приєднати до автомата. 4. Перезарядити автомат лівою рукою.

Під час руху (бігу) для перезарядження ствол автомата підіймають до 60°, щільно притримуючи ліктем до тулуба.

Ведучи вогонь з автомата чи кулемета не треба чекайте повного спустошення магазину. Якщо магазин частково спустошений і в бою виникла пауза, необхідно замінити магазин, а частково витрачений – залишити у резерві.

Щоб не витрачати час на перезарядження зброї надалі, необхідно починати споряджати магазин із трасуючого патрона, оскільки останній патрон попереднього магазину вже досланий у патронник.

Способи носіння автомата

Спосіб 1. На плечі – старий мисливський прийом. Щоб автомат не сповзав, потрібно правильно підігнати ремінь. Цей спосіб дозволяє швидко підготуватись до ведення вогню. Недоліком способу є те, що при близькому контакті з противником ремінь може легко зірвати зброю з плеча.

Спосіб 2. На грудях – ремінь перекинуто через ший, автомат висить стволом униз. Цей спосіб дозволяє швидко підготуватися до ведення вогню; перекладати зброю з одного плеча на інше, використати зброю в рукопашній сутичці. Але за тривалого носіння автомата втомлюється шия, що є недоліком такого способу.

Спосіб 3. Ремінь перекинуто через спину, автомат розташований на грудях ствольом униз. Спосіб зручний тим, що основне навантаження припадає на спину, а не на шию; підготовка до стрільби і перехід до бою не потребують часу. Однак неможливо перекласти зброю з одного плеча на інше, до того ж автомат складно застосувати у рукопашній сутичці.

Спосіб 4. Під час штурмових дій у місті (штурм будівлі, вузький провулок тощо) автомат тримають ствольом уперед догори під кутом 60°. Такий спосіб дозволяє збільшити швидкість стрільби за умов, коли треба рухатися або розвертатися праворуч, але є набагато важчим і менш результативнішим – із розворотом праворуч.

Спосіб 5. На блокпості необхідно мати вільні руки, одночасно зброя має перебувати в положенні, що забезпечує можливість її швидкого застосування. Автомат треба тримати подалі від особи, яку перевіряють, аби не дати їй можливості заблокувати зброю. Для зручного розташування автомата слід відчепити ремінь від ствольної антабки та зачепити за антабку приклада, утворивши петлю. Петлю підганяють за розміром і надівають через плече та спину. Автомат з відкинутим прикладом розташовують під правим плечем так, щоб його було легко скинути однією рукою. При перевірці необхідно ставати лівим боком до особи, яку перевіряють. Плюси способу: автомат максимально віддалений від особи, яку перевіряють, що ускладнює для неї можливість заволодіння зброєю; за небезпеки легко змінити дистанцію та застосувати зброю; у такому положенні добре контролювати дістання документів; автомат можна вільно перемістити з одного плеча на інше.

Спосіб 6. Під час довготривалого висування на значні відстані за відсутності зіткнення з противником автомат зручніше розташувати на грудях – ремінь перекинути через ший, автомат спрямувати стволом у бік, руки – поверх автомата.

Спосіб 7. Під час штурмових дій автомат прижимають прикладом до правої частини грудини, ствол направляють униз і вперед. Такий спосіб дозволяє швидко підняти зброю в напрямку противника та вести прицільний вогонь.

Спосіб 8. Під час проведення атаки автомат прижимають прикладом до правої частини грудини ближче до середини, ствол направлений уперед на противника, вогонь ведуть на ходу.

Дії при зброї. Прийоми та способи ведення вогню

Основними способами ведення вогню є прицільний вогонь, неприцільний вогонь, вогонь з гранатомета.

Прицільний (зосереджений) вогонь за умови правильної підготовки забезпечує ураження цілі з першої черги. Прицільний вогонь застосовують звичайно при веденні вогню з підготовленої позиції.

За *неприцільного вогню* зброю наводять на ціль за стволом; вогонь ведуть чергами або безперервно. Ураження цілі при цьому досягають за рахунок великої витрати боєприпасів. Неприцільний вогонь можна відкривати миттєво, оскільки він не вимагає підготовки вихідних даних. Його застосовують при веденні бою у траншеях, за раптових нападів противника зблизька тощо.

Вогонь з гранатомета ГП-25 – однозарядного 40-міліметрового підствольного гранатомета – застосовують для знищення відкритої живої сили, а також живої сили, яка перебуває у відкритих окопах, траншеях, на зворотних схилах місцевості. При приєднаному ГП-25 стрілець, залежно від поставленого завдання, може вести вогонь як з автомата, так і з гранатомета.

Стрільбу з автомата (кулемета) ведуть як з місця, так і під час руху.

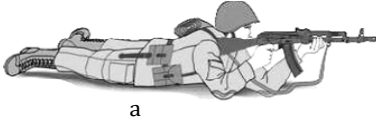
Стрільбу з місця ведуть, залежно від умов місцевості й вогню противника, з положення стоячи, лежачи або з коліна.

Стрільбу під час руху ведуть навскидь або з притисканням приклада до боку. Стрільбу з автомата навскидь можна вести з короткої зупинки або без зупинки.

Для стрільби навскидь з короткої зупинки зупиняються у момент постави лівої ноги на землю, одночасно впирають приклад у плече й не приставляючи правої ноги, прицілюються, роблять постріл або чергу та продовжують рух.

Для стрільби навскидь без зупинки підкидають автомат до плеча і, продовжуючи рух, направляють автомат на ціль і роблять постріл або чергу.

Стрільбу з прикладом, що притиснутий до боку, ведуть без зупинки: правою рукою притискають приклад до правого боку без упору або з упором у плечову частину правої руки біля ліктьового суглоба, лівою рукою утримують автомат за ложе. Направляють автомат на ціль і, не припиняючи руху, відкривають вогонь.

а

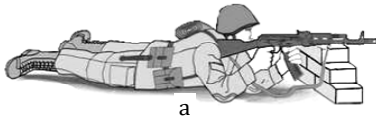

Утримання автомата при стрільбі з укриття

б

Утримання автомата при стрільбі лежачи:
а – лівою рукою за підцівник;
б – лівою рукою за магазин

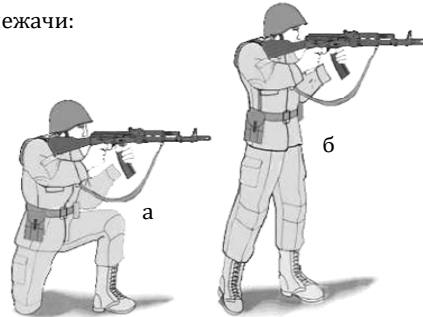

а

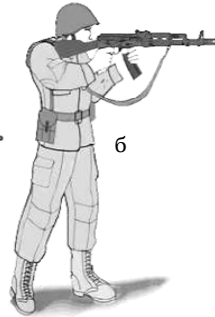

б

Утримання автомата при стрільбі:
а – з опори; б – з укриття

а

б

Утримання автомата при стрільбі з постави: а – з колін; б – стоячи

Утримання автомата при стрільбі під час ходи (скинувши з плеча)

а

б

Утримання автомата при стрільбі по повітряних цілях:
а – з коліна; б – стоячи

Основні прийоми стрільби

з коліна

сидячи з плеча

стоячи з-під руки

з коліна

від 200 до 400 м:
стоячи з-під руки

до 150 м:
з плеча з упором

сидячі з упором приклада в землю

до 100 м лежачи:
з плеча без упору

Положення для стрільби із врахуванням дальності

сидячи

з коліна

з ходу

лежачи

на спині

по повітряних цілях

з укриття

з окопу

Способи стрільби

Зайняття вогневої позиції, вибір виду зброї, способу стрільби, підготовка до стрільби

Для зайняття вогневої позиції необхідно вибирати таке місце, яке забезпечує найкращий огляд та обстріл, скриває автоматника від спостереження та вогню противника й дозволяє

зручно стріляти. Залежно від обстановки місце для стрільби вибирають у траншеї, окопі, воронці від снаряду, канаві, за каменем, деревом, пеньком тощо.

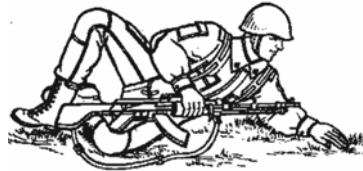
У населеному пункті місцем для стрільби може стати вікно, будівля, горище, підвальні приміщення тощо. Не слід вибирати місце для стрільби поблизу окремих місцевих предметів, що виділяються, на гребенях висот. За завчасної підготовки місця для стрільби необхідно перевірити можливість ведення вогню у заданому секторі або напрямку: автомат

послідовно наводять на різні місцеві предмети.

За руху бігом, прискореним кроком, перебіганнях автомат утримують однією або двома руками – як зручніше.

При переповзанні автомат утримують правою рукою за ремінь біля верхньої антабки або за цівку.

Для успішного виконання вогневих завдань автоматник має досконало володіти прийомами стрільби з автомата. Керуючись загальними правилами виконання прийомів стрільби та зважаючи на свої індивідуальні особливості, автоматник має виробити та застосовувати найбільш вигідне та стійке положення для стрільби, домагаючись одноманітного положення голови, корпусу, рук і ніг.

**Пересування з автоматом
на боці**

Розвідка цілей і визначення вихідних настанов для стрільби, цілевказання у різні способи

Цілевказання від орієнтиру – найбільш поширений спосіб. Спочатку називають найближчий до цілі орієнтир, потім – величину кута між напрямками на орієнтир і ціль у тисячних, віддаленість цілі від орієнтиру в метрах, наприклад: "Орієнтир другий, праворуч сорок, далі – двісті, у окремого куца – кулемет". "Орієнтир п'ятий, ліворуч тридцять, нижче десять – танк в окопі"

Малопомітні цілі вказують послідовно – спочатку називають добре помітний предмет, потім – від цього предмета ціль: "Орієнтир третій, праворуч двадцять – зламане дерево, далі двісті – окремий куц, правіше – спостерігач".

Цілевказання за азимутом і дальністю до цілі. Азимут напрямку на ціль визначають за допомогою компаса в градусах, а дальність до неї – за допомогою приладу спостереження або окомірно в метрах. Наприклад: "Азимут тридцять п'ять, дальність шістсот – танк в окопі". Цей спосіб найчастіше використовують на місцевості, де мало орієнтирів.

Цілевказання за азимутальним указівником (башовим кутоміром). Шток прицілу суміщають з ціллю та, прочитавши дані азимутального покажчика, доповідають напрямком на ціль, її найменування й дальність, наприклад: "Тридцять п'ять нуль-нуль, протитанкова гармата на узліссі гаю, сімсот".

Цілевказання від напрямку руху вказують відстань у метрах спочатку за напрямком руху, а потім – від напрямку руху до цілі: "Прямо вісімсот, праворуч триста – бойова машина ПТКР".

Спосіб *цілевказання наведенням зброї на ціль* застосовують, коли особа, що дає та приймає цілевказівку, перебуває поруч, наприклад у танку. Знаряддя направляють на ціль, указують найменування цілі та дальність до неї в метрах, наприклад: "Бронетранспортер, п'ятсот".

При вказуванні цілей *трасерними кулями (снарядами) та сигнальними ракетами* заздалегідь установлюють порядок і довжину черг (колір ракет), а для прийому цілевказання призначають спостерігачів, які доповідають про появу сигналів.

Вибір цілі, виду зброї, способу стрільби та боєприпасів. Для автоматів (кулеметів) найбільше характерними є живі цілі – розрахунки кулеметів, групи стрілків або окремі фігури, що ведуть вогонь із різних положень, а також жива сила на авто-

мобілях, мотоциклах тощо. Крім того, з автоматів (кулеметів) вогонь ведуть і по повітряних цілях. Цілі на полі бою можуть бути нерухомими, які з'явилися на короткий час, і рухомими.

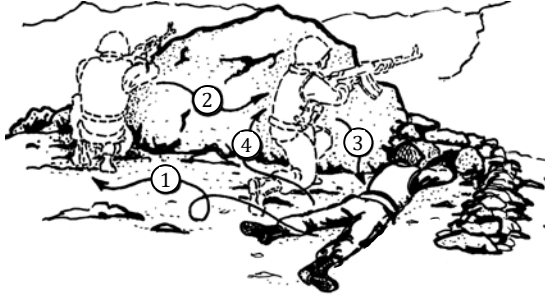
Автоматник (кулеметник) в бою веде вогонь звичайно у складі відділення або взводу, знищуючи цілі, указані командиром. Тому він має уважно слухати й точно виконувати всі команди командира. Якщо автоматнику (кулеметнику) у бою ціль для ураження не вказано, то він вибирає її сам. У першу чергу необхідно уражати найбільш небезпечні та важливі цілі: розрахунки кулеметів, гармат, офіцерів, снайперів, зв'язківців. Із двох рівних за важливістю цілей для ураження обирають ближню. При появі під час стрільби важливішої цілі негайно переносять вогонь на неї.

Зміна вогневої позиції (місця стрільби). Вибір вогневої позиції вимагає знання характеристик зброї і вміння використовувати властивості місцевості. У наступі позиція має забезпечити зручність переходу в атаку, можливість знищення противника вогнем стрілецької зброї під час вогневої підготовки атаки; при веденні оборони більш важливою вимогою є забезпечення прихованого розташування.

Знайти ідеальну позицію не завжди просто. Необхідно пам'ятати, що трава, кущі та невеликі дерева є укриттями тільки від спостереження, але не від вогню; за відсутності укриття необхідно лягти на землю, аби бути меншою ціллю для противника.

Вогнева позиція має забезпечувати укриття від вогню всіх видів стрілецької зброї противника; від спостереження противника; зручне використання зброї, зокрема ручних гранат; широкий сектор вогню та спостереження; перевагу над противником у веденні вогню й спостереженні. Вогнева позиція не має бути очевидною; повинна мати зручні підступи для підходу, висунення або переміщення.

Контроль за витратами боєприпасів. При веденні вогню важливим моментом є облік боєприпасів, інакше в самий несподіваний момент можна опинитися без набоїв проти озброєного противника. Іноді військовослужбовці роблять проріз уздовж магазину, щоб контролювати витрату боєприпасів. Недоліком цього варіанту є швидке забруднення магазину, що може призвести до затримок або повної відмови зброї при веденні вогню.

Варіант зміни вогневої позиції при стрільбі

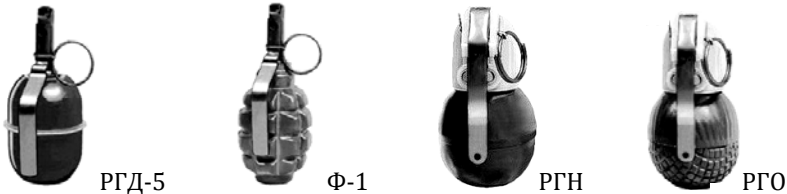
Часто використовують наступний метод: у кінці магазину заряджають 3-5 патронів із трасерною кулею так, щоб після них залишилося ще три-п'ять патронів зі звичайною кулею. Якщо при веденні вогонь пішли "трасери", це є сигналом про необхідність перезарядження (але в запасі лишиться ще 3-5 патронів для останньої черги).

За руху на техніці, патрулюванні й подібних ситуацій бажано, щоб перший магазин був заряджений патронами із трасерними кулями. За необхідності відкрити вогонь, наприклад, за раптового зіткнення з противником, уся група миттєво визначає ціль, по якій необхідно вести вогонь. До того ж, з'являється можливість швидкого коригування вогню, що стане додатковим психологічним впливом на противника, який спостерігає, що "трасери" йдуть в його напрямку. За дій в умовах обмеженої видимості у противника може виникнути враження, що він зіткнувся з більш значною групою, оскільки традиційно "трасери" заряджають через три-п'ять звичайних патронів.

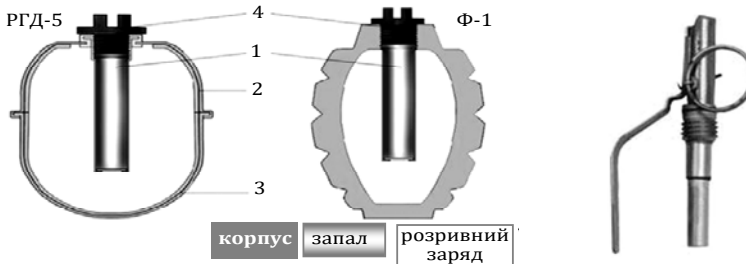

Ручні осколкові та реактивні протитанкові гранати: загальна будова, призначення, бойові властивості

Ручні гранати РГД-5 і Ф-1 укомплектовані модернізованим запалом УЗРГМ, а ручні гранати РГО та РГН – ударно-дистанційним запалом УЗД.

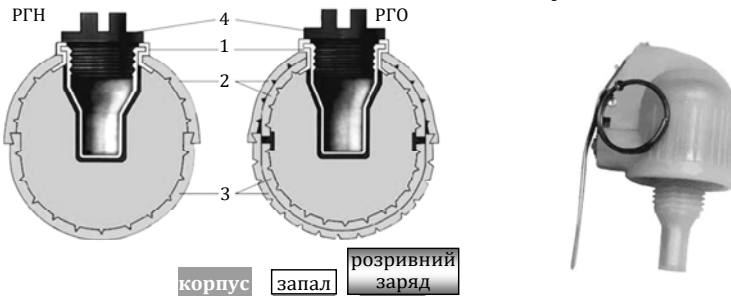

Загальний вигляд ручних осколкових гранат

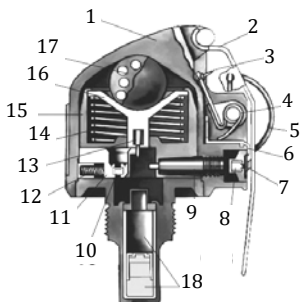
Ручні гранати РГД-5 та Ф-1 і запал УЗРГМ:

1 – трубка для запалу; 2 – ковпак із вкладником;
3 – піддон із вкладником; 4 – захисна кришка

Ручні гранати РГН і РГО та запал УЗД:

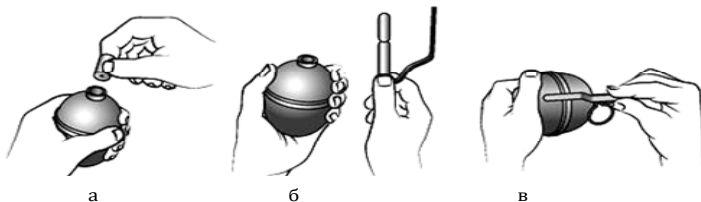
1 – стакан; 2 – верхня півсфера; 3 – нижня півсфера; 4 – захисна кришка

Загальна будова запалу УЗД:

- 1 – корпус; 2 – спусковий важіль;
- 3 – ударник; 4 – бойова пружина;
- 5 – кільце з чекою; 6 – планка;
- 7 – заглушка; 8, 10 – капсуль-запалювач;
- 9 – запобіжник;
- 11 – механізм дальнього взведення;
- 12, 13, 14 – пружина;
- 15, 16 – гільза та втулка датчика цілі;
- 17 – вантаж інерційного механізму;
- 18 – капсуль-детонатор

Для заряджання ручної осколкової гранати необхідно дістати гранату лівою рукою з сумки, а правою – вигвинтити пробку з трубки корпусу. Тримаючи гранату лівою рукою, правою – витягнути з гнізда сумки запал. Вставити запал до центральної трубки та вкрутити до відмови. Граната готова до кидка.

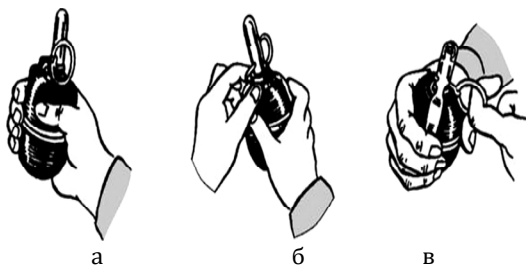

Заряджання ручної осколкової гранати

а – вигвинчування пробки; б– діставання запалу; в – вгвинчування запалу

Метання ручної осколкової гранати проводять з різних положень: стоячи, з коліна, лежачи, у русі з БМП (БТР), у пішому порядку (у наступі). Для метання гранати обирають місце та займають таке положення, з якого зручно робити кидок без перешкод (на шляху польоту гранати не має бути гілок дерев, високої трави, дротів тощо). Метання гранати здійснюють за команду "Гранатою - вогонь", а в бою, крім того, і самостійно.

Для метання гранати необхідно взяти гранату в руку, пальцями щільно притиснути спусковий важіль до корпусу гранати. Продовжуючи щільно притискати спусковий важіль, іншою рукою стиснути (випрямити) кінці запобіжної чеки; утримуючи спусковий важіль у притиснутому положенні, за кільце висмикнути запобіжну чеку; розмахнутися і кинути гранату в ціль (при метанні оборонної гранати одразу після кидка схватись).

Дії перед метанням ручної осколкової гранати:

- а – притиснути спускові скоби до корпусу гранати;
- б – випрямити запобіжну чеку; в – висмикнути запобіжну чеку.

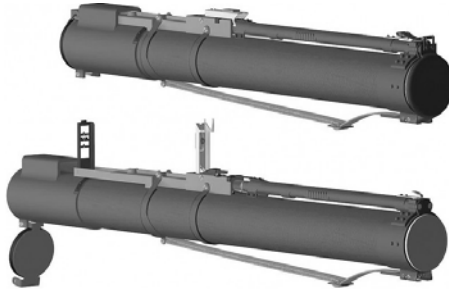
Ручна кумулятивна граната РКГ-3 призначена для боротьби з танками та бронемашинами, а також для руйнування оборонних споруд. При попаданні в ціль граната миттєво вибухає, гази, що утворилися при вибуху завдяки кумулятивній воронці, збираються у вузький пучок, здатний пробити броню танка та знищити всередині його екіпаж та обладнання. Найбільш ефективною дією гранати є при ударі в ціль дном. Напрямок польоту гранати дном уперед забезпечує стабілізатор. Вага спорядженої гранати РКГ – 1070 г. Середня дальність кидка – 15-20 м. Метання гранати проводять із різних положень і тільки з укриттів.

Загальний вигляд ручної кумулятивної гранати РКГ-3

Загальна характеристика **реактивної 64-міліметрової протитанкової гранати РПГ-18 (Муха)**: довжина гранатомета в похідному положенні – 705 мм, у бойовому – 1050 мм; вага – 2,6 кг; вага гранати – 1,4 кг; швидкість: початкова – 114 м/с, максимальна – 475 м/с; швидкострільність – 4 п/хв; прицільна дальність стрільби – 200 м; дальність прямого пострілу – 135 м; бронепробійність під кутом 60° – 150 мм.

Для переведення "Мухи" з похідного положення у бойове необхідно відкрити задню кришку та розсунути труби до упору. Передня кришка відкриється, а запобіжна стійка з діоптріями та мушка займуть вертикальне положення.

Реактивна протитанкова граната РПГ-18 (Муха)

Мушка має оправу, до пазів якої встановлено прозоре скло із нанесеним маркуванням і цифрами 5, 10, 15, 20 (відповідають відстаням стрільби 50, 100, 150 і 200 метрів). На рівні вершини прицільної марки 15 з обох боків нанесено горизонтальні штрихи, які можна застосовувати для визначення дальності до танка (якщо горизонтальні штрихи вписуються у ширину фронтальної проєкції танка, то до цілі 150 м; якщо штрихи менше ширини фронтальної проєкції танка, то до цілі менше 150 м; якщо горизонтальні штрихи більше ширини фронтальної проєкції танка, то до цілі більше 150 м).

Загальна характеристика **реактивної протитанкової гранати РПГ-22 (Нетто)**: калібр – 72,5 мм, маса – 2,7 кг; довжина у похідному положенні – 755 мм, у бойовому – 850 мм; початкова швидкість – 133 м/с; час переведення в бойове положення – 8-10 с; діяльність прицільного пострілу – 250 м; дальність прямого пострілу – 160 м; бронепробійність під кутом 60° – 200 мм.

Реактивна протитанкова граната РПГ-22 (Нетто)

Для переведення "Нетто" з похідного положення у бойове необхідно висмикнути чеку та висунути насадку вперед до

упору. Передня кришка відкидається вниз, мушка звільняється від кожуха та під дією пружини відкидається вгору, приймаючи вертикальне положення. Далі необхідно зрушити назад до упору тягу – задня кришка під дією пружини й пружних сил петлі повертається на осі та скидається з пускового пристрою. Потім – повернути запобіжну стійку вгору до упору – відбудеться взведення ударно-спускового механізму.

Переведення системи РПГ-22 із бойового положення в похідне не передбачено. У разі невикористання гранати передбачено розряджання її пострілом у бік противника.

На мушці є прицільні маркери з цифрами 5, 15, 25, що відповідають відстаням стрільби на 50, 150 і 250 метрів. На позначці 15 наявні дальномірні виступи, відстань між якими відповідає проекції ширини танка на дальності 150 метрів.

Для стрільби в умовах обмеженої видимості (до 100 м) на мушці є виступ, а на запобіжній стійці – проріз. На запобіжній стійці, де кріпиться діоптр, також нанесені позначки – для введення температурних поправок при пострілі на температуру навколишнього повітря від -50°C до 0°C і від 0°C до $+50^{\circ}\text{C}$.

Гранатомет ГП-25 застосовують у комплексі з усіма модифікаціями автомата Калашникова. Для стрільби з гранатомета використовують постріли ВОГ-25 і ВОГ-25П. До комплекту входять потиличник з ременем, сумка для перенесення набоїв, сумка для перенесення гранатомета, направляючий стержень зворотної пружини із засувкою, банник. Довжина ГП-25 – 320 мм, вага без гранати – 1,5 кг.

Гранатомет ГП-25

Максимальна прицільна дальність прямої і навісної стрільби становить 400 м, мінімальна дальність навісної стрільби – 150-200 м. Боекомплект містить 10 пострілів. Бойова швидкострільність становить 4-5 п/хв., початкова швидкість гранати – 76 м/с, маса пострілу – 255 г, маса розривного заряду – 48 г, радіус суцільного ураження – до 7 м, дальність зведення детонатора від суцільного зрізу гранатомета 10-40 м, час самоліквідації гранати 14-19 с.

**Міни: призначення, основні зразки,
бойові властивості.
Дії військовослужбовців при виявленні
вибухонебезпечних предметів**

Міна – вид боєприпасів, які застосовують для влаштування інженерних наземних або морських загороджень, для стрільби з мінометів і гладкоствольних безвідкатних гармат.

Призначення мін

Міни поділяють за тактичним призначенням і функціональними можливостями (типом ураження).

За тактичним призначенням міни поділяють на протипіхотні, протитанкові, протиповітряні, протидесантні, протичовнові, міни-пастки тощо.

Протипіхотні міни (ПММ) – найбільш розповсюджений тип мін – призначені для мінування місцевості проти живої сили противника. За фактором ураження ПММ поділяють на фугасні та осколкові.

Протипіхотні міни

Дані	ПМД-6М	ПМН	ПОМЗ-2М	ОЗМ-4
Загальна маса, г	490	550	1800	5000
Маса ВВ, г	200	200	75	170
Розміри: діаметр (довжина), мм	200(90)	110	60	90
Висота	50	53	107	167
Спосіб приведення в дію	контактний			
Необхідне зусилля, кг	6-28	8-25	0,4-1,0	
Радіус суцільного ураження	місцеве		4	13
Матеріал корпусу	дерево	пластик	метал	

Протитанкові міни (ТТХ) призначені для мінування місцевості, знищення пересувної наземної військової техніки. Їх поділяють на протибусні та протидишеві.

Протитанкові міни

Дані	ТМ-57	ТМ-ДВ	ТМ-62	ТМ-62Д
Загальна маса, кг	9	9-9,7	9-11	11-13
Маса ВВ, кг	6,5	4,8-6,7	6,5-8	5,8-11
Розміри: діаметр (довжина), мм	320		340	
Необхідне зусилля, кг	200-500		176	650
Матеріал корпусу	метал	дерево	пластик	дерево

Міни-пастки, міни-сюрпризи – різновид спеціальних мін, які маскують під безпечний предмет, що може привернути увагу військовослужбовця противника, цивільної особи тощо. Їх призначення – завдання максимального ураження, провокування хаосу. Такі міни зазвичай приховано розміщують у найбільш відвідуваних місцях; часто використовують як пристрій невилучення для протипіхотних, протитанкових, протитранспортних та інших мін, що не мають власного подібного пристрою.

За типом ураження міни поділяють на ударні (ураження безпосередньо вибуховою хвилею), осколкові, шрапнельні, кумулятивні.

За принципом спрацювання міни поділяють на керовані та автоматичні (некеровані), що активізуються за таймером чи реагують на певні умови.

За способом приведення в дію міни бувають натискної, витягнутої, таймерної і комбінованої дії (можуть бути застосовані кілька механізмів одночасно).

За рівнем і способом установаження міни бувають магнітні, такі, що плавають, підвісні, наземні, скриті (умонтовані в земну поверхню чи об'єкти).

За способом доставки до місця застосування: *вручну* – коли міну встановлює вояк; *засобами механізованого встановлення* – коли міни розкладають на землі спеціальні машини; *дистанційно* – коли міни розкидають за допомогою спеціальних снарядів або авіації.

За можливістю дезактивації – витягуванні (які можна витягати з місця встановлення) та невитягуванні (що вибухають за спроби їх витягнути).

Основні характеристики протитанкових мін

Тип міни	Маса, кг		Матеріал корпусу	Габаритні розміри, мм			Необхідне зусилля, кг/см	Призначення
	загальна	заряду ВВ		довжина	ширина (діаметр)	висота		
M15 (США)	13,6	10	метал	300	320	124	136-180	протитанкова, протигусенична
M19 (США)	12,7	9,5	пластик	300	300	93	165-225	протигусенична
M21 (США)	8,5	4,8	метал		230	115	17	протиднищева
M24 (66) (США)	4	0,9	метал, пластик	460	88,9			протитанкова, протигортова
M56 (США)	2,7	1,3	алюміній	255	115	80	250	протитанкова, протигусенична
M70 (США)	2	0,8	метал		145	76	контактне	протиднищева
MK7 (В.Британія)	13,6	7,7			330	127	180	
L9A1 (В.Британія)	10	8	пластик	1200	100	80	150-260	протитанкова, протигусенична
GSMKyc (В.Британія)	3,6	2	метал	800	173	66	160	
AT-2 (ФРН)	2,5	0,8			105	130	контактне	
HPD (Франція)	5	2	пластик	300	200	100	магнітне	протиднищева
HPD-1A (Франція)	6,3	2,4		280	185	105		
MAN F1 (Франція)	12	6,5	метал		185	270	розривний	протигортова
MATS (Італія)	3,5	1,5			230	100	560	протитанкова, протигусенична
SB81 (Італія)	3,2	2	пластик		232	88	контактне	протигусенична
VS-HST (Італія)	4	2,1			222	104		протиднищева
TM-62M (СРСР)	9,5-10	7-7,5			320	128	180	протигусенична
TM-72 (СРСР)	6,0	2,5	метал		250	128	магнітне поле	протитанкова, протиднищева
TM-83 (СРСР)	20,4	9,6			250	440	ІЧ-детонаг	протигортова

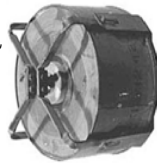
МК 7 (Англія)

М15 (США)

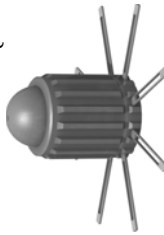
М19 (США)

Л9А1 (Англія)

М21 (США)

АТ-2 (ФРН)

ТМ-62П-2

ТМ-62П-3

М24 (М66) (США)

VS-50 (Італія)

ТМ-62Д

ТМ-46 (СРСР)

ТМ-72

ТМ-83

МN-121 (Польща)

Зразки протитанкових мін

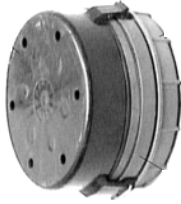
ПМН

ПМН-2

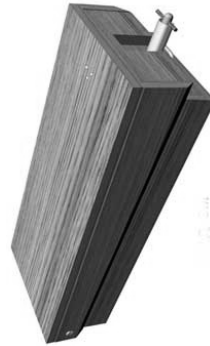
ПМН-3

ПМН-4

ПМД-6

ПМД-6М

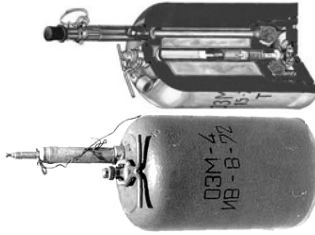

ПМА-1А

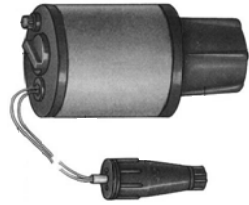
Зразки мін нагисної дії (фугасних)

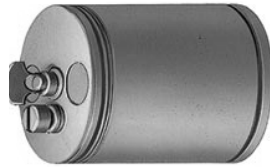
ОЗМ-3

ОЗМ-4

Підричник міни МВЕ-72

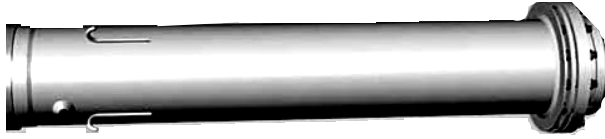
ОЗМ-72

ПОМЗ-2

М18А1 "Клеймор" (США)

ОЗМ-160

Зразки осколкових мін і мін, що вибухнуть, мін кругового ураження

Порядок дій військовослужбовців при виявленні вибухонебезпечних предметів

Існують чотири основні категорії вибухонебезпечних предметів, що несуть в собі потенціальну загрозу та великий ризик для життя і здоров'я військовослужбовців, які перебувають в зоні проведення бойових дій:

- військові бойові припаси, що залишені чи загублені на місцевості при переміщенні військових формувань;
- військові бойові припаси та їх залишки, які були приведені в дію, але за певних причин не вибухнули;
- інженерні бойові припаси (протитанкові, протипіхотні міни: фугасної чи осколково-фугасної дії), установлені на місцевості в бойове положення;
- саморобні вибухові пристрої.

Слід приділяти особливу увагу оточуючій обстановці та проявляти пильність, перебуваючи на небезпечних ділянках місцевості або поряд з ними. До небезпечних зон належать усі ділянки місцевості, на яких можуть бути розташовані вибухонебезпечні предмети або ділянки, позначені як небезпечні: місця, що були піддані артилерійським обстрілам, ракетним або авіабомбовим ударам; місця проведення бойових зіткнень із застосуванням стрілецької зброї і техніки; місця минулої або теперішньої дислокації збройних формувань, незалежно від належності до сторони конфлікту (блокпости, польові табори, укриття, фортифікаційні споруди, окопи, тощо).

Основна роль у справі розмінування належить інженерним військам (саперам). Під час виконання завдань вони перевіряють маршрути висування військ, магістралі та шляхи, якими користується мирне населення, на наявність мін, фугасів тощо.

Дії відділення при виявленні фугасу, керованого по проводах. При виявленні проводів сапер доповідає командирі групи розмінування встановленим сигналом. Командир підрозділу дає команду: "До бою" та виводить особовий склад і техніку у безпечне місце. За командою командира групи розмінування сапер перерізає виявлений провід по одній жилі. Бойова охорона з одним із саперів, орієнтуючись проводами, висувається у напрямку пункту управління. При висуванні сапер візуально перевіряє місцевість на наявність боєприпасів на розтяжках.

Після захоплення пункту управління бойовим схороненням, сапер повідомляє командира групи розмінування, який дає команду на пошук фугасу. Виявлений фугас сапер знищує на місці одним накладним зарядом. Знімати (вилучати) виявлений фугас ЗАБОРОНЕНО.

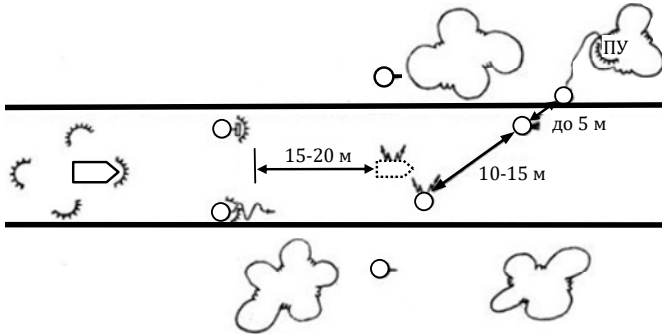

Схема знешкодження фугасу, що керований по проводах

Дії відділення при виявленні фугасу, керованого по радію. При виявленні сапером (звичайно із шукачем неконтактних мін) фугасу, керованого по радію, командир підрозділу подає команду: "Відійти назад, зайняти кругову оборону". До виявленого фугасу підходить тільки сапер, який за допомогою "кішки" виконує тралення місцевості, що прилягає до фугасу. Дії сапера, що виявив фугас, прикривають фахівець з РЕБ, оснащеного генератором перешкод (напр., МПП-1).

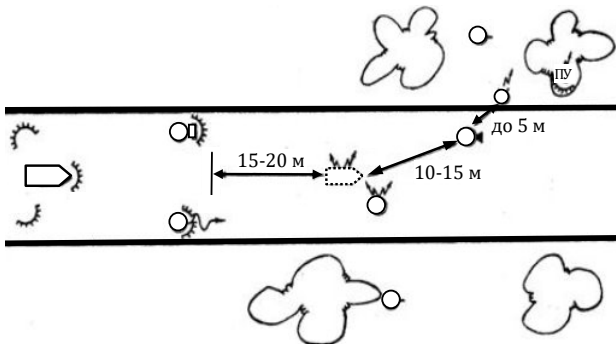
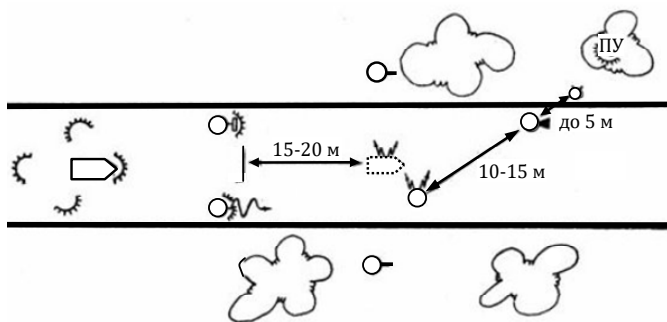

Схема знешкодження фугасу, що керований по радію

Дії відділення при виявленні фугасу, що встановлений у некерованому варіанті. При виявленні фугасу, що встановлений у некерованому варіанті (звичайно за допомогою кінологічних розрахунків, сапером із міношукачем), сапер повідомляє командира групи розмінування сигналом. Командир групи дає команду: "До бою". Сапер відходить на безпечну відстань, позначивши на місцевості межу перевіреної ділянки. Сапер, який виявив замикач, проводить розвідку місця встановлення фугасу. Фугас знищують на місці накладним зарядом. **ЗАБОРОНЕНО** знімати (вилучати) виявлений фугас. Після знищення фугасу проводять огляд місцевості навколо. Сапери повертаються до позначених меж перевірених ділянок і продовжують виконувати завдання з розвідки маршруту руху.

Схема знешкодження фугасу, що встановлений у некерованому варіанті

Бойова охорона проводить періодичний обстріл місцевості по можливих місцях перебування противника.

Дії відділення при виявленні фугасу в населеному пункті. При пошуку вибухонебезпечних предметів на маршрутах, які проходять скрізь населені пункти, відстань між саперами скорочується вдвічі-втричі. Дії кожного сапера безпосередньо прикривають один-двоє військовослужбовців бойової охорони. Особливу увагу при цьому звертають на зруйновані ділянки дорожнього покриття, водопропускні труби, колодязі, сміттєзвалища.

Про виявлення фугасу сапер умовним знаком повідомляє командира групи розмінування, який особисто оглядає місце встановлення фугасу та приймає рішення щодо його знищення або зняття. При цьому відбувається евакуація мешканців прилеглих до безпечного місця будинків. За необхідності зняття фугасу його попередньо стягують з місця встановлення кішкою та візуально визначають можливість транспортування до місця знищення.

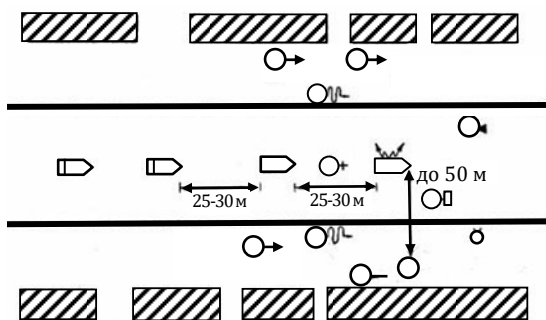

Схема знешкодження фугасу, що виявлений у населеному пункті

Екіпірування військовослужбовця (розміщення зброї і боєкомплекту на військовослужбовці)

Залежно від виконуваних задач, обстановки й тривалості дій військовослужбовець повинен мати при собі різноманітний комплект МТЗ. Увесь комплект поділяють на три ешелони.*

Перший ешелон (необхідно мінімальний) – комплект засобів загального призначення, що постійно наявний на військовослужбовці протягом усього періоду виконання задачі та мінімум, якій включає засоби виживання в тилу противника, що забезпечує виконання завдання. Ешелон розміщують у транспортному жилеті (бронежилеті), кишенях одягу військовослужбовця. До комплекту входять:

- особиста вогнепальна та холодна зброя, половина боєкомплекту, інженерні боеприпаси й спеціальні засоби, необхідні для ведення короткого бою за раптової зустрічі із противником і відриву від переслідування;

- індивідуальні (переносні) засоби транкінгового зв'язку та сигналізації (різнокольорові сигнальні ракети, наземні сигнальні ракети помаранчевого диму);

- засоби надання першої медичної допомоги (джгут, індивідуальний перев'язувальний пакет);

- непорушний запас – чверть боєкомплекту; запас засобів, інструментів і препаратів, що дозволяють створити мінімально необхідні умови для виживання з урахуванням впливу навколишнього середовища; запас висококалорійних, готових до вживання (консервованих або сублімованих), продуктів і питної води.

Другий ешелон (оптимально достатній) – комплект засобів загального призначення та засобів для виконання конкретного завдання військовослужбовцем в обсязі, що забезпечує безпосередній вплив на об'єкт, щонайменше за одним варіантом, а також мінімальний рівень життєзабезпечення у ході безпосередньої підготовки та впливу на об'єкт. Ешелон розміщують у транспортному жилеті в зоні мінімальної досяжності (верхня частина задньої поверхні тіла) у бойовому ранці. До комплекту включають:

- другу половину боєкомплекту до особистої зброї, прилади нічного бачення, групову зброю та боєприпаси до неї;
- продукти харчування на одну-дві доби;
- засоби забезпечення життєдіяльності (вологонепроникну накидку, теплоізоляційний килимок (сидіння), фільтр для очищення води тощо);
- інженерні боєприпаси (засоби інженерного озброєння, що містять вибухові речовини та піротехнічні засоби: підривні снаряди, інженерні міни тощо);
- індивідуальні засоби маскування.

Варіанти транспортно-розвантажувальних систем

**Особиста зброя, боєприпаси,
РПГ-18 (22),
комплект засобів
для виживання**

**Засоби зв'язку,
фляга з водою,
засоби сигналізації,
компас, аптечка**

Сидіння (килимок для сидіння), харчування на добу, тактичний ранець, плащ-намет, мала саперна лопатка

Третій ешелон (додатковий) – комплект засобів усебічного забезпечення виконання бойової задачі для збереження боєздатності військовослужбовця в автономному режимі протягом усього терміну виконання задачі. Третій ешелон розміщують у маршовому рюкзаку та додаткових засобах транспортування. До нього входять:

- додаткові запаси боєприпасів до особистої і групової зброї;
- резервні засоби транкінгового зв'язку (акумуляторні батареї, зарядний пристрій);
- табірне обладнання (одно-, двомісні намети, посуд, опалювальні й освітлювальні прилади із запасом пального, спальні мішки тощо);
- змінний комплект білизни, засоби особистої гігієни;
- запас продуктів на весь період виконання задачі;
- інші засоби для розв'язання допоміжних задач.

У розвантажувальному жилеті: споряджені магазини; сигнальні ракети (РОП-30, НСП); ручні осколкові гранати (РГД-5, РГО, Ф-1); багнет-ніж; ІПС; ІД-11; аптечка індивідуальна; сигнальне дзеркало (свисток); хомут 2-3 шт. (30-45 см) або наручники; тротилова шашка з вогнедротивим шнуром

На грудях: штагна (групова) зброя; приціл (колімагор), нічний приціл; джгут медичний; перев'язочний пакет

339

У польовій сумці офіцера, сержантів: ліхтар інженерний (Maglite); робоча карта, фотознімок (схема); комплект для роботи з картою; компас Адріанова; GPS-навігатор (у командира роти, командирів взводів)

На стегні: у офіцера (сержанта, солдата-спеціризначенця) кобура з пістолетом; у стрільця (командирів відділень механізованих, аеромобільних і військах спеціризначення) ГП-25 – сумка з ВОГ-25 (10 шт.)

Варіант екіпування особового складу для ведення розвідувальних, десантно-штурмових (штурмових) дій

шолом кевларовий (сталевий)

тактичні окуляри

У бронезилеті: споряджені магазини; сигнальні ракети (РОП-30, НСП); ручні осколкові гранати (РГД-5, РГО, Ф-1); ІДПС; ІД-1-1; аптечка індивідуальна; тротилова шашка; вогнедротовий шнур

штатна зброя; приціл (колімагор)

340

У командира роти, командирів взводів, командирів відділень, радіотелефоніста: засоби зв'язку (цифрова радіостанція Haggit, персональні радіостанції транкінгового зв'язку Motorola, Kenwood) з переговорним пристроєм

У польовій сумці офіцера, сержантів: ліхтар інженерний (Maglite), робоча карта, фотознімок (схема); комплект для роботи з картою; компас Адріанова; GPS-навігатор (у командира роти, командирів взводів)

У бойовому ранці: водонепроникний плащ-намет; боеприпаси в обіймах і пачках (друга половина БК); засоби ІЗ від ЗЗМУ (за необхідності); мала саперна лопатка; інженерні боеприпаси; сухий добовий пайок; комплект засобів виживання (кишенькова пила, сірники, запальничка)

У маршовому ранці: натільна білизна (свегр); каремат; спальний мішок (поліуретановий килимок); засоби особистої гігієни; намет; комплект засобів з обслуговування зброї; додатковий боекомплект

На поясному ремені: казанок комбінований у комплекті (фляга з водою); багнет-ніж

На стегні: у офіцера (сержанта, солдата ВСП), кобура з пістолетом; у стрільця (командирів відділень механізованих, аеромобільних, військах спеціального призначення) ГП-25 – сумка з ВОГ-25 (10 шт.); комплект для роботи з картою; компас Адріанова; GPS-навігатор (у командира роти, командирів взводів)

Варіант загального екіпірування особового складу для ведення бойових дій

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	4
Розділ 1. ОСНОВИ ЗАГАЛЬНОВІЙСЬКОВОГО БОЮ	5
Розділ 2. МЕХАНІЗОВАНЕ ВІДДІЛЕННЯ (ВЗВОД)	15
2.1. Організація, бойовий склад, техніка й озброєння механізованого відділення (взводу)	15
2.2. Обов'язки особового складу механізованого відділення	19
Розділ 3. СПОСОБИ ПЕРЕСУВАННЯ, ПОДОЛАННЯ ПЕРЕШКОД І ЗАГОРОДЖЕНЬ У БОЮ	27
3.1. Способи пересування солдата у бою	27
3.2. Способи подолання перешкод і загороджень	33
Розділ 4. ОБОРОННИЙ БІЙ	37
4.1. Підготовка оборонного бою	43
4.2. Відділення в оборонному бою	58
4.3. Дії солдата в обороні	67
4.3.1. <i>Вибір місця для стрільби й самообкопування</i>	67
4.3.2. <i>Підготовка та ведення оборонного бою</i>	70
4.3.3. <i>Знищення танків та інших броньованих об'єктів противника</i>	73
4.3.4. <i>Знищення противника, що увірвався на позицію</i>	76
4.3.5. <i>Боротьба із повітряними цілями на малих висотах</i>	77
4.3.6. <i>Дії солдата в обороні в особливих умовах</i>	80
4.3.7. <i>Організація спостереження</i>	86
Розділ 5. НАСТУПАЛЬНИЙ БІЙ	88
5.1. Підготовка наступального бою	96
5.2. Відділення у наступальному бою	105
5.3. Дії солдата у наступі	112
5.3.1. <i>Наступ з ходу</i>	113
5.3.2. <i>Наступ із положення безпосереднього зіткнення з противником</i>	118

5.4. Відділення у складі бойових груп у наступі.....	120
5.4.1. Навчання тактичної підготовки бойових груп.....	120
5.4.2. Дії відділення у складі бойових груп у наступі.....	122
5.4.3. Особливості дій стрільця у складі бойової групи (відділення) під час виконання завдань.....	125
5.5. Наступ відділення в особливих умовах.....	129
Розділ 6. БОЙОВІ ДІЇ У НАСЕЛЕНОМУ ПУНКТІ.....	136
6.1. Підготовка до дій у населеному пункті.....	136
6.2. Тактика дій у населеному пункті.....	137
6.3. Особливості ведення бойових дій на коротких дистанціях.....	140
6.4. Штурм будівель у населеному пункті.....	143
Розділ 7. ОСНОВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕХАНІЗОВАНОГО ВІДДІЛЕННЯ У СКЛАДІ ВЗВОДУ У ТАКТИЧНИХ ДІЯХ.....	153
7.1. Бойова охорона.....	153
7.2. Бронегрупа.....	157
7.3. Вогнева засідка.....	159
7.4. Вихід з бою та відхід.....	168
7.5. Особливості бою в оточенні.....	173
7.6. Блокпост.....	177
Розділ 8. ВІДДІЛЕННЯ НА МАРШІ ТА В ПОХІДНІЙ ОХОРОНІ.....	185
8.1. Відділення на марші.....	185
8.2. Відділення у похідній охороні.....	191
8.3. Порядок спостереження та ведення вогню під час розміщення десантом на броні.....	198
Розділ 9. РОЗТАШУВАННЯ ВІДДІЛЕННЯ НА МІСЦІ ТА У СТОРОЖОВІЙ ОХОРОНІ.....	202
9.1. Розташування відділення на місці.....	202
9.2. Відділення у сторожовій охороні.....	203
Розділ 10. ІНЖЕНЕРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	210
10.1. Організаційно-штатна структура та завдання особового складу інженерно-саперного підрозділу.....	214
10.2. Міни, їх стисла характеристика.....	216

10.3. Фортифікація та польові споруди	219
10.4. Невибухові загордження	232
Розділ 11. ТАКТИЧНЕ МАСКУВАННЯ: СПОСОБИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ	236
Розділ 12. ОРІЄНТУВАННЯ НА МІСЦЕВОСТІ	244
12.1. Способи орієнтування карти на місцевості	244
12.2. Способи визначення точки стояння.....	248
12.3. Відновлення втраченого орієнтування.....	252
12.4. Особливості орієнтування за різноманітних умов місцевості.....	256
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	259
ДОДАТКИ	261
<i>Додаток 1. Пам'ятка військовослужбовця Збройних Сил України щодо застосування норм міжнародного гуманітарного права .....</i>	<i>261</i>
<i>Додаток 2. Нормативи бойової підготовки Сухопутних військ Збройних Сил України (для механізованих підрозділів) .....</i>	<i>264</i>
<i>Додаток 3. Порядок і зміст роботи командира механізованого відділення з організації оборонного бою за безпосереднього зіткнення з противником (варіант) .....</i>	<i>275</i>
<i>Додаток 4. Правила ведення війни у населених пунктах [за матеріалами "Довідника фахівця ЗСУ-23-2"] .....</i>	<i>287</i>
<i>Додаток 5. Деякі зразки зброї українського виробництва, що офіційно прийняті на озброєння ЗС України, ІВФ і ПрО.....</i>	<i>294</i>
<i>Додаток 6. 5,45-міліметровий автомата Калашникова.....</i>	<i>295</i>
<i>Додаток 7. Дії при зброї. Прийоми та способи ведення вогню.....</i>	<i>313</i>
<i>Додаток 8. Зайняття вогневої позиції, вибір виду зброї, способу стрільби, підготовка до стрільби .....</i>	<i>317</i>

*Додаток 9. Ручні осколкові та реактивні протитанкові гранати:
загальна будова, призначення, бойові властивості..... 321*

*Додаток 10. Міни: призначення, основні зразки,
бойові властивості. Дії військовослужбовців при виявленні
вибухонебезпечних предметів..... 326*

*Додаток 11. Екіпірування військовослужбовця
(розміщення зброї і боєкомплекту на військовослужбовці)..... 336*

Навчальне видання

ЗАЙЦЕВ Дмитро Володимирович

**РОБОТА КОМАНДИРА МЕХАНІЗОВАНОГО ВІДДІЛЕННЯ
ТА ДІЇ СОЛДАТА В БОЮ**

Навчальний посібник

Оригінал-макет виготовлено ВПЦ "Київський університет"

Формат 60 × 84^{1/16}. Ум. друк. арк. 20,0. Наклад 100. Зам. № 221-10057.

Гарнітура Cambria. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № В5.

Підписано до друку 17.05.21.

Видавець і виготовлювач – ВПЦ "Київський університет"

б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, кімн. 01601, ☎ (044) 239 32 22; (044) 239 31 72;

факс (044) 239 31 28; e-mail: vpc_div.chiev@univ.net.ua; http: vpc.knu.ua

Свідоцтво внесено до Державного реєстру ДК № 1103 від 31.10.02